

SZENTEK ORSZÁGA

REGINA
SANCTORVM

CORONA
SANCTORVM

✻ S. ✻
PETRVS

✻ S. ✻
PAVLVS

✻ S. ✻
BENEDICTVS

✻ S. ✻
STEPHANVS

CESARE ORSENIGO
BORROMEI
SZENT KÁROLY
ÉLETE

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT KIADÁSA

joszika

BORROMEI SZENT KÁROLY.

BORROMEI SZENT KÁROLY ÉLETE

IRTA

CESARE ORSENIGO Dr.

ÉRSEK, APOSTOLI NUNCIUS

FORDITOTTA

NYISZTOR ZOLTÁN Dr.

SZATMÁREGYHÁZMEGYEI ÁLDÓZÓPAP

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

Nihil obstat.

Dr. Michaël Marczell,
censor dioeceseanus.

Nr. 2833.

Imprimatur.

Strigonii, die 21. Septembris, 1928.

Julius Waller
el. eppus, vic. gen.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest.
Nyomdaigazgató : Kohl Ferenc.

ASZENT ISTVÁN-TÁRSULAT örömmel bocsátja útra magyar fordításban *Cesare Orsenigo* érsek, budapesti apostoli nuncius *Vita di San Carlo Borromeo* című művét, melyet a szerző, milánói segédlelkész korában, 1910-ben, Borromei szent Károly szenttéavatásának háromszázéves évfordulója alkalmával a jubileum megünneplését előkészítő bizottság megbízásából írt s amely azóta három kiadást ért olasz nyelven.

Borromei szent Károly tisztelete Magyarországon mindig egészen különös és bensőséges volt. Az olaszországi kapcsolatok, magának Milánó városnak aránylagos közelsége folytán ismert volt magyar földön Borromei szent Károly áldásos működése és a sokszor járványokkal is sújtott magyarság megszerette Milánó nagy szentjét, ki a lelki és testi betegségek alázatos és irgalmas orvos volt. A magyar keresztnévek között alig van gyakoribb név, mint a Károly. A magyar családok szívesen választották fiúgyermekük égi védőjéül Borromei szent Károlyt. A magyar papneveldeken pedig az ifjú papság Borromei szent Károlyra tekint úgy, mint az igazi apostol-pap ideáljára. Oltárképeken és szobrokban jóformán minden magyar szemináriumban maga előtt látta és látja fenkölt, megdicsőült alakját.

Olyan kort is élünk, amikor Borromei szent Károly szellemére különösen szükség van. X. Pius pápasága óta az egyházi belső élet reformja és mélyítése, a „mindenek megújítása Krisztusban“

az egyházkormányzat kimondott programja. Borromei szent Károly, a nagy reformátor-főpap, az egyházi erkölcsök tisztaságának életével hirdetője és megvalósítója, a krisztusi emberszeretet szamaritánusa pedig szellemével és életével ad példát a nagy restaurációs munkára és feladatokra, melyek ha a XX. század viszonyai szerint mások is, mint a XVI. században, a trienti zsinat után voltak, de az erkölcsi és szellemi meglazulást tekintve sokban hasonlatosak és azonosak.

Mindezek indokolták, hogy a Szent István-Társulat a szentek életének kiadása során közkinccsé tegye Borromei szent Károly életét és bizonyára a magyar katolikus közönségnek is nagy öröme fog szolgálni, hogy annak a főpapnak művéből ismerheti ezt meg, kit a Szentatya magyar földre küldött apostoli nunciusaként és aki még nyelvünket is megtanulta, hogy jobban és közvetlenül ismerje meg a magyar nemzetet. Kötelességünk legkevesebbje volt tehát, hogy magyarra is átültessük munkáját, hogy aki olasz nyelven öntötte lelkét művébe, gyönyörködhessék benne magyar nyelven is. A művet kissé rövidítve adjuk, elhagyva azt, ami az életrajzban különösen az olasz viszonyokhoz mért és azzal kapcsolatos. Így könnyebben és többen hozzá juthatnak a műhöz, ami kíváncsú és célunk is volt. A lényeg, a szellem így is ugyanaz. Inspirálja és hassa át e szellem a magyar katolikus közéletet. Jusson e mű által is még közelebb Borromei szent Károly magasztos alakja a magyarokhoz!

Budapest, 1928 szeptember 20.

Túri Béla

esztergomi prelátus-kanonok,
a Szent István-Társulat alelnöke.

I. FEJEZET.

Az ifjúkor.

BORROMEI-család toszkánai eredetű. Toszkánából a család Lombardiába költözött s 1370. körül véglegesen Milánóban telepedett le. A család nagymultú, dicső ősei közül különösebb érdeklődésre tarthat számot II. Gilbert, szentünk édesatyja. A kor történetírói nagy dicsérrel emlékeznek meg várának gondos ellátásáról, szenátori tevékenységéről, Lago Maggiore feletti kormányzóságáról. De magas hivatala ellenére is lelkétől idegen volt a közélet s minden politikai intrika; annyira, hogy például a franciák és spanyolok versengésében Északolaszországért mindkét fél szimpátiáját meg tudta szerezni.

Ez a minden közéleti szerepléstől visszariadó lelkület — bár egyáltalán nem találjuk dicséretreméltónak, különösen olyan emberben, aki helyzeténél, képességeinél fogva erre hivatott — a vallás jótékony hatása alatt olyan alázatosságot és udvariasságot fejlesztett ki benne, hogy még született előkelőségét is el tudta rejteni. Alattvalóinak igazi atyja, a szegényeknek barátja és pártfogója volt. Sohasem ült asztalhoz, amíg az ajtaján kopogató szegényeket ki nem segítette; nagylelkűsége oly határtalan volt, hogy barátainak sokszor kellett figyelmeztetniök, hogy nagyszámú családjával szemben is vannak kötelességei. A figyelmeztetések

azonban hiába voltak. A szentéletű ember azt felelte, hogy alamizsnálkodása fejében Istennek lesz kötelessége gondoskodni gyermekeiről.

Nemeslelkűségének alapja mélységes vallásossága volt, mely átjárta egész életét. Másokkal szemben szelíd és elnéző, önmagával szemben nagyon szigorú volt. Kemény böjtökkel és önmegtagadásokkal fegyelmezte magát, hogy magában kialakítsa a Megváltó képét. Az egykorú történetírók nagy dicsérettel emlegetik hitét és ájtatosságát, mellyel imádkozni és ünnepnapokon a szentséghez járulni szokott. Sokszor látták hosszan térdelni szent elmerülésben. Nem is csoda, ha messze vidéken példakép és csodálat tárgya volt. Frivol és felületes lelkek talán gyenge embernek nevezték volna, de a hívő szemében II. Gilbert csak mint Isten embere, a szegények atyja, a keresztény férfi példaképe szerepelhetett, aki szentté lett fiával együtt méltó késő századok csodálatára és elismerésére.

II. Gilbert háromszor nősült; első felesége Margherita De Medici volt, második Taddea dal Verme s öt évvel később, újra özvegyen maradván, Aurelia Vistarinit vette nőül. E hármasság a magyarázata a Borromei-család kiterjedt és előkelő rokonságának. A szerencsés édesanya, ki szentünket világra hozta, az első asszony: Margherita, ki származására nézve sem volt alacsonyabb rangú férjénél. Hisz a De-Medici-család bátor tábornokokkal, a tudomány és művészet bőkezű mecénásai-val, előkelő prelátusokkal, sőt pápákkal dicsekedhetett; Margherita asszonynak édestestvére volt a híres IV. Pius pápa, aki újra össze merte hívni és dicsőséggel be is fejezte a trienti zsinatot, talán a legnagyobb jelentőségű vállalko-

zást, melyről ezideig az emberiség beszámolhat. Margherita asszony lelkülete teljesen megfelelt férjének. Osztozott vele a szegények szeretetében, az árvák és özvegyek s mindennemű inségesek gondozásában; viszont került a nagyvilági özszejeveteleket, a társadalmi élet fényét. Minden nap kora reggel templomba sietett, hogy napi ájtatosságát elvégezze. Kegyeletes szokásában részt vettek leányai is, akik közül egy később apáca lett, míg a többiek előkelő házasságot kötöttek.

Ez a pár kiragadott vonás a család életéből talán nem elégítheti ki az olvasó jogos igényét, de mindenestre megmagyarázza azt a mély hatást, amit a hit és szeretet ilyen közeli példaképei szükségképpen keltettek szentünk gyermeki képzeletében; az ilyen igaz kereszténységgel és evangéliumi szellemmel átítatott környezet, mely az ő gyermekségét körülvette, kellett, hogy hatással legyen jellemére és előkészítse későbbi szentségét.

Az erénynek és dicsőségnek ebben a légkörében, mely a Borromei-házat rég idők óta kezdve körülvette, akarta Isten támasztani azt, aki minden elődjének erényét messze fölülmulta. Szentünk 1538 okt. 2-án, Órangyalok napján született Arona városában, Felső-Olaszország egyik legragyogóbb pontján, a Lago Maggiore partján. A nyolc gyermek közül ő volt a negyedik, aki megörvendezettette szülei házasságát. Az újszülött Károly nevet kapott, valószínűleg egy nemrég elhunyt püspök nagybátyja emlékére. A szenttéavatási akták rendkívüli, égi fényességről beszélnek, mely a születés percében beragyogta a szobát. Ez az égi fény jelezte bizonyára azt az új, nagy csillagot, mely most támadt az egyház és az emberiség egén. Születésének emlékére 1611-ben, Valsoldában hájos kis

kápolna épült, mely valóban ritka jelenség a szentek történetében, ha szűz Máriától és Keresztelő szent Jánostól eltekintünk.

Hogy a keresztelés hol folyt le, ezideig még nem lehetett pontosan megállapítani. Régi írás szerint az aronai plébániatemplomban: teljes bizonyosságot azonban ez még nem szolgáltat, mert a feljegyzés csak 1642-ből való; s bár abban az időben az anyakönyvvezetést szigorú pontossággal látták el, ezt az adatot mégis bizonytalanná teszi a családi várban egy kápolna létezése és az aronai úri családok ezzel ellenkező szokása.

S most, bár erősen elébe vágunk az eseményeknek, legyen szabad rögtön egy kérdésre felelnünk: milyen volt férfikorában a mi újszülöttünk, szent Károly?

Ha vizsgáljuk a legrégibb és legjelesebb festők róla alkotott képeit s az egykori érmek legjobb példányait, állíthatjuk, hogy szent Károly vonásai nemcsak jók és harmónikusak voltak, hanem bizonyos férfias szépségnek sem volt híjával. Széles homlok, élénk szemek, kissé előreugró orr, a közepesnél valamivel magasabb termet, nem hosszú, de sűrű szakáll, melyet azonban csak 38 éves koráig viselt s végül erős szervezet, ami különben családi vonás volt.

Ilyen volt a szent vagy helyesebben, az ember. Mert — ha őszinték akarunk lenni — a szent élet bizony megváltoztatta arcát, vonásait és alakját. A sok fáradtság, önmehtagadás, bőjt, a heroikus bűnbánat, mellyel fiatal szervezetét megterhelte, megváltoztatták eredeti külsejét s lassanként olyanná lett, amilyennek a keresztény kegyelet hagyományosan festi.

De a természet nem kevésbé bőkezűen bánt lelkével is. Őseinek jó tulajdonságai és erényei mintegy egyesítve jelentek meg benne. Elszánt akarata, élénk esze s vele született becsületessége szinte kormányzásra teremtték. Meglátásaiban világos, elhatározásaiban erős, elvei kivitelében rendíthetetlen volt, minden erejével a közügynek élt s soha semmiféle visszaélést sem tűrt. Az egyházkormányzat legmagasabb méltóságaiba és hivatalaiba emelkedve, sohasem kereste, még csak távolról sem, a maga személyes előnyét vagy a család hasznát. Bár természeténél fogva kemény s érdes volt, magas lelki életével, imáival és önmegtartóztatásaival tudott szelídséget és kedvességet is adni jellemének. A veleszületett nagyszerű tulajdonságokhoz járult elszánt akarateroje s az isteni kegyelem; és így, míg az évek mély, talán torzító vonásokat is hagytak fizikai külsején, lelke gigantikus lépésekkel haladt a szépség magasztos eszménye felé. Ezen az úton emelkedett Borromei szent Károly, aki már természeténél fogva is a családi hagyományok legnemesebb hordozója volt s akit akarateroje és becsületessége a legideálisabb lelki pásztornak s a legbuzgóbb reformátornak predestinált, a kegyelem természetfölötti hatása alatt, mellyel mindig nagylelkűen közreműködött, a szentség legnagyobb magaslataira.

A közönségesen csak „vár“-nak nevezett, ősi aronai kastélyban, ahonnan a legszebb kilátás nyílik a Lago Maggiorera, a hatalmas, nyugodt, kék lombard tóra, melyet termékeny földek és az Alpok hegylánca zár körül, telt el szent Károly gyermekkorra. A krónika nem sokat jegyzett fel erről az első korról; de bizonyára nem csalódunk, ha kiemeljük azt a kellemes, nevelő hatást,

melyet az ilyen nagyszerű természeti panoráma, de mindenekfölött a legbuzgóbb anya szorgos gondossága gyakorolt lelkére.

Margherita asszony, mint minden igazi keresztény anya, tudta, hogy az anyai méltóság még nem abból áll, hogy életet adjon egy gyermeknek, aki gügyögésével megörvendezteti a családi fészket. Ha abban a kis lényben nem sikerül az anyának a nevelés türelmes munkájával az embert, a becsületes polgárt, a keresztényt kialakítania, a fizikai létet megadni még nem méltóság; erkölcsi létet adni — ez egyedül az igazi anyaság. Ha a nevelés kedvező eredménnyel jár, époly dicsőséges, mint az anyaság. Mert annak is megvannak a maga nehézségei, átmegy a maga megpróbáltatásain, elszenvedi a maga vereségét, föláldozza a maga vértanúságait épúgy, sőt talán még jobban, mint a fizikai anyaság.

Bármilyen keménynek is látszott ez a feladat, Margherita asszony nem rettent vissza tőle. Mint jó keresztény anya tudta, hogy a vallásban elsőrendű nevelőerőt s hatalmas segítséget talál annak a problémának megoldásában, melyet gyermeke jövője jelentett számára. Mint gyakorlott nevelő az anyai szív ösztönével megérezte, hogy a valásnak, ha hatásossá akarjuk tenni a gyermek lelkére, az anyai ajkakról kell először megszólalnia. A vallás első elemeinek mélyen kell bevésődniök a gyermek szívébe annak részéről, aki a gyermek szemében idelent a legszentebb és legtisztább, vagyis édesanyja részéről.

Ilyen elvek vezették a zsenge gyermek vallásos nevelését; s az ember meghatott lélekkel képzei el magának ezt a tiszteletreméltó anyát, amint azal a csodálatos pedagogiával, amit csak a kereszt-

tény hit tud az anya ajkára adni s amit semmiféle tudományos rendszer nem bír formába önteni, magyarázza a nagy természetfeletti igazságokat s önt belé mélységes tiszteletet mindazzal szemben, ami a vallással összefügg.

A szent gvermekségéről kevés emlék maradt fenn; egyik legjellegzetesebb és följegyzésre érdemes epizód az a zarándoklat, melyet szülői kíséretében a már akkor csodatevő hírében álló boldog Angelo Porro sírjához tett, hálából gyógyulásáért. Egy anya, aki ekkora hittel tud folyamodni a szentek közbenjárásához s közös imában egyesíti gyermekét, sőt férjét is, hogy az atya példája se maradjon el, a mi szemünkben az igaz anyának tökéletes példaképe, aki ismeri az eredményes keresztény nevelés titkát, aki megérti a vallásban rejlő hatalmas erkölcsi erőt.

A gyógyulás feletti örömet azonban hamar eltétítette egy mélységes családi gyász, az anya halála. Az áldott anya korán elnyerte élete jutalmát, mikor még szent Károly zsenge gyermek volt.

Abban az időben, különösen úri családoknál, általános szokás volt, hogy a szülők maguk választották gyermekeik számára az életpályát; s tették ezt jókorán, amikor még a gyermekek természet-szerűen jobban hajlanak a szülői óhajokra.

Ennek a rendszernek tagadhatatlanul megvolt a maga előnye. Az első zsenge évektől kezdve minden nevelői erőt egy cél szolgálatába állított, ami természetesen nagyon megkönnyítette s gyakran már előre biztosította a legfényesebb eredményeket. De megvolt a maga hátránya is, mert néha olyan életpályákra szorította a gyermekeket, amelyek azok

természeti hajlamaival ellentétben állottak. És ez a hátrány még súlyosabb következményekkel járt, ha az atyai és fiúi akarat között fennálló ellentét ép a papi pályát érintette. Mert hisz köztudomású, hogy e magasztos hivatás méltó betöltéséhez nem csupán gazdag lelki adományok és természetes hajlam szükséges, mint különben minden ideális küldetéshez, hanem isteni hivatás is, melynek bár rendszerint elégséges jele a gyermek hajlama és vágya, de mindenesetre nem biztosítéka egyedül a szülői akarat vagy óhaj.

Szent Károlyt — mint magától értetődik — korának elvei szerint nevelték. 1545 okt. 13-án, alig hétéves korában, fölvette a tonsurát és a papi ruhát, amely jele volt a számára kijelölt hivatásnak. Persze ezek ma már egy távoli kornak a szokásai, helyesebben visszasságai! A szentelés szertartását Giovanni Simonetta lodii püspök végezte Milánóban, közjegyző jelenlétében, aki arról hivatalos írást vett fel.

Szerencsés véletlen folytán az atya abbeli óhajának, hogy fia pap legyen, tökéletesen megfelelt ez alkalommal a gyermek vágya is, aki az isteni meghívás hűséges visszhangja volt. Zsenge gyermeki lelke vonzódott az oltár felé s ez világosan meglátszott épületes viselkedésén. Már honfitársai nagy örömmel látták a fiatal patricius gyakori templomlátogatásait és ájtatosságait Milánó szentélyeiben. Későbbi egyházi működése volt a legjobb bizonyítéka annak a szülői meglátásnak, mely őt a szentély felé irányította.

De talán itt merül fel az a kérdés, vajjon miért ábrázolják a gyermek szent Károlyt közismert képein világi ruhában, karddal az oldalán, holott papi ruha járt neki?

Ennek az ellenmondásnak sokkal könnyebb a magyarázata, mintahogy az első percben látszik. A papi állás jogi konstataciója egy szükséges feltétel volt az egyházi javadalom törvényes elnyeréséhez, amilyenvel abban az időben minden valamire való család rendelkezett; ilyen volt a gyermek szent Károly aronai apátsága is. A legtöbb esetben azonban az egész dolog egyszerű hivatalos jogi kérdéssé zsugorodott össze. Az egyház előírásai ugyan mást is megköveteltek volna, de érthető, ha a gyakorlatban a dolog ide fejlődött. Így nem is csoda, ha 1545-ben a kis Károlynak — amire annyira vágyott — gyöngyökkel hímezett ruhát ígértek, ami egész biztosan nem papi ruha volt.

Szent Károly legnagyobb érdemei közé tartozik többek között, hogy ennek a visszaélésnek a megszüntetésében eredményesen működött közre. Ervénybe léptette a trienti zsinat bölcs rendelkezéseit a szemináriumok felállítását illetően, aminek megvolt az az üdvös eredménye, hogy a papi pályára szánt gyermekeket elvonta a nagyon is világias személyek érdekeitől és befolyásától, úgy hogy lassan az igazi hivatások kiválasztódása megtörténhetett.

A mi korunk, mint sok más pontban, úgy ebben is megváltoztatta a régi nevelési rendszert és a szülői befolyás helyébe, mely néha kíméletlen és túlzó volt, az ifjúság nem kevésbé veszedelmes és szükségtelen felszabadítását helyezte azzal a hamis ürüggyel, hogy a természetes hajlamokat mindenkinben tisztelni kell. Így jutottunk el a világ egyik legszomorúbb, legmegalázóbb látványához: látunk határozatlan, csapongó ifjakat, akik ellentétes hivatások meddő kísérleteiben pazarol-

ják el friss energiájukat. Ezek az új rendszer hátrányai, melyeket a régi rendszerre beálló reakció teremtett meg. Itt is, mint mindenütt, az igazság az arany középúton van: tanulmányozni kell és elősegíteni a gyermekek reális hajlamait, de egyúttal kíméletlenül elnyomni a fiktív vágyakat, az ifjú akarat hamis megmozdulásait, melyeket gyakran egy-egy hivatás pillanatnyi káprázata s nem a reális hajlam vagy rátermettség hoz létre.

De ne higgye senki sem, hogy a középkornak egy-egy árnyéka nem mutatkoznék a mi korunkban is. Az újkor reakciója szabadságot biztosít az ifjúságnak, ha a kolostorból vagy a szentélytől menekülni akar; de nem gondol arra, hogy vajjon ezt a szabadságot nem kell-e biztosítania azoknak is, akiket viszont a szívük vágya oda vonz. Ez — ha úgy tetszik — egy fordított középkor, de mindenesetre középkor, amennyiben illetéktelen kényszer az akarattal szemben; és legnagyobb szűgyünkre ez történik ma, ebben a teljesen modern korban.

*

A középkor vége felé jött szokásba az egyházi javadalomnak az a formája, amit röviden commendának neveztek. A commenda abban állt, hogy egy-egy prelátus vagy — a legtöbbször — egy-egy herceg, főrangú ember, szóval világi egyén, fölvette a papi rendet és megszerezte magának egy-egy kolostor, káptalan vagy apátság javainak birtokát vagy haszonélvezetét azzal a kötelezettséggel, hogy jótékony protektorátust fog gyakorolni azok felett és bizonyos napi ájtatosságokat, mint amilyen szűz Mária officiuma, fog végezni. Ilyen esetekben a javadalomnak két tulajdonosa is

volt, egy névleges és egy tényleges, akit commendatornak neveztek.

Aronában is volt egy ilyen javadalom: a szent Gratian és Felinusról nevezett apátság, mely történetünk idején egy Borromeinak a birtokában volt, ki mint nagybátyja a fiatal Károlynak, átnedgte azt neki, hogy így jövőendő egyházi haladását a legjobban biztosíthassa.

Természetes, hogy — mint minden, ami emberi — a commenda intézménye is sok visszaélésre adott alkalmat. A világi emberek, épen azért, mert világiak voltak, ezeket az egyházi jövedelmeket csak arra használták, hogy annál kényelmesebb életet éljenek s rokonságukat gazdagítsák, közben mit sem törődve a javadalommal vállalt kötelességekkel, a névleges javadalmasokat a legszegénylethebb csekéllyel igyekeztek kielégíteni.

Kínos lapjai ezek az egyháztörténelemnek; de az egyház és az igazság védelmére meg kell állapítanunk, hogy ennek az intézménynek keletkezése s pláne a visszaélések tömege világi hatalmasságok nevéhez fűződik. És így, míg igen gyakran a commenda alatt álló szerzetesek valóban a szegénység száraz kenyerét ették, a szerencsés commendátorok a pénzzel együtt papi méltóságukat is fényűzésben s gyakran bűnökben tombolták ki. Viszsaélések voltak ezek, melyekkel mindig szembe szállt az egyház, különösen a trienti zsinat nagy reformja útján. De reformra nem lett volna szükség, ha mindazok, akiknek ilyenfajta egyházi javadalmuk volt, szent Károly lelkületével bírtak volna. A történelem feljegyezte, hogy az alig tizenkétéves ifjú, amikor apátságának birtokába lépett, sietett ünnepélyesen kijelenteni övéinek, hogy „az egyház javai Isten javai. Következésképen a szegé-

nyeké; s épen ezért mindaz, ami nem feltétlen szükséges a javadalmasnak, igazság szerint a szegényeket illeti meg“. Ezt a programot, melyen már keresztülragyogott a jövődő érsek főpásztori szeretete, szigorúan megtartotta, Aronának és környékének nagy elismerésére. Kötelességét oly szigorúan vette, hogy amikor a szegények igénye meghaladta a rendelkezésére álló összeget, nem késlekedett szülői segítségét is igénybe venni.

Miután szentünk első tanulmányait Aronában befejezte, a jelek szerint bizonyos ideig Milánóban időzött a családi palotában, mely címerekkel ékesítve még ma is fennáll. Ez időről azonban, sajnos, kevés feljegyzésünk van. Mindössze annyit tudunk, hogy házi nevelője s egy híres prépost, Bonaventura Castiglioni vezetése alatt állott, ki korának egyik legképzettebb tudósa volt.

Mikor az ifjú megszerezte azt az első tudást, amit talán általános műveltségnek lehetne nevezni, a család arra gondolt, hogy egyetemre küldi, ahol a hivatásának megfelelő tudományokban magát kellően kiképezheti. Pavia volt a legközelebbi város, mely erre alkalmasnak látszott.

A paviai egyetem már 1361-ben megvolt; sőt jóval előbb is mint akadémia működött, mely alapítását Nagy Károlynak köszönhetette, akinek épen az volt a célja, hogy a keresztény hit tanítására és terjesztésére tudós embereket neveljen. Az egyetem sok viszontagságon ment keresztül. Háborús időkben nagy károkat szenvedett s talán tönkre is megy, ha a pápák, mint a kultúra természetes védelmezői, segítségére nem sietnek. Csak így tudott a paviai egyetem fennmaradni s tudta régi dicsőségét visszaszerezni; annyira, hogy szent Károly korában hírneve már a bolognai és pádovai egyetemé-

vel vetekedett. Itt tanított többek között Francesco Alciato, aki később szent Károly közbenjárására lett bíboros. Ritka példája az elismerésnek a tanítvány részéről a régi tanár iránt!

A paviai egyetemen a szellem erkölcsileg nem kevésbé volt veszedelmes, mint minden más korban; annyira, hogy egyik kortársa a szentnek Paviát „a fegyelmezetlenség színházának s a legdurvább ifjúkori léhaság középpontjának” nevezte. Ennek ellenére sem húzódott Borromei Gilbert a gondolattól, hogy Károly fiát odaküldje, aki pedig akkor alig volt több tizenöt évesnél. Az atya ismerle fiát s tudta, hogy semmi sem tudja becsületes egyenességétől eltántorítani. És úgy is volt.

Az ifjú egyetemi hallgató rögtön átlátta a válszutat, melyhez kikerülhetetlenül eljut mindenki, aki egyetemi légkörben akar élni: vagy beállni a tömegbe, mely mindig és mindenütt fegyelmezetlen és könnyelmű, vagy beletörődni a magányos életbe és a többiek gúnyolódásába. Ő habozás nélkül ezt az utóbbit választotta, sőt a nagyobb biztonság kedvéért feltette magában, hogy bajtársai közül senkivel sem köt bizalmasabb barátságot. Nagy áldozat volt ez, melyet csak az tud megérteni, aki ifjúságát szintén egyetemen töltötte. Oly nagyfokú elővigyázatosság volt ez, melyet csak az ő lángeszé tudott felfogni s az ő vasakarata véghez vinni.

Hallgatag természete s kiejtésbeli nehézsége, mellyel elég sokáig kellett küzdenie, megkönnyítették neki a magányos élet programjának megvalósítását. Szívesen tért a magányba vissza, valahányszor kényszerítve volt bajtársaival együtt lenni, akik bizony nagyon is hajlamosak voltak sikamlós tréfákra. Ilyenkor nemcsak a magány.

de főképp az imádság volt igazi menedéke. Egy osztálytársa, bizonyos Ortensio beszéli egyetemi éveiről: „Frigyes gróffal ép valami tréfán mulattunk, de Károly rögtön távozott, hogy zsolozsmáját vagy olvasóját imádkozza“. Egy másik tanulótársa a szenttéavatás alkalmával ezt vallotta: „Gyakran megkérdeztem tőle tréfából, vajjon gondolt-e már arra, hogy hamarabb jusson a paradicsomba, mint mi, hogy majd a paradicsom kapujában szentelt vizet nyujthasson nekünk; de ő semmit sem felelt, csak bájosan mosolygott“. Így történt azután, hogy Borromei Károly becsületes jámborsága a többiek számára állandó figyelmeztetés volt minden büszkeség vagy hivalkodás nélkül. Apostolkodása hatott, mert az a szimpátia fényében csillogott.

Egész paviai tartózkodása alatt olyan példás magaviseletet tanusított, annyi szorgalommal feködött neki tanulmányainak, hogy Alciato, amikor 1559 dec. 6-án mindkét jogban doktorrá avatta, nem átalította a következő sokat ígérő jövendölést kimondani: „Károly ragyogni fog egykor az egyház egén, mint egyik legtündöklőbb csillag, azon dicsőséges munkák folytán, melyeket végre fog hajtani“. Elmondhatta volna, hogy azok a dicsőséges munkák már kezdetüket vették, miután erényes élete és fényes tanulmányi sikerei olyan varázssal voltak tanulótársaira, hogy hatása alól kevesen tudták magukat kivonni; mert tagadhatatlan tény, hogy minden tanuló erkölcsi hatása alatt áll nemcsak tanárainak, de tanulótársainak is, akik körülveszik.

Paviai tartózkodásának vége felé szomorú esemény rendítette meg Borromei Károlyt. 1558 nyarán, mindössze 47 éves korában váratlanul meghalt édesatyja, II. Gilbert. De épen e mérhetetlen

gyász volt az, mely az ő ritka kormányzási tehetségét megmutatta s előre sejtetni engedte benne a papság és nép jövőndő nagy reformátorát.

Miután atyját a legfényesebb módon eltemettette, idősebb fivérével együtt azonnal nekilátott a családi ügyek rendezésének; s erre annál nagyobb szükség volt, mert politikai intrikák alapján a családi vár uralmát vitássá akarták számukra tenni. Olyan ügyesen és annyi okossággal küzdött ebben az ügyben, hogy mindenki bámulta és csodálattal adózott neki. E csodálat csak fokozódott, amikor látták azt a nemes, de kemény elszántságot, mellyel az apátsága alá tartozó szerzeteseket a régi fegyelemre és az elhalványodott, igazi szerzetesi szellemre visszavezette. Igénybe vett minden eszközt, amit az egyházi törvény megengedett, hogy a szerzetesi fegyelem teljesen helyre álljon. A testvéri intéstől a bőjtig s börtönig minden eszközt kimerített. S a siker teljes volt, mert nem csupán tökéletes engedelmességet ért el, de még a gúny sem mert közelébe férközni, mely pedig szokásos fegyvere a gyáváknak minden, nekik kényelmetlen újítással szemben.

Így bontakozott ki lassankint a papság jövőndő nagy reformátora, kit az egyházi fegyelem atyjának neveztek. Így vetette előre fényét az a szent program és nagyszerű lelki megújulás, mely annyira áldásos volt kortársaira és olyan csodálat tárgya az utókor előtt.

II. FEJEZET.

Szent Károly százada.

XV. SZÁZADBAN három nagy szellemi hullám csapott végig Nyugat népein és alakította át gyökerében az egész keresztény társadalmat.

Az első lázas mozgalom Görögország és Róma antik klasszikus szépségeinek feltámasztása volt a művészetben és irodalomban. A formát tekintve valóban szépségek voltak ezek, tartalmilag azonban tisztára pogányság. A forma kultusza lenyűgözte a gondolatot és egy egész századon keresztül bizonyos tömegőrület tobzódott és kéjelgett a pogány klasszicizmus szépségeiben. A könyvnyomtatás feltalálása még erősebbé és messze kiterjeszthetővé tette ezt az őrületet. Bár a sajtó még gyermekcipőkben járt, de máris hatalmas terjesztőjévé vált az antik klasszikusok munkáinak, felcsigázva az írókat, hogy versenyre keljenek szabadosságban s ízléstelenségben a pogányokkal. Az irodalomtörténelem ezt a kort aranykorszaknak szokta nevezni; megtisztelő jelző, amit talán megérdemel azoktól, akik egy század irodalmi értékét csak a termés nagyságától és változatosságától vagy a forma eleganciájától teszik függővé, de nem érdemli meg tőlünk, akik a kereszténység fényében nem tulajdoníthatunk a formának mást, mint másodlagos értéket és csak ott ismerjük el a művé-

szet tökéletességét, ahol a forma a gondolat szépségében tündöklük.

A második veszélyes szellemi irány, mely a XVI. századot jellemzi s mely azt a kereszténység egyik legviharosabb korává tette, a szellemi függetlenségnek mindenek fölött való hangsúlyozása volt minden tekintéllyel szemben. Valóságos szellemi anarchia volt az. A szabadság és reform hamis jelszavai alatt valami gyászos lázadó szellem lopódzott be a lelkekbe, mely elsősorban az egyház tekintélyének a lerombolásában nyilvánult meg. Az engedelmesség a kereszténység feje iránt sokaknak szívében elhalványult; az a régi teológia és filozófia, különösen a scholastika, mely olyan hatalmas erőssége volt a középkori társadalomnak, egyszerre a gúny tüzében állott. A népek békés előrehaladása helyett görcsös vonaglás és kavargodás lépett, mely nem tűrt többé sem egységet, sem társadalmi vagy vallási függőséget.

A XVI. század erkölcsi és vallási sülyedésének harmadik jellemző tünete az a becstelen ellenmondás volt, melyet sok kereszténynek s közte nem kevés papnak élete nyújtott: az a furcsa viselkedés, mely a kereszténység hitvallásával tisztára pogány erkölcsöket takart. A legfelületesebb vallási formalizmus lett úrrá s azt is csak mentőköpenynek használták, mely alatt a legromlottabb erkölcsi elveket hirdették és gyakorolták. Akadtak világiak, sőt papok is, akik olyan irodalmi termékek írásában vagy olvasásában kéjelegtek, melyeket ma minden valamirevaló tisztességes ember megvetne. Csodálatos zürzavara volt ez az erkölcsi fogalmaknak: tisztára pogányság, mely a klasszicizmus meggondolatlan és lázas feltámasztásával szétzüllesztette az erkölcsöket.

Ez a szomorú állapot, amit még fokozott a pap-ság érthetetlen nyugtalansága s a nem ritka visszaélés, különösen a római Curiában, úgy feküdt rá Európára, mint valami sötét, párával telt levegő, melynek kellő sűrűsödés után egy erőszakos viharban kellett kirobbannia. Valóban a vihar kirobbanására nem sokáig kellett várni, Krisztus egyházának felbecsülhetetlen kárára. Kirobbanása a század első felére esik s a történelem reformációnak nevezi.

Ennek a nagymérvű eretnekségnek atyamestere Luther, az apostata szerzetes volt. A búcsúk körüli visszaélések alkalmát megragadva, a tiszta evangéliumhoz való visszatérés és az erkölcsi megújhódás hamis jelszava alatt engedetlenséget és forradalmat hirdetett a pápa ellen. Hirdette, hogy a válásosságnak minden külső formáját el kell törölni, hogy így a Szentlélek szabadabban működhessen a lelkekben. Ennek folyományaképpen tagadta az egyházi tekintélyt, a törvényeket s a szentségeket. A keresztény jámborság külső jeleit értéktelennek mondotta s a celibátus, fogadalmak és bőjtök eltörlését hirdette. Ez a mozgalom, mely megindulásakor, legalább is látszólag, az egyházi fegyelem helyreállítására és a mélyebben átértzett és bensősegebb vallásosságra törekedett, igen hamar nyílt eretnekségbe fajult. Természetes is; mert minden reform, ha a dogmák terére mer átharapózni, abban a pillanatban már a kereszténység lényegét kezdi ki.

Jóllehet ma már világosan áll mindenki előtt a Luthertől megindított vallási mozgalom eredete, de akkor még az erkölcsi reform köpenyegébe rejtőzött. Az egyszer neki szabadult mozgalom nem egykönnyen állt meg. A nép, de különösen a fejedelmek észrevették, hogy Luther szavainak mélyén

a szekularizáció és laicizálás gondolata lüktet és a zsákmány vágyától feltűzelve hol nyiltan, hol titkos mesterkedésekkel kedveztek Luther mozgalmának.

Már az előző századtól kezdve itt is, ott is hangok szólaltak meg az egyházban olyan reform mellett, melynek egyformán kellene érintenie a híveket és vezetőket, a fejet és a tagokat. Beszéltek és tárgyaltak egyházi körökben és zsinatokon ezekről a dolgokról és itt-ott némi eredményt értek is el. Az igaz vallásnak, az őszinte hitéletnek megvoltak a társadalom minden osztályában a maga kiváló zászlóvivői és követői. A fogalmaknak ebben az örült zürzavarában, az erkölcsi sülyedésnek ezen a legmélyebb pontján, ebben a forradalmi légkörben, mely ellensége volt minden rendezett és tartós reformnak, nagy szerencséje volt Európának és halhatatlan érdeme az egyháznak, hogy az erkölcsi elvek még se zavarodtak annyira össze, hogy a jót rossznak, a rosszat jónak nevezték volna. Addig, ameddig az igazságot hirdetni és megvallani tudják s amíg akad feddő szó a tévely és a bűn ellen, addig még élhet a remény és van még erő a reformhoz!

De közben Luthernek és társainak propagandája úgy megzavarta és aláásta a vallási és erkölcsi állapotokat, a forradalmi szellemet annyira megerősítette, hogy az egyháznak, ha nem akart mindent elveszteni, végre hatásos és kielégítő választ kellett adnia ellenségei vádjaira és a hamis reform helyett az annyiszor kilátásba helyezett igazi reformot kellett megvalósítania. A XVI. század első felétől kezdve a pápák egyértelműen törekedtek is erre, bár, különösen az első időkben, hiányzott ehhez az elszántság, az akaraterő s az a

kedvező körülmény, amit egy ilyen vállalkozás megkövetelt.

Egett a vágytól mindenki, hogy akadjon végre egy pápa, aki elszánt és mégis megnyerő modorú; tanult és erényes, szóval igazi apostoli lelkületű, aki a reformot az utolsó órában megvalósítsa. Az isteni gondviselés, mely örködik az egyház fölött akkor is, amikor pillanatnyilag elhagyni látszik, nem csalta meg a reményéseket.

1559 utolsó napjaiban, hirtelenül, mint a villám, terjedt el Milánó városában egy örvendetes hír, mely megdobogtatta mindenkinek a szívét. A bíbornokok, akik IV. Pál halála után összegyűltek pápát választani, karácsony estéjén — négy hónapig tartó conclave után — végre megegyeztek Angelo Medici bíboros személyében, aki a IV. Pius nevet vette fel.

Az egész egyházban mindenki olyan örömmel fogadta ezt a hírt, amilyen örömmel hosszú kártékony vihar után a szivárvány megjelenését szokták üdvözölni. De a milánóiaknak csakugyan külön okuk is volt az örömré: az új pápa honfitársuk volt, és pedig a mi szentünk anyai nagybátyja, Bernardino Medici és Camilla Serbelloni fia.

Az új pápa megválasztásakor hatvanadik évében járt; jogi doktor volt, barátja a tudománynak, szelíd és irgalmas szívű, ki hamar észre vette azt az irányt, melyet kormányzásának adni kell, hogy az valóban üdvös legyen az egyházzal. Hogy saját felelősségét elválassa elődje bűnös rokonságának felelősségétől, törvény elé állította a Caraffákat s kényszerítette őket, hogy az általuk okozott kárt megtérítsék. Azt is belátta azonnal, hogy a trienti zsinat folytatása az egyedül lehetséges vállalkozás, mellyel az egyház bajait megszüntetheti. De éppen e célra szükségesnek érezte a világi hatalmak tá-

mogatását. Elődje, IV. Pál, halálakor hadilábon állott Európa minden kormányával: Spanyolországgal a nápolyi királyság birtoka miatt; Ferdinánd német császárral, aki V. Károly utóda volt, mert kinevezését nagyobbbrészt eretnek választói miatt nem akarta szentesíteni; Angliával, mert VIII. Henrik szomorú örökségét átvette és folytatta Erzsébet; Franciaországgal, mert az udvar gyakran kedvezett a hugenottáknak.

Ez volt az egyház vallási és erkölcsi helyzete: az eretnekség, ha nem is diadalmaskodott, de Európa legfontosabb udvarainak védelme alatt állott.*

Nehéz helyzetében IV. Pius az állambölcsesség követelményének tartotta, hogy magát ügyes és főképen megbízható emberckkel vegye körül. De mert nehéz volt bizalomra érdemes és az előre megszabott kormányzási programhoz alkalmazkodni tudó embereket találni, épen ez kényszerített több pápát arra, hogy a legkényesebb állásokat saját rokonságukkal töltsék be. Ez az igazság; és épen ezért meg kell védelmeznünk sok pápát, akiknek nepotizmusát magas állásukkal való csunya visszaélésnek s családjuk számára való teljes kiaknázásának bélyegezték. Ez az annyit kárhozott és megbélyegzett nepotizmus szomorú idők következménye volt s nem egyszer jogos önvédelem.

IV. Pius hasonló nehézségekkel találta magát szemközt: de az isteni gondviselés már kijelölte rokonságában azt, akit a pápa a legnagyobb egyházi méltóságra emelhetett föl anélkül, hogy valaha is a részrehajlás vádja érhetne volna. Miután IV. Pius, akinek becsületes lelke a legkeményebb kritikát is el tudta viselni, ha lelkiismeretében igazságtalannak találta magát, ismerte milánói unokaöccse értékét, tudta, hogy látszólagos kedve-

zését menteni fogják, ezért Károlyt minden további nélkül Rómába rendelte.

Enélkül a formális meghívás nélkül Borromei Károly nem mozdult volna ki Milánóból; ez annyira igaz, hogy bár mindenki sietett a fiatal unokaöcsnek, aki már klerikus s mind a két jogban doktor volt és a pápa kedvence hírében állott, szívélyes jókívánatait tudtul adni, Károly kijelentette, hogy nem megy Rómába, hacsak a pápa kifejezetten nem parancsolja. Így akarta magától és a pápától a nepotizmus vádjának minden árnyékát távol tartani. De a parancs megjött és 1560 jan. 3-án Borromei Károly megindul Milánóból Róma felé, hogy — mint Giovanni dal Verme grófnak írta — „megcsókolja Őszentsége lábait és szolgálatára álljon”. Igaz, hogy ebben a fiatalemberben ekkor még nem volt meg a szentek hősiessége és erénye, de már benne lüktetett valami szenvedélyes kötelességérzet, mely képesítette arra, hogy fölülemelkedjen minden emberi meggondoláson, amikor lelkiismerete sugalmának követéséről volt szó. Ha talán a pápa meghívásában a vérség kötelékének is szava volt, csak csodálkozhatunk az isteni gondviselés bölcs végzésén, mely az egyház javára hajtotta azt, amit látszólag rokoni érzés tanácsolt.

III. FEJEZET.

Az ifjú bíboros élete Rómában.

KÁRMENNYIRE is sietett Károly, jan. 6-ára, a pápa megkoronázásának ünnepére nem tudott Rómába érkezni. Frigyes fivére gyorsabb volt nálánál, idejében érkezett meg s a koronázás napján a pápa őt a római szentegyház kapitányának nevezte ki. Ez az állás a pápai csapatok tábornokságát jelentette és havi 1000 scudi fizetéssel járt. Maga a hivatal igen kényes természetű volt s éppen ezért olyan embert kívánt, aki a pápa bizalmát élvezze. Frigyes ilyen volt, ha másért nem is, azért, mert Károly bátyja Rómában oldala mellett állott.

De az igazi rokon, akibe IV. Pius minden reményét helyezte, Károly volt. Alig, hogy megjelent, nagy szeretettel vette körül s néhány nappal megérkezése után, jan. 31-én bíborossá kreálta.

A bíborosság a pápa után a legmagasabb méltóság az egyházban. Számuk nem lehet több, mint hetven. Ők alkotják az egyház szenátusát vagyis ők a pápa tanácsadói. Állásuk vagy Rómához köti őket, ahol mint a congregációk prefektusai az egyházi közigazgatás ügyeit viszik, vagy pedig az egész világon szétszórva, a legfontosabb városokban mint érsekek és pátriárkák működnek. Az ő feladatuk egyúttal az egyház fejének a megválasztása.

A lioni zsinat 1545-ben vörös birétummal ru-

háza fel őket, jeléül annak, hogy a vértanuságra is készen kell állaniok; ehhez járult később a vörös talár, melyet bíbornak neveznek.

A bíborosi méltóság nincs föltétlenül az áldozópapsághoz kötve, akármelyik egyszerű klerikus is lehet bíboros, mintahogy három éven át a mi Szentünk is volt.

Az V. század táján bíborosi névvel Róma városának diakónusait és papjait illették, akiknek feladatuk volt a római és környékbeli templomok gondozása. Innen ered az a szokás, mely még ma is fennáll, hogy minden bíborosnak, bárhol is tartózkodik, valamelyik régi római templom címét adják. S innen van a bíborosi kollégium hármas fokozata is, a tituláris templom kisebb vagy nagyobb fontossága szerint: vannak diakonus-, áldozópap- és püspök-bíborosok. Szent Károly előbb szent Vitus és Modestusról nevezett diakonus-bíboros, később San Martino ai Monti s még később Santa Prassederől nevezett áldozópap-bíboros volt.

Bár egy ilyen fiatalember bíborosi kinevezése méltán feltűnést kelthetett, senki sem mert IV. Pius ellen szót emelni.

Aki azt hinné, hogy az ifjú római bíborosban már megtalálná a szentségnek, önmegtagadásnak azt a szellemét, mely később életének mindennapi programja volt, nagyon csalódnék. Mintahogy csalódnak mindazok, akik a szenteknek már gyermekkorában vagy ifjúságában akarják megtalálni azt az érett és fejlett erényt, mely csak ima és önmegtagadás hosszú láncolatának gyümölcse.

A mi hősrünk szentsége is hosszú és kemény előkészületen ment keresztül és csak a törhetetlen vasakarat és a különleges isteni kegyelem összejátszása nyomán jöhetett létre.

Erényes élete, mely később mindenki csodálkozását felkeltette, előbb átment a látszólag szürke, köznapi élet felhőin; bár valami megkülönböztetett becsületesség és a léleknek nem közönséges nemessége jellemezte mindig. Ez a felfogásunk a hosszú és nagy, titkos erőfeszítések útján létrejött szentségről, talán nagyon is emberinek fog feltűnni sokak előtt, olyannak, mint ami lefokozza a szent dicsőségét. De aki helyesen fogja fel, az még fényesebb koszorút sző föléje, mert épen ezek az árnyékok mutatnak rá arra a nagy érdemre, melynek következtében a szent ekkora tökéletességre eljutott. Ez a meggondolás vezet bennünket arra is, hogy összeszedjük magánéletéből mindazt, amiből az ő teljes erkölcsi alakját lehetőség szerint megrajzolhatjuk.

Szétszórt, de szerencsére bőséges levélanyag áll rendelkezésünkre és különösen római tartózkodása alatt írt bizalmas levelei életének igen sok részletébe engednek bepillantást. Ezek a levelek, melyeknek megírásánál a legkevésbé sem gondolhattott arra, hogy azok egy szép napon a nyilvánosság elé kerülnek, lelkiületének hű képét adják: nem fénykép, amelynek fölvételére az ember nekikészül, hanem — ahogy ma mondanók — egy csomó pillanatfelvétel. film, mely megörökítette őt anélkül, hogy észrevette volna.

Ha forgatjuk ennek az intim levelezésnek a lapjait, azonnal feltűnik egyéniségének parancsoló vonása, melyet a szentség később annyira megszelídített, de amely értékes szolgálatot tett neki, azoknak az akadályoknak és ellentéteknek leküzdésében, melyek reformtörökvéseinek útjában állottak. Midőn például parancsokat közöl, azt a lehető legrészletesebben fejezi ki: ha bort kér a

pápa asztalára, meghatározza a legkisebb hordó mennyiségét és minőségét is, megjelöli az elküldés módját és útirányát. Sokat adott arra, hogy neki engedelmeskedjenek; ezért került minden kétes és határozatlan kifejezést, ami engedetlenségre ürügyet szolgáltatott volna.

Azt sem lehet tagadni, hogy bizonyos, bár nem túlzott vagy sértő arisztokrata büszkeség lengi át ifjúkori írásait. Római tartózkodásának első napjaiban rögtön csináltat egy családi címet; nővérénél, akit „Camilla úrnőnek“ nevez, rendel négy igen finom karinget. Később, gróf Guido da Imola barátjához intézett levelében, melyben első római utazásának élményeit beszéli el, benső örömmel ecseteli az érintett városokban rendezett fogadtatásokat; a postakocsin való utazást számár mesteriségnek nevezi, amit csakis az útközben rendezett fogadtatások, kitűnő ételek és nagyszerű italok tettek elviselhetővé. Kedélyességében azt is megírja, hogy Bolognába való megérkezésekor az ablakok előkelő hölgyekkel voltak tele és finom iróniával rögtön hozzáfűzi, hogy Gian Battista gróf szerint ez őerte volt. Mikor 1562 okt. 3-án arról értesül, hogy Rómában egy író a bíborosok életrajzának megírásán dolgozik, azonnal ír milánói megbízottjának, hogy lehetőleg minden adatot szedjen össze családjának eredete, nemessége és nagynevű rokonai felől és figyelmezteti nyomatékosan, hogy semmi fontosat ki ne hagyjon. Bíborosi kinevezésének napján ír Camilla nővérének, hogy ezentúl még két társalkodónőt tartson, vigyázva arra, hogy azok nemesi származásúak és jóhírnevűek legyenek.

S jóllehet törődik a szegényekkel és elrendeli, hogy a családban szokásos alamizsnálkodás tovább is fennmaradjon, a földi érdekektől még nem

szakad el annyira, hogy saját vagy a család jövődelmének fokozását elhanyagolná. A jólét és gazdagodás nem volt akarata ellenére; „mond meg Camilla úrnőnek — írja egy nap Guido grófnak — hogy örvendjen, mert a mi urunk (vagyis a pápa) három apátságot ajándékozott nekem, melynek összértéke körülbelül 12 ezer scudi“.

E cselekedetekkel és érzelmekkel szemben, melyek azt mutatják, hogy a fiatal bíborostól még nem állottak távol a földi dolgok, nem hiányzanak olyan megnyilatkozások sem, melyek rávilágítanak jellemének nemességére és arra, hogy mily fennkölt és tiszta lelkület lakozott benne.

Túlságos fiatalon a pápa után első helyre emelkedve, körülvéve hizelgő udvaroncoktól, akik a dícséretben és hódolatban nem voltak szűkmarkúak, nem állhatott volna ellen a góg kíséretének, hacsak keményen meg nem fékezte volna lelkét és szelleme nem lett volna természeténél fogva oly nemesen kiegyensúlyozott.

Nyugodtan vette vállára a megbízásokat és kiüntetésekét anélkül, hogy megszokott kedvességét elvesztette volna. Előrehaladásáról úgy beszél, mintha másokról lenne szó. Bíborosi kinevezését ezekkel az egyszerű szavakkal jelzi milánói rokonságának: „ez a levél értesetekre adja az én kinevezésemet“ és azonnal intézkedik, hogy Milánóban mindenféle ünnepeltetés elmaradjon; csak abba egyezik bele, hogy kinevezését Aronában megünnepeljék.

Különösen vigyázott arra s nemeslelkűségének ez is egyik jele, hogy személyétől távol tartson minden modorosságot és különcködést. Az állásával járó fényt, ruházkodási szokást, nagy cseléd-tartást megőrizte: finom modora s ügyes viselke-

dése, mellyel helyét a társaságban megállta, utólérhetetlen volt. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy sokak rokonszenvét és bizalmát megnyerje. Akadtak azonban olyanok is, akik személyét saját romlott lelkük ferde megvilágításában látták és minden színleléstől ment viselkedését félremagyarázni mérésztelték; ezek között volt egy zabolátlan herceg, aki egy alkalommal őt vendégül látva valami durva viccet engedelt meg magának.

A bíboros azonnal hivatta szolgálait és elhagyta a tapintatlan házat. Sem akkor, sem máskor nem fért tiszta lelkéhez semmi, úgy hogy Giorgio Trivulzi gróf, egyik leghűségesebb barátja elmondhatta, hogy Borromei Károly jóhírnevére soha még csak árnyéka sem borult a gyanúnak; soha egy könnyelmű szó sem esett ajkán, abban a Rómában, ahol pedig akkor szokásban volt elevenek és holtak felett ítélkezni.

Akármilyen kiváló tanuló volt is a fiatal Borromei Károly Milánóban, de főként Paviában, ismeretei még sem lehettek elegendők római pozíciójához, főleg azokhoz a különféle és nagyfontosságú állásokhoz, amelyeket nagybátyja, IV. Pius rábizott.

A jogtudományokban eléggé jártas volt ugyan, viszont filozófiai és teológiai ismeretei nagyon is hiányosak voltak. Élénk eszével és ép érzékével hamar rájött arra, hogy az ilyen tudáshiány méltatlan állásához és ezért egy tizenötéves ifjút megszégyenítő buzgósággal fogott neki a tanulásnak. Tanító mestere Sirleto bíboros volt, legkedvesebb olvasmányai pedig szent Tamás és általában a scholastikusok, bár a stoikus filozófusok, különösen Seneca és Epiteton is vonzották.

A tanulásnak természetesen csak azokat a kis időtöredékeket tudta szentelni, melyeket nagy el-

foglaltsága közben szakíthatott magának; ennek ellenére teológiai műveltsége minden kritikán felül állott; bár később főpásztori állásában annyi-szor és oly különböző témákról kellett is beszélnie, tudása ellen soha senki sem merte a legcsekélyebb kifogást sem tenni.

Állása azonban nem csak tudományos műveltséget, hanem élettapasztalatot is kívánt. Szentünk nagyon jól tudta ezt. Épen ezért valahányszor püspökök jöttek Rómába, sohasem mulasztotta el őket egyházmegyéjük kormányzása, a helyi szokások és szent szertartások felől kikérdezni. Mindenről jegyzetet vezetett, hogy bármikor felújíthassa őket emlékezetében. Ezt a szokását élete végéig megtartotta. Talán nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy a nagy Napoleon tanulási módja is ugyanez volt.

Állása magával hozta, hogy mindennap egy pár órát a pápával töltsön. A koros pápa szívesen közölte vele hosszú élettapasztalatainak kincseit és így csodálatos módon egészítette ki szentünk fiatalos lelkesedését a maga mérsékletével. Így lettek a pápával való társalgások órái valóságos iskolává, melyből mérhetetlenül sokat tanult.

Ha hivatalos elfoglaltságai a napot szinte teljesen fel is emésztették, még mindig szabadok maradtak számára az esték, annál is inkább, mert mint egyik leveléből kitűnik, éjszakánként csak öt órát aludt. Arra gondolt tehát, hogy az esti órákat fogja értékesíteni, ami sikerült is zseniális módon. Maga köré gyűjtötte vatikáni lakásában a papi és világi elem legértékesebb tagjait; bizonyos sorrend szerint mindenki felolvasott a kor szellemének megfelelően egy-egy latin értekezést, amit azután barátságos vita követett. A beszédtemák igen változatosak voltak: filozófiai, művészeti és

más tudományos kérdések, később szinte kizárólag vallási témák.

Aki ezeken az összejöveteleken részt akart venni, előjegyeztette magát egy könyvbe, ahogy az egyetemeken szokás. Minden évben választottak egy elnököt, aki a vitákat vezette. Nagy kár, hogy ez önkéntes akadémikusok nevei nem igen maradtak fenn; annyit tudunk, hogy részt vettek benne Sirleto, Alciato, Visconti, Antoniano, Valerio, Gallio, Gonzaga, Simonetti bíborosok és Buoncompagni, aki később XIII. Gergely néven a pápai székbe került.

Borromei bíboros a leggyakoribb felszólalók egyike volt s mint ő maga később bevallotta, prédikációihoz sokat merített ezekből az akadémiai gyakorlatokból.

Commendone bíboros, a szent kortársa, visszagondolva később ezekre az esti találkozásokra, mondotta azt a szép dicséretet, melynél szebbet Borromei Károly bíboros tudományszeretetéről nem igen lehetett volna mondani: „Borromei Károly bíboros háza — írja — a legtudósabb emberek és Róma legelőkelőbb személyiségeinek találkozóhelye. Ő maga fejlődésének legszebb korában s hatalmas tetőpontján nem gondol másra, mint hogy tudását és életét méltóságával összhangba hozza“. Néhányat ez értekezések közül két év múlva nyomtatásban is megjelentettek, 1748-ban pedig Sassi, az Ambrosiana igazgatója kiadott tizenegyet „Convivium Noctium Vaticanarum“ cím alatt; így került be a történelembe a „vatikáni éjtszakák“ neve, mely szorosan Borromei Károly bíboros nevéhez fűződik. Nekünk, akadémiákhoz és kongresszusokhoz szokott embereknek talán lényegtelennek tűnik fel az egész, de abban az időben, amikor a szel-

lemi érintkezésnek szinte mindén formája hiányzott, mindenki csodálkozását és helyeslését érdevelte ki.

A művészet szeretete, melyet a klasszicizmus annyira felgyújtott és kiművelt, visszhangra talált a mi szentünk ifjú lelkében is, mely nem közönséges művészi érzéssel volt megáldva. Római tartózkodása alatt már csak állásánál fogva is megengedhette magának azt a lukszust, hogy művészeti tárgyakat gyűjtsön: faragványok, gyöngyök, szobrok, érmek, gobelinek voltak műgyűjtő szenvedélyének kedvenc tárgyai. Büszke volt arra, hogy sok értékes, ritka tárgya van s mikor később érseki kinevezése folytán el kellett hagynia Rómát, nagy fájdalommal vált meg tőlük. Egy részét eladta, másik részét elajándékozta.

A zenének is barátja és művelője volt. Egyik kortársa állítja, hogy látta őt néha csellózni. Nagyon tudott gyönyörködni a zenében. S ha később úgy látjuk, mint a zene bölcs reformátorát és Palestrina nyílt védelmezőjét, csak áldani tudjuk ifjúkori kedvtelését, melynek akkoriban csak időtöltés jellege volt.

De a teljesség kedvéért ifjúkori kedvenc szórakozásairól is meg kell emlékeznünk. Ezek között első helyen áll minden kétséget kizárólag a vadászat, ami nagyon is érthető; az ő vállalkozó és lázasan tevékeny egyéniségének ez felelt meg a legjobban. Hogy mennyire igazat mondunk, még jobban kitűnik abból, hogy a vadászat különböző örömei közül azt szerette a legjobban, amelyik a legtöbb erőfeszítést és a legnagyobb ügyességet követelte. Úgy látszik, hogy eleinte csak kisebb-nagyobb madárvadászatokban vett részt; később azonban nem elégedett meg az ilyen könnyű zsák-

mánnyal. Izgatta a nemes vad, a veszélyesebb vadászat.

A vadászat persze nem lehet mindennapos szórakozás, az év bizonyos részeihez van kötve. Fiatalluknak szüksége volt valami könnyebb és kevésbé sablonos élvezetre is, melyre a labdajátékban és a sakokban talált kielégítést.

Nekünk, akiknek elképzelésében a bíboros fehérhajú vagy legalább is érett, koros ember, talán furcsának tűnik fel egy labdajátékot űző kardinális, de abban az időben ez volt a szokás és az ő korának és élénk szellemének legjobban megfelelt. Sfondrati bíboros, a későbbi XIV. Gergely pápa beszélte el később, hogy Borromei Károly bíboros étvágytalanságáról értesülve meghívta egy labdajátékra és azzal biztatta, hogy ez jót fog neki tenni; de a bíboros, aki már akkor egész más életelvekkel rendelkezett, ezekkel a szavakkal tért ki a meghívás elől: „akinek nincs étvágya, ne egyék“.

Úgy látszik, hogy alkalomadtán nagyon is jó sakkozónak mutatkozott, ami különben az elmélyedő és tervező szellemeknél gyakori. Ezt Ferreri di Vercelli bíborosnak is kellett magán tapasztalnia, mert egy szép napon szent Károly hosszas, hiábavaló várakozás után tréfásan felszólította, hogy azt a 10 scudit, melyet sakkon veszített, fizesse meg, mert ő ezt egy zárdának szánta; s ezzel a tréfa fenyegetéssel akarta fizetésre szorítani: „ha csak nem akarod, hogy ezek az apácák imádkozás helyett szidalommal illessenek“.

Ne gondoljuk, hogy a szent bíboros szórakozásainak elbeszélése haszontalan dolog volna; csak így, ha napi munkáját és szórakozásait egybe vetjük, tudunk életéről és jelleméről igazi képet al-

kotni és látjuk, hogy telt ideje. A munka töltötte ki napjait, a szórakozás csak kivétel volt, melyben az új fáradságokra felüdülést és erőt keresett. De különben is, napi életének hű feltárásával fogjuk tudni igazán értékelni azt az új irányt, melyet egy gyászos esemény adott életének.

Borromei Károly bíboros, bár minden erejével részt vett az egyház kormányzásában, amellet az azonban minden alkalmat megragadott, hogy családjának fényes jövőt biztosítson. Magas állása, a pápa kegye s összeköttetéseinek ügyes kihasználása lehetővé tette, hogy családja tagjainak előnyös házasságokat szerezzen, ami azután neki magának Olaszországban bizonyos hegemoniát ígért.

Alig telepedett meg végleg Rómában, Camilla nővére Cesare Gonzaga, Molfetta hercegeének jegyese lett. Borromei bíboros Guido grófot a családi eseményről értesítvén, nem titkolja örömét, mert — mint írja — ez a házasság Olaszország egyik legelőkelőbb családjának barátságát és nagyhírű hercegek rokonságát biztosítja. Nemsokára egy másik, nem kevésbé előkelő házasságot adhatott tudtul: Frigyes fivére eljegyezte az urbinói herceg leányát, Virginia Della Roveret.

A fiatal bíboros a boldogság tetőpontján állott. „Az öröm, melyet érzek, végtelen“ — írja; s ki mondhatatlan örömeire szolgál, hogy ezt a házasságot Öszentsége is meglelégedéssel kíséri. De a meglelégedés és az öröm ő benne volt a legnagyobb, mert családját így Olaszország legelőkelőbb és legmagasabb családjaival látta rokonságba lépni.

Két évvel később, 1562 júl. 9-én nem kevésbé fényes esküvő volt a családban: Anna nővére férjhez ment Fabriciusához, a lepantói hős, Marc' Antonio Colonna herceg elsőszülött fiához. Az esküvőt az

akkori kor és az érdekelt családok állásának megfelelően nagy fénnnyel ülték meg.

Már semmi sem hiányzott a család dicsőségéhez és hatalmához; az Alpokon túl a nemes Hohenemscsalád rokonságán kívül most már Olaszország leghatalmasabb családai: a Gonzagák, Della Roverek és a Colonnák is rokonaik voltak. De a család büszkeségének és legnagyobb reményének Frigyes látszott, akit a pápa a római szentegyház kapitányának nevezett ki, II. Fülöp pedig a spanyol gályák felügyelőjének tett meg és Oria hercege címmel ruházott fel, ami évente 10 ezer scudi jövedelmet jelentett.

De midőn emberi számítás szerint minden a lehető legjobban ment, közbelépett Isten a váratlan és megdöbbenő csapások egyikével, mely a közönséges lelkeket rémületbe és kétségbeesésbe kergeti, a nemes lelkeket viszont megtisztítja és felemeli.

1562 nov. 19-én rövid, egy hétig tartó láz után, mely a két utolsó napot kivéve, egyáltalán nem látszott veszélyesnek, Frigyes gróf a bíboros karjaiban kilehelte lelkét.

Ez a haláleset egy csapásra összetörte azt az álmot, melyet a pápa és a bíboros a család jövőendő nagyságáról tervezett; de ugyanekkor új fény-sugárral világította meg Borromei bíboros lelkét. Jobban megérezte, mint addig bármikor, a földi remények és dicsőség mulandóságát és azt, hogy a léleknek maradandóbb igényei és örömei is vannak. „Ez a csapás rettenetes — írja Borromei Cesare grófnak — az én számomra nincsen emberi vigasztalás.” Borromei Trivulziónak pedig ezt írja: „Ez a csapás, megvallom, előbbre vitt a mi Urunk Istenünk kegyelmében s mindennél inkább meg-

érezte velem a mi nyomorultságunkat és az örök dicsőség boldogságát“. Ez az ő szájában nem volt frázis.

Ez az esemény, mely új irányt szab Borromei bíboros életének, minden túlzás nélkül az ő „megtérésének“ nevezhető. A megtérést nem úgy értjük, mintha valami bűnös életből tért volna meg, hisz egész ifjúságát példás becsületesség lengi át; hanem megtérés volt a közönséges életből egy magasabb életbe, mely elszakadt a földtől és a világtól, mely buzgóvá tette Isten dicsőségének keresésében s olyan önmegtagadásokra és bűnbánatra vezette, mely a hitetlen emberben csak borzongást keltene s az egykori életrajzírók szavahihetősége felől kételyt támasztana.

Az ifjú bíboros, bár az egyházkormányzás legkényesebb hivatalait viselte, a magasabb egyházi rendekkel még nem volt megköthetve. Egyházi pályáját tehát megszakithatta volna és visszatérhetett volna a világi életbe. Fivére halála és a sógornőjének korai özvegysége nem egy rokonának sugalmazta azt a gondolatot, hogy Károly bíboros az olyan tragikusan széttrött családot újra összeforraszthatná és átvehetné a pápai csapatok parancsnokságát, melyet Frigyes látott el. A rábeszélések és erőszakoskodások nem is maradtak el és a kísértés megsemmisítő lehetett volna azokra a szent elhatározásokra, amelyeket a bíboros fivére kihűlt holtteste mellett tett. Hogy tehát az ilyen emberi érdektől diktált számítgatásoknak rövidesen véget vessen, szent Károly elhatározta, hogy pappá szentelteti magát.

Miután gyóntatója tanácsát kikérte és szent Ignác szabályai szerint páter Ribera vezetése mellett lelkigyakorlatokat végzett, szinte titkon, a nyilván-

nosság kizárásával, pappá szenteltette magát. — A szentelést Cesi bíboros végezte, valószínűleg a Palazzo Veneziában, ahol akkor a pápai udvar a nyarat töltötte.

Augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján mondotta szent Károly első szent miséjét Rómában, Szent Péter templomában, a Confessio fölött; a másodikat Sant' Ignazióban, abban a kápolnában, ahol szent Ignác szokott volt misézni, aki azelőtt 6 évvel halt meg nagy szentség hírében. Ugyanezen év dec. 7. napján San Giorgio bíboros a Cappella Sistinában püspökké szentelte. Érdekes tünet, hogy a szentelés napja éppen szent Ambrus ünnepére esett!

Kezdetben látszólag tovább élte szokásos mindennapi életét; a nagy külső fény, melyet a magas állása megkívánt, még mindig körülvette. De azok, akik hozzá közel állottak, elsősorban házanépe, már világosan látták, hogy fivére halálától és felszentelésétől kezdve nagy változás állott be életében. Önmegtagadóbb, összeszedettebb, imádságosabb lelkületű lett. Szolgái egy napon megtalálták azt a bűnbánati eszközt, mellyel a szent bíboros az önfegyelmezést megkezdte. S mivel félték, hogy talán nekik is hamarosan szigorúbb és tökéletesebb életet kell élniök, páter Riberát, a bíboros gyóntatóját kezdték vádolni és őt tartották ez újítások titkos sugalmazójának. Éppen ezért a szegény jó páttert gorombán fogadták, sőt igen gyakran még inzultálták is. A bíboros csak úgy tudta gyóntatóját a háziak dühe elől megmenteni, hogy bejelentés nélkül és egy titkos lépcsőn keresztül fogadta. Így tudta páter Ribera a bíboros lelki vezetését zavartalanul folytatni és bölcs tanácsaival ennek a gigantikus léleknek magasra szárnyalását megkönnyíteni.

Ez az új életirány kifejezést nyert azokban a baráti kötelékekben, melyek szent Károlyt korának kiválasztott lelkeivel összefűzték s amelyek nagyon üdvös hatást gyakoroltak reá vagy példaadásukkal és tanácsukkal, amit az alázat bölcseségével tudott keresni, vagy közreműködésükkel azokban a nagy vállalkozásokban, amelyekre az isteni gondviselés őt hívta meg. Így meg kell emlékeznünk a tiszteletreméltó Bartolomeo de Martyribus-ról, aki Braga érseke volt; akinek szent Károly 1563-ban azon óhaját nyilvánította, hogy a camalduliak rendjébe szeretne visszavonulni; a szent ember azonban lebeszélte, mondván, hogy őt az isteni gondviselés inkább a pápa oldalán mint az egyház-kormányzat munkatársát akarja látni.

De ha szent Károly római barátairól akarunk beszélni, mindenkifölött Neri szent Fülöp rokonszenves alakjáról kell megemlékeznünk. Bíbornokságának első éveitől kezdve, amikor mint államtitkár a pápa után az egyház első személyisége volt, gyakran látták őt, amint szent Fülöphöz sietett, előtte letérdelt, testvéri szeretettel átölelte, gyermeki szeretettel kezet csókolt neki és szegényes cellájában hosszas társalgásba merült vele. Szent Fülöp lett bizalmas lelki vezetője és egyúttal kimeríthetetlen bőkezűségének eszköze. Az a kis cella, ahol szent Fülöp a bíboros látogatásait fogadta, most kápolna és a festmények alatt, melyek szent barátságukat megörökítik, áll ma is a következő írás: „itt látogatta meg gyakran Borromei szent Károly páter szent Fülöpöt; együtt mondták a zsolozsmát; szent Fülöpnek néha térden állva csókolt kezet a bíboros, kinek arcát a szent páter fényleni látta“.

Bizonyos, hogy a két szent lélek gondviselés-

szerűen találkozott össze az egyház egyik legnehezebb órájában, hogy mindegyik a maga helyén hajtsa végre a reform nagy munkáját: Borromei szent Károly az egyházi fegyelem bölcs rendelkezéseit tervelte ki és hajtotta buzgón végre; Néri szent Fülöp viszont erényeinek és nagy szeretetének példájával ébresztette föl a keresztény életet és virágoztatta fel az egyházi szellemet.

IV. FEJEZET.

Az egyetemes egyház kormányza mellett.

AZ EGYHÁZ kormányzata mindig arra törekedett és őrködött is felette, hogy a valóságos élet minden mozgalma és iránya Rómából induljon ki.

Az egyház kormányzásának ez az iránya, mely végeredményében a Krisztustól Péternek adatott primátus kifolyása, az első századokban sok anyagi akadályba ütközött. De később, amikor a középkor vége felé a közlekedés eszközei könnyebbé váltak, a kormányzásnak e természetes programja akadály nélkül fejlődött ki és az egyház adminisztratív élete egész különleges alakot nyert. A patriárkák, prímások, metropoliták tekintélye elhalványodott s ezek visszahatásaképen megsokasodtak a római kúriában azok az ügyosztályok, melyeket egyházi nyelven kongregációknak neveznek. Ezeknek lett a feladata a mind szélesebbre nyúló egyházi ügyek elintézése.

Az egységesítésnek ez a folyamata nagy feladatot rótt a pápák vállaira. Gondoskodni kellett arról, hogy a különböző kongregációkból kiinduló egyházkormányzati ténykedések egységes szellem és irányítás alatt álljanak. De akármilyen éberen és féltékenyen őrködött is bármelyik pápa e fölött, egyedül nem lett volna képes rá. különösen azokban az időkben, amikor a politika és a világi feje-

delmek káros hatása befurakodott mindenfelé és a római kúriában is kevésbé megfelelő személyeket tudott elhelyezni. Valóban kormányzati bölcsesség és néha kikerülhetetlen szükség parancsolta az egyház fejének, hogy rokonai között keressen megbízható személyeket, akik könnyen és kellő alkalmazkodással segítsék diadalra vinni azt az irányt, melyet kormányzásának adni szándékozott.

Ez a magyarázata annak, hogy IV. Pius szent Péter székébe emelkedve, megbízható unokaöccsét Rómába rendelte. Mi csodálni való volna hát azon, hogy a legkényesebb hivatalokat ruházta rá és ilyen fiatalon is olyan bőségesen megosztotta vele az egyetemes egyház kormányzásának nagy munkáját?

Az egyház életének eseményeit megörökíteni, dicsőséges sorsának pontos történetét az utókor számára átmenteni minden időben egyik legkényesebb egyházi hivatal volt. E célra kiváló papokat választottak ki, akik érintetlen jellemük és értékebb irodalmi működésük folytán arra alkalmasnak látszottak. Ezeket az írókat egyházi nyelven protonotáriusoknak nevezték, ami a mai nyelven „főkrónikást” jelentene; ezek írták meg a kereszténység első századaiban a vértanúk első életrajzát, főleg haláluk részleteit.

Később, szentünk korában, a protonotáriusok egy, írókból és jegyzőkből álló testületet alkottak, amely a Szentszék kormányzati szervei mellett a hivatalos írárok lebonyolításával foglalkozott. Kényes hivatal volt ez, mely bepillantást engedett az egyházkormányzat sok titkába és mintegy jogcím volt az egyházi rangfokozat magasabb állásaiba.

Ez volt az első hivatal, amelynek vezetését IV. Pius nemrég Rómába érkezett unokaöccsére ru-

háza. Mindenki sejtette, hogy ebben a kinevezésben messzenyúló szándékok rejtőznek. S az általános sejtést a tények nem is cáfolták meg.

Szentünk pár nap múlva már referendarius lett, ami az általános ügyvivő fogalmának felel meg. Ezzel a hivatallal együtt járt, hogy minden egyházi ügy, minden javaslat vagy akármi más, amit a pápához intéztek, az ő kezén ment keresztül; ez az állás még biztosabb lépcső volt a bíbornokság felé, mely hamarosan be is következett.

Mint referendáriusnak az egyházjog legsúlyosabb és legnehezebb eseteivel kellett foglalkoznia, melyben nagy hasznát látta egyetemi éveinek és jogi ismereteinek; ebben a hivatalában szerezte meg azt a biztonságot és könnyedséget, melyet csak a gyakorlati élet tud megadni.

De fáradhatatlan tevékenysége és a pápa nagy bizalma mind újabb állásokba vezették. Kormányzója lett a Bologna, Romagna és az Ancona grófság feletti pápai legationak. E kinevezés következtében foglalkoznia kellett e vidékek vallási és állami ügyeivel s főképen örködnie kellett, hogy a már szélteben elterjedő visszaéléseket megszüntesse.

Régóta szokása volt az egyháznak, hogy minden katolikus nemzet és szerzetesrend számára kijelölt egy-egy bíborost, aki Rómában székelvén, az illetők érdekeit képviselte a Szent-széknél. Ezeket a bíborosokat fővédnököknek nevezték. Érthető, hogy a fiatal bíboros védnökségéért széles versengés indult meg és így történt, hogy római tartózkodása alatt egyidejűleg Portugáliának, Németalföldnek, Svájc katolikus kantonainak, továbbá a ferenciek, karmeliták, unilitik, a Santa Croce in Coira reguláris kanonokjai-

nak és a máltai lovagrendnek volt bíboros fővédője. Ez valójában azt jelentette, hogy jónéhány millió hívő és valami 30.000 pap érdekeit kellett képviselnie és megvédelmeznie, ami abban az időben, amikor még az egyházkormányzati ügyek nem voltak olyan ügyesen és észszerűen megosztva a római kongregációk között, mint ma, bizony súlyos terhet jelentett.

IV. Pál pápa alapította azt a röviden „consultának” nevezett új kongregációt, mely a pápai állam kormányzását intézi. Érthető, ha IV. Pius minden további nélkül ezt az állást is Borromei bíborosra ruházta. Sőt a pápa bizalma ritka tehetségű unokaöccsével szemben annyira határtalan volt, hogy olyan állásokkal is megbízta, melyek talán mint papi szentelés híjával levő emberrel összeférhetetlennek látszottak. Így lett például Borromei bíboros, bár pusztán klerikus volt, főpenitenciárius. Természetesen ez a kinevezés csak a külső hivatalos ügyek intézését jelentette, a szentségekre vonatkozó lelki ügyeket felszentelt papok végezték.

Bármilyen nagy kormányzási képességek is voltak a fiatal bíborosban, ennyi hivatal és állás látára — pedig még nem is soroltuk el mindegyiket — sokan joggal kérdezhetik, hogyan tudhatott egy ember ennyi mindennek megfelelni; tekintve fiatal korát és tapasztalatlanságát, vajjon nem okozott-e kárt az egyháznak?

A fenyegető veszélynek maga a pápa vette elejét. Ő, aki a megbízatások özönével nemcsak a rokont akarta jutalmazni, hanem a nagyráhivatott ifjú erejét akarta az egyház hasznára értékesíteni, kiválóan tudta pótolni a fiatal bíboros élettapasztalatának hiányait. Olyan művelt és

tapasztalt embereket bocsátott rendelkezésére. akik a maguk tudásával és becsületességével csodálatos módon egészítették ki a fiatal bíboros ismerethiányait. Szent Károly maga ismerte el legelőször, mennyi bölcsesség rejlik a pápa intézkedésében. 1560 jan. 18-án nagy örömmel írja egyik levelében, hogy a pápa négy tudóst adott melléje és hamarosan még másokat is fog kapni. A nagy tudású Sirletot is melléje adta a pápa, hogy széles tudásával és nagy tapasztalásával segítségére legyen. Sirletonak nem is volt soha szorgalmasabb, ragaszkodóbb s hozzáfűzhetjük, hálásabb tanítványa, mert Sirletot épen szentünk állhatatos és gyakori kérésére nevezte ki a pápa bíborosnak. Ahogy akkor mondták: „Sirleto Borromeo bíboros vállán keresztül jutott a bíborhoz“.

Véletlenül Borromei bíborosnak jutott az a dicsőséges szerep is, hogy az egyház történelmében az államtitkárok sorát megnyissa. Ez a hivatal, mint ma is, a legkényesebb hivatal. Feladata rendezni a Szentszék viszonyát a többi hatalmakkal. Anachroizmus volna ugyan szent Károlyt államtitkárnak nevezni; helyes címe „az egyházi állam adminisztratív protonotáriusa“ lenne. De a valóságban alter egója volt a pápának, aki a követéségek és az összes egyházi ügyek felett örködött, tehát a mai értelemben mégis államtitkár volt.

IV. Pius uralkodása alatt az államtitkári hivatal vezetése nehéz feladat volt. IV. Pius közvetlen elődje ugyanis Európa uralkodóival viszályban halt meg. Franciaország a hugenották izgatására, akiknek a ravasz Medici Katalin ügyes kibúvói nagyon kedveztek, azzal fenyegetődött, hogy egy nemzeti zsinat proklamálásával elszakad Rómától. Nagyrésztben Borromei bíboros érdeme, hogy ez a

veszély, amely igazán megzavarta vagy végleg megakadályozta volna a trienti zsinat nagyszerű munkáját, elhárult.

Nem akarjuk a Szentszék és Franciaország között helyreálló jobb viszony minden érdemét a bíboros államtitkárnak tulajdonítani, de egész bizonyosan nagy része volt benne. Tapasztalatokban megőszült diplomatához méltó módon képviselte a pápa akaratát; a siker érdemét a pápára hárította, viszont a sikertelenség felelősségétől mentesítette. De szent Károlynak, mint államtitkárnak nemcsak Franciaországgal volt dolga. Ma is megvan diplomáciai levelezése Firenze és Savoia hercegeivel, Velence és Génua kormányaival és a spanyol királysággal. Ez a levelezés tüneményes tevékenységének és ritka kormányzási ügyességének értékes bizonyítéka.

Bár mint államtitkárnak érintkezésben kellett állania a külföldi hatalmakkal, kormányzási tevékenységének főként a pápai államra kellett irányulnia; kormányzása annyira bölcs volt, hogy a nép sokáig elismeréssel őrizte emlékét. Egy kínos éhínség idején például, mely a pápai államot sújtotta, Borromei bíboros olyan előrelátó intézkedéseket tett, hogy a pápai állam egy alattvalója sem szenvedett éhséget; sőt egy ügyes gabonaszállítmánnyal, amit az állam költségén szerzett be, a kenyér túlságos megdrágulását is meg tudta akadályozni. Így gazdasági tehetsége is fényesen állotta meg helyét, nagy áldására a pápai kormányzásnak.

Mintha a fiatal bíboros eddig viselt állásai nem adtak volna neki elég szerepet az egyház egyetemes kormányzásában, a pápa módot talált arra is, hogy nyájának részleges kormányzásában is felhasználja. Előbb az örök város egyik legszebb és

legfontosabb bazilikájának: Santa Maria Maggiore főpapjának nevezte ki, majd, nem sokkal Rómába érkezése után, pontosan február 7-én, miután a milánói érsek épen lemondott, IV. Pius úgy gondolta, hogy jobban nem gondoskodhatszint Ambrus érseki székéről, mint ha adminisztrátornak unokaöccsét nevezi ki; 1564 május 12-én pedig véglegesen a milánói érseki székbe ültette. Főpásztori buzgóságának most már széles tere nyílt.

A milánói egyházmegyét természetesen Rómából kellett kormányoznia. Ez a tény talán csodálkozást kelt bennünk, de nem volt meglepő kortársaira, akik hozzá voltak szokva ahhoz, hogy püspöki székeket sokáig elhanyagolva lássanak. Abban az időben gyakran megtörtént, hogy egyes püspökök egyidejűleg több más hivatalt is viseltek, olyan hivatalokat, melyek személyes jelenlétüket kívánták meg, távol az egyházmegyék határaitól, melyekben azután helynökökkel helyettesítették magukat. Milánó is az ily szerencsétlen egyházmegyék közé tartozott. Ez magyarázza meg, hogy Borromei bíboros elfogadta az érsekséget, bár jól tudta, hogy Rómában a pápa oldalán kell maradnia. 1560 febr. 23-án törvényes prokurátor útján foglalta el érseki székét és vezette mindazzal a buzgósággal, amely ilyen távolságból lehetséges volt. Annyi bizonyos, hogy olyan bölcs és erélyes vikáriusokat választott, akiknek neve örökké emlékezetes lesz a milánói egyházmegye történelmében.

De ne gondoljuk, hogy Borromei bíboros egy távoleső vidék kormányzását névleg elvállalta, aztán minden munkát vikáriusa vállára hagyott. Elég legyen erre nézve egy levélből idéznünk, melyet érsekségének első hónapjában vikáriusához intézett: „Nem disponálhattok semmiféle javadalom

felett, hanem ha valamelyik üresedésbe jön, értesítetek a javadalom értéke és helyzete felől. A pályázó papokat terjesszétek elem és én azt fogom tenni, amit akarok.“

Már ez is mutatja, milyen érdeklődéssel kísérte Borromei bíboros egyházmegyéje sorsát. Később lesz alkalmunk elmondani, milyen üdvös volt uralkodása annak ellenére, hogy majdnem egy évtizedig Rómában kellett tartózkodnia.

Őszintén megvallva majdnem érthetetlen, hogyan tudott egy ember egyedül ennyi állásnak megfelelni, melyek közül egy is elég lett volna arra, hogy a leglázasabb tevékenységű ember energiáját is kimerítse. Az egykori történetírók mégis egybehangzóan azt vallják, hogy a római kúriában az ügyek elintézése sohase ment olyan gyorsan és rendesen, mint Borromei Károly bíboros alatt.

Tevékenysége tüneményesnek látszott és egész bizonyosan volt benne sok gondviselészerű. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy Borromei bíborosban rendkívüli kormányzási képesség lakott. Épen ezért keresztülsíklunk római tevékenységének sok részletén és epizódján, amelyeknek elbeszélése legfeljebb a kíváncsiságot szolgálná. Viszont helyesnek tartjuk kormányzásának titkát egy pár főbb vonásban összefoglalni, ami bizonyosan tanulsaggal fog szolgálni.

Valahányszor új hivatalt kapott, mindig első dolga volt, hogy valóban méltó és alkalmas emberekkel töltsse be az alatta álló hivatalokat. Munkatársai kiválasztásában mindenekfelett két szempont vezette: megkövetelte, hogy jellemes és tudományos emberek legyenek; előnyben részesítette azokat, akik állások után nem stréberkedtek, hanem egyszerűen megvárták, míg szükség lesz rájuk.

Gyakran kijelentette, hogy a legszűkebb rokoni kötetlően is hajlandó túltenni magát, semhogy valami állást méltatlannal töltsön be; ebben annyira ment, hogy — ha az egyház érdekéről volt szó — a hozzá legközelebb állót is, mint idegent kezelte. Ha aztán így, a legaggályosabb válogatás után sikerült magát ügyes és dolgos emberekkel körülvenni, helyesen alkalmazott dicsérettel és bátorítással a legáldozatosabb kötelességteljesítésre tudta őket föllelkesíteni.

Nagy súlyt helyezett arra, hogy az ügyek elintézése a lehető legegyszerűbben menjen. Önmagának tartotta fenn az úgynevezett „életkérdéseket“, vagyis a legbonyolultabb ügyeket, a többi alantasaira bízta, akiknek azonban minden elintéztét jóváhagyás végett be kellett mutatniok.

Minden ügyben az igazság érvényesülését követelte. Mindent meg tudott bocsátani alantasainak, csak az igazságtalanságot vagy a részrehajlást nem. Kérlelhetetlenül elbocsátott mindenkit, aki ilyenmiben bűnös volt; hajlíthatatlan maradt még akkor is, ha az illető akár egy bíboros protekcióját tudta is igénybe venni.

Elve volt, hogy „mindent idejében kell tenni“ és ezért munkáját szigorúan felosztotta a nap különböző óráira. Napirendjéhez mindig hű maradt; sohasem engedte meg, hogy az ő hivatalaiban a munka felhalmozódjon. Sőt még arra is talált időt, hogy minden reggel munkája megkezdése előtt az imádságnak és elmélkedésnek áldozzon.

Kormányzásának legnehezebb pillanataiban sem tévesztett el szem elől két szempontot: az elérendő célt és a tekintetbe jöhető különös körülményeket; az első lehetővé tette, hogy a célt, melyre törekednie kellett, mindig szem előtt tartsa; a másik meg-

fékezte buzgalmát a végrehajtásban és látnia engedte azt a végső határt, ameddig intézkedéseiben elmehetett anélkül, hogy üdvös, de kellőleg meg nem fontolt újításokkal rendetlenséget és zavart támasszon. Ily módon meglátta minden helyzetnek a valódi reális oldalát is s bár reformtörekvéseiben magasztos nagy eszmék lelkesítették, a valósággal érintkezésben tudott maradni. Valóban ez a titka annak, hogy a nagy gondolat rögesznivé ne váljon! De sikeres munkájának legnagyobb titka az az állhatatosság volt, mellyel kezdeményezéseit kísérni tudta. Ő maga mondja egyik levelében: „a siker titka a végrehajtó akaratnak állhatatosságában rejlik. Először okosan kell valamit megfontolni, aztán teljes erővel a kivitelhez látni és a munkát a kézből sohasem kiengedni“.

Ilyen elvek vezették a fiatal bíborost, aki 21 éves korában a pápa után a legmagasabb méltóságra emelkedett. Nem csoda, ha a pápa beléje helyezett bizalmának teljesen meg tudott felelni. Kormányzásban megöregedett és érdemes emberek nem haboztak elismeréssel meghajolni a fiatal államférfiú s a pápa bizalmas tanácsadója előtt, aki körülbelül öt éven át az egyetemes egyház kormányzásának igazi lelke volt.

V. FEJEZET.

A trienti zsinat.

MINDEN általános zsinat emlékezetes dátum az egyház életében és a civilizáció történelmében. Hacsak emberileg is nézzük a dolgokat, ezek a zsinatok a legtiszteletreméltóbb tanácskozások, amelyeket a történelem ismer. Azzá teszi őket a megjelent személyiségek magas méltósága, a szőnyegre kerülő kérdések fontossága, az eszmék mélysége, a vita magasztossága és a határozatok fontossága.

Ezért joggal sorolják az általános zsinatokat a kereszténység legnagyobb és legdicsőségesebb napjai közé. De valamennyi közül messze kimagaslik történelmi fontosságával és mélyen szántó hatásával a trienti zsinat. Nevét Trient kedves kis városától nyerte, mely épen azzal, hogy falai közé fogadta ezt a nagyszabású katolikus tanácskozást, a világ leghíresebb városai közé emelkedett.

IV. Pius uralkodására és épen a mi szentünk államtitkárságának idejére esik a trienti zsinat legdicsőségesebb és legelhatározóbb periódusa. A zsinat már körülbelül 20 éve tartott és négy pápa uralkodását foglalkoztatta. Ha e nagyszabású vállalkozás szerencsés befejezésének dicsősége mindenekelőtt IV. Piust illeti meg, bizonyos, hogy ebben oroszlánrésze volt szentünknek, mint akkori államtitkárnak. Olyan ügyesen és annyi okosság-

gal vitte diadalra a pápa szándékait, hogy talán nem volt még uralkodó a történelemben, akinek ügyesebb és alkalmazkodóbb minisztere lett volna.

Aki tudja értékelni azt, hogy mit jelentett a pápa munkájában az ilyen közreműködés, nem fog csodálkozni azon, ha egyik-másik történetíró, különösen szentünk életrajzírói, annyira mennek, hogy minden érdemet szent Károlynak tulajdonítanak. Valóban az események folyásában nehéz megállapítani; miben övé a kezdeményezés dicsősége s miben csak a végrehajtás érdeme.

Trient már fekvésénél fogva az a város volt, amely az Európa minden részéből összeseregülő személyiségek találkozó helyéül legjobban megfelelt. A város az Alpok szélén feküdt, s így könnyen volt megközelíthető Németország részéről, mely a zsinatban különösen érdekelve volt; aki Franciaországból jött Olaszország felé, közel találta a turin—milánó—velencei főúton; akiknek pedig Spanyolországból, Angolországból és Skandináviából kellett jönniök, azoknak minden olasz város körülbelül egyenlő volt.

De politikai szempontból is nagyon alkalmas volt Trient; elég messze volt Rómától ahhoz, hogy a pápa bizalmatlannak ne tűnjék fel a protestánsokkal szemben: s viszont eléggé független volt minden császári hatalomtól ahhoz, hogy a katolikusok szabadságát semmi sem befolyásolja a protestánsok előnyére.

Nem csekély nehézségekkel járt az elszállásolás és élelmezés kérdése. Sok száz emberről volt szó, miután a követek, bíborosok, legátusok, püspökök és prokurátorok mindegyike megfelelő személyzet kíséretében érkezett meg. A zsinat időtartalma se látszott rövidnek a legkedvezőbb esetben sem; min-

den ülést hosszas vitának kellett megelőznie; átlag hat hónapra volt szüksége az atyáknak, míg abba a helyzetbe jutottak, hogy egy-egy határozatot meghozzanak.

Borromei bíboros, mint ügyes államtitkár, bölcs előrelátással vágott elébe a nehézségeknek; úgy rendelkezett, hogy az élelmezés Bajorországból történjék és megnyugtatta a kedélyeket, hogy ha esetleg nehézségek merülnének fel, Romagnából fogja az élelmiszereket szállítani. A szegényebb püspökök számára a megjelenés és a hosszabb trienti tartózkodás nagy pénzügyi problémát jelentett, de az államtitkár a legnagyobb titokban és feltűnés nélkül tudott szükségleteikről gondoskodni. Egy ilyen kis városban az elszállásolás kérdése is sok bajjal járt, úgy hogy levelezésében sok intézkedés és utasítás van erre vonatkozólag.

De nem ezek voltak a legnagyobb nehézségek. Sokkal kényesebb ügyek voltak a lelki és szellemi ügyek.

A zsinatok emberi tanácskozások s aki ismeri a modern parlamenti élet zavarait, a szavakkal való játékot, az előterjesztések, módosítások tárgyalását s hogy milyen gyakran győz az ügyesség az érv felett, be fogja látni, hogy hasonló dolgok, ha talán kisebb mértékben is, Trientben is megtörténhettek, legalább is a nagy gyűléseket megelőző vitákon. Mint ahogy a Szentlélek vezetése nem zárja ki az emberi tudást és tanulmányt, épúgy nem szünteti meg az ilyen tárgyalási nehézségeket sem, melyek még az ilyen tiszteletreméltó tanácskozásokon is előfordulnak, anélkül azonban, hogy a határozmányok magas értékét csökkentenék.

A zsinatok jegyzőkönyvei érdekes feljegyzéseket tartalmaznak erre vonatkozólag. Hol napi-

rendi kérdés kerül előtérbe, majd az ad hosszú vitára alkalmat, vajjon melyik királyt kell előbb az imádságban megemlíteni. Szertartásokra nagyon is sokat adó korban ezek kényes pontok voltak. Élénk vitatkozások folytak a határozatok stílusa felől is: az egyik nem találta elég latinosnak, a másik túlságosan keresettnek vagy a tárgy fönségéhez nem elég megfelelőnek, mint például azok, akik az Oltáriszentséget nem akarták „legfölségesebbnek” nevezni, miután a világi fejedelmeket is „felségeknek” hívták.

Ilyen, sőt a napirend vagy a szavazás kérdésében súlyosabb nehézségek is felmerültek. Mindez megkövetelte a tekintély gyors közbelépését, hogy kikerülhető legyen minden esetleges rosszszándékú meglepetés és a semmis kérdésekre elpazarolt drága idő ne akadályozza meg a lényeges problémák kellő megvitatását. Innen van az, hogy a zsinat idején uralkodó pápák, bár lemondtak a személyes megjelenésről, nehogy azt a benyomást keltsék, mintha befolyást akarnának gyakorolni a protestánsokra és a szavazati szabadságnak elébe akarnának vágni, mégis komolyan törődtek azzal, hogy a zsinat hozzájuk hű személyek vezetése alatt álljon. A zsinat vezetőit az igen kifejező „legátus” névvel nevezték, akiknek számát IV. Pius ötre emelte. Bár a legátusok nagy hatalommal bírtak, és Róma teljes bizalmát élvezték, a pápa mégis informálva akart lenni a zsinat minden legkisebb részletéről is; ezért Borromei bíboros elrendelte, hogy még éjnek idején is keltsék fel, ha futárok érkeznek Trientből.

Lehet mondani, hogy Trient és Róma között a levelezés mindennapos volt, különösen ha számba vesszük, hogy a bíboros államtitkár állandó leve-

lezésben állott magánmegbizottaival, akik még a legátusok munkáját is megfigyelés alatt tartották és titkos információkkal szolgáltak. Olyan szokás volt ez, melyről a pápai udvar saját jól felfogott érdekében sokkal kevésbbé mondhatott le, mint más valamelyik udvar. Ebből a nagy levelezésből, mely ennek a nagy történelmi zsinatnak a legértékesebb hivatalos dokumentuma s mely három vaskos kötetben meg is jelent, láthatjuk a legszebben, milyen megfeszített és értékes munkát végzett a pápa és bíboros államtitkára a zsinatot illetőleg.

Ez a levelezés ékesen bizonyítja, mennyire kényesen tisztelte a pápa a zsinat szabadságát, de ugyanakkor milyen nagyszerűen tudta az emberi okosság által diktált eszközöket igénybe venni, hogy a munka gyorsan menjen és szent céljától el ne térjen. Minden levelet Borromeo bíboros jegyzett, akkor is, ha nem sajátkezűleg állította ki: de igen gyakran a pápa utóírást függesztett a levelekhez, egy-egy szót vagy figyelmeztetést, melyet rendszeren így kezdett: „Azonkívül, amit Borromei bíboros meghagyásunkból ír...” IV. Pius megjegyzései sohasem fölöslegesek. Mindig fűz valami különlegesebb dolgot hozzá vagy legalább is az írás tartalmát nyomatékosan hangsúlyozza; mindig valami plasztikus mondattal él, mely jellemzi buzgóságtól égő, de bizonyos harcias szellemtől áthatott lelkét. „Mi nem sok szót vesztegetünk, hanem tetteket akarunk” — írja a zsinat megnyitásának első napjaiban. És mikor a vita a püspököknek székhelyükön való tartózkodási kötelezettsége körül a legmagasabbra hág, a pápa, látva, hogy a vita az egész kérdést el akarja odázni, sajátkezűleg megírja: „Mi úgy ítéljük, hogy a rezidenciális kötele-

zettség több, mint szükséges és a bíborosokat is kötelezni akarjuk erre“. Jó középkori emberhez méltóan ezt a vitát később „hadüzenetnek“ nevezi és ajánlja a legátusoknak, hogy tudjanak győzni, vagyis elhatározáshoz jutni. De a pápa lelkületét legszebben rajzolja meg az a sajátkezűleg írott pár sor, amit a kancellária által Simonetta legátushoz intézett levél végéhez fűz 1561 november 19-én. Bár nagy kísértésben vagyunk, hogy az egész levelet közreadjuk, elég legyen mégis ez a pár jellemző sor: „Azt akarjuk, hogy ez a zsinat úri emberekből, jó pápából és jó keresztényekből álló zsinat legyen, amely mindig Isten és a hit szolgálatát tartja szem előtt“.

Le kell mondanunk arról, hogy ebből a bőséges levéltári anyagból többet közreadjunk, bár sok minden volna még, ami helyes világításban mutatná meg azt a zsinatot, amit a pápa Borromei bíboros segítségével Trientben dicsőségesen befejezett. Az ismert történetíró, Fra Paolo Sarpi, tréfásan azt mondja, hogy a Szentlélek a trienti zsinatra postai küldemény gyanánt utazott; ezzel szemben azonban bizonyos, hogy a legnagyobb kérdéseket a zsinati atyák mindig szabadon vitatták meg vagy önként terjesztették fel Rómába, ahonnan okos irányítás jött, hogy minden rendben és méltóságosan folyjon le. „A szabadság, amit a mi urunk a Pápa ad és adott a zsinati atyáknak, olyan nagy, hogy hozzá hasonlót nem találunk a régi zsinatokon; talán ha Ő Szentsége nagyobb mértékben élt volna hatalmával, minden jobban ment volna és a vita, mely sokszor oly magasra hágott, meg se születhetett volna“ — írta maga szent Károly.

Annyi bizonyos, hogy a zsinat összehívásának

és megtartásának annyi nehézség állott útjában, hogy mikor 1563 december 4-én az atyák utoljára összejöttek és a zsinatot a világ általános megelégedésére berekesztették, mindnyájan mélyen meg voltak indulva és sok öreg főpap szemében csillogtak az öröm könnyei.

Hogy a trienti zsinatnak mit köszönhet a kereszténység, az már a főbb határozatok futólagos felemlítéséből is kitűnik. Trientnek köszönhető a püspöki hatalom helyreállítása azaz, hogy kiküszöbölték azt az ezer nehézséget és akadályt, melyet világi fejedelmek és szerzetesrendek vetettek annak szabad és egységes gyakorlása elé. De a hatalom kivívásával együtt visszaállították a püspökök megfelelő felelősségét is azzal a törvénnyel, amely őket székhelyükhöz kötötte; de még inkább azzal a még szigorúbb törvénnyel, mely több egyházmegye kormányzását megtiltotta. Visszaadták minden egyházmegyének a maga természetes fejét és így biztosították az egyház minden részének lelkiismeretes kormányzását.

Trientben rendelték el a szemináriumok felállítását, ami szükséges és előrelátó intézkedésnek bizonyult, mert lehetővé tette a papi állásra jelentkezők alapos megrostálását.

A trienti zsinaté annak a törvénynek az érdeme is, mely megtiltotta a titkos házasságokat és a házasság érvényességéhez megkövetelte, hogy az illetékes egyházi fórum, vagyis a plébános és két tanu jelenlétében történjék.

Trientben nyilvánította ki az egyház a legparancsolóbb és legünnepélyesebb módon a maga igazságosan szigorú álláspontját, melyet addig is elfoglalt a párbajjal szemben. Aki talán más egyházi reformok áldásos fontosságát nem tudja meg-

érteni, azt ez a középkori szokások között rendkívül merész, de üdvös reform remélhetőleg meggyőzi.

De szükséges volt a protestánsok által divatba hozott közkeletű vádakra is felelni. Meg kellett mutatni ünnepélyes határozatokkal és tettekkel, hogy a katolikus egyház nem fél a Szentírás kritikai tanulmányozásától, sem pedig a szentek tiszteletének szigorú megrendszabályozásától. És a zsinat határozatai, amelyek az ereklyékre vagy bizonyos szentek babonás tiszteletére vonatkoznak, annyira szigorúak voltak, hogy a legridegebb katolikust is kielégíthették.

Egyik legzseniálisabb gondolata a trienti zsinatnak az volt, hogy elhatározta a Szentírás revízióját, nemkülönben egy olyan katekizmus összeállítását, mely biztos és világos vezetője lesz az egész papságnak a hitigazságok tanításában.

Igy lett ez a történelmi zsinat az egyház életének egyik legfényesebb lapja. Megmutatta kézzelfoghatólag, hogy — emberileg szólva is — mennyi szellemi és erkölcsi erőt képvisel a katolikus anyaszentegyház épen akkor, amikor milliók szakadtak el tőle azzal az ürüggyel, hogy babona és tudatlanság vezeti és nem képes többé a modern lélek szükségleteit megérteni. A trienti zsinat a keresztény élet újjászületésének minden érdeme, mely akkor vette kezdetét s talán még most sem érte még el teljes kifejlődését, mert vannak törvényei, melyek csak most nyernek teljes alkalmazást.

Az a három és fél század, mely bennünket a nagy zsinattól elválaszt, nem telhetett el anélkül, hogy újabb szükségletek ne keletkeztek volna. Érezte ezt az egyház és gondolt is rá, de épen

ezért meglepő, hogy a pápák és püspökök annyi idő leforgása alatt sem találtak jobb eszközt az egyház kormányzására, mint száz és ezer formában alkalmazni és hangsúlyozni a trienti zsinat rendelkezéseit.

Joggal nevezik hát a történetírók a trienti zsinatot a legdicőségesebb emlékek, melyhez IV. Piusnak és bíboros államtitkárának a neve fűződik.

De a legbölcsebb törvényekből is csak akadály és kár lesz, ha nem nyernek állandó alkalmazást; sőt ahelyett, hogy erősítenék a társadalmi életet, a tekintély lerombolásának indokává válnak. Ritka szerencséje a trienti zsinatnak, hogy azonnal talált egy egész csapat nemes és egyeneslelkű embert, akik önmagukon elkezdve lelkiismeretesen hajtották végre rendeleteit. Ezek között első volt Borromei bíboros. Ha a pápa a zsinat legnagyobb elősegítője, akkor szent Károly viszont legbuzgóbb végrehajtója volt. Mélységes tisztelettel érzett a zsinat iránt. Úgy tekintette, mint szent és isteni ténnyt, Isten akaratának határozott megnyilvánulását, a Szentlélek élő szavát, úgyannyira, hogy a zsinat határozataival szemben minden engedetlenséget Istennel való szembeszállásnak minősített. Mint az evangéliumot, melyet térdenállva és fedetlen fővel szokott olvasni, úgy ennek a zsinatnak is minden határozatát és rendeletét meg akarta ismerni; annyiszor olvasta, tanulmányozta, elmélkedett felette, hogy hamarosan teljesen és tökéletesen ismerte. Innen van, hogy kortársai „élő trienti zsinatnak“ nevezték.

Ő sugalmazta a pápának ama bizottság gondolatát, mely a zsinat törvényei körül felmerülő nehézségeket és kételyeket volt hivatva eloszlatni. Írt a fejedelmeknek, hogy törődjenek a zsinat határo-

zatainak kihirdetésével országukban és örökjének azok betartása felett. Figyelmet fordított a zsinat által elhatározott liturgikus könyvek revíziójára és a katekizmus összeállítására; azok megjelenésének egyik legbuzgóbb elősegítője volt.

A reform végrehajtását Rómában és Rómán kívül is olyan élénken sürgette, hogy Annibal Caro egy bizalmas levelében a maga módján így emlékezik meg róla: „Róma nem is elég az ő buzgóságának. Az egész világgal ugyanazt akarja tenni”.

De miután a trienti zsinat reformja a mi szentünknek is személyesen érintette, mindenáron végre akarta hajtani mindenben, még azokban a rendelkezésekben is, amelyeket római nagy elfoglaltsága következtében öreá vonatkozólag kedvezően lehetett volna értelmezni.

Elkezdett azonnal prédikálni, különösen Santa Maria Maggore bazilikájában, melynek főpapja volt és Santa Prassede templomában, melynek bíborosi címét viselte, nagy meglepetésére és csodálkozására azoknak, akik nem tudták megérteni, hogy egy bíboros a népnek prédikáljon (mert hasonló látványban sohasem volt részük). Ez a meglepetés és csodálkozás volt a legszebb bizonyítéka a zsinati atyák bölcsességének, mellyel a püspököket prédikálásra kényszerítették.

De az, ami szentünknek egyénileg a legtöbb gondot okozta, az a törvény volt, amely minden püspököt székhelyén való tartózkodásra kötelezett. Nagy gondot okozott ez neki, mert hisz római pozíciója folytán az egész katolikus világ tanuja lett volna törvénysértésének vagy viszont hű engedelmességének. Ezért nem nyugodott addig, míg a pápa beleegyezését meg nem nyerte, hogy Rómát elhagyva szeretett Milánójába térjen vissza.

Az isteni gondviselés, mely előbb azt akarta, hogy a trienti zsinatnak egyik leghathatósabb és legtevékenyebb előmozdítója legyen, most viszont, mint a zsinat legbuzgóbb végrehajtóját akarta az egész világnak bemutatni, jelezve, hogy az egyház reformjának a tudománynál is többet használ az erény és a jó példa.

Milánóba való megérkezésével szent Károly életének egy új fejezete kezdődik. Államtitkársága gondjai megszűnnek és helyette megkezdí az a lázas főpásztori tevékenységet, melyet fáradhatatlanul folytatott húsz éven keresztül, kimondhatatlan hasznára egyházmegyéjének és az egész világnak.

VI. FEJEZET.

Az érseki széken.

MILÁNÓ az olasz félsziget egyik legnagyobb és leggazdagabb városa, melynek régtől kezdve dicsőséges hírneve volt. Neve ott ragyog Olaszország és az egyháztörténelem legdicsebb lapjain. Már a régi római császárok közül többnek kedvenc székhelye volt; itt adta ki Konstantin azt a rendeletet, melyben a keresztény vallás szabadságát elismerte; itt védte meg a nagy Ambrus püspök az egyház jogait az államhatalommal szemben; szent Ágoston, az egyház legnagyobb zsenije, itt találta meg a hitét. A milánóiak közül hatan emelkedtek a pápai székbe: II. Sándor, III. Orbán, IV. Celestin, X. Gergely és IV. Pius és most XI. Pius. Olaszországnak, sőt talán Európának is kevés városa dicsekedhetik ennyi emlékekkel.

Történetünk idején azonban Milánó egyik szomorú korszakát élte. II. Sforza halálával 1535-ben elvesztette politikai függetlenségét és része lett annak a hatalmas, nagy spanyol birodalomnak, mely V. Károlynak büszkesége s később réme volt.

Idegen uralom mindig szégyen és szerencsétlenség a nemzetre nézve. De közismert, hogy az Olaszországban hódító idegenek közül senki sem hagyott gyászosabb emléket hátra Spanyolországnál. Uralma, mely a nép legnagyobb szerencsétlenségére majdnem két századig nehezedett Olasz-

országra, csak abban volt sikeres, hogy alattvalóiból minden nemesebb érzést és minden valamire való kezdeményezést kiölt, hogy így könnyebben tűrjék a kizsákmányolást, mely spanyol földön kormányzási rendszer volt.

Spanyol nemzeti sajátság volt a híjú tetszelgés a hatalomban és látszatban, amely azután az egyszerű lombard erkölcsöket is gonoszul befolyásolta és létrehozta a hivalkodásnak azt a szellemét, melyet az egészséges népérzés még ma is „spanyolizmusnak“ nevez. Milánó még jobban érezte ennek a szerencsétlen rabszolgaságnak a következményeit, mert a spanyol kormányzók székhelye volt, akiknek hosszú sora sohasem cáfolta meg azt az önző kormányzási elvet, melyben az utolsó helyen állott a nép érdeke, de viszont első helyen az egyéni önzés és a személyes anyagi előny.

Ezen a politikai rabszolgaságon felül vallási zűrzavar is nehezedett Lombardiára. Több mint fél-század óta Milánó sohasem látta érsekeit, akik kineveztetésük után megelégedtek a jövedelem behajtásával, de az egyházmegye kormányzását másokkal látták el.

Pedig nem csekély fontosságú érseki székről volt szó. Milánó ma is a katolikus világ legtekintélyesebb érsekségeinek egyike, de szentünk idején joghatósága sokkal nagyobb területre terjedt ki. Politikailag pedig különböző fejedelmek uralma alatt állott, ami természetesen még nehezebbé és kényesebbé tette az egyházmegye vallási kormányzását.

A milánói érsekség alá tizenöt egyházmegye tartozott a megfelelő suffraganeus püspökökkel. Paphiány nem volt, de a megfelelő tudás és a papi szellem nagyon is hiányzott. A minden különleges

előkészület nélkül felszentelt s gyakran tisztára világi érdekektől, zsíros családi javadalmak vágyától vezetett papság se tekintéllyel, se hatással nem lehetett a népre. A vallási élet elsenyvedt, a szentségek felvétele ritkaság számba ment, a vallásos nevelés a lehető legghiányosabb volt. Még a kolostorokba is behatolt a világi szellem és a fegyelem meglazult.

Borromei bíboros, akármilyen fiatal és tapasztalatlan is volt, egyházmegyéjének lehetetlen állapotait hamar átlátta. Mint milánói születésű és nevelkedésű ember kézzelfoghatólag tapasztalta az érsekek távollétének szomorú eredményeit és az első perctől kezdve, amikor a pápa érsekké kinevezte, ébren tartotta magában a gondolatot, hogy Milánóba visszatérjen és azt komolyan kormányozza.

De IV. Piust abban az időben sokkal sürgősebb és nagyobb dolgok kötötték le, mint amilyen a milánói érsekség ügye volt. Mivel az egyetemes egyház kormányzásának az újjászervezésére lőrekedett, minden gondolatát a trienti zsinat folytatása töltötte be; okosabbnak találta tehát unokaöccsét Rómában tartani.

És bár egy ilyen egyetemes érdek meggondolása s különösen a pápa parancsa megnyugtathatta volna Borromei bíborost, mégis soha egy percig sem mondott le tervéről, hogy mihelyst lehetővé válik, érseki székhelyére siessen. Egyik levelében ezt írja 1563 szeptember 4-én Borromei Cesare grófhhoz: „Ami milánói menetelemet illeti, ha ez az utazás tőlem függne, nyugodt lehetsz, hogy hamarosan látni fogtok, annyira vágyom oda“.

Eközben megpróbálta a maga távollétét a lehető legjobb eszközökkel orvosolni: megkérte a suffra-

ganeus püspököket, hogy a szentségek kiszolgáltatásában és a főpásztori vizitációban helyettesítsék; továbbá vikáriusoknak olyanokat nevezett ki, akik bizalmára valóban méltók voltak. Ezek között különös említést érdemel egy Ormaneto nevű veronai pap, aki pár hónap alatt annyit tett, amennyit mások talán évtizedek alatt sem tudtak volna tenni. Egyházmegyei zsinatot hívott össze, hogy a trienti zsinat határozatait a papságnak kihirdesse; akiknek több javadalma volt, azokat kényszerítette, hogy a többiről lemondva csak egyet tartsanak meg; külön vizsgára kényszerítette a papokat joghatóságaik elvesztésének terhe mellett; meglátogatta az egyházmegyét és a trienti zsinat határozatának megfelelően megnyitotta a szemináriumot.

Szent Károly nagy lelkesedéssel kísérte Rómából buzgó vikáriusának munkáját és nem késlekedett nehéz vállalkozását a legerősebben támogatni. Informálva akart lenni a legkisebb dologról is, tudva azt, hogy az előljáró érdeklődése valamely vállalkozás iránt már önmagában véve is elismerés és bátorítás a vállalkozó számára.

Erre vonatkozólag igen érdekes egyik levele, melyet vikáriusának az akkor felállított szemináriumra vonatkozólag írt: „küldd el nekem a növénydekéek névsorát, úgy az alapítványosokét, mint a fizetőkét és ne gondold, hogy ez valami csekélység. Én nagyon fontosnak találom, hogy mindent részletesen tudjak“. Minden kis dolog iránt való érdeklődését széles munkakörével és elfoglaltságával kell szembe állítanunk, hogy megértsük azt a nagy szeretetet, mellyel Borromei bíboros római tartózkodása alatt is egyházmegyéje sorsát követte. Kormányzási sikerei a távolból is olyan szeren-

csések voltak, hogy közmondásossá vált: a milánói érsek jobban kormányozza egyházmegyéjét Rómából, mint mások a székhelyükről.

Borromei bíborost római tartózkodásának utolsó éveiben még nagyobb népszerűség vette körül, mint azelőtt; de mint gyakran történni szokott, ez a népszerűség mintegy rejtve volt addig a napig, amikor felkészült, hogy Rómát elhagyva Milánóba induljon. Nagy népszerűségét különösen két erénynek köszönhette, mely államtitkársága utolsó éveiben hatalmas fényben ragyogott; olyan két erénynek, amit a nép a legjobban értékel a papban, mert legtisztább jellegét alkotják, tudniillik: a buzgóságot és a szeretetet.

Borromei bíboros, aki már fivére halálától kezdve szigorú és végérvényesen papi életirányt vett fel, megerősítve látta magát a trienti zsinat rendelkezéseiben. Látta, hogy jámbor ajtatosságai, gyakori prédikálása az örök város templomaiban, hivatásának buzgó gyakorlása teljesen megfelel az egyház új reformszellemének. Példája a papság közül is sokakra hatással volt annyira, hogy Róma egyházi élete lassanként átalakult. Ezt az átalakulást Annibal Caro így jellemezte egyik levelében: „ha véletlenül az a terved volna, hogy Rómába jöjj, emlékeztetlek arra, hogy manapság inkább imádkozni jönnek Rómába, mint szerencsét próbálni“.

Papi buzgósága mellett nagy bőkezűség nyilvánult meg Borromei bíborosban a szegények iránt; ehhez hasonló alamizsnálkodást emberemlékezet óta nem igen láttak Rómában. Egyetlen egy napon Santa Maria Maggiore templomában száz fiatal leánynak stafirungot s mindeniknek 50 scudit ajándékozott: Santa Maria in Aracoeli temp-

lomában sokáig őriztek egy erszényt, melyből szent Károly egyetlen nap 40.000 scudit osztott szét a szegények között.

A mérhetetlen sok jó ellenére is, amit Borromei bíboros tündöklő példájával adott Rómában, mely helyzeténél fogva alkalmas volt arra, hogy ezt a példaadást mindenek épülésére a legtávolabbra sugározza, valami leküzdhetetlen vágy sarkalta Milánó felé. Addig könyörgött hát a pápának, míg az, bár mint törékeny aggastyánnak épen most lett volna a legnagyobb szüksége szeretett rokonára, kedve ellenére beleegyezett, hogy egy időre Milánóba menjen, azzal a kikötéssel, hogy ha hívatná, újra azonnal foglalja el az államtitkári állást.

A pápa, hogy ezt a milánói utat lehetőleg hasznossá tegye mindazon vidékekre nézve, melyeken a bíboros útja keresztül vezetett, pápai legátusnak nevezte őt ki; teljhatalmat adott neki az útbaeső egyházmegyék fölött; minden püspöknek, mint feljebbvalóját kellett fogadnia és rendeleteit úgy végrehajtani, mintha azok a pápától származtak volna.

Végre 1565 szeptember 1-én, a pápa áldásával megerősítve, a papság s a nép tisztelgése közepette, a szegények könnyeitől kísérvé, szent Károly elhagyta Rómát és megindult Milánó felé.

Híre, mely megelőzte, továbbá a ráruházott nagy hatalom, az emberi kíváncsisággal és tisztelettel párosulva, hatalmas néptömeget mozgatott meg útjában. Firenzében Cosimo herceg megkülönböztetett tisztelettel fogadta; a püspök azonban nem székelte ott már 40 éve. Borromei bíboros beszámolván erről a pápának, ezt írja: „Firenzében óriási a vallási szükség, a tudatlanság pedig tetőfokon áll“.

Útja Olaszországon keresztül valóságos diadal-

menet volt. Egyéniségének mélyreható, áldásos hatását mindenfelé érezték: hol visszaállította a rablás folytán elkallódott jogokat, hol pedig helyreállította a feledésbe merült fegyelmet. A nép épült jámborságán és templomlátogatásain. Ő viszont nagy dicsérettel halmozta el azokat a püspököket, akik rezidenciális kötelességüknek eleget tettek és nem mulasztotta el egy alkalommal sem, hogy főpásztori kormányzásuk minden apróbb részlete felől őket kikérdezze és így tapasztalataikat saját egyházmegyéje számára értékesítse.

1565 szeptember 23-ának vasárnap délutánja mindig emlékezetes marad a milánói egyházmegye történelmében. Kevés fejedelem vagy püspök fogadtatása volt fényesebb, mint amit a milánói nép és urak ezen a napon érseküknek rendeztek: maga szent Károly írta Gallio bíborosnak ugyanezen a napon: „a lehető legnagyobb tisztelettel fogadtak, a népnek olyan csödületével és buzgóságával, hogy mindenekfelett megvigasztalódtam“.

Ott volt az egész papság, hat püspök, szenátorok, fejedelmek és hercegek és mérhetetlen sűrű néptömeg. Az utakat diadalkapuk, jelvények és felírások ékesítették: az ablakok tömve voltak nézőkkel, akik zajos lelkesedéssel éljenezték a fiatal bíborost, aki 26 évének virágában érseki jelvényekkel, paláستtal és süveggel méltóságosan lovagolt a baldachin alatt, a város kormányzójának oldalán.

Borromei bíboros milánói tartózkodása ez alkalommal rövidebb volt, mint ahogy valaki is gondolta volna. Mindössze két hónapig maradhatott ott, de ez a rövid idő is elég volt neki arra, hogy a legkülönbözőbb és legfáradságosabb vállalkozásokat végre hajtsa, melyek között a legfontosabb minden bizonnyal a tartományi zsinat volt.

Egy szomorú hír, nagyon is gyászos események előhírnöke, zavarta meg munkájában Borromei bíborost. Római barátai két ízben is értesítették már a pápa egészségi állapota felől, amely sok nyugtalanságra adott okot. Egy újabb levél már egyenesen vész híreket tartalmazott. A bíboros úgy érezte, hogy a beteg pápa oldalán kell lennie, megindult tehát Róma felé.

Szerencsére még idejében, mert a katasztrófa már elkerülhetetlen volt. Felfegyverkezve azzal a bátorsággal, amit ilyen rettenetes percekben csak a hit adhat, tudva azt, hogy ha van olyan szeretet, mely a haldoklók előtt a veszélyt eltitkolja, van egy másik szeretet is, amelyik azokat keresztény módon előkészíti a nagy lépésre: így közeledett a tiszteletreméltó aggastyánhoz és a gyermeki szeretet minden megnyilvánulása mellett emlékeztette arra, hogy most már nem az egyház ügyével, hanem saját lelkével és az örökkévalósággal kell törődnie. Ezt a szeretetből fakadó munkát megosztotta vele egy nem kevésbé nemes és apostoli lélek, az alázatos pap, Neri szent Fülöp, akit maga a pápa kérésre betegágyához, mielőtt unokaöccse Rómába érkezett volna. Így a szerető rokon s a szent szerzetes vigasztalásai közepette IV. Pius, a nagy pápa, aki hét évig becsülettel kormányozta az egyházat, akinek nevéhez fűződik a nagy zsinat, 1565 december 9-én, 66 éves korában kilehelte nemes lelkét.

Minden pápa a maga uralkodásának bizonyos irányt ad, ami kifejezője természetének és egyéni tulajdonságainak. IV. Pius annak ellenére, hogy nagy eréllyel valósított meg sok üdvös reformot, inkább szelíd, mint erélyes pápaként szerepel a történelemben. Kortársainak ítélete talán nem is volt helytelen, ha közvetlen elődjének szigorú termé-

szetére gondolunk. Így történt, hogy rögtön a pápa halála után a pápaválasztó bíborosok közt két irány támadt: egyesek szigorú, erélyes pápát akartak, mint volt IV. Pál, mások viszont szelídet, mint IV. Pius.

Az ember azt hinné, hogy Borromei Károly, mint az elhunyt pápa államtitkára és rokona, szelíd pápa megválasztása mellett kardoskodott. De az egyeneslelkű bíboros, aki az egyház érdekéért mindent kész volt feláldozni, pártpolitikával nem foglalkozott. Ehelyett olyan jelöltet keresett, aki ezekben a döntő időkben igazán vezetni tudja az egyház kormányát, vagyis aki a trienti zsinat bölcs rendelkezéseinek érvényt tud szerezni.

Hogy ez megtörténjék, az egyházkormányzat legmagasabb őrhelyéről az erény és szentség fényének kellett világítania. Mert a jó példa mindig hatásosabb minden fegyelmi intézkedésnél. Szóval: szentet kellett megválasztani pápának.

A conclavében egy pár tapogatódzó kísérlet után mindenkinek a figyelme egy szerény, csendes, minden intrikától távol álló, imába merült férfiúra irányozódott. Egy domonkosrendi szerzetes volt ez, Ghislieri bíboros. Mint feddhetetlen erkölcsű, szigorú jellemű, reformtörekvésű és nagyszentségű férfiú a legalkalmasabbnak látszott IV. Pius utódjául. Borromei bíborosnak is ez volt a véleménye. Bár többen felhívták figyelmét arra, hogy Ghislieri bíboros IV. Pál irányának a híve és így talán egyházi előrehaladására káros is lehet, Borromei bíboros, aki felette állott az ilyen önző érdekeknek, minden további nélkül Ghislieri bíboros mellé állott, melegen támogatva személyét a többiekénél is.

1566 január 17-én Ghislieri bíborost megválasz-

tották pápának. Az új pápa, hogy megmutassa, mennyire távol áll tőle elődjével szemben minden előítélet, az V. Pius nevet vette fel.

Borromei bíboros reményében nem csalatkozott. Az új pápa szerzetesi életének minden egyszerűsége és erélyes természetének minden szigorúsága mellett a hittől lángoló szív áldásos buzgóságát vitte szent Péter székébe. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy az egyházi közigazgatást a részrehajlatlan igazság szelleme hassa át; a római kuriát a legnagyobb egyszerűsége akarta visszavezetni; s amellet megőrizte saját személye számára a szerzetesi élet régi szigorúságát: korán kelt, szigorúan böjtölt és hosszasan imádkozott. Szokta volt mondani, hogy imádság nélkül nem bírta volna a tiara súlyát. Isten megadta neki azt a nagy dicsőséget, hogy a török hadsereget inkább imájával, mint a fegyver erejével verje szét és neve bekerült a történelembe, elválaszthatatlanul hozzá-nőve a dicsőséges lepantói győzelemhez. Már kortársai szentnek tartották, a nép csodálattal szemlélte a vallásos ünnepségeken és körmeneteken: könnyen adott hitelt személyzetének, mely azt állította, hogy a pápa éjtszakánként is lejár szent Péter sírjához imádkozni.

Mikor megválasztották, a római nép nagyon szigorú kormányzástól tartott. V. Pius értesülve erről, így kiáltott fel: „annál jobban fognak siratni halálomkor“. És hat év múlva ez a jövendölés szó szerint beteljesedett: mikor meghalt, egész Róma siratta kivétel nélkül és alig egy század múlva az egyház szentté avatta.

Természetes dolog, hogy az új pápa is igénybe akarta venni Milánó jámbor érsekének szolgálatait, aki már annyira gyakorlott volt az egyházi

ügyek vezetésében és ezenfelül vele együtt egyformán óhajtotta a trienti rendelkezések végrehajtását. Első gondolata az volt, hogy minden további nélkül visszatartja. De Borromei bíborosnak igen sok oka volt arra, hogy nyájához visszatérjen, így mérhetetlen buzgóságában rá tudta venni a pápát, hogy engedje elutazni.

V. Pius azzal a reménnyel kecsegtette magát, hogy ősszel visszahívhatja Rómába, sőt meg is fenyegette, hogy csak ezzel a feltétellel engedi útnak. De a bíboros sokkal jobban szeretné egyházmegyéjét és tisztelte a trienti zsinat által hozott rezidenciális köteleesség törvényét; mindig talált okot arra, hogy kitérjen az ígélet elől, amit valószínűleg úgy sem tudott volna megtartani.

Március vége felé hagyta el másodízben Borromei bíboros az örök várost bíborosi házanépének kíséretében, mely körülbelül száz személyből állott és 1566 április 5-én észrevétlenül és váratlanul bevonult Milánóba.

Bármilyen szerény formák közt történt is meg szent Károly bevonulása Milánóba, mégis nagyfontosságú volt Milánó számára, mert ez alkalommal a bíboros érsek végleges tartózkodásra érkezett. És valóban hiába írt a pápa a következő októberben, hogy térjen vissza Rómába, szent Károly rengeteg érvet hozott fel milánói tartózkodása mellett, olyan érveket, melyeket a milánóiak nagy örömeére a pápa is értékelt és véglegesen meghagyta őt érsekségének székhelyén.

VII. FEJEZET.

Szent Károly és az ő papsága.

KRISZTUS misztikus épülete, az anyaszentegyház körül egyforma erővel, de igen különböző credménnyel dolgoznak az újitók és reformátorok.

Előbbiek emberi bölcseségükre támaszkodva a maguk földi és önkényes elgondolásaik szerint akarják átalakítani az egyházat, a Mindenható művét. De újításaik, ahelyett hogy szebbé tennék Krisztus épületét, elcsúfítják azt és az igazi hívők csak részvéttel és mosollyal nézik hiábavaló erőlködéseiket.

Utóbbiak ellenben, mint alkalmas eszközök Isten kezében, érzik és tudják, hogy minden reformtörekvés eredménytelen, ha nincs alárendelve az egyházi hierarchiának, annak a fölséges szervezetnek, amit maga Isten adott anyaszentegyházának. Az ilyen türelmes és tekintélyt tisztelő reformátorok kerülnek minden nyugtalanságot vagy tiszteletlen viselkedést; hűségesen állva a számukra kijelölt őrhelyen, felettes hatáságaik irányítását szívesen fogadják tevékenységükben és így mindenik a maga körében dolgozva hozzájárul az igazi reform általános megvalósításához. Mulnak a századok és az utókor, mint illetékes és elfogulatlan bíró, a halhatatlanság dicsőséges fényével veszi őket körül.

Az ilyen áldásos reformátorokhoz, kiknek annyit köszönhet az emberiség, tartozott, és pedig az elsők között, a mi szentünk is. Legfőbb érdeme és dicsősége abban áll, hogy reformátori működését a legteljesebb függő viszonyba hozta a pápával. Ő, aki közreműködött a trienti zsinat létrejöttén, úgy tisztelte azt, mint az isteni akarat megnyilatkozását. Ő, akinek annyi része volt V. Pius megválasztásában, amint egyszer pápa lett, egy pillanatra sem látott benne mást, mint Krisztus földi helytartóját. És Isten már itt a földön megjutalmazta alázatos engedelmességét. Az egyház történelmében rá ragyog az a dicsőség, mely nem adatott meg az újítnak, akikben pedig sem tehetség, sem tevékenység nem hiányzott. Szent Károly reformműködése fölött ott ragyog az egyház örök fénye, melyet ő olyan hűséggel szolgált, míg viszont az újítnak fölé a forradalom gonosz árnyai borulnak.

Azok az évek, melyeket szent Károly, mint püspök, kedves Milánójában töltött, kétségtelenül életének legmunkásabb korszaka. A történetírók hihetetlen pontossággal tudják követni főpásztori tevékenységét és lázas munkásságának tökéletes képét hagyták reánk hátra. De ha történelmi följegyzéssel nem rendelkezénék, akkor is elég adatunk volna az ő nagy reformátori működésének megrajzolásához. Ott vannak az általa összehívott zsinatok aktái, bölcs rendelkezései, melyekkel a vallásos életnek minden ágát felölelte; vázlatai, melyek sok prédikációját megőrizték; azok az emberbaráti és pedagógiai intézmények, melyeket alapított vagy elősegített; végül hatalmas magán- és hivatalos levelezése.

Ezekből az értékes bizonyítékokból kitűnik,

hogy semmi sem kerülte el figyelmét és hogy reformatori működése egyaránt kiterjedt a papságra, a népre és a szerzetesrendekre.

Minden reformátor tudja, hogy a legszigorúbb rendeletnek is csak akkor van hatása, ha annak végrehajtását a reformátor önmagán kezdi el. „Keveset használna — írta Borromei biboros milánói tartózkodásának első napjaiban Mantua fejedelmének — reformáló rendelkezéseket hozni, ha azután mi magunk nem tartanók meg.” Hogy a kormányzás ez elemi, de nem könnyű követelményének eleget tegyen, önmagán és környezetén kezdte a legszigorúbb reformot.

Lelkesedéssel fogadta a trienti zsinat összes rendelkezéseit és késedelem nélkül végre is hajtotta, amennyiben azok a saját személyét érintették. Mint több apátságnak kommandátora, lemondott azokról, vagy visszaadta a pápának a rendelkezési jogot felettük, vagy pedig pápai felhatalmazással azok jövedelmét kollégiumai és más vallásos művek javára fordította. Mint milánói érsek mindenáron eleget akart tenni a püspökök rezidenciális kötelességének, legyőzve minden akadályt, melynek más bizony nehezen tudott volna ellentállni. Mint több javadalom birtokosa ismételtén kérte a pápát, hogy fogadja el lemondását főpenitencináriusi hivataláról és Santa Maria Maggioreban viselt főpapi méltóságáról. Csak akkor nyugodott meg, amikor V. Pius nyíltan kijelentette neki, hogy emiatt még Isten előtt is kezességet vállal érte.

De a szent bíboros tudta, hogy a nyílt hibákon kívül, amiket épen ezért könnyebb kikerülni, a lélekbe természetsszerűleg feltolakszik bizonyos önbecsülés, mely nagyon is könnyelműen mente-

geti hibáinkat és így buzgóságunk legnemesebb erőfeszítéseit is hiábavalóvá teszi. Hogy ezt a veszélyt, mely nagyon is végzetes lehetett volna egész reformátori programjára, kikerülje, a szent érsek állandóan oldala mellett akart tudni egy papot, akinek kötelessége volt viselkedése felett szigorúan őrködni és őt a legkisebb hibára is figyelmeztetni. Ennek a házi őrangyalnak a kényes szerepe haláláig tartott, olyan hatással és az alázatos bíboros olyan megelégedésére, hogy bölcs tanácsadója iránti háláját és elismerését egy bőséges, egész életre szóló nyugdíjjal jutalmazta meg.

Paradoxonnak látszik talán, de a mindennapi tapasztalat tanítja, hogy sokkal könnyebb a távollévők hibáit észrevenni és megjavítani, mint azokat, akikkel egy fedél alatt élünk. Bizony, egymás testvéri intésében és megjavításában mindnyájan egy kicsit távollátók vagyunk. Borromei bíboros éles esze és szentsége elkerülte ezt a tévedést. Miután egy papot saját élete örvévé és tanácsadójává tett, minden buzgóságával azon volt, hogy házanépe se adjon alkalmat semmiféle megrovásra. Körülbelül száz ember élt vele közös életet; ez a nagy szám nem lephet meg senkit, ha meggondolja, hogy házanépéhez nem csupán a cselédség és magántitkárok, hanem összes hivatalnokai tartoztak.

A szent érsek a reá bízott nagy feladatok mellett is csodálatos módon talált időt arra, hogy személyzetének életmódját előírja. Szabályai szigorúak voltak, úgy hogy kortársai azt szokták volt mondani róla, hogy házából kolostort csinált. Elmélkedés, lelkiismeretvizsgálat, a papok számára breviarium, a világiak számára szűz Mária kiszolozsmája, mindennapi szentmishallgatás vol-

tak az általa előírt fő vallási kötelességek. A papoknak minden héten meg kellett gyónniuk, a többieknek havonta egyszer; lelkiigazgatóról is gondoskodott, akinek a szabályzat betartása felett kellett örködni. Az étkezés egyforma volt és közösen történt; étkezés alatt szokás volt valami jámbor olvasmányt felolvasni. Gondja volt arra, hogy az ételek jók és bőségesek legyenek s jóllehet ő maga bort nem ivott, nem akarta, hogy a többiek attól meg legyenek fosztva. Este nem volt szabad a házat elhagyni s megkövetelte, hogy még vendégei is tartsák magukat ehhez a szabályhoz; azt szokta volt mondogatni, hogy a püspöki palota olyan, mint valami középület, mely mindenki szemének ki van téve.

Személyzetében különösen két hibát üldözött: az irigységet és a gyűlölséget. Hogy az irigység minden kísértésétől megóvja őket, bőkezűen gondoskodott róluk; külön megfizetett minden rendkívüli szolgálatot, de viszont megtiltotta nekik ajándékok elfogadását, sőt a meghívások elfogadását is. Szigorúan büntette azokat, akik hatalmaskodni akartak mások fölött; és barátságosan, de kérlelhetetlenül elbocsátotta azokat, akik kellő figyelmeztetés után meg nem javultak.

Hogy az érseki hivatal ügyvezetése pontos legyen, az általános helynökön kívül még két más segédhelynököt nevezett ki, az egyiket a polgári ügyek számára, a másikat a bűnügyek számára: az érseki hivatalban pontos iktatást és indexelést vezetett be, hogy az egyházmegye papságára és plébániáira vonatkozólag a legkisebb adat is a legrovidebb időn belül kéznél legyen.

Minden egyházmegyében a püspöknek szűkebb környezetén kívül áll az oldalán egy különleges

papi testület, mely mintegy a püspök második családját alkotja; ez a káptalan, vagyis a kanonokok. Természetes volt, hogy Károly bíboros reformátori tevékenységében elsősorban székes-egyházának kanonokaira gondolt, annál is inkább, mert a káptalan a maga autonómiája folytán, melyet a püspökkel szemben bír, lehetett értékes támasztéka, de viszont terveinek komoly akadálya is. Mindenekelőtt gondoskodott arról, hogy a kanonokok az istentiszteleten szabályszerűen jelen legyenek; a trienti zsinat határozatainak megfelelően új kanonoki állásokat szervezett, mint például a teológus kanonok és penitenciárius állását; kényesen vigyázott arra, hogy senkit olyan új állással meg ne terheljen, melyért megfelelően jövedelmét nem szaporította volna. Ez volt sikereinek egyik leghatásosabb titka.

„Minden társadalomnak, mely fenn akar maradni, magasztos gondját kell, hogy képezze a papság“ — ezt mondotta de Maistre és ezt megerősíti minden nép történelme. A népek dekadenciája ott kezdődik, amikor lehanyatlanak szent ideáljai; erkölcsi újjászületése akkor van, amikor a papság, mint a kötelesség és az erény tisztelt hírnöke jelenik meg. Nincs ahhoz mérhető erkölcsi erő itt lent a földön, mint amikor a papság erős és egyöntetű püspökével. Ehhez azonban nem elég az a tudomány, amit akármelyik nyilvános egyetem is megadhat, hanem időben elkezdett, belső lelki hatás is kell; szükséges, hogy a papság az erény és az ima nyugodt légkörében nőjön fel, távol minden nemes eszme nagy ellenségétől: a világtól. Csak az így nevelt papság lehet alkalmas segítsége a püspöknek és értékes eszköze a nép megreformálásának.

Mindez ma talán nagyon is természetesnek látszik, de három századdal ezelőtt épenséggel nem volt az. Abban az időben még nyoma sincs annak, amit ma szemináriumnak neveznek; azok az ifjak, akik papok akartak lenni, nagyon is hiányos előkészületet nyertek valamelyik öreg pap vezetése alatt vagy azokban az iskolákban, amelyeket a székesegyházak mellett felállítottak; azok a kevesek pedig, akik mélyebb és nagyobb tudásra törekedtek, a világi egyetemeket látogatták. Nagyon is érthető, hogy az ilyen, lelkiileg kevésbé előkészített papok kevésbé feleltek meg kötelességeiknek: elhanyagolták a templomokat, az istentiszteleteket, még a misemondást is, úgy hogy nem egy közsgében csodálkozást keltett, amikor szent Károly mindennap szentmisét mondott vagy hogy nagy fájdalmára volt, ha valamelyik nap misét nem mondhatott. A dolog annyira ment, hogy egyszer valaki nagy ártatlanul megkérdezte a bíboros érseket, hogy talán valami nagy penitencia kötelezi erre? De nemcsak az istentiszteletet hanyagolták el a papok, hanem igen könnyelműen hagyták el a plébániákat is, kellemesebb tartózkodási helyet választván maguknak, távol fáradalmaik színhelyétől.

Hogy ezeknek a rendellenességeknek véget vessen, hozta a trienti zsinat legszigorúbb rendeleteinek egyikét, melyben kényszerítette a püspököket, hogy egyházmegyéjükben szemináriumot állítsanak fel, melyben összegyűjtve ifjúkorban azokat, akik papok akarnak lenni, kifejlessze bennük a hivatás isteni csiráját és kiegészítse bennük a természet nemes adományait. A Trientben ki gondolt újítások között talán egyik sem gyakorolt nagyobb és üdvösségesebb hatást az anyaszentegyházra, mint ez. A történelem igazat adott a

Trientben összegyűlt püspököknek, akik azt mondták, hogy ez az egy rendelet, mely a szemináriumok felállítását elrendelte, elég jutalom minden fáradságukért.

Szinte hihetetlen, mennyi és milyen nehézségek álltak e rendelet végrehajtásának útjában; egyik-másik egyházmegyében ezek a nehézségek leküzdhetetlenek voltak egy századon keresztül. Milánóban sem volt rózsásabb a helyzet, mint máshol. De Borromei bíboros az a jellem volt, mely szerette a fáradságot és szinte kedvére volt a nehézségekkel megküzdeni. Még Rómából helynöke útján megtette az első kísérletet a szeminárium felállítására. Egy tizennégyszobás házában harminnégy kispapot gyűjtött össze tizennégy jezsuita páter vezetése alatt; ezenkívül pedig még száz látogatta az iskolát. Később pedig Meda építész tervei alapján felépült az a szép hatalmas épület, mely még ma is a milánói szeminárium célját szolgálja s melyben 1572-ben már száz-négy kispap volt tizenöt előljáró vezetése alatt.

1569-ben Károly bíboros a szemináriumok számára szabályzatot dolgozott ki, melyet azonban teljesen nem fejezett be; mint maga írja: „tökéletes szabályzatot akarván alkotni, nem akarom elsietni“. Ezt a ránk maradt tervezetet egyesek talán nagyon is fogyatékosnak fogják találni; mintha szent Károly, aki olyan bőségesen gondoskodott szemináriumának anyagi ellátásáról, nem gondoskodott volna eléggé a szellemről, melyben papnövendékeinek nevelődnie kellett. Pedig ép ez a bölcs mérséklés a szabályok megalkotásában a legszebb bizonyítéka az ő lelki nemességének. Csak ott, ahol az eszmék elhalványodtak vagy kialudtak, van szükség sok előírásra.

Ebben a rövid tervezetében szent Károly többek között előírja kispapjainak foglalkozásaik sorrendjét, profán és szent tanulmányaik irányát. „Napközben legalább öt és fél órát legyenek az iskolában“ — írja regulái között. A klasszikus szerzők közül Cicero, Vergilius, Salustius, Julius Caesar, Horatius, Ovidius tanulmányozását rendelte el, természetesen megfelelő kiválogatás alapján.

De mindenekfölött a jövőendő klérus papi szellemének kialakításán fáradozott. Tagadhatatlanul szent Károlyé az érdem, hogy a papságban és a szemináriumokban bevezette a lelki élet három legnagyobb eszközét: az elmélkedést, a magányt és a lelkiismeretvizsgálatot. „Az imádság ideje — mondja szabályaiban — reggel félóra, ebéd előtt negyedóra lelkiismeretvizsgálat, az esti úrangyala után mondják el a litániákat és mielőtt lefeküdnének, újra negyedórai ima.“

Az idő, minden intézmény felebbezhetetlen bírája, a legfényesebb bizonyítékot állította ki szent Károly művének tökéletességéről. Fél századdal később tiszteletreméltó Olier és Paulai szent Vince a francia szemináriumok megszervezésében szent Károly példáját követték, bevezetve a papi életbe azokat a szokásokat és ájtatosságokat, melyeket szent Károly szent Ignác nyomán először rendelt el. És ma, három század után is a milánói szeminárium szent Károly szelleme szerint él.

Az egyház régi szokásának megfelelően a trienti zsinat huszonkettedik gyűlésében előírta, hogy az egy és ugyanazon egyházi tartományhoz tartozó püspökök minden három évben jöjjenek össze és az érsek elnöklete alatt vitassák meg egyházmegvéik szükségleteit. E rendelkezés annál üdvösebb és időszerűbb volt, mert a trienti zsinat

reformintézkedései az egyetemes anyaszentegyházat tartották szem előtt és így természetesen csak általános jellegűek voltak, melyeket azután ki kellett egészíteni olyan részletekkel, melyek nélkülözhetetlenek voltak végrehajtásukhoz s amelyeket csak a helyi gyakorlat tudott megadni.

Egy hónappal Milánóba való ünnepélyes bevonulása után szent Károly összehívta tízenöt sufraganeus püspökét az első tartományi zsinatra. Szorgoskodásának mozgó ereje nemcsak a trienti rendelet volt, hanem még inkább az a nagy vágya, hogy egyházmegyéjében a reform munkáját komolyan elkezdhesse. „Elhatároztam — írta IV. Piusnak 1565 október 18-án — hogy a Trientben előírt reformot a prelátusokon kezdem el; ez a legjobb útja annak, hogy egyházmegyéinkben engedelmességet teremtsünk. Nekünk elől kell járnunk. Alattvalóink akkor könnyebben fognak követni.”

Az első tartományi zsinat után, amelynek szinte egyedüli célja az volt, hogy a püspököknek a trienti határozatokat kihirdesse és azok végrehajtására őket fellelkesítse, még öt más zsinat következett.

A zsinatokat minden három évben lelkiismeretesen megtartotta; mindössze két alkalommal késett egy évet önhibáján kívül, mivel a Szentszék-től kapott diplomáciai megbízások elintézése kötötte le.

Buzgósága nem kerülhette el rosszindulatú megjegyzéseit azoknak, akik mások buzgóságában saját lanyhaságuk szemrehányását látják. Megvádolták, hogy túlságosan ragaszkodik a törvény betűjéhez és olyan terhet ró a püspökökre, ami a törvény szellemének nem felel meg. Egyik-másik

püspök határozottan vonakodott, persze mit sem mondó ürügyek alatt, a zsinatokon részt venni. De a szent bíboros, aki nagy súlyt helyezett arra, hogy a trienti rendelkezések lelkiismeretes megtartásában a püspökök járjanak elől jó példával a papságnak, minden eszközt megragadott, hogy ezt az ellenállást megtörje. Kifejtette, hogy semmit sem szabad nehézkésként tartani, amit az anyaszentegyház elrendel; és hogy a parancsok betűszerinti követése nagyobb nyugalmat ad a lelkiismeretnek, mint holmi önkényes vélekedés a törvény szelleméről. Megmagyarázta azt is, hogy a Szentszék a trienti atyákkal teljesen egy véleményen van a zsinatok megtartása felől. Ha az érvek nem használtak, a szent érsek tudott rájuk nyomást gyakorolni a legfőbb tekintély útján is. Serbelloni bíboros, Novara püspöke, ki különben szent Károlynak rokona volt, egyszer egész nyíltan kijelentette, hogy a legközelebbi tartományi gyűlésen nem fog részt venni, mert abban az időben szándékszik apostoli látogatásra Rómába utazni, ami — tette hozzá — sokkal hasznosabbnak látszik, mint a részvétel egy ilyen tartományi gyűlésen. A püspök azonban nem számolt a milánói érsekkel; a kérdéses időben ugyanis erélyes parancsot kapott Rómából, hogy halassza el római utazását és vegyen részt a tartományi gyűlésen.

Egy-egy zsinat átlag tizennégy napig tartott. Turnusok szerint három püspök kapott megbízatást arra, hogy külön beszédet mondjon. A javaslatokat alaposan megvitatták, néha módosították, sőt el is vetették. Szent Károllyal is megtörtént, hogy valamelyik javaslatát elvetették, anélkül hogy legkevesebb is sértve érezte volna magát. Közvetett úton a nép is részt vett a zsinatokon és nem min-

den haszon nélkül; Borromei bíboros ugyanis, a szertartások előírásának megfelelően, külön imákat és böjtöket rendelt el a Szentlélek segítségül hívására.

Az első zsinatot ünnepélyes körmenet nyitotta meg, melyben résztvettek az állami és városi hatóságok is. Tizennégy püspök volt jelen; hárman vendégképen, csak azért, hogy, mint mondták, „a trienti zsinat első gyümölcsét” megkóstolhassák.

Szent Károly valószínűleg a legfiatalabb volt a főpapok között; mindössze huszonhétéves. De egész bizonyos, hogy a jelenlevők közül senkinek a lelkét sem hatotta át mélyebben a nép és a papság üdvös reformjának vágya, mint az övét. Senki sem látta tisztábban és világosabban a szükségleteket és orvosszereket, mint az ő fényes reformátori elméje.

A tartományi zsinatok határozatait összegyűjtötték és többször is kiadták; az utolsó kiadás napjainkban jelent még „Acta Ecclesiae Mediolanensis” címen Ratti Achilles, az Ambrosiana akkori prefektusa, jelenleg dicsőségesen uralkodó XI. Pius pápa szerkesztésében.

* *

Minden püspöknek kötelessége egyházmegyéjét minden évben meglátogatni s látogatásai végeztével papságát összehívni, hogy kihirdesse azokat a törvényeket, melyeket a tapasztalatok nyomán szükségesnek tart. Az egyházmegye papságának ezt az összejövételét a megyéspüspök vezetése alatt, hívják egyházmegyei zsinatnak. Olyan ez, mint egy-egy egyházmegye szükségleteinek évi leltára, számbavétele. De ne gondoljuk, hogy egy

ilyen zsinat a szükségletek száraz összefoglalása és semmi egyéb. A zsinat arra is törekszik, hogy bölcs rendelkezésekkel segítsen a szükségleteken; ennek az ünnepélyes összejövetelnek éppen ezért az a célja, hogy a rendelkezéseknek nagyobb tekintélyt adjon és azok megtartását könnyebbé tegye.

Borromei bíborosnak nem sikerült a trienti rendelet betűszerinti értelmében az egyházmegyei zsinatot minden évben összehívni. De menti őt a legteljesebb mértékben egyházmegyéjének óriási kiterjedése. Ő azonban, mint a tekintély feltétlen tisztelője, minden egyes alkalommal szükségét érezte annak, hogy kimentse magát és fölmentést szerezzen.

Húszévi püspöksége alatt mégis sikerült tizenegy egyházmegyei zsinatot tartania; ha ehhez hozzászámítjuk még a hat tartományi zsinatot, úgy húszévi püspökségére tizenkilenc zsinat esik, melyek közül tizenkettőt püspökségének utolsó tizenkét évében tartott. A buzgóságnak és tevékenységnek csodálatos jelensége ez, melyet csak Isten különös segítségével tudunk megmagyarázni!

A zsinatok lefolyása a lehető legegyszerűbb volt: a vita anyagát lelkiismeretesen előkészítették a bíboros egyházmegyei látogatásai alkalmával szerzett tapasztalatai, továbbá a papság és nép fegyelme fölött örökődő papjainak észrevételei alapján.

A zsinat ünnepélyesen hirdette ki a kellőleg előkészített törvényeket, melyeket a szent érsek olyan lelkesedéstől lángoló buzdításokkal kísért, hogy még ma is lehetetlen azokat megindulás nélkül olvasnunk. A zsinat átlag három napig tartott, melynek lefolyása alatt Borromei bíboros naponta átlag hatszor beszélt. Az utolsó napot arra szánta,

hogy papjaival plébániájuk különleges szükségleteit négyszem között vitassa meg.

Szent Károly zsinati rendezéseinek gyűjteménye igazi kincsesbánya az egyházmegyéek fegyelmét és kormányzását illetőleg. A lelkipásztorkodástannak valóságos szöveggönyve ez minden püspök számára; azóta is talán egy zsinatot sem tartottak az egyházban szent Károly zsinatainak szemmel-tartása nélkül.

A papság fegyelmére vonatkozó rendelkezések számtalanok és a legkisebb részletekbe menők; a szent püspök ismételten tanulásra buzdítja őket és hogy feladatukat megkönnyítse, a követendő szerzőket névleg is felemlíti. Ahol legalább öt pap van, előírja, hogy minden héten jöjjenek össze, hogy egymást tanulásra serkentsék és jámbor olvasmánnyal, szent buzdításokkal az erényes életben egymást támogassák. A valóságban tehát bizonyos lelkigyakorlatfélét írt elő számukra!

Megtiltotta a javadalmasoknak, hogy az esperes írásbeli engedélye nélkül plébániájukat elhagyják. Milánóba jövet pedig egy pap sem maradhatott éjtszakára a városban, ha csak arra írásos engedélye nem volt.

Sokat foglalkozott a papi ruha és külső viselkedés kérdésével is, jól tudva, hogy a ruha a nép szemében igen gyakran a lélek visszatükrözése. Így többek között először saját példájával, azután rendelettel megtiltotta a szakáll viselését. Rendeletének indítóokát így fejezi ki: „a szakáll eltávolításával letesszük a hiúságot is; ha megvetjük azt, amit átlag az arc díszének tartanak, lemondunk ilyen semmis díszről és az emberek által annyira hajszolt hiúságról”. Ez a rendelet 1576-ban jelent meg és a következő zsinaton,

ahogy a kor történetírói följegyezték, csak húsz szakállas pap jelent meg. Igazán csekély töredék, ha a rendelet minőségét tekintjük és nem kis jele annak a befolyásnak, amivel a szent érsek papsága felett immár rendelkezett.

1584 áprilisában tartotta szent Károly tizenegyedik és egyúttal utolsó zsinatát; a Gondviselés úgy akarta, hogy e zsinat minden előbbinél népesebb legyen, mintegy megerősítésül annak a mérhetetlen sok jónak, amit a buzgó főpásztor zsinataival elért. A Gondviselés úgy intézte, hogy szinte egy papja sem hiányzott erről az összejöveteletről, mely mintegy az atya búcsúja volt gyermekeitől.

De a reformátor működésének legszebb dícsérete a siker, mely munkáját koronázza; ha az elmarad, talán megcsodálhatjuk buzgóságát, helyeselhetjük jószándékát, de a reform időszerűsége kérdéses marad. Szent Károlynak, a papság reformátorának megadatott a sokat ígérő siker minden vigasztalása.

Életmódja máris nagy dícséretet váltott ki mindenfelé. V. Pius Sant' Alessandro Sauli corsicai püspököt kinevezése alkalmából szent Károlynak ajánlotta, hogy oktassa ki mindenről; hozzátette: „nagyon kérlek, hogy ne mulassz el semmit, ami a felvilágosításhoz és bátorításhoz szükséges, mert mi téged Rómában az egyházi fegyelem kitűnő mesterének tartunk“.

Főpapi háza olyan prelátusok centruma volt, akik az egyházi hierarchia legmagasabb méltóságaiiba emelkedtek.

De legnagyobb örömet és vigasztalását a szemináriumokban lelte; a növendékek mint atyjukat szerették és ő nem kevésbé szerette őket. Mind-

egyiket személyesen ismerte és ahányszor püspök-vendége jött, büszke volt arra, hogy kispapjai közé vezethette, mint legszebb reményeinek misztikus kertjébe.

A tartományi zsinatoknak megvolt az a jó hatása, hogy fölrázták és föllelkesítették a szomszéd püspököket, akiket érsekük lelkesedése és fényes példája magával ragadott. Az egyházmegyei papság, az ő erényeinek, kemény bünbánatainak, mérhetetlen buzgóságának igazi tanuja, szintén nem vonhatta ki magát példájának hatása alól és lelkesedéssel követte.

Végezetül, hogy mindent összefoglaljunk, magunkévá tesszük Manning bíboros westminsteri érsek szavait, melyeket 1880-ban, mikor Milánóban szent Károly sírját meglátogatta, mondott: „szent Károly és Aquinói szent Tamás két összehasonlíthatatlan lángész; mint két tündöklő nap, úgy fénylenek az anyaszentegyház egén; az egyiket az iskola, a másikat az egyházi fegyelem angyalának lehetne nevezni“.

VIII. FEJEZET.

A nép reformátora.

XVI. SZÁZAD KÖZEPE felé a lombard népnek erkölcsi szempontból két jellegzetes tulajdonsága volt: a társadalmi életben nagy mértékben elharapódzott a fényűzés és szórakozás vágya, melynek alapja a meglehetősen durva érzékiség volt, a vallásos életben viszont meglehetősen lármás világiasság uralkodott, mely a különben mély és tiszta jámborságot teljesen profanizálta.

Az Alpokon túli híres mondás, hogy „Olaszország egy farsangoló nép“, talán ebből a korból vette eredetét vagy legalább is erről a korról lehet teljes joggal elmondani. Milánóra ez különösképen állott. Hírhedtek voltak költséges álarcos felvonulásai, melyeket évente többször rendeztek; de különösen fájdalmas hírnévre tett szert a nemesség esztelen fényűzése. A szemérmetlenül laza erkölcsiség már a családi élet tisztességét és szentségét is kikezdte, a gyermekeket pedig annyira semmibe vették, hogy a gyermekgyilkosságok megakadályozására a szent püspök a zsinatokon többször jónak látta az anyákat bizonyos elemi szabályokra figyelmeztetni.

De az, ami különösen nem tetszett a szent érsek buzgóságának, az a világias szellem volt, mely a vallás legmagasztosabb gyakorlataiba is befurakodott.

Az ember szinte kételkedni szeretne az egykorú feljegyzések szavahihetőségében, ha megerősítve nem látná a valót azokban a tilalmakban, melyek nagyon is sokatmondó bőségben fordulnak elő az akkori zsinatok rendelkezéseiben, jelölve annak a sok visszaélésnek, aminek így akartak véget vetni.

Ilyen például az 1574 november 16-án tartott negyedik zsinatnak híres rendelete, mely előírja, hogy az asszonyok, ha templomba lépnek, fátyollal fedjék be fejüket; ezt a rendelkezést ugyan a szent hely iránti tisztelet sugalmazta, de nagyon tetszett a rendelet a férjeknek is, akik már-már a háztartás egyensúlyának felborulásától féltek a női fésűk hihetetlen és drága divatja miatt.

Egyes szent cselekményekben, melyeknek jellege a szórakozásra vagy fényűzésre alkalmat nyújtott, ez a világias szellem minden vallási jelleget megfojtott.

Még azok a nyilvános bűnbánati körmenetek is, melyeket tavasszal szent Ambrus templomából három napon át Milánó legnagyobb szentélyeibe vezettek, sok visszaélésre adtak alkalmat: annak ellenére, hogy ezek böjti napok voltak, sokan lakomákat és multságokat rendeztek, megbántva Istent, ahelyett hogy a liturgiának megfelelően engesztelést tartottak volna.

Nagybőjt első vasárnapját, jöllehet előtte való vasárnapon megszűnt már a farsang, különösen profanizálták. Szent Károlynak sok fáradtságába került megszüntetni ezt a visszaélést, melyet a milánóiak egyéni kiváltságnak tekintettek.

Szigorúan gondoskodott arról is, hogy a véletlenül városába vagy egyházmegyéjébe kerülő más-vallású katonák a katolikus felfogást ne sértsék és rontsák. Egy alkalommal komolyan felpana-

szolta a kormányzónak, hogy néhányan pénteken és szombaton nyilvánosan húst ettek.

Csodálatos tapintattal tudta megszüntetni a székesegyházra szánt adományok körüli visszaéléseket is; elrendelte, hogy a körmeneteket a reggeli órákban tartsák zsoltárok és himnuszok éneklése mellett, szent Ambrus zászlaja alatt. Így lassanként eltűnt belőle minden profán vonás anélkül, hogy a székesegyházra szánt adományok csökkenetek volna.

A könyörgő körmenetek is visszanyerték bűnbánati jellegüket. Bevonulása után két évvel már ezt írhatta szent Károly a pápának: „A körmeneti napok olyanok Milánóban, mint egy második nagyböjt; a nép böjtlől, hamut hint fejére és résztvesz a körmenetben“.

De a városban elharapózott visszaélések még jobban tobzódtak a vidéken; itt a vallásos gyakorlatokhoz bizonyos piszkos haszonvágyság is járult. Val di Menaggióban például sokan búcsút és kiváltságot engedélyező pápai bullák és brevek hamisítására adták magukat, amiket azután külföldön értékesítettek. Ilyen és hasonló visszaélések uralkodtak mindenfelé. De viszont mindenüvé eljutott a szent bíboros reformáló buzgalma, mely először pontos és biztos képet szerzett magának a visszaélésekről, azután pedig szigorú törvényeket és hatásos szereket alkalmazott.

Az erkölcsök megreformálásának legbiztosabb útja a kiirtandó visszaélések pontos ismerete. Csak így lehet a helyes mértéket és azt a határozott elszántságot megszerezni, melyek a hatásnak legértékesebb eszközei. Innen van az, hogy a szent érsek, amint bölcseségében belátta az egyházmegyei és tartományi zsinatok fontosságát, úgy ha-

mar felfedezte azt a nagy segítséget is, melyet célja elérésében egyházmegyéjének személyes megvizsgálása nyújthatott.

Ebben a tudatban megerősítette a trienti törvény, mely az egyház régi és már az apostolok előtt sem ismeretlen szokásának megfelelően elrendelte, hogy a püspökök egyházmegyéjükben főpapi látogatásokat tartsanak.

Szent Károly milánói bevonulása után, alig volt túl az első sürgős teendőkön, ehhez is hozzáfogott. Mint bölcs kormányzati férfiú, jónak látta, ha útjában, minden eshetőségre készen, igénybe veszi a világi hatóságok támogatását is. Szerzett is Albuquerque hercegtől, Milánó kormányzójától, úgyszintén a velencei dózsétól egyházmegyéjének Velencéhez eső részeire egy rendeletet, mely előírta, hogy az alantas hatóságok kötelesek a milánói érseket nemcsak tisztelettel fogadni, hanem az erkölcsök megreformálásában támogatni is.

Szent Károly főpásztori látogatásainak kellő értékeléséhez tudni kell, hogy a vidéki plébániák abban az időben még csak a kialakulás stádiumában voltak. A lelkek gondozásával nem sokat törődtek, a szentségek felvétele pedig igen ritka volt. Bár a XIV. és XV. században a vidéki plébániák felállításában erős lendület mutatkozott, a templomokban a legszükségesebb felszerelés is, mint keresztkút, gyóntatószék, sekrestye stb. hiányzott. Torony nem volt a templomokon és a harang, ha ugyan volt, a templom tetején vagy a templom homlokzatán csüngött. Szent Károly ezen is segített. A milánói egyházmegye templomainak felszerelése nagyrészt neki köszönhető.

Szent Károly főpásztori látogatásának programja igen egyszerű, de nem kevésbé hatásos

volt. Sőt a gyakorlatban annyira bevált, hogy nemcsak szent Károly maradt hű hozzá élete végéig, hanem még manapság is, az idők követelte változásoktól eltekintve, utódai, sőt más püspökök is irányítónak tartják.

Az akkori kor szokásainak megfelelően, amely megkövetelte, hogy a bíboros nyilvánosan egész udvartartásával jelenjék meg, szentünk is kényszerítve volt apostoli útjain egész kíséretét magával vinni, mely különböző rangú gyalogos és lovas emberekből állott. De szívesen lemondott róla, ha nehezen hozzáférhető, hegyek között fekvő falvakba kellett vonulnia; mindig gondoskodott arról is, hogy tartózkodása a plébánosok terhére ne essék s kiadásait bőségesen megtérítette. Azonkívül szigorúan elrendelte, hogy saját maga és udvara számára csak főzelékeket szolgáljanak fel étkezésül.

Rendszerint előre jelezte érkezését, hogy fogadtatására és meghallgatására a nép készen álljon. Átlag estefelé érkezett és pár főpásztori üdvözlő szó után azonnal rendelkezésére állott a népnek a gyóntatásban.

Következő reggel misét mondott; mise alatt beszédet tartott, melyben az apostol ékesszólása a lelkipásztor gyakorlatiasságával párosult; mert mindig gondot fordított arra, hogy előbb informáltassa magát azokról a bűnökről, melyek az illető vidéken szokásban voltak. Ezután kiosztotta a bér-málás szentségét és ahol csak szükség és alkalom nyílt rá, elvégezte a templom szentelését is. Ha hinni lehet az egykorú feljegyzéseknek, egy ízben 18 nap alatt 15 templomszentelést végzett.

Miután gondosan megvizsgálta a templom felszerelését s — ha ugyan volt — a plébánia irattárát,

sohasem mulasztotta el meglátogatni a kolostorokat és zárdákat.

Hogy szent Károly fáradságos utazásainak teljes képét megfessük, szükséges még megjegyezni, hogy egyházmegyéjét háromszor járta be, jöllehet háromszor már nem az egészet; mint apostoli vizitátor végiglátogatta az érseksége alá tartozó szomszédos egyházmegyék nagy részét is, amint majd később látni fogjuk.

Hogy a trienti zsinat rendelkezéseinek tökéletesen eleget tegyen, arra kérte Rómát, hogy az ő egyházmegyéje számára is nevezzen ki apostoli vizitátort. A kinevezés meg is történt Bergamo püspöke személyében, akit szent Károly látogatása alkalmával a feljebbvalónak kijáró tisztelettel és engedelmességgel fogadott.

A mai közlekedési viszonyok gyorsasága és kényelme mellett mi, mai emberek, talán nem is tudjuk kellőleg értékelni azt a fáradságot, melybe szent Károlynak főpásztori látogatásai kerültek. Nem szabad elfelednünk, hogy abban az időben a közlekedés eszközei hiányosak és nehézkesek voltak, továbbá, hogy az egyházmegye terjedelme és alakulata is más volt, mint ma, végül hogy a főpásztori látogatások hosszas elhanyagolása miatt ennek a feladatnak milyen és mennyi nehézsége volt.

Szent Károly csodálatos bátorsággal fogott hozzá főpásztori látogatásaihoz. Szinte járhatatlan utakon is keresztültörte magát, hogy a messze eső hegyi falvakba is eljusson. Ha szükség volt rá, szeges és patkós csizmát húzott és vasheggyel ellátott botot vett kezébe. Ez a merészsége a magyarázata annak, hogy bár későbbi időben gyakoribbak voltak ugyan a főpásztori látogatások, mégis szinte

minden község az ő apostoli útjainak kedves emlékeivel van tele.

Az országutak és ösvények körül, melyeken útja keresztülvezetett, a patakok és források körül, melyeknél szomjúságát csillapította, egész legendakör szövődött. Ha ezekben a legendákban talán kevés is a történelmi érték, nagyszerűen jellemzik azoknak a lelkületét, akik között ezek a legendák születtek. Ha mást nem, annyit föltétlenül bizonyítanak, hogy nem volt az egyházmegyének olyan távoleső zuga, mely a fáradhatatlan főpásztor előtt megközelíthetetlennek látszott volna.

Borromei Frigyes bíboros, szentünk unokaöccse és a milánói érseki széken utóda, a 22-ik egyházmegyei zsinaton szent Károly főpásztori útjainak emlékét ezekkel a kegyeletes szép szavakkal örökítette meg: „Mily szépek ezek a nyomorult viskók, mely láttak egykor egy testet hús nélkül s egy lelket test nélkül! Melyekben az éjtszaka virrasztással telt el és az asztalokat csak azért terítették meg, hogy az ő szigorú bűjtjeinek tanui legyenek. Nem volt, testvérek, — és erről mindnyájan tanubizonyságot tehetek — nem volt olyan mély völgy, melybe az ő alázatossága le nem ereszkedett volna; nem volt olyan ismeretlen nép, melyhez ő szeretettel ne közeledett volna. Nem volt olyan magas vagy fáradalmas hegycsúcs, ahova lelke el ne vitte volna, magával ragadva testét is“.

A nép erkölcstelensége nem volt egyéb, mint a vallási tudatlanság gyümölcse; az erkölcsi újjászületés útja tehát csak a kellő felvilágosítás lehetett. Szent Károly valóban rendkívüli eredményel alkalmazta ezt az eszközt: a keresztény tanítást, melyet az isteni gondviselés a népek erkölcsi felemelésére adott.

Úgy fogadta, mint égből jövő szózatot a trienti atyáknak azt a kívánságát, hogy katekizmus állíttassék össze, mely vezérkönyve lenne a papságnak a hitigazságok tanításában. Ez az úgynevezett római katekizmus, melyet egy külön bizottság szerkesztett, meg is jelent és annyira híressé lett, hogy a tartományi és egyházmegyei zsinatok ma is ajánlják és használatát a papság számára elrendelik.

De nem elég a fegyvert készíteni, hanem tudni kell élni is vele. És itt látszott meg különösen szentünk reformáló lángelméje. Milánóban megvolt már pár évtizede az a dícséretes szokás, hogy összegyűjtötték a gyermekeket és tanították őket a tudás elemi ismereteire, legfőképpen a keresztény hitigazságokra. Szent Károly kitörő örömmel fogadta ezt a kezdeményezést, de mélyreható lángelméje hamar belátta, hogy ennek a vallási tanításnak szélesebb kereteket kell adni, nem szabad csupán az ifjúságra korlátozni; s ezért kiépítette „a keresztény tanítás iskolájának“ egyszerű és mégis nagyszabású szervezetét, mely még ma is szinte változatlanul fennáll és működik a milánói egyházmegye összes plébániáin.

Ezt az intézményt a keresztény tanítás iskolának nevezte el, mivelhogy a neveknek gyakran szociális jelentőségük van; különleges iskola volt ez, mert templomban tartották; de azért valódi iskola egy magas és tiszteletreméltó pedagógia minden kellékével. A tanulókat (az egész nép tanulószámba ment) tehetségük szerint különböző osztályokba sorozták; a tanító a plébános volt, aki minden vasárnap délután előadást tartott a szószékről, olyan könnyed és kifejező módon, ahogyan az iskolában szoktak. A pap munkájában jóra való világias is

részt vettek mint felügyelők vagy kikérdezők; ezeknek feladata volt a maguk módja szerint kifejtteni a tanítás egy-egy részletét, mielőtt a plébános a szószékre lépett volna; és szent Károly elgondolása szerint az ő kötelességük lett volna összefoglalni és megismételni azt, amit a plébános előző vasárnap mondott.

Ha az ember ezt az intézményt a modern iskolával akarná összehasonlítani, mondhatná, hogy szent Károly terve szerint a fegyelem és az iskolalátogatás feletti felügyelet sem hiányzott. Voltak felügyelők, akik a csend és fegyelem felett őrködtek; és voltak felügyelők, akiket szent Károly „halászoknak” nevezett el, akiknek feladata volt a hanyag iskolakerülő, utcákon csavargó tanulókat összehalászni.

Ez volt szent Károly zseniális eszméje és elgondolása a nép vallási tudásának fokozására.

Nekünk, egyesületekhez, körökhöz szokott mai embereknek nehéz elképzelni azt a meglepetést és lelkesedést, amit ez az új intézmény, melyben különböző címek és rangok a legdemokratikusabban oszlottak meg, a népben keltett. Hatása és varázsa oly nagy volt, hogy hamarosan a legkisebb faluban is nemes versengés indult meg a templomalátogatásban és erkölcsi életben, hogy így a keresztény tanítás iskolájában valami hivatalt vagy rangot érdemeljenek ki.

Ez a népművelés hihetetlenül sok jót eredményezett, nem csupán a milánói egyházmegye lakosságában, hanem egész Lombardiában, miután a szomszédos egyházmegyéék siettek utánozni Milánót. Három századdal kell visszamennünk, abba az időbe, amikor a nép a tudatlanság és babona karjaiban feküdt, hogy a keresztény tanítás eszméje-

nek és bevezetésének érdemét a maga teljes értékében láthassuk. Egy ilyen intézmény maga is eleendő, hogy az utókor örök elismerését biztosítsa kezdeményezője számára; de főképen a mi korunk helyeslését kell, hogy kiérdemelje, mert korunk a népért való munkát őszinte hálával méltányolja.

Igen gyakran kis dolgok azok, amik fenntartják és megvédik a legnagyobb intézményeket. A monrás: „qui spernit pauca“, nemcsak az ascetikára vonatkozik, hanem minden emberi vállalkozásra. Szent Károly, akinek nagyon is szívéen feküdt a nép vallási oktatása, mint az erkölcsi újjászületésnek királyi útja, nem mulasztotta el a legcsekélyebb alkalmat sem, hogy a hitigazságok különböző pontjait nyomatékosan ki ne emelje.

Így például, hogy az idegen tulajdon tiszteletben tartásának érzékét erősítse, kitalált egy eszközt, amit ma talán nagyon könnyűnek tartanánk, de akkor zseniális találmány volt: minden templomban felállított egy kis perselyt, amit capsatorumnak nevezett, ahová mindenki bedobhatta és közcélra adhatta azt, amihez nem egészen tisztességes úton jutott és tulajdonosát kinyomozni nem tudta.

Hogy megszüntesse a babonát, különösen a minden alkalmat megragadó jóvendőmondást, ami számtalan változatban minden társadalmi osztályban nagyon el volt terjedve, a legszigorúbb büntetésekkel fenyegette meg a babonát űzőket, különösen az első tartományi zsinat alkalmával; úgyszintén a legszigorúbb büntetéseket mérte a káromkodókra is.

De egy éber lelkipásztor nem szorítkozhat arra, hogy a nép vallási felvilágosítását szorgalmazza; azzal is kell törődnie, hogy távoltartsa a veszélyt,

amit a tudás nyomán járó áltudás okoz. Szent Károly jól tudta, hogy a rossz tanítók tanításukkal, a rossz könyvkiadók könyveikkel ebből a szempontból komoly akadályai lehetnek nemes céljának. Hogy ennek elejét vegye, elrendelte, hogy a tanítók (még akik zenét vagy számtant tanítottak is) tanítói pályájuk megkezdése előtt nyilvános hitvallást tegyenek; a könyvkereskedőket pedig kötelezte, hogy minden hónapban az eladásra kerülő könyvek jegyzékét felülvizsgálat végett nyujtsák be az illető plébánosoknak. Abban az időben a könyvtermelés messze mögötte állott a mai nagy áranyoknak, de épen ezért a parancs betartása nem ütközött nehézségbe.

Hitvallást követelt az orvosoktól is, akik az élet legdöntőbb perceiben érintkeznek az emberekkel, s így a legfontosabb lelki szolgálatot a legnagyobb könnyedséggel tehetik meg.

De a nép vallási kiművelésének munkájára szinte a koronát tette fel akkor, amikor elrendelte a gyóntatóknak, hogy feloldozás előtt a vallás igazságai felől mindig kérdezzék ki a gyónókat. Ez az intézkedés bizonyára nagy eredménnyel járt, mert így minden hívő komoly és személyes felügyeletét engedte meg.

Miként a tapasztalt vegyész pár titokzatos cseppet önt a vízzel telt edénybe s ezáltal megindul a jegecesedés folyamata, mely hovatovább határozott alakot ölt, úgy gyakran az Isten embere egy-egy nép romlott erkölcei közé erényének és jópéldájának sugarát dobva a jóságnak nagyszerű elemeit hozza létre. Ez a tünet ismétlődött meg a mi-lánói egyházmegyében is szent Károly idejében.

A szent érsek példás élete megmozgatta a nép erkölcsi életét és a felszínre vetette a jóságnak és

becsületességnek azt a csiráját, mely a legromlottabb erkölcsök mélyén is ott szunnyad.

A nép, mely előbb közömbösen viselkedett, sőt néha ellenséges magatartást tanusított a buzgó püspök bölcs reformjaival szemben, hamarosan megértette azt a szerencsét, hogy ilyen szent főpásztor van. Nem is történhetett ez másképen, ha meggondoljuk, hogy a nép saját szemével látta ennek a szent embernek erényes életét; látta őt misemondás közben mintegy elragadtatásba esni; látta őt apostoli útjain gyalog vagy lóháton, mindig fáradhatatlanul, még akkor is, amikor kísérői halálra fáradva nem tudták követni. Tudta a nép, hogy milyen egyszerűséggel és szerénységgel mondott le gyakran lováról vagy ágyáról, hogy kísérői valamelyikének átengedje és ő maga fekvőhelynek akár egy zsup szalmával is beérte; a nép tudta, hogy gyakran lemondott még arról a csöpp tejről vagy marék gesztenyéről is, arról az egyedüli ételről, amit a szegény hegyvidéki papok fel tudtak neki ajánlani, akik boldogok voltak, ha kenyéren és vizen élhettek. S mindezt nemcsak egyszer volt alkalma a népnek látni, hanem lehet mondani, minden nap, hosszú éveken keresztül. Ezért lehetetlen is volt, hogy a nép kivonhassa magát szentségének varázsa alól és örömmel ne fogadja a reformot, melyet inkább cselekedettel, mint szóval hirdetett.

S valóban a nép követte is azzal a lelkesedéssel, melyet akkor érez, amikor valami szent ügyről van szó. Megható látvány volt, különösen püspökségének utolsó éveiben, látni azt a népszerűséget, mely alakját körülvette: ha palotáját elhagyta, azonnal nagy tömeg vette körül, mely tiszteletteljesen kísérté az utcán, ott várakozott egy-egy ház kapujában vagy vele özönlött imádkozni a templo-

mokba; egyszóval: úgy tisztelte, mint egy valóságos szentet.

Ha az alkony vagy az este a szent püspököt a városban érte, szerette maga köré gyűjteni a gyermekeket és az útszéli keresztek előtt elimádkozta velök az esti imádságot. Az atyai szeretetnek és kegyeletnek csodálatos látványa volt ez, mely önkéntelenül is eszébe juttatta az embereknek az evangéliumi jelenetet: „Jézus a gyermekek között.” Hála zsinati rendelkezéseinek, szokásba jött a családokban és műhelyekben az esti harangszóra közösen összegyűlni és imádkozni. Szent és dicséretes szokás, mely még ma sem aludt ki a lombard családi szentélyekben.

Ahogy a papság a fegyelem helyreállítása után hamarosan válogatott csapatot tudott magából kitermelni, mely azután később szent Ambrus oblatúsai névvel kongregációvá alakult, úgy a nép körében is, ahogy egyszer a keresztény szellem helyreállt, különféle vallásos társulatok keletkeztek és indultak virágzásnak.

Ezek közül különösen a charitas-egyesületek találtak szent Károlyban buzgó előmozdítót, úgyhogy különféle céllal több is alakult, ahogy szentünk egyik leveléből kitűnik: „Az egyik a béke helyreállításán fáradozzék, mások látogassák a betegeket, ismét mások gyámolítsák az özvegyeket és árvákat, mások végül társulati testvéreik szükségletein segítsenek.”

Bűnbánati társulatok is voltak már egy idő óta; szent Károly szeretettel ápolta ezeket is és lángoló buzgalmában azt javasolta és el is érte, hogy a társulat tagjai különleges színű ruhát hordjanak, mely őket mindenki mástól megkülönböztesse.

A legfölségesebb Oltáriszentség társulatának esz-

méjét az az óhaj érte meg benne, hogy a lármás és világias ünnepek helyébe, amikhez a milánói nép nagyon hozzászokott, a nyilvános ünnepségeknek komoly és jámbor megnyilatkozást adjon. Szándékát siker koronázta és ezért szent Károly minden plébánián való felállítását szorgalmazta. A milánói egyházmegyében, sőt máshol is az Oltáriszentség társulata egyike a legvirágzóbb és legbuzgóbb szellemtől áthatott társulatoknak ma is.

Az erkölcsnek és buzgóságnak ez a csodálatos virágzása a városban és a környéken Borromei bíboros kizárólagos munkája, jöllehet ő a maga szent szerénységében az érdemet a nép jólelkének tulajdonította. „Nagyon örvendek — írja Bonomi vercelli püspöknek — látva, milyen készséggel és könyedséggel fogadják alattvalóim rendelkezéseimet.”

Valóban a jó milánói nép gyümölcsözően fogadta irányításait, annyira, hogy jóságos és vallásos lelkületében — lehet mondani — ma is megvan-
nak nyomai annak, amit a szent főpásztor példájával és szavával beléje oltott.

IX. FEJEZET.

Szent Károly és a szerzetesrendek.

INDIG voltak az egyházban olyan nemes és fennkölt lelkek, akik az erkölcsi tökéletesedés vágyától égve elvonultak a világtól és a remeteség vagy kolostor magányába menekülve imában, munkában és saját akaratuk hősiességében éltek.

A XVI. században is, ha túlnézünk azon a lármás és világias tömegen, melyről sokan tévesen akarták ennek a kornak arculatát megrajzolni, a szerzetesek és szerzetesnők szép és nagy csapatát láthatjuk, akik az egyház reformmunkájának értékes szolgálatokat tettek.

Szent Károly reformátori alakjának rajza nem volna teljes, ha pár szót nem szólnának arról az ügyességről, mellyel a szerzetesrendeket a maga messzemenő céljainak szolgálatába állította.

Ez a század termékeny százada volt a szerzetesrendeknek; nemcsak mert sok új rend keletkezett, hanem mert a régi, meggyöngült rendek is, főként a trienti zsinat bölcs rendelkezései folytán, éppen ebben a korban keltek új életre és indultak erős fellendülésnek. Úgy az új rendek keletkezésében, mint a régiak felfrissülésében benne volt szent Károly keze és munkája, úgy hogy bizonyos tekintetben a szerzetesrendek reformátorának lehet őt nevezni.

Nehéz pontosan megállapítani, melyek voltak azok a szerzetesrendek, melyek szent Károly idejében a milánói egyházmegye területén működtek. Hiányoznak erről a pontos adatok, de meg az elsorolás is nagyon messze vezetne. Mi csak egyes érdekesebb pontokra szorítkozunk és célunknak megfelelően csak azokról beszélünk, melyek szentünkkel különleges összeköttetésbe kerültek.

Midőn Borromei bíboros milánói érsek lett, a városban vagy legalább is az egyházmegyében sok virágzó szerzetesrend működött. A legfőbbek közül mindenesetre meg kell emlékeznünk a kapucinusokról, akik 1524-ben keletkezvén, hamarosan elterjedtek. A milánói egyházmegyében 1536-ban találtak befogadtatást, ahol egyéni és rendi szegénységüknek ragyogó példájával állandó és komoly figyelmeztetésül szolgáltak kortársaik fényűzése és nagyravágyása ellen.

A karmeliták rendje is virágzóban volt a milánói egyházmegyében, ahol többek közt néhány plébániát is vezettek. Szent Károlyban jóakarató és bőkezű támogatóra találtak, úgy hogy szenttéavatása után hálából egyik milánói templomukat neki szentelték.

A karthauziak rendje messze híres volt szigorú fegyelmiről; hozzájuk szeretett szent Károly visszavonulni lekigyakorlatai végzésére.

A cistercieknek, domonkosrendieknek, minimeknek, szervitáknak, somaschaiaknak és a ferences terciáriusoknak is sok virágzó kolostoruk volt úgy Milánó városában, mint az egyházmegye területén.

Mindezeket a szerzetesrendeket szerette, tisztelte és nagy figyelemre méltatta szent Károly, de ezek az ő beavatkozására vagy újítására nem szo-

rultak. Nem úgy azonban a többi rendek, melyeknél igazán szükség volt szentünk reformáló beavatkozására.

Sokan talán különös dicséretnek fogják találni, ha szent Károly működésének egy részét úgy fogjuk jellemezni, hogy szerzetesrendeket szüntett meg. De meg kell gondolni, hogy ez a megszüntetés, a szerzetesrendek nagy családját tekintve, nem rombolást, hanem átalakítást jelentett. Egy-egy régi szerzetesrend megszűnése történelmileg szinte mindig összeesik egy új rend keletkezésével, melyben elevenebben lüktet az élet és a kor szükségleteinek inkább megfelel. Ilyen volt a XVI. század is, melyet nem a szerzetesi élet dekadenciájának, hanem újjászületése korának kell neveznünk; de ilyen volt különben szent Károly munkája és vállalkozó szelleme is, mely természeténél fogva inkább arravaló volt, hogy fellángoltassa, sem hogy kioltsa az egészséges energiákat. A szerzetesi életnek ebben a hatalmas újjáébredésében azoknak a régi rendeknek, melyeknek sorai megritkultak és szellemük ellaposodott, elsatnyulása és feloszlása még gyorsabbá vált. És épen Borromei bíboros volt ez, aki kellő felhatalmazással egymásik szerzetesházat feloszlatta, különösen azokat, melyekben a tagok kis létszáma miatt a szerzetesi fegyelem könnyebben megrendülhetett.

Szomorú hírnévre vergődött ezek között a humiliatusok megszüntetése, aminek hosszú története azonban a következő fejezethez tartozik, ahol szent Károly reformmunkájának akadályairól fogunk beszélni.

A konventuálisok és obszervánsok, akik különben szent Ferenc szerzetesi családjának hajtásai, különösen rá voltak szorulva a szent érsek meg-

reformálására, amihez ő azért is energiával fogott hozzá, mert a szentferencrendnek bíboros védője volt. A konventuálisok nagyon sokat veszítették szent alapítójuk eredeti szelleméből és nagy vagyontól megszédítve nyomorúságosnak találták céljaikat és költséges fényűző kolostorokat építettek maguknak. Szent Károly kiválogatva a legjobbakat, a többi kolostor vizitálásával bízta meg őket azzal a szigorú paranccsal, hogy minden szerzetesnek csak egy célja lehet és hogy a ujoncok közül azokat, akiknek a fogadalomhoz megkívánt törvényes kora nem volt meg, azonnal bocsássák el.

Az obszervánsok különböző pártokra szakadtak nagy kárára a rendi békének, az imaéletnek és az engedelmisségnek. Szent Károly V. Pius megbízásával általános ferences káptalant hívott össze Milánóba; megszüntetett minden külön elnevezést, melyet pártállásuknak megfelelően viseltek és csinált belőlük egyetlen szervezetet egyféle szabállyal, reformált obszervánsok neve alatt. V. Pius 1568 január 23-án pápai bullával hagyta helyben szent Károly intézkedését. A pápa bullája azonban nem kis elégedetlenséget szült, annyira, hogy a vikárius generális, Castelli előtt, aki a bulla kihirdetésére hozzájuk utazott, a ferencrendiek lezárták a kolostor kapuit; de később, ahogy a lelkek megnyugodtak, készséggel és alázattal fogadták.

De a szent érsek rokonszenvét mindenen fölött az ú. n. reguláris klerikusok nyerték meg. És joggal, mert ők töltötték be a papságnak egyik legfájdalmasabb hiányát és a nép megreformálásának legértékesebb eszközei voltak. Igaz ugyan, hogy szentéletű papok nem hiányoztak akkor sem, de a világon kívül, kolostorokba zárkózva éltek s alig vagy egyáltalán nem érintkeztek a néppel. A nép

körében élő világi papság viselkedése viszont nem igen serkentett a jóra, sőt gyakran volt botránykő. Olyan papok hiányoztak, akik minden munkára készen a világban élnek, de ugyanakkor a szegénység, alázat és áldozat szellemének megfelelően halottak legyenek a világra; olyan papokra volt szükség, akik ruházkodásban és társadalmi szokásban nem különböznek a világi papoktól és mégis a szerzetes legszigorúbb erényeit ápolják.

Ekkor támadt ez a csodálatos papi csapat, mely szerzetesrendbe tömörülve mégis a lelkek gondozásával foglalkozott és így a világi papságnak a tökéletes pap példáját adta.

A barnabiták is az elsők között voltak, akik a szent érsek figyelmét felkeltették, akinek emberismerete és ítélete különben sem szorult semmi segítségre. Hatalmas támogatásával melléjük állt, kollégiumaik megalapítását elősegítette és szabályzatuk megerősítését szorgalmazta. S tette ezt annyi szeretettel, hogy miután általános káptalanjukon minden pontot megvitattak, a gyakorlott kormányzó zseniális ötletével a szabályzat másolatát megküldte a barnabiták minden egyes házának, hogy mindenki hozzá adhassa azokat a változtatásokat, melyeket esetleg a helyi tapasztalat diktál.

A jezsuiták, egy másik lángeszű szent, Loyolai szent Ignác alapítása, a buzgóság és szentség első tűzében állottak. Borromei bíboros, aki Rómában erkölcsi nagyságuknak tanuja volt, hamarosan gondoskodott róla, hogy nagyszerű munkájukat a milánói egyházmegye se nélkülözze. Először csak két páterrel küldött le Milánóba, hogy egy prédikációsorozattal készítsék elő a papságot és a népet a trienti rendelkezések elfogadására; később e két páterhez mások is csatlakoztak, akik sokáig

hajléktalanul bolyongva a városban, végre San Fedele temploma mellett állandó tartózkodásul egy kollégiumot nyertek.

Borromei bíborosnak, aki Rómában, San Silvestro templomának közelében lakott, volt alkalma közléről megismerni a teatinus szerzeteseket, akiknek hivatása volt jó példával a papságot megreformálni. Ennek az értékes kongregációnak alapítója szent Kajetánus Thienne volt, aki a papság legvelmére az istentiszteleteknek, különösen pedig a szentmisének méltó és ájtatos megtartásával akart befolyással lenni. Rómában hamarosan híressé váltak buzgóságukkal s vallási szertartásaik szépségével és méltóságával. Templomaik a tisztaság és rend példaképei voltak; mély és meggyőző prédikációikból szabályzatuk értelmében minden profán vonatkozás távol volt; mindig készen állottak a gyóntatásra, miáltal a szentségek gyakori felvételét nagyon megkönnyítették. Szent Károly alig foglalta el érseki székét, gondoskodott arról, hogy jópéldájuk üdvösséges hatását Milánó se nélkülözze és valóban már 1570-ben a nagyszerű teatinus atyák is megjelentek a városban.

Az oratoriánusokról gondolhatta volna az ember a legkönnyebben, hogy szent Károly bevezeti és megtelepíti őket egyházmegvéjében. Az a bensőséges barátság, mely őt alapítójukhoz, Neri szent Fülöphöz fűzte, garantálni látszott ezt. A valóságban azonban másképp történt, mint ahogy előre várható volt. Szent Károly állandó és hosszas sürgetésére megjelent ugyan Milánóban két oratoriánus páter, később másik kettő is azzal a szándékkal, hogy házat alapítanak. De később különböző nehézségek, nem utolsó helyen, hogy szent Károly és szent Fülöp az oratoriánusok munkakörét más-

kép gondolta el, arra kényszerítette szent Fülöpöt, hogy rendtársait Milánóból visszarendelje. Így hát szent Károly szándékát egy másik kongregációval valósította meg, mely minden garanciát megadott arra, hogy szerzeteseinek tudása, buzgósága és jámborsága teljesen az érsek rendelkezésére fog állani.

Szent Ambrus oblátusai néven akkor alapított szent Károly egy kongregációt, amikor Neri szent Fülöp oratoriánusait visszarendelte. Ez a kongregáció 1570-ben a milánói San Sepolcro templomában keletkezett világi papokból. Főnökük az érsek volt; nevüket onnan vették, hogy felajánlották magukat és utódaikat szent Ambrusnak a mindenkor uralkodó érsek személyében. Az engedelmességnek ez a fogadalma rendkívül értékes volt abban a korban. Az érsek biztos lehetett legteljesebb engedelmességükről, akármilyen megbízást is ruházott rájuk, ami természetesen az egyházmegye kormányzását annál inkább megkönnyítette. Az oblátusok szabályzata, melyet maga szent Károly szerkesztett, a legszebb és legautentikusabb kifejezője annak az eszménynek, melyet a szent érsek a világi papokról táplált. Olvasva ezeket a szabályokat, azt lehet mondani, hogy szent Károly a maga eszményét két erényben foglalta össze: jámborság és engedelmesség a püspöknek az áldozat tökéletes szellemében. A tapasztalat megmutatta és mutatja ma is, mennyi bölcsesség rejtőzik a papi életnek ebben az egyszerű programjában. És valóban az oblátusok voltak a szent Károly szívéhez a legközelebb álló szerzetesek; gyakran elmondta, hogy az általa létesített intézmények közül ez volt előtte a legkedvesebb és legértékesebb.

Különböző, de nem mindig békés viszonyban állott szent Károly a szerzetesnőkkel. Ebben az időben Milánóban, mint különben Olaszország minden részében, sok különböző jellegű apácakolostor volt, melyek azonban majdnem kizárólag a szemlélődő életnek éltek. Fegyelmük azonban, a dicséretes kivételektől eltekintve, sok kívánnivalót hagyott maga után; ennek okát azonban nem annyira a szerzetesi szellem aláhanyatlásában, mint inkább az akkori idők légkörének romboló szellemében, továbbá a hivatásos lelkek és a szerzetesnők tényleges száma közötti helytelen arányban kell keresnünk. A fegyelemre különösen káros hatással volt azoknak az elemi elővigyázatossági szabályoknak a hiánya, melyek pedig a szerzetesnői erénynek elengedhetetlen biztosítékai. Így történhetett meg azután, hogy a világi szellem, a szórakozás, semmittevés és kényelemvágy könnyen belopódzott a szent falak közzé és profanizálta az egykor szentségről híres szüzek celláit és kolostorait.

Mikor szent Károly betette lábát Milánóba, csak egy apácakolostort talált — mondja egyik életrajzírója — melynek nem volt szüksége reformra s ez volt a szent Antal Mária Zaccaria által alapított angelikák kolostora. Ezeknek a szerzetesnőknek nem volt még akkor írott szabályzatuk. Ennek megszerkesztésével szent Károly Bascapè páttert bízta meg s miután azt maga is átnézte és kijavította, közölte az angelikákkal egy levél kíséretében, melyben többek között ezt mondotta: „Az angelikák kongregációja mindig tisztán őrizte meg magát fegyelmi szabályzatának megtartásában“. Nem kis dicséret, főképp ha meggondoljuk, kinek a tollából ered.

De azok a szép tulajdonságok, melyek az angelikákat díszítették, nem nagyon fényeskedtek a város és vidék számos más kolostorában sem. Szent Károly tehát nagy buzgósággal fogott megreformálásukhoz. Külön vikáriust nevezett ki az apácák számára és segítségére kiváló egyháziakat és szerzeteseket adott. Előírta, hogy hosszú és komoly vizsgálat nélkül nem szabad többet senkit sem felvenni; meghosszabbította a felvétel előtti próbaidőt és gondoskodott arról, hogy a hivatás teljes és tökéletes szabadsága biztosítva legyen. Anyagi érdekük védelmére felkérte a város néhány patriciusát, akik kiváló egyháziak közreműködésével a javadalmak kezelését ellenőrizték. Sok kolostort, melyek eredeti rendeltetésüktől eltértek és a világi élet egyszerű találkozó helyévé váltak, megszüntetett.

Gyakran megtette azt, hogy a kiválóbb szerzetesnővéreket azokba a kolostorokba helyezte át, amelyeket meg akart reformálni. És ez az erkölcsi befolyás majdnem mindig jó eredménnyel járt. Szent velélkedést ébresztett bennük annyira, hogy rövid pár hónap alatt a fegyelem újra helyre állott és virágzásnak indult.

Azon sem lehet csodálkozni, hogy a bíboros reformáló buzgalma nem a legkedvezőbb hírnevet szerezte neki a szerzetesnők között. Egyes helyeken fenyegetésekkel fogadták, máshol, mint például Leccoban, a szent érsek bántalmazására ragadtatták el magukat; némely kolostorból inkább megszöktek az apácák, sem hogy alá vessék magukat az érsek reformjának.

A trienti zsinat előírta, hogy az apácakolostorok fogadószobáiban egy rácsos, illetőleg átlyuggatott lemezzel ellátott ablak legyen, melyen ke-

resztül az apácák a világgal érintkezhetnek. Ez a rendelkezés elővigyázatossági szabály volt azzal a sok erőszakoskodással szemben, mely olyan szomorú hírnevet szerzett a középkornak. Szent Károly ismerte a különben bölcs törvény alkalmazásának nehézségeit, ezért a szenátus és a kormányzó támogatásával biztosítva, minden további nélkül szigorú rendeletet adott ki, hogy ezt a törvényt kivétel nélkül mindenütt végrehajtsák; mivel előre látta, hogy lesznek kolostorok, melyek szegénységükre hivatkozva az engedelmesség alól ki akarnak bújni, úgy rendelkezett, hogy a szegényebb kolostorokban ez az átalakítás az ő költségére történjék.

Nemesek és patriciusok jártak közben, hogy ez alól a törvény alól felmentést eszközöljenek ki; szent Károly két nagynénje, különben IV. Pius pápa nővérei, domonkosrendi apácák, fivérükhöz, a pápához folyamodtak, de hiába. Úgyesen, tekintettel a tekintendőkre, de apostoli elszántsággal vitte keresztül a szent érsek szándékát, végre is elérve azt, hogy a kolostorok újra tiszta szüzek virágos kertjeivé váltak.

De szent Károly nem elégedett meg azzal, hogy egyes szerzetházakat megreformáljon, hanem arra is törekedett, hogy egyházmegyéjében új szerzetesi családokat vezessen be, különösen az orsolyákat és a női kapucinusrendet.

Az orsolyákat 1535-ben szent Angela Merici alapította a leányifjúság nevelésére Bresciában. Szent Károly azonban nem az anyaházhoz fordult az orsolyák megtelepítése végett. Mivel ebben az időben alakult Milánóban magánkezdeményezésre egy jámbor leányokból álló társaság, kik lelkiük üdvösségének munkálása végett közös életet éltek,

szent Károly kongregációvá fejlesztette őket ugyan-csak szent Orsolya neve alatt. És szent Károly mérhetetlen haszonnal értékesítette erényes, munkás életüket. Ezek a hölgyek a világban éltek, egyszerűen öltözködtek, szüzességüket megtartották anélkül, hogy fogadalmattettek volna. Később 1618-ban ez az intézmény szerzetesrenddé alakult át. Szent Károly annyira meg volt elégedve azzal az üdvös eredménnyel, amit ez a kongregáció egyházmegyéje területén elért, hogy a negyedik tartományi zsinaton buzdította a suffraganeus püspököket az orsolyáknak egyházmegyéjükben való bevezetésére.

A női kapucinusrend bizonyos Márta Piantanidától veszi eredetét, aki maga köré gyűjtötte a szűzeket, közös életre fogta és egy kongregációba egyesítette szent Klára szabálya szerint. Lelki vezetésüket szent Károly a barnabítákra bízta. E női kongregációk gyorsan elterjedtek nagy hasznára az egyházmegyének, mely bennük látta újra felvirágozni a szerzetesi szellemet, mintegy kárpótlásául annak a sok rombolásnak és botránynak, amit azelőtt más apácakolostorok laza viselkedésükkel adtak.

Lehetetlen elsorolni mindazt, amit ebben a korban Borromei bíboros vezetése mellett a milánói egyházmegye hasznára a szerzetesek tettek. Megemlítünk futólag egyet-mást, a legkiemelkedőbb pontokra szorítkozva.

A kapucinusok a legkényesebb megbízatásokban tettek értékes szolgálatokat Borromei bíborosnak. Fra Francesco da Bormio több apácakolostorban annyi ügyességgel és okossággal állította vissza a fegyelmet, hogy halála alkalmából a szent érsek így kiáltott fel: „Ma nagy embert ragadott el tőlünk a halál és Isten egyháza nagy veszteséget szenvedett“. Fra Giacomo da Milánót szent Ká-

roly privát tanácsosának lehetett nevezni, olyan gyakori és intim összeköttetésben állott vele. És amikor a tudós kapucinus meghalt, szent Károly szobájából kilépve így szólt a körülállókhoz: „Most már a leghűségesebb munkatársam hiányzik”. Lupo spanyol kapucinus páterről pedig azt mondta egy alkalommal tréfásan egy prelátusnak, aki egyházmegyéje felől kérdezősködött: „Hiába akarod, barátom, ezt a farkast elvenni tőlem (Lupo annyit jelent, mint farkas), mert bizony az én báránycáimnak is szüksége van olyan farkasra, amely üdvösen megfélemlítve őket, nem engedi, hogy elhagyják az Úr aklát”. De minden dicséret felett áll a kapucinus páterek hősiessége az 1576-iki pestis alkalmával; Fra Paulo da Salo volt a lelke egész idő alatt a járványkórháznak, ahogy később látni fogjuk; és mivel a halál a legfőbb bizonyítéka mindennek, emlékeztetnünk kell arra, hogy a pestises betegek ápolásának tíz kapucinus atya esett áldozatul.

A barnabitákat a reform kemény útján szent Károly előhírnökeinek nevezték. Aki ezt mondta, sokat mondott a barnabiták dicsőségére, de nem mondott mindent. Szent Károly sok kényes megbízatást ruházott a barnabitákra, mint amilyen volt egyes kolostorokban a fegyelem megreformálása vagy a diplomáciai küldetés II. Fülöp spanyol királyhoz, amit olyan fényesen oldott meg a tiszteletreméltó Bascapè páter vagy végül saját lelkének a vezetése. És a barnabiták, akik különös védőjüknek választották őt, szenttéavatása után azonnal a nagyszerű római templomot, San Carlo ai Cantinari szentelték neki.

A jezsuitákat bizalmasainak lehet nevezni, különösen a papképzést illetően; annyira megbízott

bennük, hogy minden további nélkül rájuk akarta bízni szemináriumának vezetését. És választása a lehető legjobb volt. Nehéz lett volna találni emberi lársaságot, mely tudományban s az egyházi főpásztorok alázatos szolgálatában szent Ignác papjaival versenyre kelhetett volna. Az egyedüli kellemtelenség az volt, hogy több papnövendék a jezsuita előjárók varázsa következtében belépett a jezsuitarendbe és így értékes munkaerőktől fosztották meg a püspököt. Egész bizonyosan ez volt azon indítókok egyike, amiért szent Károly később felmentette a jezsuitákat a szeminárium vezetésétől és azt az oblátusokra bízta.

De a jezsuiták működése nem szorítkozott a szeminárium falaira. A papság megreformálásában és a nemesek nevelésében ők voltak a szent érsek jobbkeze; az ő ösztönzésére alapították meg kollégiumaikat Felső-Olaszországban és Svájcban. Az első egyházmegyei zsinaton egy jezsuita páter, Palmio volt az, aki a beszédet tartotta az összegyűltekhöz. A második zsinatnak is ő volt a lelke buzdításaival: és amikor a klérus egy része a fegyelmi rendelkezések ellen lázadozott, Palmio páter volt az, aki a kedélyeket megnyugtatta.

A theatinusok nem csupán a papság megreformálásának munkájában működtek közre, de értékes tanácsadói is voltak. Így szent Károly három theatinus atyát nevezett ki a papság megreformálására szervezett bizottságba és gyakran megtörtént, hogy a legnehezebb és legkényesebb ügyek elintézését az ő bölcseségükre bízta. Avellinói szent András iránt mélységes tisztelettel volt s egy alkalommal így jellemezte: „ő a legtisztább eszménye annak, amit igazi apostolról alkothattunk”. Állandó levelezésben állott vele és leveleik

kölesönösen a legtisztább és legmélyebb barátság levegőjét lehelik. A theatinus atyák viselkedése a nagy pestis idején is hősiessé volt, annyira, hogy szent Károly hálából egy központibb templomot, Sant Antoniot ajánlotta fel nekik; de egyházmegyéjének javát sohasem tévesztve szem előtt, megfizettette velük azzal, hogy Rómában még több páter küldését eszközölte ki, hogy a szentségek gyakori kiszolgáltatására elegendő számmal legyenek.

Az oratoriánusok megtelepítésének sikertelen kísérlete nem vette el kedvét szent Károlynak attól, hogy ezt a kongregációt egyházmegyéje megreformálásában legalább közvetve fel ne használja. Szent Károly gyakran folyamodott tanácsért úgy szent Fülöphöz, mint legkiválóbb szerzeteséhez, Baroniushoz. Az oblátusok szabályzatát is Neri szent Fülöp ítéletére bízta, aki tett is javításokat azon.

Szinte nehéz elmondani, mennyit tettek az oblátusok az egyházmegye megreformálására. A szemináriumok vezetése, a missziók tartása, a legnehezebb plébániák ellátása az ő vállukat terhelte. Anyaházuk és a hozzá épített San Sepolcro-templom a szent bíboros legkedvesebb tartózkodási helye volt; hetenkint többször ment el oda saját lelki gyönyörűségére, de még gyakrabban, hogy prédikálhasson a népnek. A női szerzetesrendek közül a fent említett három volt az, amely szent Károlynak a legértékesebb szolgálatot teljesítette.

Miként a nagy folyók nem vesznek el útközben és torkolatukhoz érve hosszú darabon vezetik még saját vizeiket, így még ma is, annyi év leforgása és annyi dolog megváltozása után él és működik azoknak a szerzetesrendeknek áldásos tevékenysége, melyek a nagy milánói érsek reformáló munkájának méltó koronái voltak.

X. FEJEZET.

A reform akadályai.

MINDEN reform természetesen akadályokkal és ellentétekkel jár. Szent Károly kigondolt és végrehajtott egy olyan reformtervezetet, mely a kor természetének a legjobban megfelelt. Ő volt az egyházi fegyelem helyreállítója, az erkölcsök megjavítója, az egyház jogainak erélyes megvédelmezője. Hogy egy ilyen széles, nagy programnak sok és kemény akadály volt, magától értetődik; világi hatóságok, papság, nép, szerzetesrendek, barátok és ellenségek részéről egyaránt.

Aki nem szent vagy hős, belefáradt volna ebbe a rettenetes küzdelembe. De szent Károly keményen állta a harcot; nem a szeszélyes fantaszták makacsságával, hanem a nagycélú ember méltóságteljes szilárdságával.

Mikor szent Károly Milánóba jött, egy, látványosságokban és lármás szórakozásban dőzsölő várost talált. A spanyol uralom magával hozta azt a könnyelmű szellemet, melytől minden nemes gondolat messze távol volt. A korzón gyakoriak voltak a nagyszabású álarcos felvonulások, melyekben részt vett az egész arisztokrácia. A tornaünnepélyek, bálók, lövészgyakorlatok egymást érték a legnépesebb utcákon és tereken, főképp ünnepnapokon. Ormaneto, aki szent Károly római

tartózkodása alatt mint érseki helynök Milánót kormányozta, írja, hogy a milánói nemesek karácsonytól nagybőjt ötödik vasárnapjáig, melyen végre „eltemetik a farsangot“, mindennap fényes lakomákon dözölnek.

Egy másik, valóban súlyos és minden egyházi előírást kigúnyoló visszaélés volt, hogy a farsangot kitolták nemcsak a nagybőjt első vasárnapjáig, ami az Ambrosiana Ritus szerint ma is megengedett, hanem a farsangi vígságot még magára a vasárnapra is kiterjesztették, sőt pont ezen a napon érte el a tetőpontját. Szent Károly szomorú lélekkel látta ezeket a visszaéléseket és profanizációkat. S valóban csodálatos az a buzgalom és kitartás, mellyel a szent érsek a népnek ezt a szórakozás és komédia után epedő szokását lassankint kiküszöbölte. Olvasva az egyházmegyei zsinatok rendelkezéseit, egész halom előírást találunk, egyik szigorúbb mint a másik, míg végre a szent érsek célját elérte. Legelőbb is nyilvános ajátosságokat vezetett be ezekre a napokra, hogy így a világi szórakozásokra idő ne maradjon; 1568-ban interdiktum terhe alatt tiltotta meg nagybőjti napokon az álarcos felvonulásokat és látványosságokat; 1569-ben elérte, hogy a kormányzó megtiltotta a színházi előadásokat vagy legalább is örködött felette, hogy tisztességes mederben folyjanak le; 1571-ben kieszközölt a kormányzótól egy másik rendeletet, mely a nőknek álarcos jelmezekben való megjelenését megtiltotta; 1573-ban buzdította a szónokokat, hogy küzdjenek a bálók és álarcos felvonulások ellen és a szemináriumokban minden hasonló mutatványt megtiltott; 1575-ben újra megkeresi a spanyol udvart, hogy tiltsa meg a bálokat, és 1576-ban elrendeli a papságnak.

hogy a vizitátornak nyujtsák be azok névsorát, akik ünnepnapokon táncolnak, kocka- vagy kártyajátékban vesznek részt: 1577-ben kibocsát egy szigorú rendeletet, melyben a szent engedelmesség nevében a nagybőjt első vasárnapjának tiszteletben tartását rendeli el; 1584-ben, halálának esztendejében pedig annyira megy, hogy még hétköznapon is megtiltja a népnek ezeket a látványosságokat és szórakozásokat.

Nem kell azonban azt hinnünk, hogy ez a reform könnyen ment és hogy főképen a nemesek farsangi mulatozásairól könnyen mondtak volna le.

A helyszűke nem engedi meg, hogy ennek a harcnak minden fázisát ismertessük. A helyzet jellemzésére elég lesz bemutatni annak a vádiratnak főbb pontjait, amit 1579-ben a szenátus és a decuriók vagyis a milánói nemesség színe-java terjesztett fel Rómába a szent érsek ellen abban a reményben, hogy a pápa el fogja mozdítani érseki székéről. Ez a feljelentés megerősítése Borromeo bíboros nagystílű jellemvonásainak, de ugyanakkor bizonyítéka azoknak a kicsinyességeknek, amikkel ellenségei őt elgáncsolni törekedtek. A nép a maga helyes érzékével igazságot tett ebben a kérdésben, amikor a pápához utazó két milánói nemest, akik a följelentést vitték, „farsangi követeknek” nevezte el.

Az érseket tehát feljelentették a Szentszéknél: bevádolták, hogy megtiltotta a bálokat és a többi szórakozásokat ünnepnapokon és főként vasárnapokon minden szokás ellenére; följelentették, hogy nem tűri a farsang kitolását nagybőjt első vasárnapjára, ami pedig régi milánói szokás: vádolták, hogy az addig érvényben levő, bizonyos

nagy bűnök feloldozására vonatkozó joghatóságát a gyóntatóknak megvonta; vádolták, hogy a székesegyház oldalkapuit befalaztatta s így megakadályozta azt, hogy az emberek útrövidség céljából a székesegyházon keresztül járjanak; sérelmezték, hogy egy hallatlan újítással függönnyel választotta el a templomban a férfiakat a nőktől és a nőket a templomban fedett fejjel való megjelenésre kötelezte; sérelmezték továbbá, hogy új ünnepeket vezetett be; és hogy egyáltalán a zsinatokon emberileg tűrhetetlen rendelkezéseket hozott. A feljelentés persze hatástalan volt és a vádirat átadói megszegyenülve tértek vissza Milánóba.

Mivel szent Károly minden politikától távol állott és csak a nép lelki hasznára törekedett, nem késlekedett az egyházi büntetéseket is több ízben igénybe venni, kiközösítéssel sújtván azokat, akik a reformnak ellene állottak.

Sajnos, a nép részéről is, mely pedig nagy tömegében mindig hűséges gyermeke volt a szent érseknek, nem kevés nehézséggel kellett találkoznia.

Ebben a korban, melyről beszélünk, a nép között szélesen terjedt a babona és a varázsló mesterségek mindenféle fajtája. Szent Károlynak szigorú rendszabályokhoz kellett ezzel szemben nyúlnia; olyan szigorú eszközökhöz, melyek a modern igazságszolgáltatás fogalmának talán ellenmondanak, de abban az időben általánosan elfogadottak voltak. Ennek a babonaelleni harcának egyik fájdalmas epizódja volt az, ami Valle Mesolcinában lejátszódott, ahol Borromei bíboros apostoli vizitátori minőségében látogatást tett. Itt bizony kemény, de a kor szellemének megfelelő

rendszabályokhoz kellett nyúlania s végül is a világi karhatalomhoz kellett folyamodnia, mely azután máglyára is ítélte azokat a csökönyös, megátalkodott némbereket, akik boszorkány hírében állottak.

Ami Quattrini roveretoi prépost esetét illeti, akiről az utolsó időkig az a hír tartotta magát, hogy szent Károly kegyetlen igazságának esett áldozatul, ma már pozitív bizonyítékok alapján megállapítható, hogy e pap, jóllehet szentségtöréssel volt vádolva és lemondásra kényszerítették, nem volt olyan bűnös, hogy máglyára ítélték volna.

Több történetíró, természetesen nem kortársai a szentnek, hanem sokkal későbbiek, mészárlásról dörög és szent Károlyt hideg, „vasembernek“ nevezi. De félre a szentimentalizmussal! a történelmet a történetíró nyugodtságával ítéljük meg. Szent Károly a munkás életnek, az erkölcsi erőnek, az erénynek igazi csodája volt; magasztos eszmék hevítették s nagy dolgokat hajtott végre. Természetesen nem lehet azt állítani, hogy mindent megtett, amit csak a világon tenni lehetett vagy pláne, hogy eljárásában korát megelőzte volna. Erélyesen kormányzott, ahogy reformáló feladata megkívánta és büntetett azon kor szelleme szerint, melyben élt. És nagyon téved az, aki azt hiszi, hogy ez az ő erkölcsi nagyságát talán kisebbíti.

A hatóságok vagy világi elemek akadékoskodását szent Károly reformjával szemben valahogy még csak meg lehet érteni, sőt talán menteni is, de egész bizonyosan nincs mentség a világi és szerzetespapság ellenállását illetőleg. Valóban úgy tetszik az embernek, amikor papokat, szerzetese-

ket, apácákat lát a szent érsek reformjának ellene szegülni, mintha az érsek buzgóságától megrettenve, a sátán akart volna nehézségeket támasztani még ott is, ahol a leghűbb munkatársakra kellett volna számítani. És ez annál meglepőbb, mert a bölcs főpásztor sohasem élt hatalmával vissza, ami talán az engedetlenségre okot szolgáltathatott volna. Sohasem kezdett el semmi olyast, ami a püspök jogai és kötelességei között ne lett volna vagy ami nem volt a trienti zsinat kifejezett rendelkezései között, vagy amire világos parancsa és megbízása nem lett volna Rómából.

Ennek ellenére nem egyszer kellett főpásztori látogatásai alkalmával konstatálnia, hogy előbbi rendelkezéseit nem hajtották végre. Az ilyen hanyag papokat elmozdította állásukból és magával vitte őket Milánóba, ahol egy papi javítóintézetben volt elég idejük engedetlenségük felett elmélkedni s kötelességük pontos teljesítését a jövőre nézve megfogadni, ami javadalmuk visszanyerésének elengedhetetlen feltétele volt.

A milánói papság dicséretére el kell mondanunk, hogy a Scala káptalanját kivéve, ez az ellenállás a reformmal szemben sohasem lépte át a köteles tisztelet határát, jóllehet az érsek követelőbb volt velük szemben, mint akárki mással. Egyes szerzetesrendek viselkedése már nem volt ily tiszteletteljes, ami talán érthető is. A világi papságnak közvetlen felettese a püspök, akinek a pap szentelése alkalmával engedelmességet fogad, míg ellenben a szerzetesek az ő különálló, jogilag elismert szervezetük révén nincsenek ilyen engedelmségre kötelezve, sőt nagyon is hajlamosak függetlenségük felett féltékenyen őrködni. Szent Károly többször is megkísérelte, hogy ezt az akadályt ki-

küszöbölje és iparkodott Rómában a püspökök számára nagyobb joghatóságot kieszközölni a szerzetesrendek felett.

Távrolról sem védi vagy igazolja, de talán ez magyarázza meg valami módon azt a különös jelenséget, hogy egy alkalommal a bíboros érsek s a város kormányzója között fennálló vitában egy szerzetes, Mazzarino, annyira elragadtatta magát, hogy nyíltan állást foglalt az érsek ellen és őt a szószékről önkényes hatalmaskodónak, a hatósági jogok bitorlójának nevezte. Egy másik szerzetes meg annyira merészkedett, hogy nyilvánosan megtámadta egy templomi istentisztelet közben, amiért őt bizonyos apácák lelkivezetésétől megfosztotta. Egyik-másik zárdában még a szerzetesnők is megkísérelték, hogy a reformmal szemben való ellenállásuknak a szokásos kifogásokkal törvényes szint adjanak.

De az ellenállásnak és ellenségeskedésnek legerőszakosabb kitörése a humiliatusok részéről történt s lassankint olyan méreteket öltött, hogy végre is véres jelenetben tört ki. A humiliatusok rendje volt ugyanis az, mely a reformra a legjobban rászorult; ez magyarázza meg a szent érsek apostoli elszántságát és egyúttal a humiliatusok ellenségeskedését.

A humiliatusok nem annyira szerzetesrendet, mint inkább jámbor férfi-köngregációt alkottak s házasemberek is voltak közöttük; hamuszürke ruhát viseltek, imával és munkával törekedtek a tökéletességre és mások megjavítására. A rend eredete a XII. századig nyúlik vissza, egy érdekes legenda pedig Milánónak Barbarossa által végbe vitt lerombolásáig vezeti vissza. Annyi bizonyos, hogy kezdetben szent Bernát, majd szent Benedek

szabályait követve jámbor életet éltek, lassanként azonban beállt a hanyatlás és olyan életet kezdtek élni, mely rendeltetésükkkel szöges ellentétben állt. Különösen a gyapjú feldolgozásával foglalkoztak, ami akkor igen jövedelmező mesterség volt s anyyira meggazdagodtak, hogy városoknak és fejedelmeknek tudtak kölcsönöket nyújtani. Ahogy előre lehetett látni, minél jobban növekedett pénzügyi hatalmuk, annál nagyobb mértékben sülyedt alá a szerzetesi szellem. Főnökeik, akiket prépostoknak neveztek, távol minden asketizmustól, a legrafináltabb kényelemben éltek, egész csapat katonát és fegyverest tartottak, lovakban, vadászkutyákban lelték örömeiket és a világi élet botrányos látványát nyújtották a kolostor falai között, szerzetesi csuhában. Számuk azonban lassanként nagyon megfogyatkozott; 1569-ben mindössze 170-en voltak, akik azonban mégis 94 kolostor vagy prépostság gazdag jövedelmét herdálták el, ügyesen vagy erőszakkal térve ki minden néven nevezendő számadás alól. Ennek az eredménye persze az volt, hogy messze elriasztották maguktól azokat, akik komoly szerzetesi életre törekedtek és viszont magukhoz vonzották azokat, akik minden hivatás nélkül a kolostor nyugalmaiban csak a világi élet kényelmét keresték. Így történt azután, hogy portájukon csak közönséges alakok kopogtattak, derékba tört egzisztenciák, más kolostor menekültjei, akik tudták, hogy itt, ahol a létszámbíány már nagy gondot okoz, kedvező fogadtatásra találhatnak. A Szentszék már a XV. század elején megkísérelte megreformálásukat, de minden tartósabb eredmény nélkül.

Ez a szomorú állapot természetesen nem kerülte ki szent Károly figyelmét, aki különben is a humi-

liatusok bíboros védője volt. Annál kevésbé kerülhette ki figyelmét, mert életük közismert volt és rossz példájuk más szerzetesek megreformálását is megghiúsíthatta volna.

1567-ben V. Pius pápa formális megbízást adott szent Károlynak, hogy a humiliatusok megreformálásáról gondoskodják és mivel épen generálisválasztásra készülődtek, felhatalmazta szent Károlyt, hogy saját belátása szerint azt tegye meg generálisnak, akit arra a legalkalmasabbnak lát. És valóban, a humiliatusok káptalanja Cremonában összegyűlve, egy általánosan túlfiatalnak vélt pátert választott meg generálisnak; azért szent Károly, aki a pápai kinevezést mind az ideig titokban tartotta abban a reményben, hogy nem kell vele élnie, közölte a jelenlevőkkel felhatalmazását és Bascapè pátert, egy valóban méltó személyt nevezett ki, akit mindnyájan hódolattal fogadtak.

De ez csak első állomása volt a reformnak. Szent Károly bejelentette nekik a Szentatyának abbeli akaratát, hogy minden feltétel nélkül fogadják el azokat a határozatokat, amiket ő a rend érdekében alkalmasnak tart. Nyomban a káptalan tartama alatt kifejtette és előírta azt a reformtervezetet, amit ő már régtől kezdve a legaprólékosabban kidolgozott. És pedig: 1. Az előjárók vagy prépostok nem egész életükre, hanem csak három évig maradnak hivatalukban. 2. Személyes tulajdona senkinek nem lehet, hanem minden közös; külön felügyelő fogja a javadalom ügyeit intézni. 3. Azonnal ujoncházat nyitnak az új jelentkezők számára és azt a rend költségén fogják fenntartani: és a milánói Brera-kolostort minden további nélkül ujoncház számára jelölte ki.

A jelenlevők jól érezték, hogy a kést a kele-

vényre tették, ismerve azonban Borromei bíboros jellemét, okosabbnak vélték hallgatni és látszólag rendelkezésének engedelmeskedni. De a hamu alatt tovább égett a tűz. Mire szent Károly Milánóba ért, a Brera-kolostor kapuját bezárva és fegyveresektől őrizve találta. Ez az incidens azonban szerencsére nem járt mélyebb következményekkel; a kormányzó gyors közbelépése megakadályozta a harc kitörését.

De ha külsőleg alávetették is magukat a humiliatusok az érseknek, az elkeseredés csak ennél jobban nőtt bennük, míg végre Brera kolostorában a legsötétebb összeesküvések egyikében tört ki, amire a vallás történelme emlékszik.

Élt a rendben egy Gerolamo Donato nevű, közönségesen csak Farinának ismert ember, aki a rendbe lépve diakonus lett. jóllehet büntetett előéletű, züllött ember volt. Ez a gonosztevő magára vállalta, hogy elteszi láb alól a szent érseket. Három volt prépost ígérte meg, hogy összehozza a judáspénzt s megkönnyíti Farina menekülését.

Az előkészület hosszas és bonyodalmas volt, különösen a Farina által megkívánt pénzösszeg került össze nehezen. Eleinte arra gondoltak, hogy egy kolostorból lopnak és szimulálni fogják, mintha kívülről törtek volna be a kolostorba; majd a prépostnak, aki a pénztárt őrizte, a megfojtására gondoltak, úgy akarván feltüntetni, mintha öngyilkosság történt volna. Végül is a szent edényeket lopták el. De Farina, mihelyest a pénzhez hozzájutott, megszökött anélkül, hogy a merényletet megkísérelte volna. Két év múlva aztán visszatért sötét tervével s ez alkalommal talált is módot arra, hogy végrehajtsa. Több ízben odalopakodott San Barnaba templomához, ahová szent Károly gyakran járt imádkozni;

de azután mégis alkalmasabbnak találta az érsek magánkápolnáját, mely mindenki számára nyitva volt, mert szent Károly szerette, ha a nép vele együtt imádkozott. Így történt 1569 október 26-án este, hogy Farinának sikerült a kápolnába behatolni, ahol a püspök házanépével éppen a zsolozsmát végezte; amennyire lehetett, megközelítette, azután elsütötte fegyverét.

Az általános zavarban csak a szent érsek maradt nyugodt és nyájas. A zürzavart azonban nagy csodálkozás követte, amikor megállapították, hogy a golyó, amit a merénylő hátulról rálőtt, sértetlenül hullott lábaihoz. Az eseményt mindenki csodának tartotta. Szentünk szokott alázatosságával azt írta Ormanetonak, hogy Isten csodálatos módon őrizte meg életét, de nem az ő érdeméért, hanem „minden kétség nélkül a helyre való tekintettel, ahol voltunk és az én püspöki hivatalomra való tekintettel és talán, hogy több időt adjon nekem, aminthogy szükségem is van rá, a bűnbánatra“.

Ez az aljas merénylet, amint könnyen elképzelhető, nagy rokonszenvet keltett az érsek iránt: a papság, a hatóságok és a nemesek siettek szerencsés megszabadulásához gratulálni; a pápa, bíborosok, szerzetesfőnökök és fejedelmek egész Európából üdvözlő leveleket írtak neki. Szent Károly, miután papságával és népével ünnepélyes körmenetben Istennek hálát mondott, pár napra egy csendes kolostorba vonult vissza, lelki magányba.

Eközben a kormányzó a legszigorúbb vizsgálatot indította meg a gyilkos kézrekerítésére; a pápa megbízásából a lodii püspök kiközösítéssel fenyegetett meg mindenkit, aki a gyilkosságra vonatkozólag tudomására jutottakat nem jelentené.

Ennek ellenére a merényletet hónapokon keresztül a legsűrűbb homály fedte. Szent Károlyt azonban ez egyáltalán nem bántotta; sőt szokta volt mondani: „papjaim közül akármelyiknek a hibája jobban fáj nekem, mintha a világ minden hatalma összeesküdne életem ellen“. Végre a lodii püspök nyomozására az összeesküvés első nyomait megtalálták; Farinát felfedezték és letartóztatták Piemontban. Milánóba vitték s 1570 augusztus 11-én bűntársaival egyetemben, a kor szokásainak megfelelően, halálra ítélték és kivégezték. A törvény szigora szerint jártak el, jóllehet szent Károly megkísérelte, hogy enyhítsen azon; az összeesküvők közül azonban csak egyet tudott kimenteni a börtönből, aki ötévi gályarabságra volt ítélve.

Az összeesküvők felfedezése egyúttal a humilitusok végzetét is jelentette; 1571 február 7-én megjelent a pápai bulla, mely a rendet felosztatja és a kolostorok bezárását rendeli el; a rend javait Borromei bíboros kapta meg, ki miután a rend tagjainak megélhetéséről elegendőképen gondoskodott, a megmaradt vagyont hasznos intézményekre, mint például a dóm építésére, szemináriumok felállítására fordította.

Hasonló, de békésebb kimenetelű összetűzése akadt szent Károlynak az egyik káptalannal. Volt ugyanis Milánóban egy, Máriának szentelt és alapítójáról Della Scalának nevezett templom, melynek nem plébánosa, hanem káptalanja volt.

A káptalan tagjai, akik, hála a bőkezű alapítónak, nagy jövedelemmel rendelkeztek, meglehetősen kényelmes és fényűző életet éltek, ami nem igen vált a nép épülésére. Az új érsek reformáló működésének is makacsul ellenállottak. Ellenállásuknak bizonyos jogi alapot szolgáltatott VII. Kele-

men pápa bullája, mely kimondotta, hogy ez a káptalan ki van véve a püspök joghatósága alól és közvetlenül a Szentszéknek van alárendelve. De viszont volt a bullában egy záradék: „ha a milánói püspök beleegyezik“.

Ennek a kivételnek megvolt a maga magyarázata a Szentszék általános és közvetlen joghatóságában, mely az egyház minden részére egyformán kiterjed. A történelem azonban azt tanítja, hogy az emberek ezzel gyakran visszaéltek a saját kényelmükre és a távollévő pápát játszották ki a jelenlévő püspökkel szemben. Szerencsére VII. Kelemen bullájához a milánói püspökök sohasem adták beleegyezésüket, legkevésbé Borromei bíboros, aki magát lelkiismeretben kötelezettnek tartotta, hogy főpásztori látogatását ennél a káptalannál is elvégezze. Hogy minden, esetleg kellemtlen meglepetést elkerüljön, előbb pontosan megvizsgálta, vajjon mik az ő jogai, sőt a teljes biztonság okáért Rómát magát is megkérdezte. A pápa azt felelte, hogy az érseknek kétségenkívül joga van a Scala káptalanját is felülvizsgálni.

Miután a joggal így teljesen tisztába jött, 1569 nyarán bejelentette a káptalannak főpásztori látogatását: a káptalan tagjai azonban vonakodtak őt fogadni. Szent Károly türelmesen várt két hónapig, végre 1569 augusztus 24-én körmenetben vonult Santa Maria Della Scala templomába. Amint a kórusban zsolozsmázó kanonokok észre vették, hogy az érsek belépett a templomot körülvevő temetőbe, dühöngve kirohantak, kiűzték szent Károlyt, kiverték személyzetét és lecsukták a kapukat.

Az eset természetesen Róma elé került: eközben azonban szent Károly interdictum alá vetette a

templomot és felfüggesztette állásuktól a kanonokokat; a kanonokok viszont a maguk részéről egy — nehéz megállapítani, hogy merész vagy komikus gesztussal — rendeletet hirdettek ki, mellyel felfüggesztik az érseket.

Hogy Róma mit felelt, afelől nem lehet kétség. A kanonokok számára nem maradt más hátra, mint a lázadásukért kijáró büntetést elszenvedni. A büntetés önmagában véve szelíd, de nyilvános és ünnepélyes volt, hogy elégtételül és kellő példaadásul szolgáljon. A következő február 5-én a milánóiak különös körmenetnek voltak tanúi; a lázadó kanonokok körmenetben vonultak a székesegyházba s feloldozásuk után az oltárhoz járultak, ahol leterdelve, kezüket az érsek kezébe helyezve nyerték el a bocsánat ígését, amit szent Károly ezzel az egyszerű szentírási mondattal fejezett ki: „én vagyok a ti testvéretek“. Róma tulajdonképen szigorú büntetést akart, mely valószínűleg a káptalan megszüntetésére vezetett volna, de szent Károly megelégedett azzal, hogy 10 éven keresztül szűz Mária születése napján, a székesegyház templombúcsúján, a kanonokok körmenetben vonuljanak a dómba, hogy engedelmességüket ismételten ki nyilvánítsák.

Ez volt a büntetés, amit aztán hamar követett a kibékülés öröme. Az érseket a kanonokok ünnepélyesen fogadták templomukban, elénekelték a Tedeumot és szent Károly hamarosan visszaadhatta a káptalant eredeti rendeltetésének és papi hivatása buzgó teljesítésének.

Akik csak tökéletlenül ismerik Isten útjait, csodálkozni fognak, hogy szent Károlynak nehézségei voltak Rómában is és akadályokkal kellett megküzdenie: de most, három század után könnyű

megérteni, hogy ez is hozzájárult az egyház és az ő szent érsekségének dicsőségéhez.

Bizonyos reformok merészsége, egyes szokások újdonsága, aniket szent Károly bevezetett, egyes törvényeinek szigorúsága kapóra jött egy-egy bujtogatónak, hogy a pápát és a bíborosokat a milánói érsek ellen tüzelje. Úgy festették le, mint lehetetlen embert, aki képes az egyház villámait ok nélkül is mindenki ellen felidézni. Sajnos, akadtak bíborosok is, akik ezt elhitték és állást foglaltak ellene. Már az első tartományi gyűlés alkalmával Delfino bíboros sok kivetni valót talált azon rendeletek között, melyek a püspökök fényűzését megtiltani törekedtek. Speciano, szent Károly római megbízottja, összefoglaló képet ad ezekről a rágalmakról, amikor azt írja neki: „Itt mindent elhisznek, amit csak mondanak ön ellen és úgy állítják be, mintha alattvalói nem szeretnék“. Megtörtént például, hogy Róma feloldozta a kiközösített kormányzót anélkül, hogy arról az egyházmegyei hatóságot értesítette volna vagy felmentette a szenátorokat az alól, hogy feloldozás végett Rómába menjenek.

A tartományi zsinatok megerősítése is sok bajjal járt. Jóllehet semmi szükség sem volt arra, hogy a zsinati törvények kihirdetésük előtt a Szentszék-től felülvizsgáltassanak, szent Károly megelőzve V. Sixtus rendeletét, azt akarta, hogy az összes zsinatok megerősítést nyerjenek Rómában. Ez a megerősítés természetesen nem ment mindig olyan könnyen, ahogy ő óhajtotta.

Hosszú és nagy utat kellett megtennie Borromei bíborosnak, míg végre főpásztori buzgósága útját szabadnak láthatta, de nemes erénye és szellemi felsőbbsege ellenfeleivel szemben végre is bizto-

sította neki a teljes győzelmet. 1581 táján már el lehetett mondani, hogy tekintélye a városban s az egyházmegyében hatóságok, nép, papság és szerzetesek előtt olyan volt, hogy megrendüléstől többet nem kellett félnie. A vádaskodások összeomlottak teljesen: a hiú dicsőség vádját megszegyenítette mélységes alázata, a gazdagodás vádját lemondása minden birtokáról, a gyanut pedig, mintha a világi hatalom ellen tört volna, megcáfolta a bizalom, mellyel a spanyol király iránta viseltetett.

A hírhedt följelentők, akik panaszukat egész Rómáig merészelték vinni, hazatértek egy írással, mintahogy egy történetíró mondja, melynek tartalmát eléggé sejtették, de amit 1602-ig, vagyis szent Károly szenttéavatásának megkezdéséig nem is volt bátorságuk felbontani. Ezzel szemben, mikor 1579-ben Borromei bíboros, hogy művét megvédje, Rómába ment, utazása a legszebb bizonyítéka volt annak a sikernek, mely kormányzását immár koronázta. Fejedelmek és hatóságok, püspökök és papok, nemesek és nép gyülekeztek össze nagy tömegekben útja alatt, hogy hódolatukat kifejezzék. Az örök városban olyan megtiszteltetésben volt része, ami a pápának kijáró tiszteletet is felülmulta; boldognak érezte magát mindenki, aki legalább ruhája szegélyét érinthette; a nép letérdelt, amerre útja elvezetett és úgy fogadta áldását. A templomok, ahol misét mondott vagy prédikált, tömve voltak: a bíborosok megtisztelve érezték magukat barátságától: maga a pápa is megjelent az általa tartott istentiszteleten és hódolattal csókolta meg azokat az egyházi ruhákat, amiket a szent bíboros magára öltött. Búcsúzáskor XIII. Gergely pápa így szólt hozzá, amiről maga Borromeo bíbo-

ros tesz egyik levelében tanubizonyságot: „ha bármit is megkísérelnek az egyház jogai vagy szokásai ellen, amennyire lehet, védelmezd meg a püspök jogait anélkül, hogy megkérdéznéd a Szentszéket“. És ezek a szavak nem feloldozást jelentettek Borromei bíboros eddigi viselkedésére vonatkozólag, hanem a legmagasabb pápai dicséretet.

Rómából visszatérve, milánói bevonulása nem kevésbé volt diadalmas. Ellenségei ugyan távolléte alatt azt a hirt terjesztették, hogy Borromei bíboros nem fog többet visszatérni érseki székébe, mert a pápa, hogy elmozdítását szépítse, római helynökének nevezte ki. Mikor azonban megtudták, hogy az érsek a város felé közeledik, nagy öröm fogta el a népet. Mérhetetlen embertömeg indult meg és ment elébe 12 kilométert a város kapuitól; és mikor meglátták, örömrivalgásban törtek ki, körülözönlöttek és szent vetélkedés indult meg egy-egy szaváért vagy áldásáért. A nemesek is ott voltak a tömeg között, szinte vetélkedve a néppel a tisztelet és hódolat megnyilvánításában. Mikor szent Károly palotájához ért, boldog meglepetésben volt része: ott találta hódolattételre összegyűlve a kormányzót, a várparancsnokot, a szenátorokat és dekuriókat, jelélül annak, hogy a nyugalom helyre állott és hogy a két hatóság most már teljes harmóniában fog működni.

Ez a hódolat, amit egész Milánó, első polgárától az utolsóig Borromei bíborosnak megadott, nem csupán a szent ember megtiszteltetése volt, hanem hódolat és elismerés annak a főpásztori működésnek, melynek áldásos hatásaiban immár 20 éve részesült a város.

XI. FEJEZET.

Súlyos ellentétek a milánói államhatóságokkal.

AZ IGAZÁN nemes lelkek mindig külön tudják választani viselkedésükben hivatalos ténykedésüket attól, amit magánéletnek szoktak nevezni; és épen ezért féltékenyen tudnak vigyázni arra, hogy magánérdekeik semmiféle befolyással ne legyenek közéleti szereplésükre; sőt arra is, ami bizonyára még nehezebb, hogy hivatali ténykedésük magánviszonyaikat meg ne zavarják.

A hivatalos személy és a magánember ezen ketős ellentétének különösen ki vannak téve a püspökök. Felületes szemlélők talán következtetlenségnek tartják, de a tapasztalt és kormányzati ténykedésekben jártas ember tudja, hogy itt két életről van szó: a püspök, mint egyháza jogainak védője, gyakran kényszerítve van arra, hogy hivatalából kifolyólag felemelje szavát azok ellen, akik működésének szabadságát veszélyeztetik; másrésről azonban, mint főpásztora és atyja híveinek, a magánéletben atyai szeretettel kell tudnia fogadni minden lelket, még az ellenségesebb érzületűt is.

Szent Károly, mint a püspöki jogok erélyes védelmezője, sohasem feledkezett meg erről a szempontról sem és a legádázabb viták és küzdelmek közepette is, amik gyakran kijutottak neki, magánérintkezésében meg tudta őrizni változatlanul, még ellenfeleivel szemben is a maga főpásztori atyai

jóságát. A szenátusban és a dekuriók között szent Károlynak mindig sok barátja volt, ami nem is lehetett másképen, mivelhogy maga is milánói volt és a város legtekintélyesebb családjaival rokonságban állott; és a barátságnak szent Károly mindig hű tisztelője volt.

A kormányzókkal szemben is mindig eleget tett alattvalói kötelességének. Albuquerque hercegnek, az első kormányzónak halála például, bár többször komoly összetűzése volt vele, mélyen megrendítette: ahogy tudomást szerzett róla, megszakította főpásztori körútját, hogy megtisztelje a halottat a temetésen való részvétellel és megvigasztalja a korai gyász következtében mélyen megrendült özvegyet és gyermekeket.

Ayamonte márki, aki a legtovább kormányozta a várost, hosszasan harcolt szent Károly ellen. Nem tartozott az egyenes lelkű ellenfelek közé; harcmódora titkos cselvetésekből állott. Ennek ellenére szent Károly, mikor megtudta, hogy a kormányzó súlyosan megbetegedett, jóllehet Bresciában érseki látogatáson volt, azonnal félbeszakította látogatását és a legrövidebb idő alatt Milánóba utazott; megjelent a kormányzó betegágyánál és elhalmozta atyai szeretetének vigasztalásával. Isten megjutalmazta fáradságáért: a kormányzót mélyen meghaltotta az érsek atyai buzgósága és szép keresztény módra halt meg. Ez a jámbor halál egyike volt szent Károly legszebb győzelmeinek és a nép, mely tanuja volt a harcnak, mely a két hatóság között hét éven keresztül tartott, megindultan nézte az érsek jóságát.

A milánói érseknek hosszas távollétének székhelyüktől megvolt többek között az a szomorú következménye is, hogy bizonyos joghatóságokat,

amik az államhatalommal közös területen mozogtak, hatalmukba kerítették a világi hatóságok, amit azért is könnyen meg tudtak tenni, mert az egyház fejei távollétük miatt hallgatásra voltak ítélve.

Ilyen helyzet mellett az ellentétek és összetűzések kikerülhetetlenek voltak, annál is inkább, mert Milánóba olyan érsek érkezett, aki el volt szánva, hogy az egyházi hatóság jogait visszaállítja. Néhány évi püspökség után fájdalmasan kellett tapasztalnia szent Károlynak, hogy a világi hatóságnak egészen ferde fogalmai voltak az egyházi hatóság jogkörét illetően és hogy a kormány és szenátus hozzá voltak szokva már ahhoz, hogy az érseki kormányt, mint saját világi kormányzásuknak egyik ágát tekintsék. És ez a felfogás és ellentét különösen kiéleződött akkor, amikor az érseki joghatóság az állam tekintélyének fenntartott területet is érinteni látszott.

Szent Károlynak a milánói államhatósággal vívott harca különösen három pont körül mozgott, melyek a hagyományos és az akkori idők nyilvános joga által szentesített egyházi jogszokás kifejezői voltak a világi hatalommal szemben és pedig 1. hogy az érseknek joga van a bíraskodáshoz. joga van megidézni az egyházi törvények világi megsértőit is és elintézni a papsággal szemben támasztott minden peres ügyet: 2. hogy az érseknek joga van fegyveres erőhöz is, vagyis a bíraskodáshoz szükséges őrséghez: és végül 3. a menedék és kivétel jogához a világi hatóság büntető hatalmával szemben.

Jóllehet ezek voltak a harc legfőbb fázisai, a Borromei bíboros ellen irányuló ellenségeskedésnek egészen más okai voltak. A politikai hatóságokat, amikor szent Károly vallási újításait és re-

formtörekvéseit keresztettk, mindenekfelett a félelem vezette, hogy az érsek növekvő hatalma nemcsak a kormányzók tekintélyét homályosítja el, hanem a Milánó fejedelemsége fölötti spanyol uralmat is veszélyeztetheti.

A madridi udvar ezért hamarosan elkezdte szent Károly ellen a maga kétszínű, hamis játékát: megakadályozni, amennyire lehet, az érsek vallási tevékenységét, hogy így népszerűségét csökkentse, de ugyanakkor körülvenni őt a hódolat minden külső megnyilvánításával, nehogy a nép valami erőszakos reakciót fejtsen ki érseke megvédelmezésében, ha azt egy idegen hatalomtól meggátolva látná. Ezt a kétszínű játékát ritka ügyességgel folytatta a madridi udvar: a királynak volt szánva a nemesebb rész, vagyis: a hódolat kifejezése, a Milánóban székelő hatóságoknak a másik: munkájának és népszerűségének megakadályozása.

Nagyon is érthető, hogy a spanyol udvar tervét látva, a szenátus, az előljáróság és a dekuriók egyrészt szolgálalkúségból, másrészt félelemből, hogy mindent elveszthetnek, nagyon is hajlamosak voltak arra, hogy állást foglaljanak mindenki ellen, aki a királyi hatalom ellen fölkelni merészkedett, mely pedig egy tollvonással mindent megadhatott vagy elvehetett. És így történt, hogy a következmények mérlegelése nélkül gyakran állást foglaltak az érsek ellen. A kormányzók pedig a maguk részéről értettek hozzá, hogy az emberek gyálázatos gerinctelenségét kihasználják; a szent érsek fegyelmi reformját állandóan rossz megvilágításba helyezték, túlzott és szokatlan buzgóságról vádolva őt abban a reményben, hogy így népszerűtlenné tehetik.

Szent Károly mint okos és éleseszű diplomata

hamar észrevette a spanyol cselszövés szálait és azonnal vigyázó állásba helyezkedett, nehogy e ravasz harcmodornak áldozatul essen. Az uralkodó kitüntető kegyére teljes hódolattal felelt és így előre szét tudott oszlatni minden gyanút, mintha az ő vallásos reformjának politikai céljai volnának; a kormányzók hadüzenetére pedig erélyes védelemmel válaszolt, érvénybe léptetve azokat az összes régi jogokat, amik a püspökök hosszas távolléte folytán feledésbe merültek, de amiket soha semmiféle törvény sem szüntetett meg.

Minden további nélkül felállította a maga törvényszékét, mely elé megidézte az egyházi törvények világi megsértőit is; fegyveres csapattal vette magát körül, ahogy joga is volt; és minden emberi tekintet félretevéseivel hozta meg kiközösítéseit azokkal szemben, akik püspöki hivatalának szabad gyakorlásában megakadályozni merészték. De a harc legádázabb perceiben sem lépte át soha a maga jogának határait és sohasem lehetett azzal megvádolni, hogy valamit vindikált volna magának, amihez a törvény és a hagyomány szerint joga nem lett volna.

Ez a harc, mely az egyházi és világi hatóság között kitörőben volt, 1567-ben kezdődött el, amikor is a szenátus a pápa által már helyben hagyott tartományi zsinat törvényeit akarta revideálni; Borromei bíboros jogos visszautasítására a szenátus azzal válaszolt, hogy letartóztatta a nyomdászt és összetörette a szedést, mely nyomásra készen állott. De a vizályt még jobban kiélezte az élelmezési főnök, aki a tanács határozata alapján megjelent az érseknél, hogy megkérje, „hagyjon fel az apácák molesztálásával, a klauzurákkal és rácsokkal“. Valóban ügyes lépés volt, hogy az érsekre a rideg-

ség és túlságos szigorúság vádját ráhúzhassák; egy szó a szegény apácák védelmében, úgy gondolták, megszerezheti a világi hatóságnak a nép szimpátiáját. De Borromei bíboros nagyon jól tudta, melyik zárdával mit kellett tennie és úgy gondolta, hogy az ilyen tanácsokkal nem kell törődnie.

Néhány hónappal később, mikor szent Károly székhelyének és egyházmegyéjének templomait látogatta, olyan visszaéléseket és nyilvános botrányokat talált, amiknek senki sem tudott gátat vetni; ezért elhatározta, hogy élni fog törvényszékével és egyházi bíróság elé fogja azokat állítani, akik nyilvános botrányos életet éltek. Így történt, hogy a kormányzó, Gabriele Cueva Albuquerque, jóllehet csendes és békés természetű ember volt, de híjával annak az éles látásnak, ami egy politikusnál elengedhetetlen feltétele annak, hogy más ravasz és kevésbé tisztességes emberek tudatlan eszközévé ne váljon, kezdett megijedni, hogy az érsek intézkedései tekintélyének rovására esnek. Ezért a szenátus beleegyezésével elrendelte, hogy a karhatalom akadályozza meg, ha kell, akár erőszakkal is az érseki karhatalom részéről fogantatosított le tartóztatásokat.

Következő évben a helyzet még jobban kiéleződött és a viszony az érsek és a kormányzó között mind feszültebbé vált.

Az érseki udvar hivatalnokai a kormányzó fenyegetésétől megrémülve nem merték a világi ügyeket az egyházi törvényszék előtt tárgyalni. De nem rettent meg szent Károly, hanem az ügyet, mely a kormányzó szokatlan viselkedése következtében döntő fázisába jutott, Rómáig és Madridig vitte. És az eredmény az volt, hogy öt hónappal később a kormányzó a milánói szenátusnak a követ-

kezőket adta értésére: „az volt a mi felfogásunk és most is az, hogy mindenben megmaradjon és fenntartassék az egyházi joghatóság és hogy semmiben, még ha valami feledésbe merült volna is, ne legyen előítélet ellene és így biztosan és szabadon gyakorolhassák hivatalukat az említett törvényszéken és az egyházi kúriában, ahogy szokásban volt az augusztus 25-én kiadott rendelet előtt“.

A visszavonás és meghátrálás nem is lehetett volna tökéletesebb és ünnepélyesebb! Az egyházi törvényszékek újra felvették munkájukat és a viszony a kormányzó, bíboros és szenátus között lassanként helyreállott. A szenátus és a dekuriók tanácsa később megkísérelte ugyan az ellenállást az érsek nyílt és határozott viselkedésével szemben, de a vezérek hamar észrevették, hogy az érsek ellenállásainak a száma nagyon is megfogyatkozott.

Albuquerque herceg 1671 augusztus 21-én meghalt Milánóban; 1672 április 7-én érkezett meg az új kormányzó, Luigi de Requesens, akinek kormányzati képessége még elődjénél is kisebb volt, legfőképpen a higgadtság és a meggondolás hiányzott belőle. Kormányzósága nagyon is rövid volt; a következő év nyarán elmozdították és Flandria kormányzásával bízták meg. De ez a rövid 17 hónap is elég volt neki ahhoz, hogy az érsekkel kemény harcba keveredjék.

A kasztíliai tartományból jöve, ahol a királyi hatalom korlátlan volt, a papság hatalma pedig csak az egyházakra szorítkozott, nagyon csodálkozott azon, hogy a bíboros törvényt ül a világiak felett is és ezt jogtalan önkényeskedésnek minősítette. A vallásos társulatok létezése, legfőképpen azoknak nagy száma, azt a gyanút keltették benne (idegen hatalmak kormányzóinak a gyanuját nagyon

könnyű felkelteni), hogy a vallásos társulatok köpönyege alatt, ki tudja, milyen politikai összeesküvés folyik a spanyol korona ellen. Madridban azonban hamar belátták a kormányzó gyanujának alaptalanságát. Ezért visszahívták s Antonio Gusman Ayamonte márkit küldték helyébe.

Mindez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a bíboros tekintélyét megerősítse és ellenfeleinek számát csökkentse. A tanácsulések mind ritkábbak lettek s mind kevesebben jelentek meg azon a dekuriók közül; senki sem akart az érsek ellenségének gyanujába keveredni.

Ayamonte márkival azonban a harc újra kezdődött. Az ember nem tud elzárkózni a gyanu elől, hogy a kormányzók harci utasításokkal jöttek Spanyolországból, jöllehet a madridi udvar, ha a harc nem sikerült, mindig készen állott a tagadásra s a követek visszarendelésére. Elég legyen annyit mondani, hogy Ayamonte márki, mikor Borromei bíboros első tisztelgő látogatását tette nála, az előszobában fogadta s az ott várakozó személyek fülhallatára társalgott vele, úgy hogy szent Károly egyik levelében keményen jegyzi meg: „ez volna a spanyol etikett az első látogatás alkalmával”. Ilven bevezetés után meg sem lepheti az embert, hogy Ayamonte az elődjektől elkezdett harcot azonnal tovább folytatta. Vádolni kezdte a bíborost, hogy beleszól olyan ügyekbe, melyekhez semmi köze sincs, hogy államot csinál az államban. Pedig az érsek tisztelte a törvényeket s csak azt nem akarta engedni, hogy az egyházi joghatóságnak alárendelt személyeket vagy tárgyakat világi törvény alá vonjanak, hacsak nem kellő tekintettel az egyházra. Ami különben az akkori nyilvános jognak teljesen megfelelt, sőt ma is általánosan elfogadott

elv, hogy minden társulat féltékenyen őrködhet a maga szabadsága felett s megtilthatja minden idegen hatalom beavatkozását a saját jogkörébe.

Ugyanígy megkövetelte szent Károly, hogy a földek öntözésére és a vízvezetésre vonatkozó törvények alkalmazásánál az egyházi birtokokra különös tekintettel legyenek; nemkülönben a menedéjog és exemptio jogának elismerését követelte. Tudni kell, hogy abban az időben külön törvények voltak, melyek a földre, annak megművelésére és művelőire vonatkoztak. Ezek a törvények a dekuríók tervezetei alapján készültek, akik persze nem jószemmel nézték az érsek intézkedéseit, melyek néha az ő törvényeiket semmibe látszottak venni.

Ehhez a nagy harchoz, mely az egyházi joghatóság védelmében folyt, járultak még azok az apró kis viták, csetepaték, amik a rang és etikett kérdése körül forogtak. Mi, a XX. század emberei, már csak mosolyogni tudunk felettük, de három századdal ezelőtt, spanyol uralom alatt, nagyfontosságú kabinet-kérdések voltak azok. Híres maradt például az ilyen etikett-kérdések közül Ayamontemárkinak az a jogtalan óhaja, hogy az istentiszteletek alkalmával az ő helye a papságnak fenntartott területen, pont a zsolozsmázó kanonokok közt legyen. Az érsek ezt megtiltotta, amin csodálkozni nem is lehet: Egy régi egyházi előíráshoz tartotta magát, úgyhogy szent Károly nem újíto, hanem az egyházi kánonok hűséges végrehajtója volt.

De a kormányzó nem így fogta fel a dolgot és egyik ünnepnapon, amikor egy kanonok mondta az ünnepélyes nagymisést s a bíborosnak kellett prédikálnia, Ayamonte márki egyik udvaronca kíséretében megjelent a dómban s minden további nélkül elfoglalta a presbyteriumban a celebráló ka-

nonok helyét. Hasonló dolog azonban többé nem fordult elő, mert szent Károly alaposan kioktatta a kormányzót, hogy mik az ő jogai a dómban s ezzel szemben mik a liturgikus előírások. Ettől a naptól kezdve azonban Ayamonte márki nem lépett be többé a dómba, jöllehet az érsek külön helyet jelölt ki számára a szentélyen kívül; sőt haragja most már mind magasabbra hágott. Minden eszközök megragadott, hogy az érseket provokálja, hogy azután őt mint a rend és béke megbontóját tüntettesse fel. Ayamonte márki harci tüze odáig ment, hogy a bíborost még Rómában is feljelentette, nem mulasztva el, hogy egy, az egyházmegye papságához intézett titkos felszólítás alapján minden lehetséges vádat összeszedjen ellene.

De nem szabad megfeledkeznünk arról a kis incidensről, mely ha nem is menti, de legalább részben megmagyarázza a kormányzó ellenséges indulatát az érsekkel szemben. A kormányzó ugyanis a nagy pestis idején elkövette azt a gyöngeséget, hogy elhagyta a várost, a kormányzást azoknak a kezében hagyva, akik több bátorságot tanúsítottak. érezte, hogy szent Károly mellett, aki a járvány első hírére a városba sietett, mint hanyag hivatalnok tűnhetett fel. S az emberi szív sok titka között van az is, hogy nehezen bocsát meg annak, aki oka volt gyöngeségei leleplezésének.

Albuquerque kormányzó is, bár sokkal szelidebb és tiszteletteljesebb személy volt, kimutatta foga fehérét a bíborossal szemben. Mikor ugyanis a Scala kanonokjai fegyverrel kezükben védekeztek a főpásztori látogatás ellen, az érsek azonnal üzenetet küldött a kormányzónak a történetek felől. Ez, bár kötelessége lett volna érdeklődni olyan esemény iránt, mely a közrendre is komoly követ-

kezményekkel járhatott, meg sem akarta hallgatni az üzenetet; kétszer is jelentkezett nála az érsek küldönce, de hiába; a kormányzó nem fogadta.

És még sok más hasonló epizódot felsorolhatnánk. De amitől a magasabb hatóságokat az úri nevelés vagy a politikai meggondolás, nehogy a nép előtt gyűlöletessé váljanak, visszatartotta, azt bőven kárpótolták az alantas hivatalnokok. Az érsek minden cselekedetét meggyanúsították, kihívásnak vagy túlzásnak minősítették: azt mondták, hogy Borromei bíboros a pápánál is katolikusabb akar lenni; hogy beválik szerzetesek megreformálására, de nem való egyházmegye kormányzására; a hatóság minden támogatását megvonták tőle s csak azt adták meg, ami szigorúan kötelességük volt. És ez a csendes vértanúság tartott püspökségének szinte utolsó évéig.

Egy kissé mélyebben akartunk rávilágítani a polgári hatóság viselkedésére Borromei bíborossal szemben, mert nem egy történetíró, aki ezt a harcot csak felületesen figyelte meg, azt a benyomást nyerte, hogy szent Károly merev és követelőző zsarnok volt, a kormányzók pedig, egyik a másik után kénytelen lévén visszavonulni, ártatlan áldozatok. De nem szabad elfelejteni, hogy néha — a politikában meg nagyon is gyakran — a látszat csal.

Milánóban, mint különben mindenfelé — még a protestáns országokat sem véve ki — működésben volt ebben az időben az egyházi inkvizíció. Annyira általánosan bevett intézmény volt ez akkortájt, hogy naivitás azt állítani, hogy szent Károly érseksége idején ne lett volna Milánóban.

Különben is az inkvizíció nem egyéb, mint a bírói eljárásnak az az alakja, mely különben még

manapság sem veszett ki teljesen, amikor a bíróságát belátása szerint nyomoz, vagyis hivatalból nyomozza a bűnösöket és nem feljelentés vagy vád alapján indítja meg az eljárást.

S abban sincs semmi megbotránkoztató, ha abban az időben az inkvizíció nyomozott az eretnekek után s a makacs megátalkodottakat az akkoriban érvényes törvények szerint büntette. A mi őseink ugyanis azt tartották, hogy a legfőbb vallási igazságok egyúttal a legfontosabb társadalmi elvek is (s valóban nehéz volna, igazat nem adni nekik), minélfogva egészen természetesnek tartották, hogy maga az államhatalom védje meg a vallási igazságokat az eretnekség, babona vagy minden más támadás ellen, amint hogy mi is jogosnak tartjuk az állami védekezést az anarchisták, nihilisták vagy bolsevikik ellen. Ma talán más az eljárás neve, a büntető törvények talán szelídebbek, de a gondolat alapján véve ugyanaz.

S bár általánosságban ez az inkvizíció helyes megítélése, történelmileg mégis élesen el kell különítenünk az egyházi inkvizíciót az ú. n. spanyol inkvizíciótól. Az előbbi a hitnek, mint a társadalom alapjának épségben tartására törekedett; az utóbbinak, a vallás örve alatt, nem volt egyéb célja, mint hogy a fejedelmi abszolútizmust politikai ellenfeleitől megvédelmezze. Spanyolország királya ugyanis nem volt megelégedve az egyházi inkvizíció politikai eredményeivel, mely korlátolt ügykörénél fogva nem foglalkozhatott sem a zsidókkal, sem a hitetlenekkel, mert nem tartoztak az Egyház testéhez, továbbá mert nyomozásában nagyon lelkiismeretesnek járt el, névtelen feljelentések vádaskodásait semmibe véve és mert a büntetések kiszabásánál nagyon is enyhe volt, mindig

megbocsátva a bánatot és javulási szándékot mutatóknak. Ezért a király egy másik inkvizíciót állított fel, melyet — igaz — szerzetesekre bízott, de tagjait maga nevezte ki; ez az új intézmény sokkal szigorúbb, sőt néha kegyetlen elvek alapján állott, úgy hogy a spanyol inkvizíció által üldözöttek menedéke az egyházi inkvizíció volt.

A spanyol kormány törekvése az volt, hogy az inkvizíciónak ezt a külön intézményét működésbe hozza mindenfelé, ahová csak kiterjedt a spanyol uralom. És ahogy V. Károly 1547-ben megpróbálta bevezetni Nápolyban, úgy II. Fülöp is, nyomást gyakorolván a pápára, 1563-ban megkísérelte Milánóban is fölláttatni. A milánói nép azonban elszántan ellene szegült.

Három év múlva, amikor szent Károly már Milánóban székel, a veszély kiújult. V. Pius pápa, talán még mindig a spanyol udvar nyomására, kiadott egy bullát, melyben elrendelte, hogy az inkvizíció megindításához névtelen feljelentés is elegendő legyen. A névtelen feljelentés a spanyol inkvizíció jellegzetes tulajdonsága volt s azért a milánóiak a pápai rendeletben annak a spanyol inkvizíciónak a becsempészését látták, amit már 1563-ban sem tudtak velük elfogadtatni.

Ez alkalommal szent Károly maga volt az, aki városa érveit képviselte és megvédte a kísérlet ellen, hogy a spanyol inkvizíció gyűlöletes intézményét bevezethessék. V. Pius pápának hosszú levelet írt, melyben csodálatos őszinteséggel tárta fel az indítóokokat, melyek miatt az inkvizíció új rendszerét el nem fogadhatja. Ez az értékes dokumentum megvan szent Károly fogalmazásai között, amit a milánói Ambrosiana-könyvtárban őriznek.

Felületes, elfogult írók megkísérelték szent Ká-

rolyt vad inkvizitornak feltüntetni, pedig ahogy látjuk, a bizonyítékok mást mondanak. Kitűnik belőlük szent Károlynak az az érdeme, hogy Milánóban a spanyol megszállás alatt nem állították fel azt a hirhedt inkvizíciós törvényszékeket, mely anonym feljelentések és sommás eljárások útján egyedül arra törekedett, hogy megvédje a királyi hatalmat és elkobozza a legtiszteletreméltóbb nemes emberek birtokait.

Szent Károlynak olyan egyházmegyét kellett kormányoznia, mely szinte rabszolgája volt a világi hatalomnak. Elég legyen felemlíteni, hogy már egy századdal előbb — ha hinni lehet Burckardtnak — Gian Maria Visconti haragjában, hogy a milánói nép a békét óhajtja, míg ő a háborút kívánta, megtiltotta, hogy a béke nevét bárki is kiejtse; a papoknak pedig elrendelte, hogy a misében béke helyett nyugalmat mondjanak. Ez volt a világi beavatkozás tetőpontja!

A spanyol uralom természetesen javulást nem hozott. Akadt olyan kormányzó is, aki megkövetelte, hogy római ritus szerint mondják a misét, ha ő jelen van. Szent Károly halálakor azonban a világi hatalmat szépen visszavezetve találjuk a maga helyes határai közé.

Ennek az általános megszelídülésnek, mely — mint a pápa mondotta — Milánóból mintavárost csinált, a malmára hajtotta a vizet többek között az eseményeknek néha olyan meglepő összefűszása, hogy szinte lehetetlen volt Isten ujját fel nem ismerni bennük. Borromei bíboros ellenfelei közül például többeket akkor ért utól a halál, amikor ép valami ellenséges lépésre készültek a bíboros ellen. Albuquerque herceg, akinek kormányzósága alatt kezdődött el a harc, szinte váratlanul

hunyt el 46 éves korában. Azt a szenátort, aki az államhatalom ügyét ment védelmezni Rómába, a város falaitól pár mérföldre lova úgy megrúgta, hogy pár nap múlva belchalt. A város főkancelárja, akit Borromei bíboros Ayamonte márkival együtt kiközösítéssel sujtott, olyan szokatlan szomorúságba és melancholiába esett, hogy az orvosok nem tudták magyarázatát adni, pár hónap múlva meg is halt, kibékülve az érsekkel, aki betegágyában ismételten meglátogatta. Alvaro de Sande várparancsnok, aki ideiglenesen a várost is kormányozta, vadászatokat és nyilvános játékokat rendezett nagybőjt vasárnapjain a dóm előtti téren, hogy megvetését az érsek iránt kimutassa; pár hónap múlva váratlan és makacs betegség lepte meg, mely hamarosan kiragadta az élők sorából.

Szent Károly megérte azt a ritka vigaszt, hogy majd minden ellenfele — a kormányzókat sem véve ki — bocsánatot kért tőle és az Egyházzal teljesen megbékélve hunyt el. Még a nyugtalan Requesens is, akit Németalföld kormányzására küldöttek, nem akarta elhagyni a várost, mielőtt az érsektől bocsánatot nem kért s két év múlva — jóllehet teljesen kibékülve távozott — levelet írt, melyben újból kérte a szent érsek bocsánatát.

Borromei bíborosnak így megvolt az öröme, hogy megvédhette az anyaszentegyház jogait, de megvolt a vigasztalása is, hogy végre is megértették ellenfelei. Ez volt a gyümölcse higgadtságának és erélyének. S nem szabad azt gondolni, mintha szent Károlyt ebben az erélyes védelmi harcban valaha is hatalmi vágy vezette volna. Sőt, amikor a kormányzók azt hitték, hogy érzékeny oldalán fogják találni, ha úri vagy családi jogaiban érintik, az érsek majdnem közömbös maradt. Hosszú küz-

delmének egyedüli célja az Egyház jogainak megvédése volt; harca bástya volt, amit a hódítók önkényével szembehelyezett és jó alkalom, hogy honfitársainak a férfias jellem példáját bemutassa. S ez a példa nagyban hozzájárult a lelkek megerősítéséhez, melyek a hosszú szolgaság alatt lassan ellankadtak. S ezt úgy látszik, észreveték és megéreztek a spanyol miniszterek és a milánói kormányzók, másképp megmagyarázhatatlan volna, miért gördítettek annyi akadályt szent Károly főpásztori tevékenysége elé.

A milánói nép, mely természeténél fogva jóságos és egyenes, nem lehetett sokáig az érsek ellenségeinek eszköze; helyes érzékénél fogva, látva mindennap érseke nagy szentségének megnyilatkozásait s ezt a nemes és bátor szeretetet, mellyel városa iránt viseltetett, hamarosan más véleményre jutott.

Már 1580-ban, mikor szent Károly visszatért Rómából, honfitársai olyan ünnepélyes fogadtatásban részesítették, mely bizonyára elég volt arra, hogy ellenfeleit minden reménytől megfossza, hogy őt valaha népszerűtlenné tegyék. Annaira, hogy az élelmezési főnök a nép lelkesedésének nyomása alatt jónak látta személyesen üdvözölni az érseket visszatérése alkalmából. És mikor szent Károly meghalt, a hatvan dekurio vagyis a városi törvényhatóság, mely egykor a kormányzók példájára olyan bűnös harcot folytatott ellene, így írt XIII. Gergelynek: „A mi buzgó érsekünk halála mindenkiben, de különösen bennünk a legmélyebb fájdalmat ébresztette s ez mireánk a legnagyobb veszteség. Egész élete folyamán hihetetlen nagy szeretettel volt irántunk, nem gondolt másra, mint hogy minden gondolatát, ter-

vét, cselekedetét, egész életét arra fordítsa, ami nekünk a leghasznosabb volt, hogy nekünk a lehető legtöbb lelki előnyt biztosítsa“. S ilyen értelemben folytatódik a levél; de nekünk ez a pár sor is elég arra, hogy megállapítsuk, milyen nemes módon vonták vissza a milánói hatóságok ellenségeskedésüket s milyen fönségesen ismerték el szent Károly honfíúi érdemeit.

Húsz évvel utóbb, szent Károly szenttéavatása végett Rómában találunk egy tekintélyes milánói polgároktól álló népes küldöttséget, élükön az élelmezési főnökkel. Különös ellentét azzal a másik küldöttséggel szemben, mely 1579-ben Rómába ment, hogy szent Károly elmozdítását kérje. Sőt Milánó városa vállalta a szenttéavatás költségeit, ami több mint tízezer scudit tett ki. Így adott elégtételt Milánó dicső honfitársa polgári és vallási érdemeinek; és megismételhetjük egy modern történetíró szavait, aki különben Szentünk tiszteletének gyanújától nagyon is távol áll: „Ez a szenttéavatás bizonyos értelemben a nemzeti lelkiismeret felébredését jelenti annak az embernek a fölmagasztalásában, aki hivatalának méltóságát olyan magasra tudta emelni az új hódítókkal szemben is“.

XII. FEJEZET.

Szent Károly és az uralkodók.

GEN KÉNYES az a viszony, amely az egyházi hatalmat a világi hatalommal társadalmi téren összeköti. Az Egyház, mint isteni intézmény, belső szervezeténél fogva, mint nem csupán tökéletes, hanem magasabbrendű társadalom, nem tűrhet kormányzásába beleszólást semmiféle világi hatalom részéről, sőt egyenlő félnek sem tekintheti azt, ahol a dolog természete mindkét hatalom közreműködését megkívánja.

De az Egyház, amikor szabadságát és jogait védelmezi, nem becsüli le az államhatalom jogait a népek kormányzását illetőleg; sőt lehet mondani, hogy szóval és példájával mindig hirdette az uralkodókat megillető tiszteletet és engedelmességet. Volt idő, amikor vádat emeltek az Egyház ellen, hogy az oltárt a trónok fenntartásának szolgálatába állította; de volt olyan idő is, amikor azt mondták, hogy az Egyház kedvezett a demokráciának a tekintéllyel szemben. Ez a két ellentétes vád a legjobb bizonyítéka az Egyház helyes viselkedésének az uralkodókkal szemben; sem szolgaság, sem forradalom. Az Egyház elismeri a tekintély társadalmi hivatását és hirdeti is a népeknek a Szentírás kinyilatkoztatott szavaival: „Nincsen hatalom, hanem csak Istentől... Aki szembeszáll a hatalommal, Isten rendeléseivel száll szembe“.

Az Egyház ezen helyes irányelveinek volt bölcs és méltóságos végrehajtója nagy szent érsekünk is sok és sokszor nagyon is kényes kérdésekben a világi uralkodókkal szemben. Előkelő születése, ötévi államtitkársága, továbbá azok a diplomáciai küldetések, melyekkel a Szentszék még milánói érsek korában is gyakran megbizta, gyakori érintkezésbe hozták nem csupán a városát megszálló hatalommal, vagyis a spanyol királyokkal, hanem Itália összes kis fejedelemségeivel és lehet mondani, egész Európa minden uralkodó házával.

Szent Károly életének ez az oldala megtanít bennünket arra, hogy az Egyház égő szeretete nem zárja ki a világi uralkodóknak kijáró engedelmességet; másrészt pedig ez a köteles engedelmeség a fejedelemmel szemben nem akadályozza annak, hogy az ember az Egyházban lássa a népek kormányzásának első és legfőbb tekintélyét.

Milánó 1535-ben II. Sforza Ferenc halálával elvesztette függetlenségét és egyik tartománya lett V. Károly mérhetetlen birodalmának; ez volt a politikai helyzet, mely egészen 1706-ig nehezedett Milánóra. V. Károly 1556-ban lemondott a trónról és a mérhetetlen nagy birodalom V. Károly fiának, II. Fülöpnek uralma alá került.

II. Fülöp vagy helyesebben „Ő kath. fensége“, ahogy akkor Milánóban nevezték, különös, bonyolult egyéniség volt. Egyrészt szinte a végletekig szerette vallását, mint már atyja, V. Károly is, másrészt pedig olyan abszolutizmust teremtett az Egyház kárára, amit nagyon kevés más, talán rosszabb kath. fejedelem sem mert volna megtenni.

Milánóban II. Fülöp uralma sokkal enyhébb

volt, mint másfelé; bizonyos zsarnoki önkény jelentkezett ugyan néha, de tartósnak nem volt mondható. Így pl. érdemes felemlíteni, hogy mikor a várost domináló erődítményt a hadiépítészeti szabályai szerint megerősíttette, félelmében, nehogy az erődítmény belseje kikémlelhető legyen, elrendelte, hogy bontsák le a környéken fekvő templomok tornyait és csak a barátok ügyességének és ravaszságának köszönhető, hogy ennek a rendelkezésnek a delle Grazie gyönyörű kupolája áldozatul nem esett.

De volt mégis egy olyan pont, ahol II. Fülöp komoly összetűzésbe került szent Károllyal. Mérhetetlenül féltékeny lévén uralkodói tekintélyére, bosszantotta a szent érsek tevékenysége és buzgalma; és egy alkalommal, amikor szent Károly az Egyház jogainak védelmében kiközösítéssel sújtotta a kormányzót, Fülöp így felelt a hírnöknek: „Mindenkinek a maga hatáskörében kell megmaradnia; ilyen értelemben fogok írni minisztereimnek és a pápa, remélem, hasonlóképen fog cselekedni az érsekkel“. A nagyravágyó uralkodó nem vette észre, hogy szavaival ép a kormányzó viselkedését ítélte el, ki is megcsorbította az Egyház jogait.

Ennek az incidensnek azonban nem volt semmi súlyosabb következménye. Rögtön azután II. Fülöp hozzáfűzte: „Borromei bíboros kétségenkívül semmit sem veszített az én szívemben abból a jóvéleményből, amellyel én szentségéről és buzgóságáról vagyok; de a legjobb szándékú emberek is tévedhetnek néha a gyakorlatban“. Néhány évvel később a király elismerte, hogy szent Károlynak nemcsak a szándékai voltak tiszteletreméltóak, hanem a gyakorlatban sem tévedett és mintegy igaz-

ságot szolgáltatott neki ezekkel a nemes szavakkal: „Spanyolország királya nagyon is szerencsés volna, ha országának minden városát a milánói érsekhez hasonló püspökök kormányoznák“; és ami még többet jelent, midőn a milánói érseki szék betöltésénél Borromei Frigyes személyéről volt szó. II. Fülöp azt felelte minisztereinek, akik elleneztek a kinevezést, félve, nehogy a szent Károllyal folytatott harcok megújuljanak: „Csak legyen ez is szent, mint Károly érsek volt és akkor semmi közünk hozzá, ha úgy védi az Anyaszentegyház jogait, ahogy elődje tette“.

Szent Károly a maga részéről megadta az uralkodónak mindazt a tiszteletet, amit családjának neve és érseki méltósága megkövetelt. A Borromei-család mindig helyes viszonyt tartott fenn a spanyol uralkodó házzal, anélkül azonban, hogy akár méltóságát, akár pedig ősi hazaszeretetét feladta volna.

Mint született milánói patricius, állásánál fogva pedig a város érseke, szent Károly tudta kötelességét, mellyel származásánál fogva és állásánál fogva az uralkodónak tartozott, még akkor is, ha az uralkodó idegen volt. Innen van az, hogyha családjában valami házasság történt, helyesebben készülöben volt, szent Károly a kor szokásainak megfelelően gondoskodott arról, hogy az uralkodó arról tudomással bírjon és mintegy az ő előzetes hozzájárulását megszerezze. A maga idejében nyilvános imákat is rendelt el az uralkodó életéért és győzelméért és II. Fülöp kérésére még az örökimádás szokását is elrendelte. A hódolatnak és engedelmességnek e megnyilatkozásai, melyekben némelyek szent Károly szabadságának és hazaszeretetének halálát látták, lettek kellő időben az ő

legnagyobb erőssége, mely az Anyaszentegyház és a népek legdrágább szabadságának érdekében, a vallás szabadságáért folytatott harcában a kormányzókkal szemben megvédte.

Borromei bíborosnak egyik nemes büszkesége volt az is, hogy sohasem kért az uralkodótól a maga számára vagy családja számára kegyet, sőt azt kifejezetten megtiltotta, amikor gyanúja támadt, hogy azt mások az ő érdekében meg akarják kísérelni. De amit a maga számára soha nem tett meg, azt meg tudta tenni ismételten is az Anyaszentegyház érdekében.

Így pl. híres marad az az eredmény, amit szent Károly 1580-ban elért, amikor is belefáradva a kormányokkal folytatott örökös harcba, Madridba küldte, kifejezetten mint saját követét a híres Carlo Bascapè atyát, a későbbi novarai püspököt. A követet a király a lehető legszívélyesebben fogadta és a bíboros panaszára egy levéllel felelt, mely a bíboros diadalát jelentette. E naptól kezdve annyira megváltozott a dolgok állása, hogy a király miniszterei között közkeletűvé vált a mondas: „Elmult az az idő, amikor az érsek jogait megcsorbítani szabad volt“; és Pietro Antonio Lonato, egyik decurio, aki a legtöbb szenvedést okozta az érseknek, hogy II. Fülöp bocsánatát elnyerhesse, nem tudott hatalmasabb pártfogóhoz folyamodni, mint magához szent Károlyhoz, aki az ő kimeríthetetlen jóságában ismételten közbenjárt érte, míg végre teljes megbocsátást nyert. Alcanisio, a spanyol király római megbízottja nyíltan megmondotta Specianónak: „hogy a király miniszterei most már jobban félnek Borromei bíborostól, mint magától II. Fülöptől“, miután meg voltak róla győződve, hogy a királynak több bi-

zalma volt Milánó érsekehez, mint saját minisztereihez. Sőt, tette hozzá: „A király olyan magas véleménnyel van a milánói érsekről, hogy Itáliában nem akar addig püspököt kinevezni, amíg őt meg nem kérdezi“.

És valóban szent Károly életének utolsó éveiben II. Fülöp szeretetének és megbecsülésének számtalan jelét tapasztalhatta; képét szobájában tartotta és elrendelte, hogy a királyi könyvtárban meglegyen az a gvűjtemény, mely szent Károly egyházmegyei törvényeit tartalmazta; mindig különös nagy becsben tartotta azokat a szent relikviákat, amelyeket Bascapè atya hozott neki, mert mint mondotta, ezeket Borrromei bíboros küldötte. Mikor 1583-ban Carlo d'Aragonát mint kormányzót Milánóba küldötte, a következő szavakkal bocsátotta útnak: „Nem úgy küldlek, mint Milánó kormányzóját, hanem mint Borrromei bíboros miniszterét“. És így is történt, annyira, hogy Milánóban szállóigévé vált, hogy a várost két érsek kormányozza.

Itália abban az időben számtalan apró-cseprő államra bomlott, ami még nehezebbé tette a diplomáciai érintkezést. A milánói érsek szívélyes viszonyban állott mindegyikkel; sőt a fejedelmek és hercegek megtisztelve érezték magukat, ha megvendégelhették, amikor területükön keresztül utazott, ami különösen ismételt római útjai alkalmával gyakran megtörtént. Ezenkívül többekkel rokonságban is volt fivére vagy nővérei révén, akik a legelőkelőbb fejedelmi családokkal kötöttek házasságot. A firenzei állami levéltárban még ma is megvan az a bőséges levelezés, melyet szent Károly a Medici-udvarral folytatott, mint ahogy Turinban is megvannak a savoyai fejedelmekhez és a régi

genovai köztársasághoz intézett levelei. Úgyszintén fennmaradtak a Gonzagákhoz írt levelei. Ezek közül különösen híres az, amely az angyali szent Alajossal való találkozásáról szól.

A velencei dogék nagy segítséget nyújtottak neki főpásztori látogatásai alkalmával és a tridenti zsinat rendelkezéseinek végrehajtásával azokon a területeken, melyek akkor vallásilag az érsekhez, politikailag a dogékhoz tartoztak.

A toscanai nagy fejedelmek, különösen pedig Cosimo de Medici, különösen nagy tisztelettel és hódolattal voltak szent Károly iránt. Mikor még szent Károly államtitkár volt, Milánóba való első jövetele alkalmával, a pápa megbízásából Trident-től Firenzéig kísérte azt az osztrák főhercegnőt, aki Cosimo de Medici felesége lett; később is gyakran volt vendége a Medicieknek és Milánó városa ép ennek a barátságnak köszönheti azt a szép Mária-képet, amit a székesegyházban a bejárattól jobbra tisztelnek. Ezt a képet még ma is Madonna del Granduca, a nagyherceg Madonnájának neveznek. Ez előtt a kép előtt tette le szent Alajos szüzességi fogadalmát és nagy tiszteletnek örvend még ma is.

De a szent érsek legnagyobb tisztelői mégis a savoyai fejedelmek voltak, akik akkor Piemont felett uralkodtak. Emmanuele Filiberto, majd Carlo Emmanuele szentünk legintimebb barátai közé tartoztak. Ismeretes pl. az a finom előzékenység, amelyben Emmanuele Filiberto szent Károlyt részesítette. Értesülvén ugyanis arról, hogy a jámbor érsek az Üdvözítő halotti leplének megtekintésére és megtisztelésére Chambérybe akar zarándokolni, Krisztus Urunk szenvedésének ezen értékes ereklyéjét azonnal Turinba hozatta, hogy

így megrövidítse útját; és hozzátehetjük: azért is, hogy vendégül láthassa és magánál tarthassa egy pár napra az érseket, akinek szentségéről állandóan csodálatos híreket kapott.

De a savoyai házzal való barátsága még mélyebb lett, amikor Emmanuele Filiberto halálával Carlo Emmanuele következett az uralkodásban. Szent Károly ezt a barátságot felhasználva, a fiatal fejedelemet ellátta bölcs tanácsaival, hogy uralkodása elődjének nemes hagyományaihoz méltó legyen. Evégből Adorno atyát, saját gyóntatóját küldötte el, hogy hódolatát az új fejedelemnek kifejezze és a fogadtatás annyira szívélyes volt, hogy szent Károly azonnal bátorságot vett magának, hogy atyai tanácsokban részesítse, amit később is gyakran megtett s amit a fiatal fejedelem épületes alkalmazkodással fogadott. Az az égő buzgóság, amely mindkettőjük lelkét Isten dicsősége és a lelkek üdve iránt eltöltötte, igaz barátságot hozott létre közöttük. A következő évben szent Károly személyesen utazott hozzá, hogy meglátogassa; és az Egyház szabadságát illetőleg több súlyos kérdést tudott eredményesen figyelmébe ajánlani.

1583-ban a fiatal fejedelem Vercelliben súlyosan megbetegedett. Szent Károly azonnal útra kelt Milánóból és éjjel-nappal utazván, számtalan nehézség és veszély közepette sietett a beteg fejedelem ágyához; súlyos állapota miatt félt, hogy a szent érsek már nem találja életben. Szeptember 4-én érkezett meg szent Károly Vercellibe, még idejében, hogy láthassa és meggyógyíthassa. Alig érkezett meg, 40 órai imádást rendelt el a kitett Oltáriszentség előtt a fejedelem felgyógyulásáért, beszédekkel lelkesítve a népet állhatatos könyörgésre. Megérkezése után való nap a be-

teg állapotában észrevehető javulás állott be, úgy hogy megáldoztathatta; estére pedig örömmel kezdhette meg a visszautazást, mert a beteg minden veszélyen túl volt. Vercelliben a gyógyulást mindenki csodának tartotta és a fejedelem egyik bizalmasa a szenttéavatás alkalmával azt vallotta, hogy a bíboros látogatása alkalmával a fejedelem „egyszerre visszanyerte egészségét“.

Magát szent Károlyt is annyira meghatotta a fejedelemnek és a vercellii népnek jámbor buzgó-sága, hogy Milánóba visszatérve Mária születésének ünnepén prédikációjában elbeszélte a népnek a történeteket.

A következő évben a bíboros újra meglátogatta királyi tanítványát és a spanyol infánsnővel tervbevett házasságára vonatkozólag bölcs tanácsokkal látta el. Az esketésre szóló meghívást azonban nem fogadhatta el és mentegetődzve hozzátette: „Mi nem látjuk többé egymást“; és valóban próféta volt, pár hónap múlva a szent érsek eltávozott az élők sorából.

Szent Károly bizalmasai, akik tudtak arról a meleg barátságról, mely őt a savoyai fejedelemmel összekötötte, emlékül elküldték a fejedelemnek azt az ereklyét, melyet szent Károly halála napján a nyakán viselt.

Azt mondják, hogy a diplomácia a hazugság művésze; ennek a durva frázisnak talán igazat is ad az élet — de talán még sem mindig! — Minden ország történetében felmerül egy-egy nemes alakja az ügyes és szerencsés diplomatáknak, aki nemtelen eszközökhöz sohasem folyamodott. Szent Károly diplomáciai pályáját, melynek értékét kétségbevonni nem lehet, mert utódai tiltakoznának ellene, olyan becsületesség és egyenes-

ség ilattha át, mely megszégyeníti a világi diplomácia egész rendszerét.

Bár szent Károly távol állott minden ravaszságtól és fondorlattól, nem vetette meg azokat a társadalmi előnyöket, amelyeket összeköttetései révén magának megszerezhetett. Mikor III. Henriket kellett meglátogatnia Monzában, egy egész éjszaka készült erre, tanulmányozván az udvarszertartását. Ebben az időben a spanyol uralom alatt az etikett egyik legfontosabb kérdés volt. Szent Károly, bár a maguk helyes értékére tudta leszállítani ezeket a semmiségeket, mégis állásának megfelelően szükségesnek tartotta a kifogástalan udvariasságot, jól tudva, hogy egy esetleges járatlanság a szertartásokban komolyan veszélyeztetné látogatásának célját; azért mint jó diplomata, elkészült erre.

A tridenti zsinaton volt egy pillanat, amikor a vita nagyon is élénken az Egyház ellen fordult és ez akkor volt, amikor az erkölcsök megreformálásáról tárgyalván, a fejedelmek és uralkodók követői nagyon is tiszteletlen hangon követelték a római udvar és a papság megreformálását. Szent Károly volt az, aki bizalmasától értesülván, Rómából azt a híres mondást írta, ami a helyzetet megmentette: „Csak énekeltessenek a világi fejedelmek könyvéről is“, ami azt jelentette, hogy csak tegyenek előterjesztést az uralkodók udvarának a megreformálására is; és ez elég volt arra, hogy a Róma elleni kiabálás elcsendesüljön.

Az ő kormányzói ügyességének egyik legértékesebb bizonyítéka marad az a levél, amelyet XIII. Gergely pápához intézett a milánói kormányzókkal való hatásköri vitája alkalmával. Egyes életrajzírói azt mondják minden további nélkül, hogy

ez a levél mesterműve a diplomáciának. A bíboros miután bocsánatot kér, hogy Őszentségét az ő kis ügyeivel kell terhelnie, méltóságteljesen kifejti az egész kérdést, feltárván az indítóokokat, amelyek őt ilyen erélyes ellenállásra kényszerítették és többek között hivatkozik arra a pontos parancsra is, melyben neki a pápa az Egyház jogainak megvédését elrendelte. Előterjesztését azzal zárja, hogy tiltakozik mindenféle engedékenység ellen, jóllehet tudta, hogy a pápa azt kívánja. A levél hatása és az elért eredmény ismeretes.

Nem kevésbé finom diplomatának mutatkozott akkor, amikor a fiatal Vaudemont bíboros, a francia királynő fivére, levélben tanácsot kért tőle élete berendezésére vonatkozólag. Vaudemont nemrég lett bíboros és nem akarta, hogy élete méltatlan legyen a bíborhoz. Szent Károly mérlegelvén azt a jótékony hatást, amit a fiatal francia bíboros, mint a király rokona a francia kormányra vallási téren gyakorolhatott, azonnal továbbította ezt a levelet egyik római barátjához azzal a kérelemmel, hogy mutassa meg azt teljes titoktartás mellett a pápának; és így Borromei bíboros abban a helyzetben volt, hogy pontosan azt tanácsolhatta, amit Róma óhajtott, anélkül, hogy a Szentatyát a legkevésbé is belekeverte volna a dologba.

A legnehezebb problémák egyike 1580-ban érte szent Károlyt, amikor is, hogy a milánói kormányzók túlkapásaitól megvédje magát, elhatározta, hogy II. Fülöpöt mindenről informálja. Megkérdezte Rómát is, ahonnan azt a feleletet nyerte, hogy az informálásnak három útja van: Vagy személyesen menni Spanyolországba zarándoklat ürügye alatt, vagy egy bizalmi embert küldeni, vagy megbízni Riario bíborost, aki Portugáliába utazott, hogy út-

ját Madridban megszakítva, személyesen tárgyaljon a milánói ügyekről II. Fülöppel. Borromei bíboros minden további nélkül a második utat választotta és Bascapè atyát küldötte Spanyolországba, aki már hasonló kérdésekben nagyon ügyesnek bizonyult; de — és ebben van az ő diplomáciai bölcsesége — talált módot arra, hogy követjét elrejtse mindenkinek szeme előtt, ami már magábanvéve annyi volt, mint biztosítani a sikert. Bascapè atya elutazott, Riario bíboros népes kíséretében elvegyülve. Senki sem gyanította, hogy a bíboros kíséretelen rejtőzködik a milánói érsek követe a spanyol királyhoz; és az ügy befejezése után mindenki meg volt lepve ettől az ártatlan, de végtelenül ügyes sakkhúzástól.

Svájci látogatásának sikere is ügyes diplomáciai érzékének tulajdonítható. A hatóságok ugyanis sohasem engedték volna meg külföldi püspöknek, hogy az az ő területükön főpásztori látogatásait végezze. Szent Károlynak szerencsére rokonai voltak Constanztban és Hohenemsben. Ezért kitervelte, hogy rokonait fogja meglátogatni. És látszólag svájci útjának nem is volt más célja; a valóságban azonban — ha nagyjából is — de végrehajtotta a maga főpásztori látogatását és képet tudott magának alkotni a svájci hitélet legégetőbb szükségéről.

Később, hogy Grigioni vidékére eljuthasson, más ürügyet kellett találnia; diplomáciai lággesze ez alkalommal sem hagyta cserben. Utazását II. Fülöp védnöksége alá helyezte, jól tudva, hogy a királynak tetszeni fog hatalmának ily módon való megerősítése a grigioniakkal szemben, akik pedig az érsek látogatásának nagyon is ellene voltak.

De nemcsak ilyen nagy ügyeknél, de kisebb dolgokban sem hagyta cserben szent Károlyt diplomáciai finom tapintata. Bascapè atya felemlíti, hogy Borromei bíboros a lehető legügyesebb volt a szerzetesrendek megreformálásában (már pedig mindenki tudja, hogy a főpásztori kormányzásnak milyen kényes pontja ez!). Ha valamit, amit kértek tőle, esetleg meg kellett tagadnia, annyira kedves és bájos tudott lenni, hogy nem tudtak rá megharagudni.

Terveire vonatkozólag a legszigorúbb titoktartást tudta megőrizni. Gyakori és bonyolult hatásköri összetűzéseiben a világi hatóságokkal szent Károly kiismerhetetlen volt. A kormányzók sohasem tudták, hogy mire törekszik az érsek vagy mikor kezd cselekedni. Minden kérdésben élesen különválasztotta a maga érdekeit az anyaszentegyház érdekeitől. Ellenfelei ugyan gyakran megkísérelték, hogy családi érdekeinek az egyházi ügyekkel való összekeverésével vádolják meg, de szent Károly sokkal körültekintőbb volt, semhogy belement volna a csapdájukba; még azt sem engedte meg, hogy magánügyeire célzás történjen azokban a levelekben, melyeknek célja az Egyház jogainak megvédése volt.

Szent Károlynak, mint diplomatának ezek a főbb vonásai: világos ész a helyzet felismerésében, feddhetetlen becsületesség szándékaiban és eszközeiben, kifürkészhetetlen titoktartás a végrehajtás legkisebb mozdulataiban is. De mindez még mindig nem adja meg szent Károlynak, mint diplomatának teljes képét; ebből még mindig hiányzik egy elem, melybe ő legnagyobb erejét helyezte. Szent Károly diplomáciája, mint általában a szentek diplomáciája, legnagyobb erőforrásait nem az ész

képességeiből vagy a tettek becsületességéből merítette, hanem abból az eleven, égő vallásos hitből, mely életét betöltötte.

Szent Károly hite olyan eleven erő volt, hogy nem lehetett más törekvése, mint Isten dicsősége. Forgassátok át azt a sok ezer levelet, mely szent Károly kezétől ered: azokat, melyeket a pápához és uralkodókhoz, vagy amelyeket barátokhoz vagy egyszerű papokhoz intézett; és csodálkozni fogtok afölött a mély hit fölött, amely mindenütt előtűnik, akármiről is szól a levél. S ehhez járult még állandó összeköttetése Istennel az imában, mely annál gyakoribb és buzgóbb volt, minél nehezebb volt a helyzet, amit meg kellett oldania.

S ez a természetfeletti elem, a tisztesség és becsületesség legfőbb biztosítéka, szent Károly diplomáciájának annyi nemességet, olyan diadalmas hatást adott, hogy semmiféle világi diplomata, még a legügyesebb és a legszerencsésebb sem tudott felletti úrrá lenni.

XIII. FEJEZET.

Szent Károly és a pápák.

JÉZUS KRISZTUS az ő földi helytartójának — akit a népek gyermeki szeretettel pápának neveznek — átadta a legfőbb hatalmat és ellátta azzal a kiváltsággal, mely őt mindenféle emberi hatalom fölé emeli, tudniillik a csatatkozhatatlansággal. A pápa oldalán és az ő közvetlen fennhatósága alatt állanak, Jézus Krisztus akaratára szerint a püspökök, akik egyénenként sem teljhatalommal, sem csatatkozhatatlansággal nem rendelkeznek, de az Egyház fejével, a pápával egyesülten mintegy részt vesznek az ő kiváltságai-ban.

Az Egyház legnagyobb ereje, emberileg szólva is, a püspököknek a pápával való ezen egyesülésében áll, aminthogy egy egyházmegyének a dicsősége is — még a profán szemek előtt is — a papságnak és a népnek a püspök iránt tanúsított engedelmességében tűnik elő.

Ami Borromei szent Károlynak a pápákhoz való viszonyát illeti, lehet mondani, hogy mindkét részről ugyanazokon az elveken épült fel, amelyek alapvetők az egész egyházi hierarchiára nézve. Szent Károly példaképe volt a tevékenységnek és az imádkozó szellemnek; de amellet a Jézus Krisztus földi helytartója iránti engedelmességnek és tiszteletnek is ragyogó példáját adta népnek, papságnak és püspököknek.

Azalatt az idő alatt, amíg szent Károly Milánót

mint érsek kormányozta, három pápája is volt az anyaszentegyháznak: IV. Pius, V. Pius és XIII. Gergely.

IV. Pius szent Károly anyai nagybátyja volt, aki ép akkor emelkedett a pápai székbe, amikor unoka-öccse a páviai egyetemen fényes eredménnyel doktorátust tett és ép a nyilvános élet megkezdése előtt állott. Az ő okosságáé az érdem, hogy a fiatal papot maga mellé vette és az egyetemes Egyház kormányzásában neki szerepet juttatott.

Nem kell azonban azt hinni, hogy talán IV. Piusban hiányoztak volna a képességek a kormányzásra; ellenkezőleg, mint becsületes, jámbor és adakozó ember a hosszú pastorális tapasztalat kincsét vitte magával szent Péter székébe. Huzamosabb ideig a lelkipásztorkodásban találjuk és munkája olyan általános megbecsülésnek örvendett, hogy mint a coirai püspök valószínű utódját emlegették. Istennek azonban egészen más célja volt vele.

Mint kiváló jogászt nemsokára Milánóban találjuk, mint a tanácsosok testületének tagját. Hálás is volt érte, mert mikor pápa lett, a tanácsosok testületének minden tagját lateráni lovagnak nevezte ki és elrendelte, hogy közülük kelljen választani a vatikáni palota auditore-ját és a római Szent-szék ügyvédjét; sőt saját költségén újraépíttette azt a palotát, melyben laktak s mely még ma is fennáll, mint a városnak egyik legértékesebb díszé. Szeretete és hálája Milánó iránt ezzel még nem merült ki: nyolc kápláni állást szervezett a székesegyházban és különös megtiszteltetést engedélyezett a szent Ambrus-bazilika papjainak; halálakor pedig minden családi vagyonát végrendeletileg a milánói kórházra hagyta.

IV. Pius uralkodása alatt jutott befejezéséhez a tridenti szent zsinat, melyről már megemlékeztünk; ez már magában is elegendő volna ahhoz, hogy nem is egy pápát, de az egész Egyházat halhatatlanná tegye. De azért ne veszítsük el szem elől azokat a kisebb vállalkozásokat sem, melyeket IV. Pius kigondolt és végrehajtott.

IV. Piustól származik az a híres bulla, *Dominici gregis*, mely először hirdette ki az indexet, vagyis a tiltott könyvek jegyzékét, amihez abban a szabadossághoz szokott időben igazán nagy bátorság, sőt merészség kellett. Az anyaszentegyház a legelső századoktól kezdve mindig elítélte az eretnekek könyveit; s ha tehette, elkobozta és elégette; de a XVI. században a sajtó felfedezésével és ennek következtében az emberi gondolat gyors terjesztésének lehetőségével a könyvekben rejlő veszély megnőtt, mely ellen immár hiábavaló lett volna a régi orvosság. Ez a meggondolás vezette IV. Pius pápát az index kihirdetésében.

IV. Pius pápa uralkodása nem volt hosszú; 1559 dec. 25-én választották meg pápának és 1565 dec. 9-én már távozott az élők sorából. 1566 január 17-én a conclaveban összegyűlt bíborosok, köztük szent Károly is, IV. Pius utódjának Michele Ghislieri bíborost választották meg, aki az V. Pius nevet vette fel. Az új pápa nemes lelkületű szerzetes volt, aki elődje kiváló adományait oly égő buzgósággal és az imádságos életnek olyan szeráfi tűzével kötötte össze, hogy a nép hamarosan mint szentet kezdte tisztelni. Az ő uralkodása is csak hat évig tartott, de ezt a katolikus újjászületés legtermékenyebb korszakai közé kell számolnunk. Reformáló munkájának tárgyai a szerzetesrendek, a búcsúk, engedélyek és a püspökök viselkedése volt.

Az ő imájának és gondoskodásának tulajdonítható a lepantói fényes győzelem, mely a latin műveltség végleges diadalát jelentette nyugaton a török barbárság felett; a szerencsétlen királynő, Stuart Mária, V. Pius atyai szívében talált a legnemesebb védelmezőre. V. Pius pápa jellemző tulajdonsága a nagy szeretet és a kemény bünbánat szelleme volt, amit még a domonkosrendi kolostorból hozott magával szent Péter székébe. Az Egyház a maga részéről csallhatatlan ítéletet mondott róla és életéről akkor, amikor a szentek tiszteletére emelte.

V. Pius 1572-ben bekövetkezett halála után Ugo Buoncompagni di Bologna bíboros következett, aki a XIII. Gergely nevet vette fel. Az új pápa harmonikus lelkű, körültekintő, munkás ember volt, aki elődjének nehéz örökségét nagy dicsérettel és eredménnyel folytatta. Mint a tudomány nagy barátja, magával vitte az Egyház kormányzásába is a kultúra szeretetét. A tudománynak nagyszerű intézményeit teremtette meg vagy segítette elő. Ő alapította például a jezsuiták híres római collegiumát, melynek megnyitása alkalmával ötven nyelven hangzottak el üdvözlő beszédek. A németek collegiumának új pénzforrásról gondoskodott; megalapította a magyar collegiumot és gondoskodott az angolok, írek, görögök, maroniták és megtért zsidók collegiumának anyagi ellátásáról; saját pénzén tartotta fenn a bécsi és a gráci szemináriumot és azt mondják a történetírók, hogy kétmillió scudinál többet költött szegény tanulók felsegítésére.

De legnagyobb tudományos érdeme a naptár reformja volt, amit különben a történelem is Gergely-naptár néven örökít meg. Gondoskodott a kánonjog javított kiadásáról, több nunciaturát ál-

lított fel Európa főbb városaiban, egy nemes gesztussal sok kiváltságot szüntetett meg és néhány jogtalan adózást; eredményesen küzdött a koldulás ellen azért, hogy a valóban szűkséget szenvedőknek segítséget nyújtott és szülővárosának, Bolognának példáját követve, Rómában is alapított egy menedékhelyet, ahol 850 koldust gyűjtött egybe. 1585. április 10-én szentként halt meg; utolsó óráit megkeserítette néhány politikai sikertelenség feletti fájdalma és az a sok hálátlanság, amit tapasztalnia kellett annak, aki mások iránt való szeretetből önmagát teljesen szegénnyé tette.

Ez a három pápa volt az, aki Borromei szent Károly dicsőséges érseki kormányzását látta. Az első merész intézkedéseiben és kitartó terveiben; a második buzgó az imában és szigorú a reform végrehajtásában; a harmadik pedig egyeneslelkű a célkitűzésben és a kultúrát nemesen szerető.

„Senmi sem hozott annyi hasznót az egyházra — mondotta 1576-ban Tiepolo — mint ennek a néhány, minden tekintetben feddhetetlen pápának egymás után való következése. Mindegyik jobb volt, mint elődje vagy legalább is szükségét érezte annak, hogy jobbnak látszódjék.“ És valóban így volt. Az előző századokban megtörténhetett, hogy egyes pápák minden törvényen felülállóknak tartásuk magukat s méltóságukat csak saját élvezeteikre aknázzák ki; de ezek után a pápák után a pápai méltóság a keresztény világ szemében olyan életet követelt meg, amely összhangban van a pápai koronával. Annál megtisztelőbb és épületesebb tehát megemlékezni arról a kegyességről és leéreszkedésről, mellyel Milánó szent érsekével szemben viseltettek ezek a pápák, akiknek élete szent Péter székének olyan dicsősége.

Mindenesetre IV. Pius pápa volt az, aki szeretetével szent Károlyt a legjobban kitüntette, a legmagasabb hivatalokba emelte s a valóban kiváltságos kegynek számtalan jelével halmozta el. Ezt a nagy szeretetet könnyű volt megmagyarázni, hiszen IV. Pius szentünknek anyai nagybátyja volt. De akármilyen valószínűnek látszik is ez a magyarázat, még sem lehet igaznak nevezni.

IV. Pius nagyon szerette szent Károlyt, de szeretetét nem annyira a vénségi kötelék diktálta, mint inkább az a mélységes tisztelet és becsülés, mellyel unokaöccse iránt volt; annyira, hogy nemcsak kegyeivel halmozta el, hanem a kormányzás legbonyolultabb ügyeiben is mindenekelőtt őt kérdezte meg, még olyankor is, amikor az elintézés nem az ő feladata volt. És mikor végre a tridentin zsinatot befejezték és szent Károlyt azt az óhaját nyilvánította, hogy Rómát elhagyva milánói érseki székhelyre távozzon, ennek az elhatározásnak legkevényebb ellenzője maga a pápa volt, aki ilyen végleges távollétbe nem akart beleegyezni; és ezzel nem sértette meg a tridentin törvényt, melynek különben is ő volt legbuzgóbb hirdetője és végrehajtója. Lelkiismeretét meg tudta nyugtatni azzal, hogy az ő szent unokaöccsének római tartózkodása annyi hasznot hoz az egyetemes anyaszentegyházra, mely messze felér esetleges milánói tartózkodásával.

IV. Piusnak unokaöccsével szemben megnyilvánított szeretete és becsülése bizonyára mély alappal bírt, ha utódja, V. Pius nem kevesebb tisztelettel volt szent Károly iránt, amit nyíltan is kifejezett azzal, hogy ismétellen kísérletet tett arra, hogy szent Károlyt államtitkári állásában visszatartsa. És ha ez V. Piusnak nem is sikerült, kárpótolta ma-

gát azzal, hogy a legnehezebb ügyekben Milánóból is kikérte tanácsait. V. Pius a szent érseket annak legfájdalmasabb harcaiban is nagyrabecsülte, minden alkalommal támogatta és védelmezte; és azt mondotta egy alkalommal, hogy „nem ismerek főpapot, aki nálánál szorgalmasabb volna az istentisztelet dolgaiban vagy készségesebb lelkületű volna az anyaszentegyház jogainak megvédésében és a Szentszék tekintélye alatti megmaradásban.” Mikor kitört a humiliatusok sötét lázadása és a szentségtörő merénylet tetteseit még nem sikerült kinyomozni, V. Pius kifejezetten megbízta a lodii püspököt, hogy a Szentszék költségére a legalaposabb nyomozást indítsa meg; és ennek meg is volt az eredménye, mert a lodii püspök volt az, aki a brerai kolostorban az összeesküvőket felfedezte, aminek alapján V. Pius a humiliatusok rendjét minden további nélkül feloszlatta.

XIII. Gergely pápa a maga részéről valósággal tiszteletben részesítette szent Károlyt. Ismerte őt már Rómában mint fiatal kardinálist. Egyik legbuzgóbb látogatója volt azon szellemi összejöveteleknek, amiket később vatikáni éjtszakáknak neveztek el. IV. Pius, aki Buoncompagni bíboros műveltségét és egyenes szellemét nagyon jól ismerte, meg is kérte őt, hogy bölcs tapasztalataival és tanácsaival legyen segítségére unokaöccsének. Egészen természetes volt, hogy Buoncompagni bíboros, a pápai székbe emelkedve, fenntartotta szent Károlytal ezt az intim barátságot, ami hamarosan, Borromei bíboros szentségének láttára, szinte vallásos tiszteletté változott át.

Az a fogadtatás, amelyben XIII. Gergely Milánó szent érsekét részesítette, valahányszor az Rómába jött, emlékezetes marad szentünk életében; és a

búcsúzás mindig fájdalmas volt a pápa számára, aki ilyenkor ellátta a szent érseket a búcsúk, kiváltságok és meghatalmazások egész özönével. XIII. Gergely tisztelete a milániói érsek iránt néha szinte a gyermeki félelem területére csapott át; erre vonatkozólag érdemes felemlíteni azt a kis epizódot, hogy amikor a pápa a Vatikán egyik udvarán a lovak gyakorlataiban gyönyörködött s közben hírül hozták, hogy a milániói érsek megérkezett, a pápa ezen szavakkal pattant fel helyéről: „Menjünk, mert ha Borromei bíboros itt látna bennünket, azt mondaná, hogy elfecséreljük az időt”.

De a pápa szent Károlyban nemcsak az erényt tisztelte, hanem azt a kormányzási ügyességet és azt a helyes főpásztori szellemet is, mely a fiatal érseket áthatotta; ez a tisztelet és nagyrabecsülés annyira ment, hogy amint szent Károly régi tanácsadója pápa lett, nem késlekedett önmaga tanácsot kérni szent Károlytól. Ezért is tartotta őt a conclave után három hónapig vissza Rómában; amikor szent Károly residenciális kötelességére hivatkozott és a jó példára, amit neki mint érseknek adnia kell, XIII. Gergely egy külön brevevel igazolta őt a püspökök és hívek előtt.

Mikor a bíboros három év múlva Rómába visszatért, XIII. Gergely újra megragadta az alkalmat, hogy az anyaszentegyház szükségletei felől tanácsát hosszasan kikérje; és szent Károly azzal a szabadsággal és tisztelettel, mit neki a pápa barátsága megengedett, fejtette ki a maga gondolatait. Ajánlotta a pápának, hogy apostoli visitorokat küldjön az egyes egyházmegyékbe; ajánlotta, hogy magát tudós és szent érsekekkel vegye körül, akik a legnehezebb ügyekben segítségére álljanak, hogy megreformálhassa a pápai udvart, a papságot és a

római népet. „Szükséges — fűzte hozzá — hogy a zarándokok, akik a világ minden részéről itt összefutnak (épen szent év volt), ne kapjanak rossz benyomást ott, ahol nem volna szabad mást találniok, mint jó és szent példát.“

És a pápa szent Károly tanácsát nemcsak akkor kérte ki, amikor az ép Rómában tartózkodott, hanem írásban is gyakran fordult hozzá Milánóba, tanácsát kérve vagy kényes ügyek elintézését bízva rá.

Amikor XIII. Gergely egyszer megtudta, hogy szent Károly beteg és minden kezelést visszautasít, brevevel kötelezte arra, hogy magát gyógykezeltesse; és mivel nagyon jól ismerte szigorú önmegtagadó életét, bűn terhe alatt rendelte el neki, hogy orvosainak engedelmeskedjék. Szent Károly egyáltalán nem örvendett ennek a pápai brevenek, sőt a comói bíborshoz intézett hosszú levelében panaszkodott is, mondván, hogy túlozták az ő betegségét és hogy állapota most már nagyon megjavult. A valóságban azonban szent Károlynak saját egészségéről és magával szemben való kötelességéről olyan fogalmai voltak, amiket nehéz volna összeegyeztetni az egészség törvényeivel. Ezért esett olyan nehezére engedelmeskedni az orvosoknak, akik, mint írta: „nem törődnek semmi mással, csak a test egészségével, mintha ez lehetne egy püspök életének célja“; levele későbbi folyamán egyenesen ezt írja: „Jó orvos nem tanácsolhat más életmódot, mint amit könyveiben megírva talál; ez azonban teljesen különbözik attól, ami az önmegtagadás és fegyelem könyveiben van megírva.“

A pápa figyelme ez iránt a bűnbánatban és önmegtagadásban felőrölt test iránt nem volt tulságos. Hat hónappal utóbb a halál befejezte a rom-

bolás művét, amit az önmegtagadás és a nehéz munka kezdett el szent Károly törekeny testében. Mikor halálának híre Rómába ért, XIII. Gergely pápa minden dicséretét egy mondatban foglalta össze. A legszebb dicséretetek egyike volt ez, amely a pápa ajkáról bíboros halála alkalmából elhangzott. „Borromei bíboros — így kiáltott fel — a szent collegium legnagyobb dicsősége volt“. Meltán egészítette ki ez a magasztalás azt a dicséretet, amit ugyanez a pápa pár évvel előbb néhány reform bevezetése alkalmával mondott: „Ezek a reformok már törvényesítve vannak a milánói egyházmegyében, ahol az egyházi fegyelem él s a vallás virágzik“. Maga a pápa ismerte el szent Károlyt a bíborosi kollégium díszének, egyházmegyéjét pedig példának állította oda a világ minden egyházmegyéje elé.

Borromei szent Károly mélységes tisztelettel volt Jézus Krisztus földi helyettese iránt; ezt a tiszteletét változatlanul őrizte meg egész életén át, akár Rómában élt, akár Milánóban, akár rokona, akár barátja, akár idegen is ült a pápai székben. Tisztelte a pápát, mert Krisztus földi helyettesében nem megtisztelő címet, hanem élő valóságot látott.

Egész közmondásszerű lett az a tisztelet, amellyel Róma rendelkezéseit fogadta és az a lelki ismeretesség, mellyel azokat végrehajtotta. Mély hódolattal csókolta meg a pápa leveleit és breveit, hajadonfővel olvasta azokat és mindig megemelte a kalapját, ha az uralkodó pápa nevét hallotta említeni; soha semmi fontos lépést nem tett anélkül, hogy előbb a pápa beleegyezését ki ne kérte volna, még akkor is, ha arra szükség nem volt; tartományi zsinatjainak minden határozatát beterjesztette a pápához, bár ezt semmiféle törvény elő nem írta.

Különös tiszteletének tárgyai voltak az Agnus Dei-k, azok a vértanúk hamvaival kevert kis viasz-érmek, amiknek megáldási jogát a pápa tartotta fenn magának. Szent Károly mindig sokat kért ezekből és kiosztotta hívei között; egyet, mint ereklyét, mindig a nyakán hordott és halála alkalmával ezt ajándékozták a savoyai fejedelemnek, aki azt nagy hálával fogadta.

Püspöki kötelességeit a Szentszékkal szemben nagyon komolyan vette és azért minden három évben, ahogy az egyházi törvények előírják, pontos jelentést küldött Rómába egyházmegyéje állapotáról és amikor csak főpásztori kötelességei megengedték, személyesen utazott Rómába. Nem hiányzott egy conclaveről sem, sőt 1572-ben, mikor V. Pius utódjának megválasztásáról volt szó, elment betegen, orvosainak leghevesebb ellenzése dacára is.

De a pápa iránti engedelmissége nem csupán szavakban vagy ilyen könnyebb zarándoklatokban nyilvánult meg; meg tudta törni a saját akarátát is és tudott alázatosan engedelmeskedni Róma döntéseinek. Mikor pl. a pápa bizottságot nevezett ki, amelyik szent Károlynak a milánói kormányzóval fennálló vitás ügyét elintézzze, a szent érsek ezeket a nemes szavakat írta: „Hallom, hogy a pápa öt bíbornokot választott ki az én egyházam jogainak megvizsgálására. Nyugodt lélekkel várom meg az ő véleményüket és lelkemből eltávolítottam minden aggodalmaskodást ezen ügyre vonatkozólag. Én mindent szívesen fogadok, amit el fognak rendelni, akár egyik, akár másik értelemben határozniak“.

Hasonlóképen, amikor egyes helyeken be akarta vezetni a máskülönben egész egyházmegyéjében szokásos szent Ambrus ritusát és emiatt sok kel-

lemetlen vád érte, szent Károly a következőket írta megbízottjának Rómába: „Ha a pápa parancsolni fog, én készen leszek minden dologra, a tőlem telhető legnagyobb tisztelettel fogom magam alávetni a Szentszéknek és úgy fogom fogadni megnyilatkozását, mintha magától a Szentlélektől eredne“. Hogy ezek nem egyszerű szavak voltak, azt megmutatta pár nappal később, amikor a pápa óhaját megtudván, azonnal elrendelte, hogy Monzában újra a római ritust használják.

De nemcsak a pápa parancsával szemben viselkedett így, neki elég volt egy egyszerű óhajítás. „Tudom — írta egy alkalommal Gambara bíborosnak — hogy az én kötelességem engedelmességni a pápának nemcsak akkor, amikor parancsol, hanem amikor csak óhajít is valamit.“ Ez a nagy tisztelete a pápa iránt nem volt azonban akadálya annak, hogy a maga észrevételeit, amikor szükségesnek gondolta, meg ne tegye a pápával szemben is. Egy alkalommal pl., hogy a sok epizód közül csak egyet említsünk, megtudta, hogy Ayamonte márki, a város kormányzója, aki nyílt ellenségeskedésben állott vele, Rómából engedélyt nyert arra, hogy ahányszor jelen akar lenni a szentmisén, az római ritus szerint tartassék meg. Szent Károly alighogy ezt megtudta, azonnal írt római megbízottjának, feltárva a helyzet minden következményét és kérve őt, hogy erről tegyen jelentést a pápának; és XIII. Gergely pápa — és ez nagy dicsőségére válik — visszavonatta az engedélyt.

Ilyen volt szent Károly lelkülete Krisztus földi helytartójával szemben: Tiszteletteljes engedelmesség, de amellettszinte nyíltság. Egy alkalommal, amikor egyik bizalmasa kevés tisztelettel nyilatko-

zott a Szentszékről, a következő szavakat intézte hozzá: „A mi feladatunk megmondani alázatosan a pápának azt, amit szükségesnek tartunk, a ti feladatotok végrehajtani azt, amit akar“. Mély bölcseségű szavak, melyek szépen megvilágítják szent Károly nemesen alázatos, de méltóságteljesen szabad lelkületét.

Ilyen érzelmek mellett meg lehet látni azokat az emberi gyengeségeket is, amelyek a pápák történelméhez kikerülhetetlenül hozzátapadnak, anélkül azonban, hogy a hitnek kárára volnának. És valóban szent Károly kortársai megállapították, hogy minden római útja alkalmával hitében és Krisztus helytartója iránti szeretetében megerősödve tért vissza.

XIV. FEJEZET.

Szent Károly működése a szomszédos egyházmegyékben és Svájcban.

MI GYAKRAN tévesen ítéljük meg a régieket, amikor azt hisszük, hogy a közlekedési nehézségek miatt mint a csiga házához, ők is szülőföldjükhöz voltak láncolva és a maguk kis területének határait nem tudták átlépni. Ezzel szemben a valóság az, hogy igenis meg tudtak jelenni ott, ahol szükség volt rájuk, még pedig olyan könnyedséggel, hogy bennünket, modern embereket is, akik immár távolságokat nem ismerünk, csodálkozásra ragadnak. Már a maga idején szent Ambrus meglepő gyakran tett utazásokat és látogatásokat messze eső területekre. Szent Károlyban pedig — lehet mondani — szinte hajlamosság volt hosszú utazásokra; szinte hihetetlen, hogy püspökségének 24 esztendeje alatt micsoda óriási területeket utazott be!

Rómában az volt a felfogás, hogy a kényes diplomáciai kérdések elintézéséhez senki sem ért jobban, mint Borromei bíboros; benne a legerősebb a tridenti törvények szelleme és a legügyesebb is azok végrehajtásában. Olyan megbecsülésben és bizalomban állott, amit csak szentség és tudomány együttesen tudnak valakinek megadni. Egyházmegyéje kormányzásában rövid idő alatt elért sikerei, továbbá a keresztény élet

nagyszerű fellendülése mindenütt, ahol csak megfordult, olyan hírnevet szereztek neki, hogy neve az igaz reformnak mintegy jelképe lett.

A szent bíboros, jóllehet kiterjedt egyházmegyéjének ellátása épen elég gonddal és fáradsággal járt, talált időt és módot arra, hogy Itália más részeiben is dolgozzék és megjelenjen mindenfelé, ahová érseki hivatása vagy Róma parancsa szólította. Főpásztori munkája, melynek különben is messzeszóló híre volt, így mind szélesebb területekre terjedt ki, messze túl egyházmegyéje határain is, mindenütt a legnagyobb elismerést váltva ki; mert értette a lelkiismeretek felrázásának, a szabálytalanságok megszüntetésének s a keresztény élet felvirágoztatásának titkát.

Hogy a főpásztori látogatások hatása biztosítva legyen — amit a tridenti rendelkezések szerint minden püspök köteles egyházmegyéjében elvégezni — nagyon üdvösnek látszott, hogy egy magasabbrangú tekintély is meglátogassa néha az egyházmegyéjét és így a megyéspüspök munkáját ellenőrizze.

1575-ben, és pedig szent Károly állandó sürgetésére, XIII. Gergely pápa végre felújította az ú. n. apostoli vizitátorok intézményét. Milánó, hogy szent Károly óhaja teljesítve legyen, az első egyházmegyek között volt, ahova Rómából apostoli vizitátort küldtek. Míg a római apostoli vizitátor Milánóban megbízatásának eleget tett, mely inkább a bíboros érsek mérhetetlen buzgóságának és a nép szerencsés alkalmazkodásának a megállapítása volt, szent Károlyt 1575 április 22-én a novarai, lodii, bresciai, bergamói és cremonai egyházmegyek vizitátorának nevezték ki.

Borromei bíboros munkáját azonnal megkezdte

a cremonai egyházmegyével. A látogatás három hónapig tartott. A nép nagy várakozással és kitörő lelkesedéssel fogadta. Már megérkezése napján megáldoztatott a székesegyházban nyolcezer embert, köztük sok vidékit, akiket a bíboros szentségének híre vonzott a városba. Néhány tudós egyházi férfiú segítségével, akiket magával vitt, aránylag rövid idő alatt mérhetetlen hasznú munkát végzett. Működését nagyon megkönnyítette a papság és a nép jóakarata. Itt-ott kivételesen akadt némi baj, de ezt szokásos erélyével hamarosan elsimította s könnyen meg tudta valósítani mindazt, amit bölcsesége alkalmasnak talált. Megszüntette a visszaéléseket, amelyek itt-ott bizonyos ünnepségek és nyilvános látványosságok körül előfordultak. Visszaállította a székesegyházban a rendszeres karimádságot, elsimította a viszályokat a kanonokok között, bölcs szabályokat állított fel a kórház számára, megreformált szerzetesrendeket és zárdákat. Milánóból néhány angelica apácát hozott, hogy példájukkal előljárjanak. A város püspöke, Sfondrati bíboros, aki később XVI. Gergely néven pápa lett és akit ebben az időben súlyos kötelelességek egyházmegyéjétől távol tartottak, visszatérve meglepődéssel látta ezt a nagyszerű eredményt és ezekkel a szép szavakkal tett róla tanubizonyosságot: „Borromei bíboros nem csupán vizitátor volt az én egyházmegyémmek, hanem annak védője és atyja“.

A cremonai egyházmegye megvizsgálása után szent Károly rövid időre visszatért Milánóba, hogy azután még ugyanezen évben megkezdje a bergamói egyházmegye vizitálását. Szeptember 1-én érkezett a város határára, ahol nagy pompával fogadták s körmenetben, baldachin alatt vitték be

a városba. A püspök, akit sürgös ügyek Velencébe szólítottak, alighogy értesült a milánói érsek megérkezéséről egyházmegyéjébe, bár lázas beteg volt, mindenáron vissza akart térni Bergamóba, hogy a pápa képviselőjét fogadja.

A látogatás itt is három hónapig tartott, kimondhatatlanul üdvös eredménnyel, ha tekintetbe vesszük azt a sok törvényt és rendelkezést, melyeket a bíboros tett s melyeket még ma is vallásos buzgósággal követnek. Munkája rendkívül fáradságos volt, mert eltekintve a templomokban, a kápolnában, intézetekben s zárdákban tett látogatásairól, majdnem mindennap maga köré gyűjtötte a papság főbbjeit, hogy az ellentéteket elsimítsa és reformrendelkezéseit előkészítse.

Néha ugyan komoly nehézségekkel is szembeke-rült, de okosságával mindent legyőzött. Így pl. a fegyelem helyreállítása végett kiűritett egy zárdát a város egyik részében és az apácákat fegyelmezettebb kolostorban helyezte el. A feloszlatott zárda kis templomában két szent vértanu teste nyugodott. Mikor az érsek ezeknek a szent ereklyéknek az átvitelét is elrendelte, a városrész népe, mely a szent vértanuk ereklyéjében az égi áldás biztosítékát tekintette, fegyveres kézzel állott ellent. Szent Károly, aki semmiféle erőszaknak sem szokott engedni, minden további nélkül kiközösítéssel sujtotta mindazokat, akik rosszul értelmezett buzgóság folytán a tüntetésben résztvettek. Erélyes fellépésére a nép megjuhászodott és nyilvánosan bocsánatot kért a bíborostól, aki örvendve a gyors és őszinte elégtételnek, visszavonta a kiközösítést és néhány nap múlva a szent ereklyét diadalmenetben vitték át az elhagyott templomból az új zárdába és a nép is ott volt a menetben, de

nem fegyverrel kezében, hanem alázatosan és tiszteletteljesen, égő gyertyákkal.

A következő évben a Milánóban kitört pestisjárvány megakadályozta abban, hogy apostoli látogatásokat tegyen; de már 1578 áprilisában a pápa újból megbízta a vigevanói egyházmegye felülvizsgálásával. A szent érsek azonnal odautazott és mivel tudta, hogy az általános inség következtében ott is nagy szegénység uralkodik, a látogatást saját költségén végezte, nehogy a püspököt vagy az egyházmegyét kelljen megterhelnie.

Vége 1580-ban kezdte el a bresciai egyházmegye vizitálását. Minden útja között ez volt a legfáradtságosabb, de viszont sok lelki vigasztalás kárpótolta érte. A papság és a nép vallási helyzetén ugyanis nyomot hagyott — különösen egyes helyeken — az eretnekségek közelsége. A hegyi lakók kemény természete és a milánói érsek elszánt erélye folytán félős volt, hogy valami súlyos összeütközés támad a közrend és nyugalom nagy veszélyére. A velencei köztársaság kormánya, mely alá abban az időben Brescia tartozott, komolyan aggódott is. De az emberi politika kifelejtette számításából a rend és nyugalom egyik legértékesebb elemét, a szentség varázsát.

Szent Károly nyolc tudós papja kíséretében, akiket külön-külön az egyházmegye különböző részeibe küldött, 1580 febr. 24-én vonult be Bresciába és egykorú történetírók feljegyzései szerint egyszerű és fényes fogadtatásban részesült. A püspök, a város előkelőségei és nagy néptömeg három kilométerre elébe ment.

Szent Károly késedelem nélkül munkához látott, de látogatását kétszer is meg kellett szakítania: egyszer a húsvéti ünnepek miatt, másodszor pedig,

hogy Milánó kormányzójának, Ayamonte márkinak halálos ágyához siessen. És jóllehet ezek a fáradságos utazások nagyon kimerítették, a látogatást azonnal tovább folytatta.

Borromei bíboros útja — lehet mondani — állandó diadalmenet volt. A városok és falvak szinte versenyre keltek, hogy minél ünnepélyesebb fogadtatásban részesítsék; diadalkapukat állítottak és hatalmas néptömegek várták útjában, hogy láthassák és áldását vegyék. Megható jelenetek játszódtak le: kérgeslelkű bűnösök, megcsontosodott ellenségek, tévhitbe sodort emberek borultak sírva lábaihoz és tértek meg; rablók, zsványok és szegénylegények, akik a szent érsekkel véletlenül szembe találkoztak — mert útjában gyakran kellett hegyek magányában, elrejtett csárdákban éjtszakázni — megtértek, meggyóntak és életüket megváltoztatták. Így pl. mikor Bresciából Milánó felé ment, egy éjtszakát Martinengo közelében egy csárdában kellett töltenie, mely közismerten rablók találkozóhelye volt. Így történt ezen az éjtszakán is; a rablók az éj leple alatt összegyűltek, de a szelíd és szent érsek látása úgy megrendítette őket, hogy Istenhez fordultak. Ki fog először meggyónni, kérdezték egymástól szégyenkezve? Vessünk kockát és aki veszít, az menjen elsőnek. A legöregebb veszített, az, aki talán a rablók vezére volt és azonnal elszánt lépéssel ment a bíboros szobája felé. Szent Károly térdenállva végezte breviáriumát. A rabló megilletődve nézte pár pillanatra, azután maga is térdre ereszkedett; megvárta, míg a bíboros befejezi imáját, azután meggyóna bűneit és sírva kért bocsánatot. És a többiek is mind, egyik a másik után elvégezték gyónásukat; a következő reggel fegyvertelenül részt vettek a

bíboros szentmiséjén. Szent Károly aztán levélben ajánlotta őket az cremonai káptalan prépostjának, hogy őket jószándékukban és elhatározásukban megerősítse.

Papok is, akiket elkapott a Mammon ördöge vagy akár még aljasabb szenvedély is és akik papi jellegükről és méltóságukról megfélemedkezve éltek, a szent érsek közelségében találtak erkölcsi erőt, hogy az örvényből kiszabaduljanak.

Nyakas lázadó községek, melyeket saját püspökük kiközösítése sem tört meg, most megjuhászodtak egyszerűen attól való félelmükben, hogy Milánó szent érsekének áldásában nem részesülhetnek.

Egykorú feljegyzések, számot akarván adni azoknak a számáról, akik egy-egy reggel szent Károly kezéből áldoztak, hihetetlen számokat mondanak; pedig valószínűleg nem túloztak, ha meggondoljuk azt, hogy szent Károly apostoli látogatásai alkalmával nem juthatott el mindenfelé, hanem csak a vidékek főbb pontjait érintette és így a környék népe is mindenütt megjelent. Olyan látvány volt az, hogy egyik életrajzírója — aki különben szemtanúja volt az eseményeknek — nem tudta másképp jellemezni, mint ezen szavakkal: „Olyan volt, mintha Jézus Krisztus valamelyik apostola tért volna vissza a földre!”

A bresciai egyházmegye látogatását a város pontos felülvizsgálásával fejezte be szent Károly. November első napjaiban ért oda s annál nagyobb lelkesedéssel fogadták, mert látogatásának üdvös hatásai az egyházmegyében már érezhetők voltak. A szent érsek elég sok visszaélést talált itt is, különösen a női zárdák clausuráját illetőleg, amikben nagy buzgósággal iparkodott segíteni.

Utazásai egész különleges fontosságot és jelen-

töséget nyertek azáltal is, hogy jótékony hatását nemcsak ott tudta éreztetni, ahol az célja volt, hanem mindenütt, amerre csak elhaladt. Néha utazásaiban hosszú és távoli kitéréseket engedett meg magának, majd ezt, majd ezt a várost látogatván meg látszólag szórakozás céljából, a valóságban azonban szent, nemes, reformáló célból. Egy-egy ilyen egyszerű kirándulása szinte felért egy főpásztori látogatással.

Ebben a tekintetben különös említést érdemel 1580-ban történt római útja. Hazafelé jövet szokása ellenére nem választotta a rövidebb utat, hanem Firenzébe érve letért Ferrara felé. S hallva azt, hogy a Pón lehajózva egy nap alatt Velencébe lehet jutni, elhatározta, hogy oda utazik, ahol különben is pápai megbízásból kifolyólag elintézni valója volt.

A páduai egyetemen ugyanis ebben az időben sok német ifjú tanult, akik magukkal hozták a hazájukban grasszáló protestantizmust. Rómának sok gondot okozott ez a kérdés. A pápa már arra gondolt, hogy a velencei dogékhoz fordul, akikhez az egyetem tartozott, de a velencei köztársaság elég makacs volt s Róma felszólítását mindig illetéktelen beavatkozásnak fogta fel.

Szentségének nagy hírének fogva csak Borromei bíboros látszott arra alkalmasnak, hogy a dogék ellenállását megtörje, ezért XIII. Gergely pápa megbízást adott neki. Szent Károly hat napig időzött Velencében és elért mindent, amit csak óhajtott; örömmel jelenthette a pápának, hogy Velencében mindent meg fognak tenni, hogy az egyetemtől a veszélyt távol tartsák és a hit tisztaságát megőrizzék. De szent Károly velencei tartózkodása alatt nem feledkezett meg a papságról sem, amely nagyon is rászorult a reformra; felújította az egy-

házi ruha viselését, amit a püspökökkel egyetemben az egész papság elhagyott; miután tizenhat püspököt talált ott egyházmegyéjüktől távol, kikérdezte őket indokaik felől, azután a jelentést Rómába küldte. Így sikerült is jónéhányat a hanyag főpásztorok közül székhelyükre való visszatérésre kényszeríteni.

A katolikus apostol számára senki sem idegen. Annál kevésbbé lehettek Borromei szent Károly mérhetetlen buzgóságának idegenek a svájciak, akik olyan közel laktak és akik közül sokan hívei közé tartoztak. A milánói egyházmegye ugyanis kiterjedt a svájci határokon túlra s körülbelül 50 plébániával rendelkezett.

Könnyű megérteni, hogy szent Károly buzgalma milyen szeretettel fordult Svájc felé. Tudta, hogy a protesztánsok mindent elkövetnek, hogy ennek a jó, egyszerű népnek katolikus hitét elvegyék, remélve, hogy a protestánssá tett Svájcon keresztül könnyebben jutnak el Olaszországba is. A katolikus kantonok azonban hősiesen ellenállottak és a hitükben való kitartás jeléül a trienti zsinatra képviselőt is küldtek. Mindez nagyon szimpatikus színben tüntette fel a katolikusok előtt Svájcot, de még inkább szent Károly előtt, aki római tartózkodása első napjaitól bíboros védője volt Svájc katolikus kantonainak.

Mikor Borromei szent Károly mint érsek Milánóba jött, legelső gondja volt, hogy nyáját a reformáció ragályától megóvjá, természetesen odafordult hát tekintete, ahol a veszély a legnagyobb volt, az egyházmegye azon részére, mely benyúlt Svájcba. Alighogy gondoskodott székvárosának legégetőbb szükségleteiről, azonnal látogatást tett az egyházmegyéhez tartozó svájci plébá-

niákon. Mivel tudta, hogy a hatóságok nagyon is féltékenyek e területek kormányzására, ellátta magát hatósági engedéllyel; sőt hogy cselekvési szabadságát még jobban biztosíthassa, kérte, hogy útjában a hatóság egy képviselője kísérje.

Ez a látogatás egyrésztől nagyon elszomorító volt, miután rendkívül sok rendetlenséget és visszaélést fedezett fel a nép és papság körül, másrésztől azonban sokat ígért, mert hajlékonyságra és engedékenységre talált mindenfelé.

1570-ben szent Károly még egy utat tett Svájcba, mely szintén üdvös eredményekkel járt; egész néptömegek mozdultak meg, hogy láthassák a szent bíborost és áldását fogadhassák; a papság is mintegy újjászületve érezte magát a hit nyilvános megnyilatkozásaitól; amerre csak elhaladt a szent zarándok, mindenütt újraéledt a katolikus érzés. Különös gondja volt a szerzetesházakra, amelyekben megszállni szokott és amelyeknek félszégeit megismerni így több alkalma is volt; így például Luzernben, ahol a ferencrendiek vendége volt, észrevette, hogy a szerzetesi szellem nagyon aláhanyatlott. Reggel, miután miséjét elmondotta, összegyűjtötte a szerzeteseket és megmondta nekik nyíltan, hogy viselkedésük mennyire helytelen és buzdította őket, hogy a régi fegyelmet állítsák vissza. És intése hamarosan eredménnyel járt.

Az sem kerülte el figyelmét, hogy egyes helyekre olyan tanítók kerültek, akik a tanítás ürügye alatt vallási propagandát űztek; ezért javaslatot tett a luzerni tanácsnak, hogy űzzék ki ezeket. A javaslatot, bármennyire szigorú volt is, elfogadták és végre is hajtották. Talán ép ennek a bátor elszántságnak lehet tulajdonítani azt, hogy a svájci nép nagy részében még ma is megmaradt az ősi katolikus lélek.

1577-ben szent Károly újra megjelent Svájcban. Látogatása ez alkalommal váratlan volt és meglepetésszerűen hatott. December 9-én utazott el Milánóból és másnap reggel már Biascában volt, ahol résztvett és elnökölt a papság gyűlésén, mely ilyen módon kitűnő eredményekkel járt.

Bár szent Károly még kétízben tett látogatást egyházmegyéjének svájci részében, tudta, hogy mindez keveset használ, hacsak állandó jellegű intézkedéseket nem tesz a katolikus hit ébrentartására. Ezért figyelmét azon intézmények felé fordította, melyeknek célja egész Svájc lelki ellátása volt. Így például a svájci szemináriumot kibővítette, hogy Svájc akármelyik részéből a jelentkező ifjak számára rendelkezésre álljon; ügyes sakkhúzással bevezette a jezsuitákat és a kapucinusokat, bár az ország abban a hírben állott, hogy nagyon is barátságtalan a szerzetesrendekkel szemben; végül pedig a kantoni kormány által apostoli nunciaturát állíttatott fel.

Ami szent Károly utazásait illeti, azt lehet mondani, hogy szent Károlynak két különböző utazási módja volt. Az egyik, amikor ájtatosságból zárandoklatot végzett; ilyenkor útja csak imából és ájtatosságból állott; a másik, amikor főpásztori hivatásából kifolyólag utazott és ilyenkor legfőbb gondja volt, hogy a lehető legrövidebb idő alatt célhoz érjen, nem törődve fáradsággal és kényelmetlenséggel. Élvezetből vagy szórakozásból szent Károly soha egy lépést sem tett, legalább is Milánóba való bevonulása után.

Szent Károly majdnem mindig lóháton utazott, amint különben ez a kor szokása volt és csak nagyritkán fogadta el azokat a fogatokat, amelyeket püspökök és fejedelmek versengve bocsátottak

rendelkezésére. A társadalmi szokások abban az időben magukkal hozták, hogy a bíborosok kellő díszes kísérettel utazzanak s ez a kíséret annál népesebb volt, ha valami diplomáciai küldetésben jártak fejedelmeknél vagy uralkodóknál. Szent Károly az egyházmegyék látogatása alkalmával tudós egyházi férfiakkal kísértette magát, ezekhez jöttek még a jegyzők és titkárok és a szükséges cselédség.

Szent Károly, mint praktikus érzékű ember, amennyire csak lehetett, kerülte, hogy utazásainak költségeivel azokat a vidékeket terhelje meg, amelyeken keresztülhaladt. Így például cremonai látogatása alkalmával úgy rendelkezett, hogy az egyházmegye csak kilenc személy elszállásolásáról és étellemezéséről gondoskodjék, hozzáfűzve: „saját költségemen gondoskodom azokról, akik ezenfelül kíséretemben lesznek“.

Amikor nem hivatalos utazásról volt szó, megtiltotta, hogy érkezéséről a népet értesítsék és így gyakran annyira váratlanul érkezett egy-egy helységbe, hogy sem szállást, sem ételmet nem lehetett találni. Így például egy este Magadinóban csak két fölösleges ágy akadt, holott kísérete tizenkét személyből állott. Szent Károly, aki az önmegtartóztatásban mindig első volt, megelégedett az éjszakára egy paddal és nem akarta elfogadni azt a néhány halat sem, amit felajánlottak. Magadinóban egy másik alkalommal kellemetlenebb esete is történt; vigyázatlanság folytán kigyulladt az istálló, ahol a bíboros lovai állottak. A lovak bennégtek. A hír villámgyorsan elterjedt és nemes versengés indult meg, hogy a bíborosnak és kísérőinek lovak felajánlásával az utazást lehetővé tegyék. Szent Károly a maga részéről nem kevésbé volt nemeslelkű: nemcsak hogy nem követelt semmi kártéri-

tést elvesztett lovaiért, hanem még ő kárpótolta az istálló tulajdonosát a leégett istállóért és száz scudit ajándékozott neki.

Ha a szükség úgy kívánta, éjtszaka is utazott; így például 1583 szeptemberében, mikor a szavojai fejedelem betegségéről értesült, az egész éjtszakát keresztülutazta, hogy a beteg ágyánál megjelenhessen.

De szent Károly nemcsak a hosszú utazás kényelmetlenségét és fáradságait tudta nagyszerűen viselni, hanem ritka ügyes hegymászó is volt. Egy téli éjtszakán megtette az utat Pontetresától Biascáig, ami még az ottani hegyi lakók előtt is csodálatosnak tűnt fel. Kíséretének egyik tagja mesélte el, hogy a koromsötét éjtszakában kézzel kellett kapaszkodniok, mint a macskáknak és miután egymást sem látták, fehér zsebkendőt kötöttek vállukra hogy meg tudják egymást különböztetni. Mikor virradat előtt két órával Biascába értek, az éjtszakai kirándulás a hó és jég között alaposan meglátszott rajtuk; arcuk és kezük, szent Károlyt sem véve ki, tele volt ütődéssel és zúzódással.

Ennyi utazás mellett nincs mit csodálkozni azon, ha vele és kíséretével néha mulatságos történetek, máskor komoly, veszélyes dolgok fordultak elő. Így például Tremènicóban egy hatalmas férfi vállán kellett átkelnie a megáradt folyón. A folyó közepére érve, a jó ember nem bírta többet ellenállni a hullámok sodrának, megcsúszott és a vízbe ejtette az érseket, míg ő maga úszva menekült. Csak nagy bajjal tudták megmenteni szent Károlyt, aki azonnal szerencsétlen hordozója után tudakozódott. Nagynehezen találták meg rejtekhelyén, ahová féltelmében menekült. Mikor elővezették, szent Károly örvendezve fogadta és pénzzel ajándékozta

meg, mondván: „ettől el fog múlni félelmed“. Mikor 1579-ben Rómába utazott, az Appenineken való átkelése alkalmával egy meredek lejtőn egyik kísérője lovastól együtt egy szakadékba zuhant. Szent Károly a szerencsétlenül járt ember kiáltását hallva, keresztet vetett feléje. A szerencsétlen lovas megmenekült a biztos haláltól, zuhanása közben ugyanis egy bokorban fennakadt, míg a ló agyonzúzta magát a mélységben. A jelenlevők utitársuk csodálatos megmenekülését szent Károly imájának tulajdonították.

Más alkalommal Valbronában maga szent Károly zuhant le lovastul egy szikláról, de ő is sértetlenül ugrott talpra anélkül, hogy megsebesült volna; ahogy egyik kísérője írta: „mintha csak önként és kényelmesen szállott volna le lováról“.

Egy őszi éjtszakán, amikor Comoból Milánóba ment, egy árokba esett öszvére alá s mivel az éjtszaka nagyon sötét volt, övéi nem is vették észre és tovább lovagoltak. Csak később, mikor távollétét felfedezték, tértek vissza, hogy megkeressék; és ott találták az árokban imádkozva, amint szokása volt minden nehéz helyzetben. Hasonló dolog történt egy másik éjtszaka, amikor Desióból tért vissza; szolgálai agyon akarták ütni öszvérét, hogy az érseket alóla kiszabadítsák; szent Károly azonban nem engedte. Nemsokára az öszvér önként fel-tápaszkodott és sértetlenül került ki alóla a bíboros is. Egy alkalommal meg Novarából Vercellibe utazván kocsin, amit a novarai püspök erőszakolt rá, a kocsi felbőrült. Ruhája és kalapja csupa sár lett, de neki semmi baja nem történt. Úgy látszott, mintha valami különös gondviselés őrködött volna felette.

Könnyű felételezni, hogy utazásai alkalmával az

ünnepélyes fogadtatások és a vendégszeretet fényes megnyilvánításai sem maradtak el. Sőt gyakran minden tekintélyét latba kellett vetnie, hogy a fogadtatás túlságosan nagyszabású méreteit megakadályozza. Ritkán fogadta el a világi emberek vendégszeretetét, inkább papnál vagy szerzetesházakban szerette az éjtszakát eltölteni. A gazdagok csak nagy nehézség árán jutottak hozzá egy-egy látogatásához. Egy tiranói nemes ember, hogy legalább egyszer asztalánál vendégül láthassa, az utcaporában térdenállva hívta meg. Egyesek nagyon is merész cselszövésekhez folyamodtak, hogy házukat látogatásával megtisztelve lássák. Peregóban egy gazdag úriember erőszakkal emelte le a nyeregből és kényszerítette villájába, hogy megpihenjen. Fanóban egy Petrucci nevű nemes ember és felesége szegényeknek öltöztek, hogy palotájukba így csellel elcsalhassák.

Ez az égő buzgóság, minden kényelem megvetése s minden tisztelés elől való kitérés Borromei bíboros köré a szentség fénysugarát szötte. Úgy özönlöttek hozzá, mintha fejedelem volna; úgy óhajtották látogatását templomaikban vagy átutazását földjeiken, mint az áldás és szerencse zálogát; fejedelmek és uralkodók nagy tiszteletnek tartották, ha látogatását fogadhatták; maguk a protestánsok is siettek prédikációit meghallgatni és boldogan fogadták áldását, meghódolásuk magyarázatára csak annyit mondva: „ha a püspökök és papok mind ilyen szentek lettek volna, nem lett volna soha hitszakadás“.

Szent Károlyt úgy tartották a pápák és nép egyaránt, mint a tridenti zsinat ideális püspökét. Nem csoda tehát, ha munkáját megbecsülték; nem csupán Milánóban, hanem messzeeső népeknél is.

Főpásztori munkájának emléke kitörülhetetlen marad az általa meglátogatott vidékeken; nem csupán a szívekben, hanem a népek erkölcsében is. A történelemnek csak igen kevés alakja jutott olyan nagy és annyira széles népszerűséghez, mint Borromei szent Károly. Lehet mondani, hogy ma sincs plébánia a milánói egyházmegyében, sőt egész Észak-Olaszországban, ahol szent Károlyról meg nem emlékeznének és neve nem élne áldva a nép szívében és ajakán. Szinte megszámlálhatatlanok a templomok, kápolnák, oltárok, melyek az ő tiszteletére vannak szentelve; mindenfelől érkeznek kérelmek, hogy ereklyéiből részesüljenek. Szenttéavatásának harmadik századát olyan ünnepélyességgel ülték meg, hogy nagyobb egy élő püspöknek sem juthat osztályrészül.

A svájciak lelkében is elevenen él a nagy reformáló érsek tisztelete. Sok svájci templomban oltárokat szenteltek neki és a hegyek lejtőin számtalan kis kápolna emlékeztet az ő apostoli útjára. És helyesen: szent Károly működése olyan volt ezen a szerencsétlen vidékeken, mint a zsidó nép csodálatos tűzoszlopa, mely kivonta őket a tévely szolgaságából és elvezette az igaz útra. Szent Károlyt a svájciak még ma is az ő „feledhetetlen barátjuk“-nak nevezik és — róla írva — ünnepélyesen állítják, hogy sohasem fogják elfeledni azt, aki annyira gondoskodott róluk és akinek köszönhetik nagyrészen katolikus hitüket.

Szent Károly hite és lelke valóban olyan volt, mint valami édes illat, mely átjárt mindent, aminek a közelébe férhetett. Alakja eltűnt már több mint három százada a földről, de azok a vidékek, amelyeken buzgótsága tevékenykedett, még ma is érzik szentségének illatát.

XV. FEJEZET.

Szent Károly rokonaival és barátaival szemben.

MI NEHEZEN tudjuk elképzelni a szenteket a mindennapi élet egyszerű vonatkozásaiban. Az a fénysugár, mely őket szenttéavatásuk után körülveszi; az ima, mellyel tiszteletünket irántuk kifejezzük; az a kultusz, mely nekik templomokat emel; az a hódolat, mely az ő képüket az oltárok magaslatára helyezi, — mindez annyira elszakítja őket a földtől és képzeletünkben olyan magasra helyezi, hogy — mint egy modern író mondja — szinte nem akarjuk valónak tartani, hogy voltak valaha olyanok is, akik velük találkoztak vagy akik velük együtt éltek, vagy a rokonság vagy barátság kötelékében állottak velük. Ez a csalódásunk annyira megy, hogy szinte a tökéletlenség árnyékát veti a földi érzelmekre, mintha azok összeférhetetlenek volnának a szentséggel.

Pedig ez tévedés, ami ellen hangosan tiltakozik az egész keresztény aszkétika. Tiltakozik ellene maga Jézus Krisztus, minden tökéletesség példaképe, aki nem vetette meg sem a barátság édes viszonyát, sem a rokonság kötelességeit; tiltakoznak ez ellen az egyházatyák, a szerzetesi élet megalapítói, a nagy püspökök, a leghíresebb pápák és a középkori vagy újkori szentek legnagyobb alakjai is: — és tiltakozik ez ellen dicsőséges szent Károlyunk is.

Szent Károly mélységes gyermeki szeretettel volt

szülei iránt, akiket sokkal jobban szeretett, semmint az akkori társadalmi szokás vagy neveltetés magával hozta. Ennek tanubizonyossága levelezése, amit mindig tisztelet és figyelmesség hat át, amikor szüleinek ír; atyját „atyám“-nak, „tiszteletreméltó uram“-nak nevezi, anyját pedig „grófnő úrnő“-nek; atyja viszont a maga részéről nem kevésbé szeretettel volt iránta; a leveleket aláírja mint jó atyja és ha a kor stílusának megfelelően fiát „főtisztelendő fiam“-nak is nevezi, mégis gyakran „jó fiam“-nak vagy „kedves fiam“-nak hívja.

Szent Károly alig húszéves volt, amikor atyját elvesztette 1558 július 27-én; édesanyja pedig akkor halt meg, amikor ő még gyermek volt; de hogy szentünk milyen gyermeki szeretettel volt szülőanyja iránt, azt mutatják azok a levelek, amiket, miután édesapja háromszor nősült, két mostohaanyjához írt.

Szent Károly életrajzírói családjában hét testvérről beszélnek, a valóságban azonban nyolcan voltak. Szentünk nem a harmadik, hanem a negyedik gyermek volt. E tévedés valószínűleg onnan ered, hogy az egyik gyermek, Vitaliano, aki szent Károlynál egy évvel volt idősebb, meghalt hatéves korában és így neve nem szerepelt a történelemben.

Az első gyermek, aki a szülők házasságának csak a hatodik évében született, Frigyes volt. Azután következtek egyévi időközökben a többi gyermekek: Izabella, Vitaliano és Károly és azután a négy leány: Kamilla, Geronima, Anna és Hortenzia. Ez utóbbit kivéve mind az első házasságból, a harmadik asszonynak nem volt gyermeke.

Izabella, a legidősebb nővér, a domonkosrendi apácák szerzetébe lépett. Szent Károly gyöngéd

szeretettel volt iránta, sok hátramaradt levél bizonyossága ennek a gyöngéd testvéri viszonynak.

Többi nővérei férjhezmentek, aminthogy Fri-gyes fivére is megnősült. Szent Károly fáradozásai, hogy e házasságok révén vagyont, tiszteletet és hatalmat szerezzen családjának, ismereteseek. Ha valaki Borromei bíboros utolsó éveinek szentségéből kiindulva akarná a családjáért dolgozó fiatal bíboros cselekedeteit megítélni, nagy zavarban volna.

Kamilla, második nővére, egy Gonzagához ment feleségül, aki később Benevento kormányzója lett. De ettől eltekintve is, a Gonzagák Észak-Olaszország legelőkelőbb családjához tartoztak. Borromei bíboros annyira büszke volt a Gonzagákkal való rokoni kapcsolatára, hogy mikor a házasság még csak távoli ígéret volt, már megírta egyik bizalmasának és közvetítőjének a családi ügyekben: „Hálát kell adnunk mindnyájunknak Istennek azért a reményért, melynek valóra válása Olaszország egyik legnemesebb családjának barátságát és ilyen nagy hercegek rokonsági kapcsolatát biztosítja nekünk“.

Nem kisebb meglepődés csillog keresztül ugyanazon év május 8-áról kelt levelén, mikor közli fivérének Virginia Della Roverevel kitűzött házasságát és így az Urbino hercegekkel való rokonságát.

Geronima nővérének a házassága egy nápolyi herceggel szintén szent Károly érdeme.

De szent Károly testvéri gondoskodása a házasságok megkötésével nem merült ki, a legközvetlenebb és legszeretetre méltóbb kapcsolatot változtatlanul fenntartotta velük. Különösen szívélyes viszonyban állott Kamilla nővérének férjével, Gon-

zaga herceggel. Ahányszor Rómába kellett utaznia, mindannyiszor kedves kötelességének tartotta őket meglátogatni. Mikor 1575-ben, a szent év alkalmával jámbor római zarándoklásáról hazatérőben volt, szokása szerint Guastalában nővérénél útját megszakította. Nagy meglepetésére azonban nővére férjét súlyos betegen találta. S a betegség nem szűnt meg, egynéhány nap múlva a fiatal Gonzaga herceg az érsek által a nagy lépésre előkészítve elhunyt. A temetés után még tíz napot időzött a kastélyban szent Károly, hogy nővére fájdalmát enyhítse, ami igazán nagy dolog volt olyan embernél, aki időkimélés szempontjából az éjszakai nyugalommal is három órára szorította le. Elutazásakor pedig kiapadhatatlan testvéri szeretében egy jámbor papot rendelt nővére mellé, hogy az tanácsával mellette álljon a családi ügyek elintézésében; a két kis árvát pedig a legnagyobb szeretettel vette körül.

Azt is ki kell emelnünk, hogy szent Károly testvéri szeretete a halállal sem szűnt meg. Mikor Rómából végérvényesen Milánóba ment át, fivére holttestét is, amely addig Rómában pihent, átszállíttatta szülővárosába.

Anna, az utolsóelőtti leány, erényeivel messze kimagaslott többi nővérei közül. Jámbor erkölcei folytán különleges helyet biztosított magának szent Károly szívében. Ő a lepantói hős fiához, Fabrizio Collonához ment férjhez. E házasság létrejöttén, mely a Borromeiakat egyik legelőkelőbb római családdal kötötte össze, sokat fáradozott IV. Pius pápa és szent Károly is. Mikor 1580-ban Anna özvegygé lett, a kolostorba való vonulás szándékával foglalkozott, amiről azonban szent Károly lebeszélte. Két év múlva meghalt.

Szent Károly legfiatalabb nővére, Hortenzia is fényes házasságot kötött amennyiben egy Hohenems grófhoz ment férjhez. Az esküvőt pazar fénnel ünnepelték meg, ami érthető is volt; a pápa unokaöccse vette el a bíboros államtitkár nővérét. Három királyok napján a Vatikánban ünnepélyes bankett volt, márciusban pedig nagy lovagi mérkőzés, melyen hatezer lovag vett részt.

Szent Károly a Hohenems-rokonsággal mindig szívélyes viszonyban állott; a kastélyban minden születés egy-egy ünnep az ő számára s minden megbetegedése valamelyik gyermeknek fájdalmasan érinti. Ha Hortenziának könyvekre van szüksége, a szent érsek küldi azokat; ha társalkodónőre van szüksége, ugyancsak ő gondoskodik róla. 1570-ben egy svájci út minden fáradságát magára vette, hogy meglátogassa a Hohenems-rokonságot. A fiúkat Milánóban nevelteti a nemesek kollégiumában, az egyetlen leányt pedig apáca-testvéreinek, Coronának gondozására bízta. Hohenems gróf a maga részéről szintén nagy szeretettel és tisztelettel volt a szent bíboros iránt és azon kevés rokonok egyike volt, aki szent Károly halálos ágya mellett állhatott és utolsó áldását fogadhatta.

Az a nagy gondoskodás, amellyel szent Károly családjának anyagi jólétét és előkelő hírnevét ápolta, nem kerülte el egy történetíró figyelmét sem; sőt egyesek olyan szavakkal emlékeznek meg arról, ami mintegy szemrehányásnak hangzik a nagy bíborossal szemben. Pedig egészen bizonyos, hogy ha a dicsőséges szent nem törődött volna családjával, más történetírók vagy ugyanazok a ridegség szemrehányásával illették volna. Egyszer Mária születése ünnepén, 1584-ben, mikor a szent

érsek a szószeőről a híveknek kifejtette azokat az indítóókokat, amiért szent Máté a maga evangéliumában a szent Szűz családfájáról néhány oldalon keresztül megemlékezik, így fejezte be beszédét: „Az előkelő születés Isten ajándéka és kegyelme; nem kell megvetni ezt az áldást, mert hálátlanság volna. Az előkelőség hatalmas ösztönző erő az erénynek gyakorlására és erős fék a bűnökkel szemben. Az előkelőben a bűn mindig gyűlölete-sebb, de viszont az erény is nagyobb fényben ragyog és egy aranyba foglalt drágakőhöz hasonlít, mely jobban csillog, mintha csak ezüst foglalatban volna“.

Szent Károly viselkedését családjával szemben e szavak fényénél kell lemérnünk. Sokat törődött azzal, hogy családjának erénye, drágakőhöz hasonlóan, inkább aranyba, mint ezüstbe legyen foglalva. Szerencsére szűkebb rokoni közül senki sem lett a Borromei névre érdemetlen.

De népes rokonsága mellett szent Károlynak messze ágazó baráti köre is volt. Ide tartoztak első-sorban azok, akik vele egy házban éltek, a legszerényebbet sem véve ki. Számtalan kedves és jellegzetes esetet lehetne följegyezni baráti figyelméről alattvalói iránt.

Alighogy bíboros lett, megemlékezett egykori dajkájáról és írt Guidó grófnak, hogy gondoskod-jék nyugodt, gondnélküli életéről. Rómában is sokat törődik Aronában hagyott cselédeivel és első-gondja volt, hogy gyermekeik jövőjéről gondoskodják.

Igaz, hogy személyzetétől szigorú életet és parancsaival szemben teljes engedelmességet követelt úgy annyira, hogy szolgálatba lépésük előtt kikér-dezte őket, akárcsak szerzetbe léptek volna. De

viszont annyi figyelemmel és kedvességgel bánt velük, hogy kortársaihoz viszonyítva méltán csodálatot kelthetett. Első életrajzírói beszélik, hogy mikor reggelenként fölkelt és olyan szobán/kellett átmennie, ahol személyzetének tagjai aludtak, zajtalanul, óvatosan lépkedett, hogy senkit álmából fel ne ébresszen. De szeretete akkor nyilvánult meg a legjobban, ha valaki beteg volt vagy öregség, betegség folytán munkaképtelenné vált; az ilyeneket sohasem bocsátotta el szolgálatából, sem kórházba nem küldte, ha betegek voltak; ott tartotta őket halálukig s bár minden szolgálattól mentesítette őket, mégis megadta egész fizetésüket.

Ilyen példa nyomán egész házanépének élete átalakult. Annyi szeretet, kölcsönös megértés és együttérzés volt közöttük, hogy sem panaszt, sem vitatkozást, sem veszekedést nem lehetett körükben hallani. Jóllehet személyzete mintegy száz emberből állott s alig három földi akadt közöttük. Micsoda ellentét bizonyos mai modern családokkal szemben! Jól jegyezte meg valaki, hogy „a háziúr szentségének és imájának kell tulajdonítani ezt az áldást“.

De szent Károly baráti érzése nemcsak palotájára és annak lakóira terjedt ki, nagy és nemes szíve folytán a véletlen találkozások vagy a hivatalos, száraz tárgyalások gyakran tartósabb viszonyt fejlesztettek ki, mely azután gyakran barátságba ment át. A kor leghíresebb emberei, akik tudományuknál vagy életszentségüknél fogva kitűntek, legbensőségesebb barátai voltak. Papi alkalmazottai, akik majdnem mind magas egyházi méltóságba jutottak, a legszívélyesebb barátságban maradtak vele mindvégig; tanácsot kértek tőle saját lelkeikre vagy egyházmegyéjükre

vonatkozólag, rábízták aggodalmaikat s Milánóba látogatva biztosak voltak benne, hogy a bíboros-érseknél mindig szíves vendégszeretetre találhatnak. „A püspököknek vendégszeretőnek kell lenni — mondotta szent Károly alkalmazottainak — ha elveszítetek tőle ezt az erényt, megfosztjátok a legnagyobb tisztelettől, mellyel Isten és az emberek szemében bír.”

Szent Károly ugyan jótékony szelleme volt minden rokonának, de azt viszont sohasem engedte meg nekik, hogy egyházának kormányzásába bele szóljanak. Őszinte barátja volt ugyan minden alantosának is, de sohasem tűrte, hogy azok kitüntetésért vagy kiváltságért tülekedjenek.

Egy alkalommal egyik anyai rokona írt neki egy pap kanonoksága érdekében. Szent Károly így válaszolt: „az egyházi javadalmak ügyében nem akarok és nem lehetek tekintettel személyekre; nekem egyedül Isten nagy szolgálatát kell nézmem.” És mindig ez volt az ő kormányzási módja; szeretete rokonait anélkül azonban, hogy a szeretet megzavarta volna tiszta ítéletét. Mikor római megbízottja, Speciano, nagy dícsérettel emlékezett meg Rómában a Borromeiakról, mint a bíborosérsek óhajának hűséges végrehajtóiról, kötelességének tartotta megírni, hogy azt ne tegye; sőt, mint tapasztalt ember hozzáfűzte, hogy a reform terén buzgólkodó püspökök sokkal több akadályt találnak rokonaik részéről, mint idegeneknél. „A rokonok kérését — mondta egy alkalommal — az ékszerész mérlegére kell tenni, ha szabad így beszélnem, mert nagyon könnyen engedjük magunkat befolyásolni, ha csak nagy erkölcsi bátorsággal fel nem vértezzük magunkat.” Így például a leghatározottabban ellene szegült egyik nővérének, aki

azt akarta, hogy egy foglyot a halálos ítélet végrehajtására szolgáltatson ki; sőt szent Károly heves szemrehányást tett neki, megjegyezve, hogy óhaja nemcsak minden becsületes vallásos lélekkel, hanem a női gyöngédséggel is ellentétben áll. Corona nővérének is megtagadta egyik kérését, amit egy szerzetes érdekében elébe terjesztett, jöllehet talán őt szerette a legjobban. Két domonkosrendi apácának pedig, akik különben a pápa nővérei voltak, mikor a clauzura végrehajtásának ellene szegültek, azt felelte, hogy tőlük, épen, mert a pápa nővérei, az ellenkezőjét, a reform végrehajtásában jó példát várt volna.

Egyházkormányzati ügyekben annyira szigorú volt rokonaival szemben, hogy azoknak másokhoz, idegenekhez kellett fordulniok, ha el akarták érni különben tiszteletreméltó óhajukat; még a látszatát is kerülte annak, hogy családi érdekeit az egyházi életbe beviszi. Ezért érseki palotájában nem állíttatta fel őseinek képét sem, hanem ehelyett elődjait helyezte el és egy ilyen tartalmú törvényt hozott az egyik tartományi zsinaton az összes alája tartozó püspökök számára. Az egyházi törvényeknek megfelelően eltávolította a templomokból a halotti felírásokat és ebben a legszűkebb rokonaival sem tett kivételt. 1575 után főpásztori aktáira nem írta többet, hogy Borromei bíboros, hanem egyszerűen „Santa Prassede bíborosa”. S amint semmi befolyást sem engedett rokonainak az egyházi kormányzásban, úgy azt sem engedte meg soha, hogy rokonai közül valaki is az egyházi vagyonban részesüljön. Mikor számtalan és gazdag javadalmáról, amelyekkel a pápák felruházták, lemondott, egy rokonát sem részesítette belőlük, sem pedig nem akart soha közbejárni má-

soknál érdekükben; úgyannyira, hogy a rokoni kötelék nemcsak hogy nem hozott nekik semmi anyagi előnyt az egyház javaiból, hanem épen, mert rokonai voltak, gyakran abba a veszélybe jutottak, hogy azt is elvesztik, amivel bírtak.

Minden évben bekövetelte családi vagyonának hozamát, hogy jótékony célokra fordíthassa és halála alkalmával sem hagyott rokonaira semmi mást, mint a szigorúan vett családi vagyont.

A keresztény szemében a család nem véletlen összetalálkozása az emberi lényeknek, akiket valami vak szeretet összeterel, hanem bölcs rendelkezése az isteni gondviselésnek. Ilyen alapon a családi érzelmek erkölcsi nemességet és kiváltságot nyernek; szent Pál határozottan állítja, hogy aki ezeket elhanyagolja, megtagadja a hitét: „fídem negavit“. A szentség épen ezért nemcsak hogy nem szakad el a földi érzelmektől, hanem azokat föltételezi és megnemesíti, mint ahogy a hit föltételezi és megvilágítja az értelem útjait.

Ez a színeváltozása — ha szabad így mondani — a földi érzelmeknek ment végbe a bíboros lelkében is annak a kimagasló szentségnek hatása alatt, amelyre eljutott. Égő, nemes szeretetét mindvégig megőrizte rokonai és barátai számára, hisz már természeténél fogva ilyen volt. De a szentség magaslatára jutva, a motívum, mely áthatotta, sokkal magasabb lett, mint a természetes hajlam. Azokban a fejedelmi családokban, amelyekkel rokonságban állott, azokban a hatalmasokban, akikkel barátságot kötött, szent Károly a maga nemes főpásztori munkájában vagyis az erkölcsök megjavításában szövetségesekre és értékes munkatársakra talált. Annál hevesebb volt tehát szent Károly szívének a családi vagy baráti érzés, mert fő-

pásztori munkájának értékes eszközét találta meg benne.

A családi érzésekben, ha nem állanak a hit vezetése alatt, komoly veszedelem rejlik, tudniillik olyan egoizmusnak a veszedelme, mely nem tud kiemelkedni a család vagy a rokonság szűk köréből. A szentség azonban ennek a szeretetnek hatalmas expanzív erőt ad. Mutat nekünk egy nagyobb családot, az emberiség nagy családját és ezáltal a szent erőt nyer arra, hogy lemondjon arról a vagyonszerzésről is, mely a természet folytán az emberi nem fenntartására van rendelve, hogy így készségesebb legyen az áldozatra, az egész emberiség előnyére. Szent Károly életében volt egy pillanat, melyben ennek a két iránynak az összetűzését érezte; ez akkor volt, amikor fivére olyan váratlanul gyermektelenül elhalt és a család továbbzaporodásának minden lehetősége megszakadt. Az emberi szeretet, mely rokonaiban személyesült meg, akiket ő különben annyira szeretett, arra ösztökölte, hogy családot alapítson és a Borromei nevet fenntartsa; de a kegyelem titokzatos működése a papság nagy szociális működését állította szeme elé. A szentség győzött, de ezáltal nem lanyhult el az emberi érzés; ettől a naptól kezdve szentünk szívében a szent, de szűkebb körre szabott családi érzés helyett egy egész népre kiterjedő atyai érzés lépett.

Az igazi szentek több szívvel és több gyöngédséggel szeretnek. Szent Károlyon ez különösen meglátszik; aki csak egy kicsit is tanulmányozza lelki kialakulását a szentség felé, látja, hogy erősödik benne fokként a szeretet; rokonaival és barátaival folytatott levelezése át van itatva a szerető szív nagyszerű megnyilvánulásaitól; külö-

nösen ha olyanoknak ír, akik maguk is a szentséghez közel állnak, kifejezései merészebbek és élénkebbek, nemes jeléül annak, hogy a szentség nem fojtotta meg benne, hanem tökéletesítette a természet érzéseit.

Ennek így is kellett lenni, mert a szentek vég-eredményben az emberek legjobbjai!

XVI. FEJEZET.

Szent Károly jótékony intézményei.

RÉGI pogány világban is — el kell ismer-nünk — volt egy pár halvány megnyilat-kozása a jótékonyiságnak; a vendégszere-tet például határozottan virágzott, de viszont a sze-génnyt, a nőt, a gyermeket, vagyis a leggyöngébb lényeket, akiket a legnagyobb szeretettel kellett volna körülvenni, teljesen elfelejtették. Az igazi jótékonyság, mely testről és lélekről egyaránt gon-doskodik, mely nem csupán a kenyérrel, hanem a kultúrával és legfőképen az erkölcsiséggel is törő-dik, amely megtanítja a népeket, hogy segítsenek a leggyöngébb emberi életeken, Krisztus nyomán fakadt először és mindig az egyház árnyékában virágzott.

Az emberbaráti intézmények legújabb formái is, még azok is, amelyeket talán Isten gyűlöletének szelleme hat át, annak a keresztény légkörnek szel-leméből és erejéből élnek, mellyel egész civilizá-ciónk át van itatva. A történelem szolgáltatta erre a legfényesebb bizonyítékot. Már a „sötét“ kö-zépkorban megtaláljuk sok olyan intézménynek a keresztény eredetét, mely most tisztára világi ru-hába öltözik; jámbor társulatok és szerzetesrendek gyakorolták már a jótékonyság olyan formáit, amiket ma a civilizáció áldásának szeretnek fel-tüntetni, mely minden vallástól távol van.

Szent Károly élete ebben a tekintetben is a keresztény apologetika legszebb lapjait mutatja. A szent érsek, épen mert a legtisztább vallási buzgóság hatotta át, éles szemmel fedezte fel korának szociális szükségleteit és gondoskodott is azokról áldásos intézményeinek olyan sorozatával, mely már magában is elég, hogy minden modern filantróp föltétlen elismerését kiérdemelje, ha ugyan ezt az elismerést megadná annak, aki hívő ember vagy pláne püspök.

Azok közt a pedagógiai intézmények között, amelyek létüket szent Károlynak köszönhetik, kétségen kívül első helyen állnak a szemináriumok erkölcsi irányuk szigorúságánál fogva, továbbá azon nevelő hatásnál fogva, mely belőlük kisugárzott az egész társadalomra.

Ennek az életrajznak folyamán volt már alkalmunk a papság reformjának kapcsán megemlékezni a szemináriumokról, melyeket szent Károly egyházmegyéje számára építtetett. De a szent érsek mérhetetlen buzgósága nehezen maradhatott meg az egyházmegye határain belül, különösen olyan intézménynél, mely a népek erkölcsi fellendülésében legfőbb fontosságú.

Amikor apostoli vizitátori minőségében Svájcot beutazta, gyakran tette a megfigyelést hogy a legnagyobb veszedelem egyrészt a paphiányban, másrészt az ott működő csekélyszámú pap műveltségében rejlik. Sok helyen a nép a protestáns istentiszteletek látogatására volt kényszerülve, miután nem volt papja; a helyzet javulására nem is volt semmi remény, miután a gúny, mellyel a protestantizmus a papságot teleszórtá, visszatartotta az ifjakat attól, hogy ezt a pályát válasszák. Szent Károly úgy gondolta, hogy a protestantizmus dia-

dalmas térfoglalásának megakadályozására az egyedüli út buzgó és képzett papi csapatokat állítani vele szembe; de ez nem volt másképp lehetséges, csak úgy, ha kivonja a papi pályára törekvőket a protestantizmus befolyása s hatása alól.

Szent Károly már a saját szemináriumát is megnyitotta néhány svájci tanuló előtt, akik anyagiak híján a római kollégiumokba bejutni nem tudtak. De ez még nem volt elegendő; szükség volt külön kollégiumra, ahol ezek az ifjak nagyobb számban ingyenes nevelést nyernek, mely őket előkészíti a papi pályára. Ezért szent Károly, aki úgy szerette Svájcot, mint második egyházmegyéjét, arra gondolt, hogy felállít egy szemináriumot kizárólag Svájc részére. A pápához, a bíborosokhoz és a vagyonosabb világi urakhoz fordult tehát s rövidesen összegyűjtött annyit, amennyiből tervét végrehajthatta. Így épült fel az a híres palota, melyet még ma is megcsodálnak s amelynek Helvét Kollégium volt a neve.

Ebben a szemináriumban Svájc különböző kantonjaiból hamarosan 40 ifjú nyert elhelyezést; vezetésük az oblátusok kezében volt, tanulmányaikat pedig a jezsuiták iskoláiban folytatták. Szent Károly több apátság és prépostság jövedelmét szerezte meg Helvét Kollégiuma számára, úgy hogy az első évektől kezdve a kollégium évi 48.000 scudi jövedelemmel rendelkezett. De az anyagi jóléttel lépést tartott a tanulmányi előrehaladás és a jó szellem is. Megelégedése és öröme jeléül a pápa szent Károlynak felhatalmazást adott arra, hogy a kollégium azon növendékeit, akik legalább három évet töltöttek Milánóban, fel is szentelhesse.

A világi elem jó katolikus szellemére nem kisebb gondot fordított szent Károly, mint papságá-

nak nevelésére. A szemináriumok felállításával egyidejűleg módot talált arra is, hogy kollégiumokat és iskolákat alapítson a nemesek és a nép számára. Nagyon is jól tudta, hogy mennyire fontos a társadalom jövőjére nézve, hogy jó vagy rossz nevelőintézetei vannak-e.

Valószínűleg még Páviában, egyetemi hallgató korában fogamzott meg benne egy olyan kollégium alapításának gondolata, mely az egyetem mellett a tanulóknak lakást és ellátást ad, kivonva őket így a felügyelet nélküli szabados élet veszélye alól. És valóban római tartzkodásának már első éveiben módot talált arra, hogy tervét megvalósítsa, megajándékozva Páviát azzal az épülettel, melyet később Almo Collegio Borromei-nak neveztek. Az intézet célja nem az volt, hogy befogadjon bárkit, aki felvételét kéri, hanem hogy gondoskodjék a Milánó államához tartozó, jó családból való, de szerény viszonyok közt élő ifjakról, hogy a család lényeges megterhelése nélkül végezhessek egyetemi tanulmányaikat és doktorátust szerezhessenek. Ezért megkövetelte, hogy a jelentkezők jó erkölcsi bizonyítvánnyal, a tanulásban pedig a rendesnél jobb előmenetellel rendelkezzenek. Ez a szabály nagyon üdvösnek bizonyult, amennyiben kiválogatta a legjobbakat, másrészt pedig segítségére volt a szegényebbeknek anélkül, hogy megálázta volna őket. A kollégium szent Károlynak több mint egy millióba került, amit nem is találhat túlzottnak az, aki látta nagyszerű épületét és ismeri bőséges jövedelmeit.

Mint Bologna bíboros-legátusa, a bolognai Monsignore Cesivel együtt gondoskodott arról, hogy a bolognai egyetemnek megfelelő helye legyen és ezért fényes palotával ajándékozta meg az egye-

temet. Nemes cselekedetének emlékét még ma is őrzi az a falba illesztett emléktábla, amely azt mondja, hogy „ezt az épületet jelenlegi alakjában Borromei bíboros állíttatta“.

A jezsuita atyák 1572-ben Milánóban egy egyetemfélélt alapítottak, mely csakhamar magához vonzotta egész Milánó tanulóifjúságát. Nagyon természetes, hogy a bíborosérsek saját városa számára is megtette azt, amit néhány évvel azelőtt tett Páviában; 1574-ben már fölállította a nemesek kollégiumát az egyetem közelében.

Alapításainak sikerei annyira díszére váltak pedagógiai ügyességének, hogy mikor 1580-ban egy asconai nemes egy kollégium felállítására végrendeletileg 25.000 scudit hagyott a Szentszék rendelkezésére, XIII. Gergely úgy gondolta, hogy a milánói érseknél buzgóbb és megfelelőbb végrendeleti végrehajtót nem találhat. Szent Károly 1582-ben kapta meg a formuláris megbízást a végrendelet végrehajtására s rendkívüli buzgósággal fogott a munkához; szerencsére, mert máskülönben a halál a munka befejezése előtt lepte volna meg.

De szent Károly a legnagyobb buzgóságot a népművelés terén fejtette ki. Házában a szolgaszemélyzet között nem tűrt analfabétát; ha ilyen akadt, azonnal taníttatta. Hasonlóképen mindent megtett volna a népért, de tudjuk, hogy mennyi és milyen nehézsége volt ennek. Iskolák ugyan voltak, de csak a gazdag emberek számára. Az egyedüli iskolák, amelyek a nép fiait is befogadták, a keresztény tanítás iskolái voltak. Az egyházon kívül senki sem gondolt a nép kultúrájára. Az Egyház a gyermekek hitoktatását csodálatos módon felhasználta arra is, hogy őket az emberi tudás első elemeire és a régi idők népműveltségére:

az írásra, olvasásra és számolásra megtanítsa. Ezek a keresztény tanítások voltak az írástudatlanság elleni küzdelem előfutárjai. Ezek érdeme, hogy rövid idő alatt, Milánóból kiindulva, a népkultúra hulláma elterjedt egész Itáliában. Ez a műveltség kezdetleges volt ugyan, de a kor viszonyait tekintve, többet nem is lehetett volna tenni. Borromei bíboros oly buzgón támogatta a tanítást, következképpen a népiskolákat, hogy 1595-ben 20.504 gyermeket találunk Milánóban, akik a keresztény tanítás iskoláit szabályszerűen látogatták. És ez a szám annál meglepőbb, mert ma, háromszoros lakosság és az iskolakötelezettség törvénye mellett is Milánóban mintegy 50.000 tanköteles gyermek van.

Azután a gyönyörű vendégszeretet után, amelyben az egyház a világi tudományt részesítette, amidőn a hitoktatását valóságos népiskolává fejlesztette ki, miután a néphez való közeledésnek ez volt az egyedüli módja, nem túlzás, ha az egyház a maga részéről manapság azt kéri, hogy az iskola is részesítse a hitoktatást hasonló vendégszereteten.

A kultúra két különösen áldásos intézményének eredetét is szent Károlyhoz kell visszavezetnünk. Az egyik a papságnak szólt: zsinati határozattal elrendelte, hogy minden káptalani templom mellett közkönyvtár állíttassék fel az egyik kanonok vezetése mellett; a másik intézmény a nép javára szolgált: ez a magister scholasticus intézménye, mely abban állott, hogy egy pap, azonkívül, hogy az istentiszteleteken résztvett, köteles volt ingyen az összes gyermekeket tanítani.

A mai korban, amikor oly sok szó esik a nevelési problémákról és oly nagy becsben áll a pedagógiai tudomány, valóságos hiánynak látszana, ha

a nagy püspök írásából és törvényeiből meg nem ismertetnők az ő pedagógiai elveit, legalább is a nevelés főbb pontjaira vonatkozólag.

Szent Károlynak mindenekelőtt magas fogalma volt a tanítóról s annak felelősségéről a társadalommal szemben. Ezért megkövetelte és a tartományi zsinatokon törvénybe iktatta, hogy a tanítók nyilvános esküt tegyenek. Amilyen bölcs volt ez a rendelkezés, ép annyira érthetetlen a modern társadalom viselkedése, mely az utolsó katonától vagy akármilyen mezei csősztől is esküt kíván, de ugyanakkor nem követeli azt meg azoktól, akik az ifjúság nevelése folytán sokkal inkább intézik a haza sorsát, mint minden katonaság.

Jóllehet abban a korban még nagy volt a hit és az eskü szentsége, szent Károly nem elégedett meg ezzel. Jól tudta, hogy a tanító hatalmas szövetségese, de nagy ellensége is lehet a jónak s ezért azt akarta, hogy munkájuk felett féltékeny felügyelet őrködjék. A tanító — mondja a harmadik tartományi zsinaton — nem csupán művelt, hanem jóérkölcű legyen, kinevezése ne történjen meg a legpontosabb információ beszerzése előtt. Hivatása teljesítésében ellenőrzés alatt álljon, hogy ne olvasson vagy pláne hirdessen egyház által elítélt tanokat. Azt akarta, hogy ez a felügyelet még azokra a tanítókra is kiterjedjen, akik magánórákat adnak.

A modern pedagógiának egyik törvénye, hogy számba kell venni a gyermek minden legkisebb megmozdulását is, hogy így jelleme kifürkészhető legyen, mely néha egy-egy elejtett mondatban, ízlésben vagy viselkedésben nyilvánul meg. Szent Károly már akkor meglátta ezeknek a megfigyeléseknek fontosságát és az 5-ik tartományi zsi-

naton a vizsgáztatókhoz szólva, akik a papi állásra jelentkezőket megrostálják, meghagyta, hogy figyelmesen tanulmányozzák a jelentkezők ruházkodását, viselkedését, fellépését.

A nép művelődésére nagy nevelőhatással volt a festészet és szobrászat föllendülése is. Szent Károly, mint az igazság lelkiismeretes őre, az első tartományi zsinaton megtiltja, hogy a templomokban olyan szobrokat vagy festményeket állítsanak fel, amelyek a történelmi igazságnak nem felelnek meg, hanem csak a hamis népies legendák ápolására szolgálnak.

A modern pedagógia azt tanítja, hogy a népiskolákból ki kell venni azokat a gyerekeket, akik szellemileg gyengébbek és így lassúbb, különlegesebb tanításra szorulnak. Szent Károly hasonló intézményt létesített azok számára, akik más válásból tértek meg a kereszténységbe és így a keresztény tanítás közös iskoláit nem látogathatták. Felállította a katekumenátust, vagyis külön vallás-oktatást, melyben a kiszemelt papok azokat a zsidókat és törököket tanították, akik a keresztség felvételére készültek.

Az „emlékkönyv a népnek“, melyet a pestis után híveihez írt, azt lehet mondani, hogy a népnevelésnek valóságos házikönyve. Olyan találó megjegyzései és megfigyelései vannak, hogy az embernek úgy tűnik fel, mintha szent Károly egész életét a nevelés terén töltötte volna. Ebben a könyvben szent Károly az apákhoz, a családayákhoz, a mesterekhez, a főnökökhöz és munkásokhoz fordul és mindenik számára vannak buzdításai és tanácsai. A családfőknek azt ajánlja, hogy ne csináljanak adósságokat és ne fogadjanak cselédséget, ha nem tudják fizetni; mindig jó példával járjanak elől

és legyenek szeretettel cselédek iránt, meglátogatva őket, ha betegek. A mestereknek és főnököknek azt ajánlja, hogy ne fogadjanak fel olyan munkásokat, akik keresetüket korcsmákban herdálják el és nélkülözni engedik családjukat; sem olyanokat, akik tilos játékokat kedvelnek, mert az ilyen szenvedély lopásra és minden más bűnre vezet. Az inasoknak megtiltja, hogy mesterük vagyonát úgy kezeljék, mintha a sajátjuk volna és buzdítja őket, hogy az üzletekben és műhelyekben ne csináljanak és ne beszéljenek illetlen dolgokat és hozzáteszi, legkevésbé nők jelenlétében.

Szent Károly határozott híve az engedelmesség pedagógiájának s ebben sohasem egyezne meg azzal a szerencsétlen, kevés modern pedagógussal, akik a nevelésből a parancsot ki akarják küszöbölni. Parancsolni tudni — szent Károly szerint — a nevelés nélkülözhetetlen föltétele. Egyik nevelőjével kapcsolatban már Páviából azt írja egyszer atyjának: „Olyan ember, aki még parancsolni sem tud“. És a nemesek kollégiumának szabályaiban meghagyja a rektornak, szigorúan követelje meg, hogy a tanítóknak engedelmeskedjenek.

De viszont nem akarta, hogy ez az engedelmeség csak félelemből credjen, mely a gyermekben a felelősség minden érzését megöli. „Ajánlatos — írja a nemesek kollégiumának szabályaiban — a törvények betartását inkább meggyőzéssel, mint hangos fenyegetéssel megkövetelni.“ Később ajánlja, hogy a vétkezőknek mutassák meg a törvényeket, hogy saját szemüikkel láthassák. A szeminárium tanárainak pedig meghagyja, hogy a növendékek írásbeli feladatait az ő jelenlétükben javítsák. Mindez azt mutatja hogy szent Károly a szabadságot nagyon tisztelte.

Szent Károly nemcsak az engedelmesség megkövetelésében volt szigorú, hanem a vétkesek megbüntetésében is. És ha itt némelyek verésre és más testi fenytékekre gondolnak, nem is járnak nagyon messze az igazságtól. Minden időnek megvannak a maga büntető eszközei és nem lehet azt állítani, hogy szent Károly korának felfogásán túltette volna magát. Szabályaiban, melyeket a különféle kollégiumok számára ír, nem hiányoznak ezek a büntetések sem; de csak mint utolsó eszköz, mely nem annyira a bűnt, mint a bűnben való megátalkodottságot sújtja. Érdemes felemlíteni azt is, hogy szent Károly a büntetések kiszabásában a gyermek természetéhez alkalmazkodott, hogy így a büntetés üdvös orvossága legyen a rosszakaratnak. Egy leányintézet szabályaiban olvashatjuk: „A büszkéket azzal lehet megbüntetni, hogy alantatos szolgálatokat végezzenek: az engedetleneket és megátalkodottakat azzal, hogy olyan valamit tegyenek, ami akaratukkal ellentétben áll, például, kérjenek engedélyt arra, hogy valamiben másnak engedelmeskedjenek; akik eltörnek valamit és így kárt okoznak, dolgozzanak egy pár órával többet, mint máskor, hogy a kárt jóvátegyék“, a kisebb mulasztásokat a tízórai vagy az uzsonna tiltásával büntette és följegyzésre érdemes, hogy szent Károly nagyon szigorú volt a pontosságot illetőleg is.

Szent Károly pedagógiai bölcseségének érdekes jele az a gondosság, mellyel a testi nevelés iránt volt. A nemesek kollégiumának szabályaiban ezt írja: „Miután az egészség rendkívül fontos, mindnyájan pontosan menjenek le, mikor jelezve van, a kollégium kertjébe s ott tartózkodjanak, szórakozva és senki sem menjen el, hacsak nem igaz

szükségből; aki kibúvót keres, hogy ez alól magát kivonja, ugyanaz a büntetés érje, mint aki a szorgalmi idő alatt íróasztalát elhagyja“. Szavak, melyek úgy hangzanak, mintha a testi nevelés valamely modern apostola mondta volna. Sőt, ki az, aki a modernebbek közül is annyira menne, hogy a testi szórakozást, a sportot a tanulással egyenértékűvé tenné? Ő ugyanis egyforma büntetéssel sújtotta mind a kettőnek elmulasztását.

A leánynevelés minden időben a legnehezebb kérdések egyike volt. Abban az időben leányneveléssel csak a kolostorok foglalkoztak és az akkori durvább erkölcsök miatt kénytelenek voltak a leányokat valóságos klauzura alatt tartani, mely őket a társadalomtól tökéletesen elkülönítette. Szent Károly, bár teljes mértékben tudta becsülni azt a nevelést, mely a leányokat minden veszedelemtől távoltartotta, de világosan látta annak hátrányait is. Ezért üdvös szabályokat írt elő: ne vegyenek fel olyan leányokat, akiknek szülei elég tehetségesek arra, hogy gyermekeiket a kolostoron kívül is kényelmesen felneveljék; hasonlóképen nem engedte meg, hogy tíz évnél fiatalabb és tizenöt évnél idősebb leányokat felvegyenek. Ha a nevelés tartama alatt valamelyik azt az óhaját nyilvánítaná, hogy apáca akar lenni, előbb küldjék haza egy hónapra, mielőtt hivatását megvizsgálják. Szent Károly azt is jól tudta, hogy az ilyen kolostori nevelés befejezése után hiányzik a leányokból a társadalmi szokások ismerete, melyek között pedig élniök kell. Épen ezért, anélkül, hogy elítélné a kolostori nevelést, felhívja a családokat, hogy ezt egészítsék ki. Valóban csodálatosan finom és mély pedagógiai érzékről tett tanubizonyságot, mikor kolostori iskolát végzett hugának neveltetéséről a

következőket írja rokonainak: „Szeretném, ha különös gonddal azon volnátok, hogy a mi Geronima nővérünknek megadjátok a világ helyes szokásainak ismeretét a kolostorban felvett szokások helyett“.

Ime a nagy reformátor, ki főpásztori hivatalát annyi gonddal látta el, talált időt arra is, hogy bölcs törvényekkel és intézményekkel kifejtse és megmutassa pedagógiai bölcsességét, melyet három század után is csak csodálattal lehet tanulmányoznunk.

Igazi apostolnak kora emberének kell lenni, aki ismeri a kor szükségleteit és ki tudja használni mindazt, ami csak rendelkezésére áll. Ez volt szent Károly taktikája is, aki a maga áldásos tevékenységét, mielőtt új intézményeket alapított, amik talán bizalmatlansággal, ellenségeskedéssel találkoztak volna, azok felé fordította, melyek már fennállottak, kifejlesztvén azokat, hogy céljuknak tökéletesen megfeleljenek. Már Rómában, mint bíboros államtitkár, bőkezűen megajándékozta a lombard kórházat, a koldusok számára menházat alapított, Néri szent Fülöp segítségével pedig az erkölcsileg veszélyeztetett nők számára menhelyet építtetett.

Milánóban elég nagy tere kínálkozott szent Károlynak felebaráti szeretetének kifejtésére is.

Mindenekelőtt a rosszéletű nők számára menhelyről gondoskodott, jól tudva, hogy az ilyen anyagi segítség üdvös erkölcsi hatással jár. Volt ugyan már két ilyen intézet Milánóban, de szent Károly felállította a harmadikat is. Olyan erkölcsi kórházféle volt ez, ahol ezek a szerencsétlen romlott lelkek szeretetteljes vezetés mellett a javulás útjára tértek.

Hogy az özvegyeket minden erkölcsi veszed-

lemtől megvédje, szent Anna égisze alatt kongregációba gyűjtötte őket össze, maga fogalmazván meg szabályaikat, melyek a legtisztább keresztény bölcseséget lehelik.

Szent Károly jól tudta, hogy a legjobb gondoskodás a rosszat megelőzni, ezért intézményben gyűjtötte össze az erkölcsileg veszélyeztetett leányokat, különösen az árvákat, akik a nagy pestis után annyian voltak.

De a legnagyobb emberbaráti intézmény, amelyhez Borromei szent Károly neve fűződik, kétségkívül a Ricovero Della Stella, amely később leányárvaházzá alakult át. Szent Károly már püspökségének első éveiben nyitott egy menhelyet Milánó közelében a koldusok számára; de ez a menhely, mivel a városon kívül volt, nem tudott úgy működni, ahogy a szükség megkívánta s ezért hamarosan a városba helyezte át. Milánóban ez az intézmény mérhetetlen virágzásnak indult. Tágas helységében menhelyre találtak az elhagyott szegények, a mindkét nembeli csavargók, a beteges aggok és a betegség vagy szerencsétlenség következtében munkaképtelenné vált rokkantak. A társadalom legelőkelőbbjeiből külön jámbor társulat alakult, amely összegyűjtötte a koldusokat, felkereste a szégyenlős szegényeket, aggokat, munkaképteleneket és mindnyájukat a menhelyen helyezte el. Szent Károly, hogy ennyi ember elhelyezéséről és fenntartásáról gondoskodhasson, igénybevett minden eszközt, amit a szeretet csak sugalmazni tudott. Eleinte elégségesek voltak a magán adományok, amiket megbízottjai a város és vidék előkelő népénél összegyűjtöttek. Később, amikor a menhely általános és nyilvános jellege mindjobban kidomborodott, maga az állami

hatóság is segélyezte és a spanyol király átengedte e célra a jégárusítás monopóliumát és a sorsjegyek eladási jogát.

De még ezzel sem merült ki szent Károly áldásos felebaráti szeretete. Csodálatosan értett ahhoz, hogy a vallásos intézményeket is valami humánus céllal kösse össze, úgy hogy emberbaráti érdemeket találunk ott is, ahol első pillanatra csak vallásos célt gyanítanánk.

Az egyik vallásos társulatot például felhasználta a börtönmisszió szolgálatában; ennek hivatása volt a foglyok ruházatáról, élelmezéséről, ingyenes védelméről gondoskodni és ha mód nyílt rá, számukra a fejedelemtől kegyelmet kérni; ha ez elérhető nem volt, az elítélteket előkészíteni a nagy lépésre; elkísérni őket a kivégzés helyére és holttetemüket eltemetni. Szent Károly arról is gondoskodott, hogy ebbe a jámbor társulatba előkelő emberek is belépjenek, akik meg tudják szerezni a hatóságok jóindulatát.

De a szegények iránt tanusított minden buzgó-sága és bőkezűsége mellett nem feledkezett meg szent Károly arról sem, hogy székvárosát és egyházmegyéjét, ahogy később látni fogjuk, imponáló épületekkel szepítse. Itt csak azért említjük meg ezt, mert áldásos jótékonyágához tartozott, hogy munkaalkalmat szerezzen a szegényeknek, ami gyakran a pénzbeli adománynál is nemesebb és értékesebb ajándék.

Szent Károly nemes és nagyszerű alakja nem volna teljes, ha meg nem említenők azokat a bölcs intézkedéseket, melyekkel tele van törvényhozása s melyek a felebaráti szeretetnek nemes lelkületéről tesznek tanúságot. E könyv terjedelme nem enged meg hosszabb méltatást, ezért egy pár jel-

legzetes intézkedésnek megemlítésére kell szorítkoznunk.

Egyik említésreméltó rendelkezését a hatodik tartományi zsinatban találjuk meg. Ez mintegy első sugara annak a nagy emberbaráti mozgalomnak, mely az utolsó években óriási arányokat öltött a gyermekkereskedelem ellen. Napjainkban csempészek cselekszik ezt, akik embertelen szülők átkos közreműködésével ezeket a törekeny életet távoli országokba lopják ki, hogy eltemessék őket az üvegyárakban vagy pedig mint házalókat használhassák fel őket árui eladására. Szent Károly idejében inkább cigányokról volt szó, akik gyermekeket vásároltak, hogy akrobata-mutatványokra kiképezzék őket és így hasznot húzzanak belőlük. Szent Károly lángoló szavakkal fordul az ilyen átkos szülők ellen, akik pénzéhségből tulajdon vérüket adják el és kiközösítéssel sújt mindenkit, aki ebben bűnös volna.

Egy másik, nem kevésbé gyászos sebe volt a kornak az uzsora virágzása. Kapzsi gazdagok kizsákmányolták a szegényeket, szégyenletes uzsorakamatra adva kölcsönt. Szent Károly erősen kikelt e háрпиák ellen. Elrendelte, hogy a papok tagadják meg tőlük a feloldozást és az áldoztatást, házukat ne áldják meg, uzsorásoktól adományt ne fogadjanak el, halottaiknak pedig tagadják meg az egyházi temetést. A szónokoknak megparancsolta, hogy gyakran beszéljenek az uzsora ellen; a plébánosoknak pedig, hogy jegyzéket vezessenek az uzsorásokról, amit azután főpásztori látogatások alkalmával a püspököknek bemutatassanak.

Milánóban már 1583-tól kezdve két domonkosrendi szerzetes buzgólkodására alakultak zálogházak, amelyeknek célja éppen az volt, hogy a szük-

ségben levőket az uzsorások kizsákmányolásától megmentse. Szent Károly az első tartományi zsinaton előírta, hogy minden püspök állítson fel egy-egy ilyen zálogházat.

A gyámság egész modernnek látszó intézménye is sokat foglalkoztatta szent Károly főpásztori szívét. A harmadik tartományi zsinaton kötelességévé tette a püspököknek, hogy az özvegyek, árvák és szegények számára egy-egy szerető szívű és megfelelő ügyességgel rendelkező gyámot nevezzenek ki, akik minden szükségben védelmükre és gyámolításukra álljanak.

Sőt szent Károly a zsürinek, a választott bíróságnak, ennek a látszólag teljesen modern intézménynek is előfutárja volt. 1571-ben szervezett egy jámbor társulatot; tagjainak kötelessége volt az egyenetlenkedéseket megelőzni s a perlekedést megszüntetni okos ítélettel, anyagi segítséggel és törvénytudó emberek közreműködésével. Ezekből is kitűnik immár, hogy a jótékonyosság és emberbaráti szeretet minden intézményéből a régi katolikus szellem szólal meg és hogy Borromei bíboros az ő társadalmi tevékenységével és szociális törvényhozásával századokkal előzte meg azt, amit ma modern embernek nevezünk.

Hogy csak körülbelül is fogalmat alkothassunk szent Károly bőkezűségéről, szükséges volna kiszámítanunk azt a roppant összeget, amelyet különböző emberbaráti intézményekbe helyezett. De ez lehetetlen, mert a legfontosabb adatok hiányoznak; annyit azonban tudunk, hogy ő intézményeit nemcsak megindította, hanem a szükséges tőkével is el tudta látni, hogy pénzügyi zavar nélkül fejthessék ki áldásos tevékenységüket.

Intézményeinek alapításán és fenntartásán kívül

ezer más alkalmat is megragadott, hogy bőkezűségét gyakorolhassa. Jövedelmét a következőképen osztotta fel: szegények, egyházi intézmények és saját püspöki családja. Azt óhajtotta, hogy a papok, akik érseki székhelyén felkeresik, mind az ő vendégei legyenek. Egyik megbízottja minden hónapban bemutatta a segítségére szoruló szegények jegyzékét és ez így ment rendes körülmények között. Ha pedig valami szerencsétlenség zúdult a népre, akkor bőkezűségének valóban nem volt határa. Kimeríthetetlen szeretetének utolsó nagyszerű megnyilvánulása halála volt: általános örökösének a milánói nagy kórházat tette meg azzal a kötelezettséggel, hogy az örökség felét az egyházmegye szegény kolostorainak juttassa.

De itt vetődik fel a kérdés, mely az olvasó lelkében talán már többször felvillámlott, hogy tudniillik honnan vette Borromei bíboros az anyagi eszközöket tömérdek intézményére?

Határozott feleletet erre lehetetlen adni. A keresztény felebaráti szeretetnek vannak olyan forrásai, amiknek nem tud nyomára jönni az emberi számítás; ezt mutatja minden kor történelme, saját korunkat sem véve ki. A keresztény jótékony-ság titka a földi javaktól való teljes elszakadásban áll és abban a tökéletes szeretetben, mely egyedül képes az ember szívét hihetetlen mértékben kitágítani és kimondhatatlan gyöngédséggel megtölteni. A jótékony keresztény lélek, mely saját javainak feláldozásával kezdi el, nem retten vissza a fáradtságtól, hogy tovább keresse az eszközöket minden jótékony vállalkozás számára. Szent Károly valóban a magáéból annyira bőkezű volt a szegényekkel szemben, hogy kortársai jólélekkel bízhatták rá a szegényeknek szánt adományaikat.

A pápák, különösen IV. Pius, több egyházi javadalommal ruházták fel, ő pedig az egyház szellemének megfelelően azok jövedelmét jótevény intézményeire fordította, miként családi jövedelmének nagyrésztét is. Teljesen a szegényekre költötte bátyja halála után fennmaradt örökségét; úgyszintén a sógornéja után neki jutó 30.000 arany-scudit is. Aronia apátságát a jezsuita pátereknek adta át az ifjúság nevelésére. Oria fejedelemségéről, melyet fivére halála után örökölt, adományainak szintén egyik bőséges forrásáról a szegények javára mondott le.

Mindezzel nem elégedett meg. Hogy adományait megsokszorozíthassa, kopott ruhákat hordott s minden fényűzést kiűzött házából.

Ilyen bőkezűség mellett érthető, hogy Milánóban ma sincs név, mely népszerűbben hangzana Borromei szent Károly nevéénél. Igaz, sokat köszönhet annak, hogy a körülmények nagy gazdagsággal vették körül, de ez nem kisebbíti érdemeit. Hányan voltak hasonló körülmények között, gazdagabbak, mint ő, mégsem tettek a nyomor enyhítésére semmit.

Szent Károly szociális alakja hatalmas fához hasonlít, amely bőségesen táplálkozik a talajból, melyben él, de sokkal többet ad vissza a talajnak, mint amit tőle kapott.

XVII. FEJEZET.

A milánói nagy csapások.

NAGY elemi csapások az isteni gondviselés leghomályosabb lapjai közé tartoznak. Néha rettenetes szerencsétlenségek érnek országokat, nemzeteket, egész népeket. Sírba döntenek ezer és ezer fiatal életet és széles rendeket vágnak az emberiség soraiban, amiket csak századok munkája tud azután kitölteni. Szentünk korában a történelem két irtózatosságot jegyez föl, mely váratlanul érte Milánót és az egész egyházmegyét: az 1570-iki éhínség és 1576-iki nagy pestis.

Lombardiának, mint ahogy egész Itáliának élelmezési ellátása a középkori századokban sohasem volt valami fényes. A nagyon is gyakori háborúk sok szükséges munkaerőt vontak el a mezei munkától, viszont a csapatok átvonulása vagy táborozása úgy tönkre tette a földeket, hogy a következő évek termése is kétségessé vált. Szentünk idejében Milánó még szerencsétlenebb helyzetben volt, mert a spanyol kormány rettenetes adóterhekkel sújtotta a földmívelést, a kereskedelmet meg annyit zaklatta, hogy valósággal nem fizetődött ki gazdálkodással foglalkozni.

Ennyi baj és nehézség közepette csak egy gyengébb termést hozó esztendő kellett, hogy az éhínség kikerülhetetlen legyen. Így történt azután, hogy

először 1570-ben, majd 1577-ben rettenetes éhínség tört ki Milánóban.

Alig mutatkoztak az inség első jelei 1569 decemberében, a parasztok csapatostul özönlöttek a város felé, de Milánóban nem kis meglepetéssel és rémülettel kellett tapasztalniok, hogy a város már tele van a munkanélküliek és éhezők hatalmas tömegével. Ezek bizalmatlanul fogadták az új jövevényeket, mint vetélytársakat, akikkel az anélkül is szűkös alamizsnákat meg kellett osztaniok. Hosszú, nélkülözésektől lesoványodott, ijesztő kolducsapatok táboroztak nap-nap után a város szívében, egy palota közelében, melyről tudták, hogy ott még senki sem zörgetett hasztalanul. És valóban, még akkor is, mikor számuk már légióra nőtt, mindig találtak legalább egy darab kenyérre. A palota, mely körül a nyomorultak táboroztak, az érseki palota és a nagy jótevő, a kifogyhatatlan alamizsnálkodó Borromei bíboros volt. Nem kevesebb, mint háromezer embert élelmezett naponta, és pedig több hónapon át, jóllehet ugyanakkor szűkölködő kolostorokról, nyilvános szegényházakról és kórházakról is kellett gondoskodnia. A szükség legkritikusabb hónapjaiban, messze megelőzve a „népkonyha“ modern, emberbaráti intézményét, meghagyta, hogy meghatározott órában hatalmas üstökben jó meleg ételeket készítsenek s abból adjanak minden szegénynek, aki az érseki palota előtt megjelenik.

Anélkül, hogy akarta volna, mintegy hallgatóságos népszavazás alapján mindenki úgy tekintette őt, mint a város fejét. Maga a kormányzó is arra törekedett, hogy nyomdokait kövesse. És Milánó nem csalódott, amikor annyi bizalmat helyezett szent Károlyba; az inség első jelentkezésére már

nagy élelmiszer-bevásárlásokat eszközölt a szomszédos vidékeken; májusban kieszközölte Paviában hatvan véka árpakása szabad átvitelét, a páрмаi hercegtől pedig szerzett 200 véka gabonát.

De a legértékesebb alamizsna a szegény számára nem mindig az az irgalomból odanyújtott darab kenyér, hanem inkább a munkaalkalom. Ezért megkezdte szemináriuma egyik részének építését, amivel sok munkásnak és iparosnak szerzett tiszteletes kereseti lehetőséget.

Bár oly szigorúan takarékoskodott, hogy saját asztala sem látott kenyéren, vizen és egy párhalon kívül egyebet, egy szép napon mégis arra kellett ébrednie, hogy anyagi forrásai teljesen kimerültek: sem pénze, sem semmije nincsen többé. Odaadott mindent, még bútorzatának egy részét is a szegények kenyérére. Mikor hát látta, hogy különben igen tekintélyes személyi javai kiapadtak, a szent bíboros a gazdagokhoz fordult s nagylelkűségükre appellált az éhezők érdekében. Buzgósága és szervező ereje már rég megnyerte volt a gazdagok bizalmát annyira, hogy most felhívására valóságos lelkesedéssel feleltek. Amint egy életrajzírója megjegyzi, titkon nagy összegeket juttattak el hozzá anélkül hogy kilétüket felfedték volna.

De szent Károly még többet akart tenni a szegények ezreinek pusztá élelmezésén felül. Félt, hogy a tél keménysége borzalmas pusztításokat visz véghez az éhségtől legyöngült emberi szervezetek között s ezért a lazarettet a szegények állandó menhelyévé akarta felhasználni. Emiatt többször is eljárta a hatóságoknál, de terve legvöszhetetlen nehézségekre talált. Épen ott, ahol segítségre kellett volna számítania.

Az inség miatt különben is kegyetlen tél közepén olyan havazás állott be, hogy a hó az embermagasságot elérte. Egy pillanatra úgy látszott, hogy ez a szokatlan havazás még a jövő évi termést is kockára teszi, pedig a valóságban Isten áldása volt, mert a gyors olvadás következtében a föld megtermékenyült s a termés, minden remény ellenére, a lehető legjobb volt. A nép ennek érdemét szent Károly imáinak tulajdonította.

Az éhinség végre megszűnt, de nem szűnt meg a nép elismerése főpásztora iránt. Nemes alakja úgy maradt meg mindenkinek a szívében, mint a keresztény felebaráti szeretet szimboluma.

1576 második felében tört ki az a rettenetes pestis Milánóban, amely a következő év szeptemberéig tartott. Hogy a pestis kitörésének mi volt az oka, vajjon ki hurcolta be, nem könnyű megállapítani. A középkorban a pestis ijesztő szabályossággal jelentkezik az éhinséggel és a háborúkkal kapcsolatban. 1060-tól 1380-ig itt vagy ott, de szabályszerűen minden 13. évben jelentkezik, a XV. században pedig minden 7. évben. Párizs, Köln, Velence, Ancona voltak a főfészkei. A milánói pestist illetőleg a történetírók nem egységesek véleményükben: egyesek, mint az egyház konok ellenségei, a rettenetes csapást a jubileumi búcsú és az ennek következtében támadt gyakori népes zárandoklatok terhére szeretnék írni; mások, kik közelebb álltak az eseményekhez, sőt kortársak voltak, a pestis kitörését inkább a Magyarországból behozott áruk terhére írták; ismét mások az alpokontúli piszkos katonaság vándorlásának tulajdonítják.

A spanyol kormány, mihelyst tudomást szerzett a rettenetes csapás közelségéről, mindent elkövetett, hogy a milánói hercegséget vagy legalább a

várost megmentse. Szigorú egészségügyi szabályokat léptetett életbe; megkövetelte, hogy mindenki, aki a határt átlépi, igazolja fertőzetlen területről való érkezését. Ezek a rendszabályok oly üdvösek voltak, hogy a milánóiak biztonságban érezték magukat.

1576 aug. 11-én mint villámcsapás érte a milánóiakat az a rettenetes hír, hogy a vár kertjének szomszédságában, egy majorban, kitört a pestis egy Mantuából menekült emberen. A hír hamar elterjedt és az emberek azt beszélték, hogy a major minden lakója megbetegedett, sőt, hogy a pestis a város egyes részére is átragadt. A hírek, sajnos, igazak voltak és a város képe egy szempillantás alatt megváltozott. A nemesek légmentesen elzárva palotáikat, vidéki birtokaikra menekültek; maga a kormányzó, Ayamonte márki, pár szigorú rendeletet bocsátott ki s a többek közt megtiltotta a nemeseknek a város elhagyását, de maga gyáván elmenekült a városból. Szent Károly, aki ebben az időben a püspök halála miatt Lodiban tartózkodott, ahogy a ragály kitöréséről hírt kapott, nemes vakmerőséggel Milánóba utazott és nem is hagyta el többé a várost mindaddig, amíg a ragály teljesen meg nem szűnt.

Azt a látványt, amit Milánó a pestis ideje alatt nyújtott, nehéz leírni, de még elképzelni is. A ragályosokat a legszigorúbb büntetések terhe alatt kötelezték, hogy azonnal kórházba menjenek. A kórház, melyet lazaretnek neveztek, egy hatalmas nagy négyszögű épület volt tele cellákkal és oszlopos folyosókkal. Ezt az épületet már 1524-ben is járványkórháznak használták, bár hihetetlenül elhanyagolt állapotban volt, ágyak és minden kényelem nélkül. Aki egyszer oda belépett, annak

számára nem volt emberi méltóság — legalább is ezt tartotta a nép. És igaza is volt! Sem a hatóságok közegei, sem pedig orvos soha oda a lábát be nem tette. A szolgálatot egynéhány horbély látta el, aki ott érvágással és köpölyözéssel gyógyította a betegeket. E durva, pénzért felfogadott népség kifosztotta a szegény betegeket, hatalmába kerítette mindent, amit csak tudott, zajos dorbézolásokban élt és a legocsmányabb gyalázatosságokat követte el, sőt biztatta rá a betegeket is. A lazaretben lenni, a népnyelv szerint, nemcsak a halált, hanem a gonosz halált jelentette. Szent Károly alighogy értesült a nép bizalmatlanságáról a kórházzal szemben, felszólította az illetékes hatóságokat, hogy tegyék meg a szükséges intézkedéseket; sőt ő maga személyesen akarta a kórházat megvizsgálni. Fájdalmas tény, hogy az érseket elutasították, színleg azért, hogy a ragály veszélyétől megóvják, a valóságban azonban azért, mert látogatása a basáskodó személyzetnek kényelmetlen lett volna. Az elutasítás megerősítette a szent érsek gyanúját. Megértette, hogy mennyire fájdalmas lehet híveinek meghalni ebben a kórházban, ahol mindentől, még a papi vigasztalástól is meg voltak fosztva. Ezért felemelte hangját és most már követelte, hogy egy ilyen helyre, amely inkább a halálé, mint az életé, a papok bebocsátást nyerjenek.

Az a néhány hivatalos személy, aki még Milánóban tartózkodott, belátta az érsek követelésének jogosságát, sőt rábízta a kórház feletti teljes hatalmat is. Szent Károly valóban az az ember volt, aki a kórház anyagi és lelki dolgában rendet tudott teremteni. Élvezte a nép teljes bizalmát, biztos szemmel látta meg a szükségleteket és ta-

lálta meg az orvosságot; oly emberek felett rendelkezett, akiket minden veszéllyel szembeállíthatott. A kórház igazgatásának veszélyes feladatát azonnal rábízta egy alázatos kapucinus szerzetesre, aki már a marseilli pestis alkalmával képességének csodálatos jelét adta. Ez a szerzetes Mattia Bellintano da Salo volt, akit közönségesen Pál testvérnek neveztek.

Pál testvér 1576 szept. 29-én vonult be a kórházba. Eleinte megbízatása csak a lelkiekre szólt, később azonban az egészségügyi tanács rendelkezésére az egész kórház vezetését rábízták és a legszigorúbb szavakkal, a legsúlyosabb büntetések terhe alatt utasították a kórház egész személyzetét, hogy rendelkezéseinek engedelmeskedjenek.

Pál testvér, aki szívének kifogyhatatlan szeretetét a legnagyobb eréllyel tudta párosítani, hamar helyreállította a fegyelmet és a rendet. A következő év augusztusig maradt a kórház élén, rettegett rémül a gonoszoknak, akikkel szemben a legszigorúbb fenytetésre is képes volt és édes vigaszául a szegény betegeknek, akik az ő valóban atyai szívének gyengédségét élvezték. Tevékenysége annál csodálatosabb, mert egy orvosnak sem volt bátorsága, nemhogy utánozni Pál mestert, hanem csak egyetlen egyszer is belépni a haldoklók e szomorú házába. Kivéve az egészségügyi tanács fejét és a szent érseket, aki a kórházat mindennap meglátogatta, más hivatalos személy nem merte küszöbét átlépni. Teljes mértékben igaza van egy akkori feljegyzésnek, amely azt írja, hogy e rettenetes csapás nyomorúságában Milánónak szent Károly volt az egyedüli vigasztalása.

Érdekes felemlíteni azt a módot, ahogyan az orvosok kötelességüknek eleget tenni véltek: „ők —

írja maga Pál testvér — megálltak a kórház előtt kint és körbejárták, én pedig megparancsoltam bent valakinek a személyzet közül, hogy szobáról-szobára járva kérdezze ki a betegeket, aki azután a feleleteket az ablakon keresztül megmondta az orvosoknak. Az orvosokkal volt a patikus, aki megírta a recepteket, feljegyezte a beteg nevét és szobájának számát; mindez az ablakon keresztül történt; a számot azután rávezették az orvos-ságra, hogy tévedés ne forduljon elő“.

Ilyen bátor orvosok mellett nem csoda, ha a ragály folyton terjedt. A járványkórház lassanként elégtelennek bizonyult a betegek befogadására, ennél fogva szent Károly tanácsára vásároltak a városon kívül hat más telket, ahol hirtelen fából és szalmából ideiglenes épületeket emeltek a ragályos betegek befogadására. A szerzetesek versengve ajánlották fel szolgálatukat. A betegek ápolásában részt vettek a barnabiták, teatinusok, jezsuiták, olivetánusok, ágostonrendűek, karmeliták, minoriták; de mindenek felett a kapucinusok, akikről maga szent Károly írja: „a legnagyobb teher a kapucinusok vállán van, akik három kórházat gondoznak és jóllehet néhányan már meghaltak közülük, sohasem jöttek zavarba, mert mindig voltak mások, akik helyükbe léptek“. És hozzá fűzhetjük, hogy nemcsak pótolták a kidőlteket, hanem egyenesen vágytak arra, hogy a betegek szolgálatában élhessenek: annyira, hogy egy kapucinusfőnök szent Károly felhívására, amelyben a szerzeteseket a betegek szolgálatára buzdította, így felelt: „az én testvéreim égnék a vágytól, hogy segítsenek és mivel ez nem történhet meg másképen, ha csak valamelyik meg nem hal, amely hely üresen marad, türelmetlenül várják egy-egy hely meg-

üresedését“. A kapucinusok közül 10-en haltak meg a ragályban.

A világi papság is résztvett a nagy csapás borzalmainak enyhítésében, bár szégyenkezve kell bevalanunk, hogy nem olyan bátorsággal, mint a szerzetesek. Ezt maga szent Károly is elismerte, sőt gyakran szigorú rendszabályokra kényszerült, hogy megbüntessen egyik-másik gyáva lelkipásztort, aki elhagyta helyét és elmenekült. De nem hiányoztak a vigasztaló és dicsőséges kivételek sem, mint a hőslelkű monzai esperes, Maggiorini, vagy a svájci pap, Leonardi, aki ép azért jött Milánóba, hogy minden munkaerejét a betegek szolgálatába állítsa. De mindenkit megelőzött a szent érsek maga, aki mindig talpon volt és mindenütt ott volt, ahol a szükség kívánta. Már pedig ahol a vezérek elüljárnak, ott a csapatok sem hátrálnak meg soha.

Később azonban ezek az ideiglenes barakkkórházak sem voltak képesek a mindjobban növekvő betegeket befogadni. Lassanként az egész város egy nagy kórház lett. A pusztulás képe teljes volt: a városban kihalt az élet, megakadt a kereskedelem, megszűnt a munka és a ragály rettenetes képe mellett már kezdett feltűnni az éhinség nem kevésbé borzalmas képe.

Ekkor történt, hogy szent Károly szeretetének olyan hősies jeleit adta, hogy annak fényével szinte homályba takarta a csapás rettenetes emlékét is. Megkettőzte az imákat és nyilvános könyörgéseket, három bűnbánó körmenetet vezetett, amelyben résztvett az egész város, gazdagok és szegények, hivatalos személyek és alattvalók kivétel nélkül. Ő maga is résztvett a körmeneteken, méztálal, egy durva kötéllel a nyakán, vállán súlyos

keresztel; és ugyanígy mezítláb és kötéllel a nyakukon egész udvara, a székesegyház káptalanja, a szerzetesek és a világi papság. A nép részvétele olyan volt, hogy egy szemtanu megszámolhatatlan tömegről beszél, pedig a körmeneteken csak férfiak vettek részt, az asszonyok és gyermekek nem hagyták el a házakat. A körmenet végén a bíboros beszédet tartott, amelyben megtérésre és bűnbánatra buzdított. Könnyebb elképzelni, mint leírni azt a hatást, amit e prédikációk keltettek. Az egykori történetírók beszélik, hogy egyik nap a körmenet alkalmával a szent érsek egy darab vasba lépett, lábát megsebesítette és a sebből állandóan vér folyt; de azért folytatta a körmenetet anélkül, hogy a fájdalom legkisebb jelét adta volna és csak a szertartás végeztével engedte meg, hogy sebet bekötözzék.

Azt is elrendelte, hogy nappal és éjjel hétszer-hétszer húzzák meg a harangokat s ezzel is buzdítsák imára a népet; és valóban, a harang jelére mindenki akárhol volt is, elvégezte az érsek előírása szerint a litániákat és imákat. Milánó olyan volt, mintha nagy templommá változott volna át. A szentségek kiszolgáltatása a legnagyobb méreteket öltötte. Fornero, szent Károly udvarának egyik tagja, aki a szent érseket beteglátogatásában kísérte, a szentléavatás alkalmával kijelentette, hogy ebben az időben a keresztség kiszolgáltatásakor legalább 6000 embernek lett a keresztyja; ebből is következtethetünk arra, milyen határtalan volt szent Károly buzgósága és önfeláldozása. És a papok is, akiket eleinte megzavart a rettenetes csapás, főpásztoruk bátor példáján felbuzdulva megvetettek minden veszélyt és megjelentek mindeütt, ahol csak valamelyik hívőnek szüksége volt

rájuk; létrán kapaszkodtak fel a házak ablakába és azon keresztül áldoztatták meg a híveket.

De szent Károly nemcsak imádkozott, hanem saját személyét és minden vagyonát is annyira rendelkezésére bocsátotta a szegényeknek és betegeknek, hogy a nép földön járó szentet látott benne. Alig tört ki a pestis, megírta végrendeletét, amely 1576 szeptember 19-ről van keltezve. Élete feláldozására készen állott; el lehet képzelni, mennyire kész volt vagyonának feláldozására is. Mikor már minden pénzből kifogyott, eladta ezüsteit, a fali függönyökből ruhákat csináltatott, sőt saját ruháját is elajándékozta. Esténként, beteglátogatásából hazatérve, gyakran egy falat kenyeret sem talált, amivel saját éhségét csillapítsa; még saját hitvány fekvőhelyét is átküldte a kórházba és a maga számára csak két kemény fapadot tartott meg.

De ezekben a szomorú napokban nemcsak a járvány terjedt, hanem a jó példa ereje is. Sok embert fellelkesített a bátorságnak és a nemeslelkűségnek az a gyönyörű példája, amit a szent érsek adott. És szent Károly, hogy az áldozatkésztséget még jobban fokozza, XIII. Gergely pápától különböző búcsúk engedélyezésére szerzett felhatalmazást; még teljes búcsúra is, ami akkor szinte hihetetlen volt, azok számára, akiket a ragály megtámadott és azok számára, akik a betegek szolgálatára álltak. A város sok gazdag polgára vagyonának nagyrésztét átadta a szent érseknek, mint ahogy egyesek már azt az éhínség idején is tették.

A rettenetes csapás végre kezdett megszűnni. Ép ideje volt. Az áldozatok száma már 20.000-re emelkedett: egész városrészek elnéptelenedtek, egész családok kihaltak és nem volt ház, ahol halottat ne

sirattak volna. 1577 aug. 23-án Pál testvér elhagyta a lazaretet és az egészségügyi tanács olyan hízelgő elismerő okiratot nyújtott át neki, minél külön-
bet kívánni sem lehetett. Meg is érdemli ez a bá-
tor barát, hogy az utókor Borromei szent Károly
nevével együtt emlegetse nevét.

A ragály megszűnését 1578 jan. 20-án trombita-
harsogás mellett adták tudtul a városnak. E nap-
nak esléjén — mint az egykori feljegyzés beszéli
— az utcákon örömtüzeket gyújtottak és az abla-
kokat még a legszegényebbek is kivilágították. Az
egész város örömujjongásban égett.

Milánó ugyan megszabadult a pestistől, de a
vidék még nem. Szent Károly, mint minden hívé-
nek igazi atyja, eddig a városhoz lévén kötve, a
vidékre csak anyagi és erkölcsi segítséget tudott
küldeni; most azonban, hogy a városban megszűnt
a járvány, személyesen ment a ragálytól sujtott
vidékre; bátorított, intézkedett és tanácsokkal szol-
gált.

A történelem a pestissel kapcsolatban szent
Károly alakját olyan ragyogó dicsfénnel veszi
körül, amit a kevésbbé jóakarátú írók sem
mernek elhomályosítani. Ehelyett azonban akad-
tak olyanok, akik szent Károly viselkedését és
rendelkezéseit iparkodnak szembeállítani az okos-
ság és higiénia legelemibb szabályaival. Sőt
akadt oly író is, aki nyíltan megvádolta szent
Károlyt, hogy körmeneteivel és nyilvános ájta-
tosságaival hozzájárult a ragály terjesztéséhez.
Ez a vád, ha talán az első pillanatban az igaz-
ság látszatát kelti is, teljesen összeomlik, ha —
amint a méltányosság megköveteli — szent Ká-
roly viselkedését saját korának szemüvegén át
nézzük.

Azt el kell ismernünk, hogy a körmenetek, emberileg szólva, nem voltak mentesek a fertőzéstől. Tudta ezt szent Károly is, aki ép a ragályra való tekintettel könyvtárát mintegy 100 orvosi könyvvel gazdagította, bár saját személyét illetőleg az egészségügyi rendelkezésekkel semmit sem törődött. Az érseki levéltárban szent Károly írásai közt találtak egy fogalmazványt, amely tanácsokat tartalmaz a ragály terjedésének megakadályozására. Ebben a fogalmazványban írja többek közt, hogy „internálni kell a csavargókat... kerülni a népcsődületeket... ezek mind olyan dolgok, amelyek a ragály továbbterjedését elősegítik“.

De akkor, fogja valaki mondani, ilyen okos jó tanácsok mellett, hogyan tudta szent Károly ezeket a népes körmeneteket mégis megtartani?

A felelet nem nehéz, ha az ember a kor történetét valamennyire is ismeri. Szent Károly, amikor ezeket a körmeneteket rendezte, nem a nép követelő akaratának tett eleget; nem olyan ember volt, aki mások akaratának könnyen alávetette volna magát; még kevésbé a tömeg akaratának. Hanem alkalmazkodott ahhoz az általános véleményhez, ami az akkori idők orvosai közt uralkodott. Az akkori idők legtekintélyesebb orvosi könyvei ajánlották a nyilvános körmeneteket, legfőképpen a bűnbánati cselekedeteket, mint hatásos eszköz a járvány megakadályozására; a pestist úgy fogták fel, mint Isten különös büntetését az emberek bűneiért. Mantuában például az orvosok tanácsa elrendelte, hogy a pestis megfékezésére legalább minden két hétben nyilvános körmenet tartassék; Velencében a dózse, miután minden más kísérlete megghiúsult, az egyházi hatósá-

gokhoz folyamodott, hogy a nyilvános körmeneteket rendeljék el.

Nem csoda tehát, ha szent Károly is, látva az orvosok tehetetlenségét és a védekezés hiábavalóságát, ahhoz az eszközhöz folyamodott, amit az orvosok és hatóságok a leghatalmasabbnak tartottak. A nép pedig, talán felesleges is mondani, ezekben a körmenetekben látta minden szerencsétlenség orvosságát: erősen hitt benne, hogy Isten, amikor olyan ünnepélyesen hívják segítségül, nem csupán megakadályozza, hogy a járvány a körmenetek révén tovább terjedjen, hanem tökéletesen meg is szünteti. És valóban, akármilyen szigorúan nézzük is a dolgot, meg kell vallani, hogy a körmenetek révén nem rosszabbodott a helyzet; annyira nem, hogy 1630-ban egy újabb pestis alkalmával, újra csak a körmenetekhez folyamodtak és akkor is a bíborosérsek, a nagy Borromei Frigyes vezette a népet a város utcáin keresztül. Csupán a kormányzó volt az, aki a körmenetek megtartását ellenezte és megakadályozni megkísérelte; de ez is inkább politikai okok és személyeskedések miatt történt, semmint egészségügyi elővigyázatosságból. A végén maga a kormányzó is megnyugodott, sőt résztvett a harmadik körmeneten és maga vitte a baldachint.

Mintha szent Károly előre látta volna azokat az ellenvetéseket, amiket egészségügyi oldalról a körmenetek ellen a késői utódok tesznek, maga előre megfelelt rájuk.

Az ötödik tartományi zsinaton ajánlotta a püspököknek, hogy ragály esetén a templomban és körmeneteken a hívek ne zsúfolódjanak össze, hanem rendben, bizonyos távolságra álljanak egymástól, hogy így ne legyen alkalmuk a fertőzésre. Taná-

csolja, hogy a zsúfolódás elkerülésére ilyenkor inkább hordozható oltárt állítsanak fel a templom küszöbén s a nép kívülről hallgassa a szentmisét. Azt is ajánlotta, hogy az egyesületi gyűléseket és a hitoktatást szabad helyeken tartsák, a templomokat körülvevő temetőekben vagy piacokon, sétatereken; tanácsolta, hogy a templomokban a beteggyanús emberek számára külön helyeket jelöljenek ki és számukra külön két szenteltvíztartót állítsanak fel.

Nem kell azt gondolni, hogy szent Károly tevékenysége a ragály idején csak az imára szorítkozott; ellenkezőleg annyi óvatossági szabályt alkalmazott és tanácsolt a ragály terjedésének megakadályozására, hogy az ő helyében orvos sem tudott volna többet tenni. Ő maga mindig bottal járt, ami a beteggyanús ember ismertetőjele volt, akiket messze ki kellett kerülni. Az alamizsnát úgy osztotta szét, hogy az erre szánt összeget ecettel megtöltött edénybe tette, ahonnan a szegények maguk vették ki; igaz, hogy ez nagyon is vitatható fertőtlenítő módszer, de az akkori tudomány ezt tanította.

A ragályos betegek szolgálatában álló szerzeteseknek és papoknak előírta, hogy szerzházukba visszatérve, a többiektől elkülönítve, külön cellákban lakjanak.

Később, amikor a ragály még nagyobb méreteket öltött, az egész város számára elrendelték az elkülönítést. Szent Károly az utcák kereszteződésénél oltárokat állított fel, ahol a papok misét mondtak, amit a hívek az ablakból hallgattak, anélkül, hogy magukat a ragály veszedelmének kitették volna. Azokat a helyeket, ahol az oltárok álltak, később kereszttel díszített oszlopokkal jelöl-

ték meg, amelyek még ma is láthatók Milánó egyes részeiben.

A pestises házakat kereszttel jelöltette meg, a lakásokat pedig kiürítette, hogy oda többet vissza ne térjenek. Úgyszintén elrendelte a macskák és egerek kiirtását, mint amelyeket a ragály terjesztőinek tartottak. Mindezek olyan egészségügyi rendelkezések, amelyeket a mai modern tudomány is aláír.

Felhasználta minden tekintélyét, sőt az egyházi fenyítéket is arra, hogy megakadályozzon mindent, ami a ragály továbbterjedésének oka lehet. Kiközösítéssel sujtotta azokat, akik a pestises betegek ruháival kereskedni mertek; szigorúan megtiltotta azt a mindjobban elterjedő babonás szokást, hogy bizonyos írott imákat és gyűrűket kölcsönözzenek egymásnak az emberek, mintegy talizmánul a betegség ellen. 1882-ben a lombardiai orvosok beszámolóján joggal mondhatta a pestissel kapcsolatban szent Károlyról Corradi, hogy sok részletkérdésben szent Károly már megelőzte korának szokását és tudását.

Azon a híres V. tartományi zsinaton, amit két évvel a nagy pestis után tartott, a szent főpásztor fájdalmas tapasztalatainak kincseit a tartomány minden püspökével közölte. Ennek a zsinatnak aktái valóban csodálatos példái az egészségügyi törvényhozásnak. Olyan szabályokat találunk bennük, amelyek mintha a legmodernebb rendelkezésekből valók volnának. Pompásan kidolgozott rendszabályok intézkednek afelől, hogy a pusztító járvány idején ideiglenes kórházakról gondoskodjanak megfelelő orvosokat, ápolókat, dajkákat kéznél tartsanak; hogyan előzzék meg az éhínséget, amely az ilyen nagy járványokat kö-

vetni szokta; hogyan vegyék elejét a ragály továbbterjedésének; milyen elővigyázatossági szabályokat kell követni a papoknak, akik a fertőző betegekkel érintkeznek.

Ebből a sok üdvös szabályból, ami az egészségügyre vonatozik, felhozunk még egyet, hogy bebizonyítsuk, mily messzire terjedt szent Károly figyelme normális időkben is. Törvényei közt találunk ugyanis egyet, amely a papoknak kötelezővé teszi, hogy a templomban homokkal töltött köpöcsészéket állítsanak fel; sőt még azt is elrendeli, hogyan és hányszor kell azokat megtisztítani és friss homokkal megtölteni.

Vajjon mit szólnak ehhez azok a modern írók, akik a pestissel kapcsolatban szent Károly munkáját befeketíteni merészelték?

Különben ha a statisztikának van még bizonyító ereje, hogyan magyarázzák meg azok a modern írók, akik szent Károlynak és munkatársainak a ragálytól való megszabadulását nem akarják csodának tulajdonítani, ugyanakkor pedig higiénikus tudásukat kétségbe vonják, hogyan magyarázzák meg, hogy szent Károly környezetéből senki sem esett a ragálynak áldozatul, kivéve egyet, aki pedig nem állott a betegek szolgálatában? És hogyan magyarázzák meg, hogy a szemináriumnak is csak három áldozata volt: két kispap és egy jezsuita páter?

Nem akarjuk azt állítani, hogy minden a lehető legtökéletesebb volt egészségügyi szempontból; bizonyára történtek hibák, mint ahogy senki sem kétkedik afelől, hogy ma is történnek hibák, amelyeket majd csak utódaink fognak megállapítani. De olyan hibák voltak ezek, amelyeket nem egyes személyeknek, hanem legfeljebb a kor felfogásá-

nak, elégtelen tudományának lehet tulajdonítani. Sőt ellenkezőleg, emberileg szólva, szent Károlyé az a nagy, örök érdem, hogy a hitnek és szent merészségének csodálatos példájával fenntartotta az emberek szívében a bátorságot és az életbizalmat, ami bizony olyan általános pánik perceiben nagy dolog!

XVIII. FEJEZET.

Szent Károly és a tudományok.

MINDEN propagandának, akár jó, akár rossz ügy szolgálatában áll, a buzgóságnál és a vagyonnál is nagyobb fegyvere a tudomány. A tudomány a tekintély és rokonszenv fényével övezi körül azokat, akik vele dicsekedhetnek és szavaiknak oly erőt ad, amelyhez semmiféle más földi hatalom fel nem ér és amit legfeljebb az erény, a szentség szárnyal túl.

A papság, éppen mert örök apostolság szolgálatában áll, sohasem mondhat le arról a nagy erőforrásról, amit a tudomány képvisel. Maga Isten a próféták útján a tudományt a papságból való kizárás terhe mellett mint elsőrangú szükséges feltevélt jelöli meg. A XVI. század kezdetén, amikor a renaissance fénye és a pozitív tudományok derengő hajnala mintegy felébresztette a népeket és szinte megrészegítette a tudás gyönyörűségével, a kulturális szükségleteknek a papságnál is még nagyobb erővel kellett jelentkeznük. Az egyház azonnal észrevette ezt az új irányt és sohasem látott látványban részesítette a világot, amely azt hitte, hogy az egyház ebben a szellemi újjáébredésben hátra fog maradni. Összehívta legtudósabb férfait és szabad megbeszélés tárgyává tette azokat a súlyos problémákat, amik akkor a kedélyeket izgatták: vagyis összehívta a trienti zsinatot.

A zsinat berekesztése után arra törekedett, hogy annak gyümölcsét értékesítse: szemináriumokat nyitott, a papokat és szerzeteseket új vizsgáknak vetette alá, gondoskodott alkalmas kiadványokról és elősegített minden olyan kezdeményezést, amely a papságban a tudomány és a kultúra növelését szolgálta.

Abból a nagy lelkesedésből, amit a trienti zsinat az igaz és alapos kultúra érdekében teremtett, nem maradt ki szent Károly sem. Sőt ebben is felülmúlhatatlan példát adott. Miután előbb ő maga nagy, széles műveltséget szerzett, olyan hévvel fogott hozzá a tudomány és művészetek megkedveltetéséhez másokban, hogy az ember nem is tudja megérteni, hogyan találhatott erre is időt, hihetetlen széleskörű munkája mellett, ami nemcsak napalait, hanem éjtszakáinak is jórészt felemésztette.

Kötelességünknek tartjuk szent Károlyt erről az oldaláról is bemutatni, hogy reformátori munkája és szociális érdemei teljes fényben ragyogjanak.

Hogy szent Károlynak imponálón nagy gyakorlati tehetsége volt, azt senki sem vonja kétségbe. Elég rámutatni arra, mily könnyen ismerte fel a legjobb tehetségeket és vonta maga köré a legképzettebb férfiakat, úgy hogy néri szent Fülöp őt „az emberek legragadozóbb rablójának” nevezte. Törvényhozását pedig olyan gyakorlati szellem lengi át, hogy az egész nagyrészen még ma is érvényben van és nem csupán a saját egyházmegyéjében.

Ritka kormányzási ügyessége mellett szent Károly a természettől éles tudományos értelmet is örökölt. Némelyek ugyan ezt kétségbe vonják,

mint például a jó genfi püspök, szalézi szent Ferenc, akinek egyszer a következő mondat szaladt ki száján: „Látható, hogy mennyi csodás dolgot sikerült Borromei bíborosnak létrehoznia, jóllehet nagyon szerény tehetséggel volt megáldva“. De az ilyeneket talán megtévesztette szentünk csodálatosan széles főpásztori tevékenysége és az a kiváló praktikus érzék, amely kétségen kívül legjellemzőbb tulajdonsága. Talán befolyásolta őket ítéletükben szent Károly életrajzíróinak az az általános rossz szokása, hogy a természetfölötti adományok erősebb hangsúlyozására elhallgatják természetes adományait és energiáját. De más volt a kortársak ítélete szent Károlyról. Már tanárai kiemelik éles eszét, nagy tehetségét; így például Alciato, akinek szent Károly Páviában tanítványa volt, doktorrá avatása alkalmával nem tudta megállni, hogy szentünk tudását nyilvánosan meg ne dicsérje. Ezt a dicséretet még megerősíti egyik tanuló társa, már pedig köztudomású, hogy a tanulók ítélete egymás iránt szigorúbb szokott lenni még a tanároknál is. Simone Bossi, szentünk osztálytársa jegyezte meg, hogy a tanár nagy dicsérete alatta maradt az új doktor igazi érdemeinek. De éles esze mellett szent Károly kitartó is volt a tanulásban. Még mint érett férfiú is, a fáradalmaktól és önmegtagadásoktól elcsigázva, meglopta az éjtszaka óráit, hogy könyvei mellett virraszt hasson. A pestis idején, jóllehet mindennap teljesen kimerülten ért haza, az éjtszaka jórésztét átvirrasztotta, hogy azokat az orvosi könyveket, amelyeket ép az időben hozatott, tanulmányozhassa.

Tanulási rendszerét két egyszerű elvben lehetne összefogni: sokat tanulni, lehetőleg tollal a kéz-

ben, vagyis állandóan jegyezgetni. Tanulmányai számára kihasznált minden kis időt; elfoglaltságát úgy tudta beosztani, hogy egy pillanatot sem veszített. Első életrajzíróinak egyike mondja, hogy életének utolsó éveiben a reggeli misemondás előtt hat teljes órát tudott a tanulásra fordítani. Méretetlen tudásvágyáról különben szent Károly adta a legszebb tanubizonyyságot azzal a híres feleletével, amit egyik barátjához intézett, aki buzdította, hogy néha menjen le kertjébe sétálgatni: „Püspöknek és egyházi férfinak a kertje a Szentírás”.

Valóban, szent Károly sokat tanult; ha egyedül volt, még az étkezés idején is olvasott. Piciny szobában megbújva böngészte könyveit, ahol nyáron kiállhatatlan hőség, télen kegyetlen hideg volt; de a hőségtől vagy hidegtől szent Károly nem ijedt meg. Tanulmányai közben apró kis cédulákra feljegyzéseket készített, amelyeket címmel látott el s ezeket az *abc* szerint rendezte, hogy mindenkor kéznél legyenek.

Ilyen éles ész és állhatatos kitartás mellett nem csoda, ha szent Károly széleskörű egyházi és világi tudást szerzett meg magának. Egyetemi éveiben ugyan csak a joggal foglalkozott, a filozófia és teológia majdnem idegen volt számára; annyit tudott csak belőlük, amennyi a joghoz hozzátartozott, több semmit. Amint azonban bíboros lett, rögtön észrevette ezt az ijesztő hiányt és ekkor fokozott tanulással hiányos ismereteit rövid idő alatt a tökéletességig pótolta.

Egyetemi tanulmányainak és főként híres tanárának befolyása alatt természetesen az egyházjogban érezte magát a legotthonosabbnak. A világi hatóságokkal, káptalanokkal és szerzetesrendekkel folytatott viláiban valóban széleskörű jogi ismeret-

tekről tett tanubizonyyságot. Véleménye megerősítésére mindig tudott zsinatokat, jogi elveket, híres jogászokat vagy teológusokat citálni, kérlelhetetlenül és éles logikával vezetve le következtetéseit. Egyházi törvényhozása és zsinatainak rendelkezései örök bizonyítékai maradnak nagy tudásának.

De Borromei bíboros tehetsége és tudásszomja nem merült ki az egyházi tanulmányokban; sokoldalúsága és legfőképen az a meggyőződése, hogy az apostolkodásnak mindenféle tudás használhat, otthonossá tették a profán tudományokban is. Már Rómában mint fiatal bíboros esténként maga köré gyűjtötte a legkiválóbb tehetségeket, hogy a bölcselettel foglalkozhassanak. Az irodalom mezején sem volt idegen, ami nagyon is érthető a klasszicizmusnak abban a lázában, amely akkor megszállta az egész világot.

Hogy szent Károly mennyire szerette a komoly, rendszeres tanulást, eléggé bizonyítja az, hogy semináriumában a tanítást a jezsuitákra bízta. Ebben az időben a papság körében kétségtelenül a jezsuiták képviselték az intellektualizmust, rájuk bízni tehát a tanulmányok vezetését annyit jelentett, mint a papság kultúrájának komoly irányt és széles méreteket adni.

De nemcsak kispapjaiban, hanem egész papságában törekedett a tudás iránti szeretetet felébreszteni és annak komoly, szigorú rendszerességet adni. Alig nyitotta meg a Brera nevű kollégiumot, amely tizenkét tanszékével valóságos egyetem volt, elrendelte a város papságának, plébánosoknak és egyszerű papoknak egyaránt, hogy legalább egyszer egy héten a gyakorlati erkölcstani előadást látogassák; a szerzetesek számára pedig, még a legöregebbek számára is előírta, hogy gyóntatási vizs-

gákra jelentkezzenek; már pedig köztudomású, hogy nincs hatásosabb ösztönző erő a tanulásra, mint egy-egy vizsga ellenőrzése.

Nem lehet kételkedni afölött, hogy azt a szigorú tanulási rendszert, amit Borromei szent Károly annyi buzgósággal szorgalmazott másoknál, önmagára is alkalmazta. Az akkori idők ugyan nem nagyon voltak alkalmasak komoly tanulmányokra, de szent Károlyban mégis megnyilvánul a rendszerességre való törekvés: minden kérdésben nagy óvatossággal jár el, utána néz a bizonyítékoknak és történelmi vagy régiségtani adatokra támaszkodik. Az akkori kezdetleges kutatások ugyan gyakran téves utakra vezették, történelmileg igaznak fogadott el olyant, ami a valóságban nem volt az; ez azonban nem rontja le szent Károly tudományos rendszerének érdemét.

Erre a tudományos törekvésre vezethető vissza az is, hogy Fontananak, aki akkor Rómában a milánói érsekek történelmén dolgozott, megparancsolta, hogy a kutatások kiegészítése végett jöjjön Milánóba, mert — mint írta — a távolból lehetetlen meglátni minden körülményt és eseményt, ami az érsekség részletes történelmébe beleszővődik.

A tudás iránti szeretetét és buzgalmát belevitte törvényhozásába is. A zsinatok alkalmával a legszigorúbb szavakkal tárja fel a tudás szükségességét és a legaprólékosabb tanácsokkal szolgál a legjobb rendszert illetően.

Megkívánja, hogy a papok gyakran gyűljenek össze a nehezebb kérdések megvitatására; az esepereknek pedig elrendeli, hogy számoljanak be arról az előrehaladásról, amit papjaik a tudományban hónapról-hónapra tesznek és felhatalmazza őket, hogy a hanyagokat megfelelő büntetésekkel

sujtsák. Buzdítja a papságot, különösen a plébánosokat, hogy gyakran prédikáljanak, de megköveteli, hogy prédikációikra tanulással és imával készüljenek elő. A negyedik tartományi zsinaton buzgósága odáig megy, hogy még a püspököknek is előírja, hogy mindennap meghatározott időn át tanulmányaiknak éljenek. Törvénné teszi azt, amit ő maga már előzőleg példájával tanított.

Szent Károly hamar belátta, hogy a tudás terjesztésének legszükségesebb eszköze a jó könyv. Számos olyan magas színvonalú, tudományos értékű kiadvány van, melynek leghatalmasabb előmozdítója és legáldozatosabb mecénása szent Károly volt.

Szent Károly, aki minden kezdeményezésben elhatározott és merész volt, a jó könyvek terjesztése ügyében cselekedni kívánt s 1579-ben nyomdát ajándékozott a szemináriumnak, ami abban az időben bizony fejedelmi ajándék volt. E nyomda révén el tudta látni a papságot a legjobb könyvekkel, igen olcsó áron. Az első könyv, amely ebből a nyomdából kikerült, Granadai Lajos prédikációs kötete volt.

De szent Károlynak a magasfokú kultúra iránt is volt érzéke és buzgóságát erre is kiterjesztette. Gondja volt arra, hogy a trienti zsinat jegyzőkönyvei fennmaradjanak és ezért őket a vatikáni titkos levéltárban helyezte el. Amikor pedig Milánóba jött, megalapította az érseki levéltárt, ahol összegyűjtötték az egyházmegye szellemi vezetésére vonatkozó aktákat. Később elrendelte, hogy minden plébániának hivatalos plébániai levéltára legyen. Manapság nem igen akad még olyan kiskörű hivatal sem, amelynek levéltára ne volna; de abban az időben senki sem gondolt olyasmire. Szent Károly

volt az első, aki ennek hasznát belátta és a zsinatok alkalmával bevezetését elrendelte.

Utolsó római útja alkalmával sok és sürgős elfoglaltsága mellett talált időt arra, hogy a tudományok iránti buzgóságát ott is érvényesítse. Szent Ambrus pártfogása alatt ott akadémiát alapított, amely tulajdonképpen képzőiskola volt szónokok számára. Ez az intézmény egészen XIII. Gergely haláláig fennállott.

A szent érsek ilyen irányú buzgalma nem maradt észrevétlen kortársai előtt. A Brera-palota bejáratánál, amely akkor a tudomány csarnokát képviselte, 1618-ban szent Károly emlékére latin emléktáblát helyeztek el, amelyben őt a tudomány és irodalom restaurátorának nevezték.

Így ítélték meg szent Károly működését szellemi téren. Igaz, hogy szent Károlyban nem volt meg szent Ágoston fényes tehetsége vagy szent Tamás finom, tudományos alapossága, de lelkében nagy szeretet élt a tudományok iránt és az ő érdeme, hogy a papságban újra feléledt a tudomány nemes szomja.

Szent Károly nem sokat írt vagy legalább is nem sokat adott ki írásai közül; erre igazán nem volt ideje. De hátramaradt számunkra tőle az egyházmegye kormányzására vonatkozó egész törvényhozás; ez a törvénykönyv tartalmazza a tizenegy egyházmegyei és a hat tartományi zsinat határozatait, továbbá azokat az irányításokat, amiket a szónokokhoz intézett, valamint azokat a szabályokat, amelyeket a plébániák ellátását illetőleg a lelkészek számára írt; ide tartoznak továbbá híveihez intézett főpásztori körlevelei is. Ez a gyűjtemény a leghatalmasabb és a legértékesebb munka, ami szent Károlytól reánk maradt.

Írásai közt, amelyek gondolatvilágát a maguk teljességében felfedik, kétségen kívül első helyen áll levelezése. Szent Károly messze kiterjedő levelezést folytatott és szinte elsorolhatatlan az a sok nyilvános könyvtár és magánlevéltár, amely szent Károly egy-egy levelével dicsekedhetik. Szent Károly tervezett egy aszkétikus könyvet is, amelynek címe „Az elmélkedés művészete“ volt, de nem volt ideje úgy elkészíteni, amint akarta volna; legalább is erre vall Paleotto bíborosnak adott válasza, aki könyvéből egy példányt kért. Szent Károly azt felelte, hogy az egész könyv jelentéktelen, mely az érdeklődést meg sem érdemli.

Szinte mérhetetlen szónoki munkájából, ami pedig egész főpásztori tevékenységének gerincét képezte, sajnos, alig maradt meg valami. Ha a zsinatokon tartott beszédeitől eltekintünk, amelyek teljes egészükben megvannak, alig találunk mást, mint vázlatot. Sassi ugyan öt kötetben nyilvánosságra hozta prédikációit, de köztudomású, hogy ezeket egyik titkárja, Possevino gyűjtötte össze, az autentikus vázlatok alapján ugyan, de saját szavaival; mert szent Károly a legtöbbször improvizált beszédeket mondott. Ugyancsak van még egy gyűjtemény, amely néhány prédikációját tartalmazza: ezeket egyik hallgatója, Sfondrati apáca írta le.

Hogy szent Károlynak oly kevés prédikációja maradt fenn, nagyon is érthető. Ő átlag nem írta le prédikációit, csak feljegyzéseket készített, amelyekben a gondolatmenetet rögzítette le. De ezek a vázlatok hosszú és mély tanulmányok gyümölcsei voltak, ez kitűnik az idézetek bőségéből és a gondolatok logikus összefüggéséből. Az a jegyzet-gyűjtemény, amelyben annyi gonddal jegyzett fel mindent, amit csak hasznosnak ítélt és amit állan-

dóan gyarapított, könnyen lehetővé tette, hogy prédikációi, még ha improvizált is, gondolatokban és idézetekben gazdagok legyenek. Az volt a szándéka, hogy ezt a szónoki anyagtárt, amelyen még halála évében is annyit dolgozott, összegyűjti, elrendezi és egy kötetben kiadja, de ebben megakadályozta a halál.

Forgatva ezeket a vázlatokat és olvasgatva a Possevino és Sfondrati által kiadott prédikációkat, megállapíthatjuk Borromei bíboros szónoki értékét: nem lehet azt mondani, hogy ment volna korának hibáitól, de a komoly tehetség minden ismertető jelét magán viseli és szava hű visszhangja az átértett és átélt dolgoknak. Igaz, hogy korának irányát követve szent Károly is gyakran visszaél a Szentírás képletes értelmezésével, a szöveg gyakran a pillanatnyi helyzet körülményeihez alkalmazkodik, de hasonlatai és alkalmazásai mindig méltóságosak és igen gyakran nagyon is szerencsések. Kifejezése mindig nyugodt és kerekded, beosztása oly annyira világos, hogy gyakran Bourdalouera emlékeztet. Néha magasztosan szárnyalni is tud. Amikor a velencei követ fiának megkeresztelésekor a jelenlevőkhöz buzdítást intézett, kétségtelesenül arra a klasszikus ékesszólásra emlékeztet, melynek fordulatait maga Bossuet sem vetette meg. A keresztapa maga a milánói kormányzó volt. Beszédjében foglalkozik a keresztség szentségével, amelyben a világról és annak minden pompájáról lemondunk s ezzel szemben állítja az akkori lármás szórakozásokat, költséges farsangi mulatságokat és ezekben a szavakban tör ki: „így cselekszenek, nagyméltóságú herceg és mi hallgatunk: bűnt bűnre halmoznak Isten ellen és a buzgóság nem emészt fel bennünket; így élnek ebben a városban,

amely az annyira katolikus spanyol királynak alattvalója“.

Nem szabad felednünk, hogy szent Károly nem volt semmiféle új szellemi iránynak kezdeményezője az egyházban, hanem csak egy vallási és erkölcsi újjászületésnek. Amiben viszont többet használ a cselekedet, mint az írás. Innen van az, hogy inkább csodálatos tevékenységének emléke maradt meg, mint tudományának csodálata vagy az írásai iránti lelkesedés. Ő mindenekelőtt a tett embere volt; de nem kizárólagos értelemben, mintha nem talált volna semmi időt a szellemi kultúrára. Az ő főpásztori életében az írás nem másodrangú és írásaiból még ma is a vallásos élet számára olyan értékes irányítás és annyi hatalmas ösztönzés fakad, hogy ebből a szempontból kevés egyházi író vetekedhet Milánó szent érsekével.

Legnagyobb munkája, törvényeinek és rendeleteinek gyűjteménye, még ma is valósággal kézikönyve a lekipásztorkodás tanának, szinte kódex az egyházi kormányzásnak püspökök és plébánosok számára. Erről a munkáról mondotta V. Pál pápa a milánói küldöttségnek, amely szent Károly szenttéavatását megköszönte: „ez a kötet kincses háza a tudománynak és az igazi egyházi fegyelemnek. Kérjük a papságot, hogy valósítsa meg a gyakorlatban azt, amit ez a könyv tartalmaz; mert ennél nagyobb vigasztalásunk nem lehetne. És mi feltesszük magunkban, hogy ezentúl senkit sem teszünk meg püspöknek, amíg el nem rendeltük, hogy ez a könyve meglegyen és ennek hasznos rendelkezéseit kövesse“. Úgy látszik, hogy V. Pál intelme még ma is elevenen él az egyház kormányzásában. Az egész katolikus világ püspökei még ma is ehhez a könyvhöz folyamod-

nak, mint a legjobb vezetőhöz. Fényes bizonyítéka ennek az is, hogy néhány évvel ezelőtt, amikor Angolországban és Amerikában az egyházi életet kellett újjászervezni, ezek a vidékek Milánóba fordultak szent Károly törvénytárának megszerzése végett.

Szent Károly tehát nemcsak tevékenységével, hanem írásával is helyet foglal a tudományban, azon kimagasló nagy alakok közt, akik nem egy nép vagy egy század szűk keretei közt mozognak és élnek, hanem az egész emberiségnek és minden időknek.

Három század választ el immár tőle, de akár hány század múlva is el lehet mondani róla betűszerinti értelemben a bibliai mondást: „defunctus adhuc loquitur“ a halott még most is beszél!

XIX. FEJEZET.

Szent Károly és a művészetek.

VALLÁS és a művészetek közt szoros viszony áll fenn. Maga az evangélium már mesterműve a művészetnek; Heine olyan könyvnek nevezi, amelyhez semmiféle emberi művészet, még a legfölségesebb sem fog soha felérni. A kereszténység sorsa, az apostolok merész vállalkozásai, a vértanúk hősiessége, a szentek csodái, az istenitisztelet nagyszerű fönsége, a dogmák titokzatos fénye, mind kincses bányája a művészi sugalmazásoknak. Ez a viszony a vallás és a művészet közt még szorosabbnak látszik, ha meggondoljuk, hogy az evangélium érdeme az, hogy a művészet belső élete újjászületett s a pogány érzékiség helyébe a tisztaság magasztos szelleme lépett, ami a természetnek is magasabb és egyúttal bensőségesebb meglátásával járt együtt.

De értékesek azok a szolgálatok is, amiket a művészet a vallásnak tesz. Már szent Vazul mondotta egyik prédikációjában, hogy a festők képeikkel ugyanolyan szolgálatot tesznek a vallásnak, mint a szónokok ékesszólásukkal és valóban így értelmezték ezt a középkori művészi társulatok. A szienai festők szabályzataiban 1535-ben például az áll: „Mi Isten kegyelméből a tanulatlan embereknek azt mutatjuk, amit ők írásból kiolvasni nem tudnak“. Való, hogy a művészet nyelve könnyebb és népie-

sebb, mint a tudományé, ennél fogva a papság oldalán nagyszerű munkát fejthet ki az emberiség vallási és erkölcsi nevelése terén.

Szent Károly korát, vagyis a cinquecentót a művészet történetében aranykornak nevezik. De meg kell jegyezni, hogy szent Károly már a cinquecento második feléhez tartozik, amikor is a művészet aranykora már hanyatlóban volt. Szent Károly abban a légkörben nőtt fel, amely már a klasszicizmussal jóllakott és a művészet számára új irányokat keresett. Ez volt az az idő, amikor a klasszicizmusnak a barokk felé hajlásával az egyházi művészetek nagyobb tekintélyre tettek szert.

Kevés korszak van, amelyben művészet hathatósabban járult volna hozzá a reform programjához, mint épen ekkor. Ez volt szent Károly eszméje is, aki még hozzá neveltetésénél fogva, szerencsére, mintegy arra volt predesztinálva, hogy a művészeteknek nagylelkű pártfogója legyen.

Előkelő születése, családi hagyományai, különösen édesanyja részéről, az a sok értékes művészeti tárgy, amely kastélyukban összegyűjtve volt, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy szent Károly művészi érzékét felkeltse. Római tartózkodása azután anynyira kifinomította műízlését, hogy hamarosan a műgyűjtők közt látjuk. Mindezt nem a szeszélyes divat kedvéért tette; akkoriban a koráramlat magával hozta, hogy minden valamire való személynek könyvtára és egy kis műgyűjteménye volt. De nála természetes hajlam működött. Távol a római művészi légkörtől, az éhínség és pestis folytán a legszűkebb pénzügyi helyzetben is elevenen élt benne a művészetek szeretete. Feljegyzésre érdemes dolog, hogy amikor az éhség és pestis szomorú napjaiban, hogy a szegényeket a kemény tél

ellen felruházhassa, megfosztotta palotája falait a tapétáktól, ugyanakkor kedvenc képeit a falakon hagyta.

Szent Károly mikor Rómából elköltözött, műgyűjteményét ugyan eladta, de rengeteg elfoglaltsága mellett is mindvégig megőrizte a művészetek iránt való lelkesedését. Jótékony pártfogásában, amellyel a művészek iránt volt, örökértékű építkezéseiben, amiket kezdeményezett, vagy véghez vitt, bölcs törvényhozásában a művelt- és nemeslelkű mecénás szelleme él.

Szent Károly legkitűntetőbb kegyében a híres építész, szobrász és festő Pellegrino Pellegrini állott, aki Milánóban, Bolognában és Madridban és sok más kisebb városban világhírű alkotásokat hagyott hátra. A történelem szent Károly építészének nevezi, oly nagy mértékben élvezte szent Károly bizalmát és pártfogását.

Egy másik nagyon kegyelt építész szent Károlynak Bassi, szintén korának leghíresebb építészeihez tartozott. Szent Károly a San-Lorenzo-templom építését bízta rá. De sokan mások is, mint Meda, aki a szemináriumot építelte, továbbá Corbetta, Biffi és Fontana munkát és pártfogást találtak szent Károlynál.

Szent Károly nagyon szerette Vincenzo Ruffot, a híres zenészt is, ami nagyon érthető. A bíboros ugyanis az egyházi zene ügyét lelkesen pártolta. Már pedig Vincenzo Ruffo a szakkörök véleménye szerint az egyházi zene megreformálásában Palesztrina előhírnöke volt. Palesztrinával is érintkezésben állott szent Károly, különösen az egyházi zene reformját illetőleg a trienti zsinat új rendelkezései szerint, amely abban állt, hogy a templomtól távol tartson minden színpadias pózt és

megszabadítsa az egyházi zenét azoktól a terhes díszítésektől, amelyek miatt a szöveg megértése a nép számára lehetetlenné vált.

Szent Károly, hogy a székesegyházban komoly, méltóságos zenéről gondoskodjon, a pályázat kiírásának gondolatára is eljutott. Azt írta egy alkalommal Rómából Ormanetónak, milánói helynökének: „mindenek felett azt óhajtom, hogy az értelmes zene a nekem nyújtott reményeknek megfelelően sikerüljön; ezért azt szeretném, ha az én nevemben megsürgetnéd Ruffot, hogy misét szerezzen, amely a lehető legtisztább legyen és azt küldd meg nekem“. Néhány nap múlva pedig újból írt: „Várom Ruffo miséjét és ha Don Nicola Milánóban van, kérd meg őt szintén, hogy komponáljon misét. Több ilyen mester munkájának összehasonlításából alkothatunk majd magunknak tiszta képet erről az „értelmes zenéről“. Így lett szent Károly anélkül, hogy valaha is a nagy mecénás pózába helyezkedett volna, a zenének és a leghíresebb zenemestereknek jótékony pártfogója.

De nem is csodálkozhatunk rajta, hogy szent Károly ilyen kifinomult zenei érzékkel rendelkezett. Már ifjúságában kedvét lelte a zenében és néha még bíboros államtitkár korában is játszott csellóján. Milánóban pedig, amikor érseki palotájában esténként közös imára gyűjtötte össze személyzetét, megkívánta, hogy az imát valami kis ének is kísérje. Azon a képen, amely az emlékezetes kápolnai merényletet ábrázolja, oldalt egy zenélő csoportot lehet látni.

Az imának némi énekkel való váltakozását nem csupán a saját kápolnájában gyakorolta, hanem különösen hosszabb imák alkalmával a nyilvános templomokban is. Például az imádsághoz fűzött

megjegyzéseiben azt írja: „figyelemmel kell lennünk arra is, hogy ahol a papság könnyen megteheti, a nép buzgalmának felkeltésére zsoltárt és litániákat énekeltesen értelmes és ájtatos zenével“.

E szavak egyrészt a tapasztalt lelkivezetőt árulják el, aki tudja az imát a szellem mérsékelt felüdítésével alátámasztani, másrészt pedig elárulják szent Károly szeretetét az „értelmes zene“, vagyis a nagy Palesztrina példája után induló zene iránt.

Ezek szent Károly mecénási voltának főbb vonásai; sok más nevet kellene még felsorolnunk, ha csak az általa pártfogolt legfőbbeket is akarnók megemlíteni. Szent Károly soha nem vágyott arra, hogy palotája művészekről nyüzsgjön, mint sokan mások, akik csak azért mecénáskodnak, hogy pártfogoltjaik vállain a magasba emelkedjenek. Az ő pártfogása szolid, de hatásos volt; elősegített minden munkát, amit csak tudott és gondja volt arra, hogy a megbízatást mindig a legjobbak kapják.

Nem kevés olyan épület van, amely létét a szent bíboros fennkölt buzgóságnak köszönheti; mindegyik, mintegy pártfogásának jeléül, művészileg magasan álló valami, a legjobb, amit az a kor csak alkothatt. Abból a kevés följegyzésből, ami az építkezések történelméből ránk maradt, azonnal megállapítható, hogy szent Károlynak nagy gondja volt arra, hogy ez új épületek a művészetnek is becsületére váljanak. Amikor az építéseknek a megbízatást kiadja, mindig kifejezetten nyilváníttja azt az óhaját, hogy mindent a legnagyobb művészettel csináljanak. Az eléje terjesztett különböző tervrajzok közül rendszerint azt választja, ami a legszebb és legnagyszerűbb. Ettől sohasem tér el, mert mint mondotta: „a templomokat nem az em-

beri erők számba vételével, hanem az isteni gondviselésnek megfelelően kell építeni“.

Szent Károly bőkezűségének legfényesebb alkotása kétség kívül a Paviában felállított Collegio Borromei, amelyben, úgy látszik, Pellegrini szelme meg akarta mutatni, hogy a művészet méltó ahhoz a tudományhoz, amit ez az egyetem képviselt. Másik fényes építkezése szent Károlynak az 1570-ben felépített teológiai szeminárium, amely Meda építész terve szerint épült. Méltóságos, klasszikus formájával, széles belső kertjével, kétemeletnyi oszlopcsarnokával, 152 gránitoszlopával Milánó legnagyobb szépségei közé tartozik. A székesegyházi kanonokok háza szintén szent Károly műve, amelyben Pellegrini építész mesteri kezét csodálja a világ.

Művészileg annyira tökéletes alkotás, hogy nemzeti műemléknek nyilvánították, a milánói Szent Sebestyén-temploma, amely szintén szent Károly kezdeményezésére a nagy pestis megszűnése után, mint a város fogadalmi temploma épült. Ebben csillog fel utoljára Pellegrini sokoldalú tehetsége, különösen a központi kápolna megépítésében és az egésznek harmonikus egységében. San Raffaele „kisdéd“ temploma sem hoz szégyent szent Károlyra, aki ezt a templomot a székesegyház kíségetésére kényelmesnek, szépnek és díszesnek akarta. Pellegrininek ugyancsak sokat kellett törnie a fejét azon, hogy szent Károly művészi kívánságát kielégítse.

Ki ne tudná, hogy az a népszerű szentély, amit Santuario di Rhónak neveznek, szintén szent Károly kezdeményezésére épült? Befejezését már nem érthette meg; 8 hónapra azután, hogy az alapkövet elhelyezte, meghalt. De a tervrajzot, amit Pellegrini készített, még ő maga hagyta jóvá. Az

övé tehát nagy részben annak az építészeti drágagyöngynek művészi érdeme, amit még ma is Lombardia legszebb szentélyének tartanak. De érdeklődése kiterjedt egy másik híres szentélyre is, amelyet Santuario Del Sacro Monte Di Varallónak neveznek, melyet oly fejedelemhez és szenthez illő bőkezűséggel látott el, hogy a szentély második alapítójának címét érdemelte ki. Csupán az úgynevezett „Pilátus palotája“ építkezésére, amelyben kilenc kápolna van, 80.000 lírát kitevő összeget költött.

De az, amire szent Károly minden művészi buzgóságát fordította, a milánói dóm volt; neki és Pellegrini géniuszának köszönhetjük a baltisztériumot, a kórus körülkerítését és a kriptát, ahol ma szent Károly holtteste is nyugszik. Pellegrinitől valók a tabernakulum alatti angyalok, néhány oldaloltár s a homlokzat merész bejáratai. Szent Károly idejére nyúlik vissza a kupolának és több kápolnának már-vánnyal való kikövezése is.

Az ajándékok közül, amiket szent Károly a dómnak ajándékozott, említésre érdemes az a nagy arany körmeneti kereszt, amit szent Károly készíttetett és a híres Lodovica Pellegrini által himzett aranybrokát palást. De a legértékesebb kincs, amellyel szent Károly bőkezűsége folytán a székesegyház rendelkezik (jobban mondva csak rendelkezett, mert az 1906-iki tűzvész alkalmával nagyrészen elpusztult), azok a híres gobelinek, amiket szent Károly a mantuai fejedelemtől kapott és amiket 1569-ben a dómnak ajándékozott Mária iránti tiszteletből, mint mondá, hogy a templom díszítésére szolgáljon.

Ez a rövid felsorolás is elég ahhoz, hogy szent Károly vallási és polgári érdemeihez hozzáfűzhessük a művészet nagylelkű pártfogója jelzőjét.

Igaz, hogy szent Károly néha eltávolított a templomokból bizonyos festményeket és szobrokat, amik — ha talán művészi értelemben nem is voltak megvetendők — nem feleltek meg a hely szentségének; vagy mert tökéletesen pogány szellemben készültek, vagy mert méltatlan személyeket ábrázoltak és dicsőítettek. Akadt is író, aki ezt a szigorúságát kifogásolta. De ki ne tudná, hogy a templomok nem egyszerű múzeumok, a templomoknak a művészetekkel szemben is meg kell őrizni a szent épület jellegét, a templom arra való, hogy az istenitisztelet megnyilatkozásával a hívek ájtatosságát felkeltse.

De szent Károly a műemlékek fenntartása gondolatának is szerencsés előfutárja volt. Talán túlzásnak látszanék ez a kijelentés, ha bőséges bizonyíték nem volna rá.

Felügyeleti bizottságról, a műemlékek fenntartásáról és megvédéséről, az elidegenítés veszélyének elhárításáról ma már minden állami és egyházi törvényhozásban intézkedés történik. De három századdal ezelőtt ki gondolt volna ilyesmire? Igaz, szent Károlyt ebben nem az esztéta vezette, ő mindig megmaradt buzgó főpásztornak, aki a művészet megnyilatkozásában a külső istenitisztelet nemes segítőtársát látta: ezért szabályai is látszólag csak arra törekszenek, hogy az egyházi művészettől az eltévelyedést távol tartsák, de a valóságban csodálatosan hozzájárult a művészet egészséges irányának kifejlődéséhez és a vallási műemlékek észszerű és épen azért művészi reformjához.

Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy szent Károly írásaiban talán szigorúan kidolgozott szabályzat volna a műemlékek fenntartására és védelmére,

de könyveiben itt-ott szétszórva, olyan szabályok és rendeletek vannak, amik észszerűen összegezve egy ilyen szabályzat gerincét alkothatják.

Ime egy pár rendelkezése: a harmadik tartományi zsinaton elrendeli, hogy „felszentelt templomokban a püspököknek engedélye s a tervrajz előzetes jóváhagyása nélkül semmiféle új építkezést ne merjenek tenni: se kápolnát, se oltárt, se ajtót”. Mennyi művészi eltévelyedést akadályozott volna meg ennek a három századra visszamenő egyszerű szabálynak lelkiismeretes betartása.

Ugyancsak szent Károly kezdeményezte azt az építészeti bizottságot, amelynek hivatása volt az egyházi építkezések felett felügyeletet gyakorolni. A kilencedik egyházmegyei zsinaton külön paragrafust szenteltek annak, hogy a művészi tárgyakat megmentsék, czen a címen: Szabályok és utasítások a templomok, oltárok, szent helyek és egyházi szerek fényét és tisztességét illetőleg. Valóban csodálatos szent Károly sokoldalúsága ebben a kérdésben is. Előírásban odáig megy, hogy részletes praktikus tanácsokat ad még a festmények és szobrok tisztítására is.

Az első tartományi zsinaton felhívja a püspökök figyelmét a templomokban elhelyezett képekre és szobrokra, hogy azokban semmi olyan ne legyen, ami akár a történeti igazsággal, akár a hely szentségével ellenkeznék. A zenére vonatkozólag sürgeti, hogy a melódia ne tegye tönkre a szavak értelmét, amely a nép lelki táplálására van szánva.

Ezek és más törvényei, melyeket mind felsorolni lehetetlen, értékes bizonyítékai annak, hogy szent Károly nemcsak buzgó főpásztor, hanem nemeslelkű mecénás is volt, aki pártfogolta a művészeket és meg tudta védeni a művészi alkotásokat.

Szent Károly nemeslelkű pártfogását a művészek a maguk részéről hálával és hódolattal fogadták. Lehet mondani, hogy az a hódolat, amellyel a művészek szent Károlynak hódoltak, az idők folyamán sem szűnt meg, hanem még fokozódott.

A költők közül már Torquato Tasso illőnek tartotta, hogy három szonettel hódoljon emlékének. A XVII. sz.-tól kezdve pedig a leghíresebb festők keltek versenyre, hogy életét és életének egyes csodás eseményeit megörökítsék. Így Figgini, Guido Reni, Zucari, a két Crespi, Scaramuccia, Toncini és sokan mások a legújabb időkig.

Az üvegfestészet is hódolt szent Károly emlékének. Már a híres Bertini megörökítette a székesegyház homlokzatának nagy ablakán, újabban pedig szintén jelentős művészek a szent életének egyes kiemelkedő eseményeit festették meg.

A szobrászat sem maradt távol ettől az általános elismeréstől és hódolattól. Már 1610-ben a milánói ötvösök finoman cizellált nagyértékű ezüst szobrot készítettek róla, amelyet még ma is a kincstárban őriznek. Ott van továbbá a szentnek az a régi szobra, amely ősi palotájával szemben áll ma is. Hatalmas arányainál fogva méltó a felemlítésre az a 28 méter magas gigantikus szobra, amely az aro-nai dombot uralja; 1624-ben készült körülbelül egymillió lira költséggel.

Az éremvésők is megszámlálhatatlan módon állítanak emléket szent Károlynak, Rossitól kezdve, aki kortársa volt és aki talán az első érmet véste szent Károly tiszteletére. Lehet mondani, hogy szenttéavatásától kezdve mind a mai napig ezer és ezer módon örökítették meg szent Károly képét, amelyek közül egyesek igen nagyértékűek.

Mivel az építészet élvezte a legnagyobb mérték-

ben szent Károly kegyét, nem csoda, hogy ez a művészet hódolt neki a legnagyobb szerűbb módon. Nem csupán Milánóban a nagyszabású kerek templommal és Rómában két díszes szentéllyel, hanem Firenzében, Turinban, Génúában, Nápolyban, Bécsben és a világ sok más felsorolhatatlan kisebb városában is.

Még a zene is áldozott emlékének a madrigálok egész gyűjteményével; sőt Nápoly a maga nagy színházát szent Károlyról nevezte el.

Elmondhatjuk, hogy nincs olyan város és falu Észak-Olaszországban, ahol ne volna szent Károlynak egy-egy képe, szobra, oltára vagy kápolnája. Ha ezek közül nem is mindegyik művészi megnyilatkozású érték, mutatja mégis azt a nemes versenyt, amellyel a művészek szent Károly előtt hódolni igyekeztek. Ami különben nem is meglepő. Hiszen ha igaz az, hogy az erkölcsiség a művészetnek egyik hatalmas, mozgató kereke, egész bizonyos, hogy semmi sem áll a művészet magasztos szépségeihez közelebb, mint a szentek.

XX. FEJEZET.

Szent Károly és az istentisztelet.

VALLÁSNAK itt lent a földön szüksége van a külső istentiszteletre. Megköveteli ezt az emberi természet, amely testből és lélekből áll és megköveteli az emberi társadalom is, amely egyes emberekből tevődik össze. Sajnos, akadtak olyanok is, akik azt állították, hogy a válást minden külső megnyilatkozástól meg kell fosztani. Ez az irány a XVI. században kezdődött és a protestantizmusban nyert kifejezést, amely az istentisztelet egyes ferde kinövéseit alkalmul használva, reformjának főtámadását a külső istentisztelet megszüntetésére irányította. Eltörölte a bűjtöt, az ájtatosságokat, a szentségeket; fölöslegesen jelentette ki a hierarchiát, üres, csupasz templomokat és minden pompától megfosztott szertartásokat akart látni és ettől a száraz hidegségtől remélte a vallás szellemének megerősödését.

De a protestantizmus nem számolt azzal, hogy a vallásos érzés, ha minden külső megnyilatkozástól megfosztják, elhal, mint ahogy elszárad és elpusztul a minden lombozatától megfosztott fa.

Az egyház hamar felismerte a protestánsok veszedelmes irányzatát és ezért a trienti zsinaton szigorúan körvonalazta az egyház hagyományos tanát a szentségeket, a szentek tiszteletét és az ereklyéket illetően.

Szent Károly, aki a pápák vallomása szerint a trienti zsinatnak leghűségesebb magyarázója volt, minden buzgóságát az istentisztelet megvédelmezésére fordította. Ünnepeket alapított, jámbor testületeket hívott létre, visszaállította a szent ereklyék tiszteletét; körmeneteket, búcsújárásokat és zarándoklatokat rendezett. Szorgalmazta a szentségek felvételét és így a katolikus istentisztelet történelmébe a legfényesebb lapokat írta.

A lélek buzgó vezetője nem abban szokott kitűnni, hogy sokfélét kezdeményez, hanem hogy éles szemmel ki tudja választani azokat az ájtatosságokat, amelyeket a nép körében a legjobban lehet terjeszteni. Szent Károly biztos szeme könnyen megtalálta azokat az ájtatosságokat, amelyek a nyilvános vallási élet mezején a legfontosabbak voltak. Később látni fogjuk, hogy ezek a nép körében annyi buzgósággal terjesztett ájtatosságok szent Károly lelkéhez egyénileg is a legközelebb álltak.

A protestantizmusnak volt bátorsága azt állítani, hogy a katolikus anyaszentegyház elhanyagolja Istent a szentek tisztelete miatt. Szent Károly erre azzal felelt, hogy megerősítette az istentiszteletet Krisztusnak, mint Megváltónak személye körül. Minden tiszteletet az isteni szeretetnek azon három megnyilvánulása körül összpontosított, amelyben megváltó munkája a leghelyesebben összefoglalható: tudniillik a megtestesülés, a kinszenvedés és az Oltáriszentség körül.

A megtestesült Ige iránti kultuszából merítette szent Károly az ő csodálatosan gyöngéd tiszteletét a boldogságos Szűz iránt. Népe számára is ez mintegy a legerősebb védelem volt az eretnekség ellen, amely a szent Szűzet az oltárok magaslatáról ledön-

teni merészelte. Krisztus kínszenvedésének tiszteletét felújította prédikációiban; bemutatta a szenvedés nagy titkát és az ájtatosságot és buzgóságot odairányította, ahol Krisztus kínszenvedésének valami emlékei voltak. Végül pedig az oltáriszentségi Krisztus iránt való szeretete felkeltette buzgóságát az eucharisztia kultusza iránt, ami annál csodálatosabb, mert mindez egy általános lelki szárazság korában történt.

Szent Károly gyermeki tisztelete a boldogságos Szűz iránt valóban határtalan volt. Azt lehet mondani, hogy a milánói egyházmegye számára a XVI. században szent Károly volt a Mária-kultusznak valóságos apostola. Elég elszámolni azokat az ájtatosságokat, amelyeket kezdeményezett és amelyek még ma is virágoznak, hogy erről meggyőződjunk.

Ime főbb intézkedései: elrendelte szűz Mária kiszolozsmájának végzését úgy a kispapoknak, mint minden egyházi javadalom birtokosának. Úgyszintén azoknak, akik valamely jámbor testület kötelekébe tartoztak. Hasonlóképen kötelezte azokat is, akik valamely jótékony intézményben éltek; végül ajánlotta mindenkinek kivétel nélkül. Akiknél ez nem volt lehetséges, sürgette, hogy legalább a népszolozsmáját vagyis a szent olvasót végezzék. A hatodik tartományi zsinaton buzdítja a püspököket, hogy a szent olvasó ájtatosságát terjesszék a katonák közt, ami különben a lepantói csata óta már sokfelé szokásban volt.

Gondoskodott arról, hogy a papság, mint mindenben, úgy a szűz Mária-tiszteletben is jópéldával járjon elő a népnek. Így ő maga a székesegyházban elhelyezte egy másolatát annak a híres firenzei Madonnának, amit Toscana hercegétől kapott

ajándékba. Az első tartományi zsinaton elrendelte, hogy minden szombaton a szentmise szűz Mária tiszteletére mondassék, vagy legalább is könyörgés legyen róla; székesegyháza káptalanjának meghagyta, hogy minden hónap első vasárnapján és szűz Mária ünnepein a dóm körül körmenetet tartanak, a rózsafüzért imádkozva; amely kegyeletes szokás még ma is fennáll.

Szemináriumában felállította a Mária-kongregációt, bőszéges búcsúkkal látva el; a nemesi ifjak kollégiumában ugyancsak alapított Mária-kongregációt. 1584 március 25-én pedig nagy öröme a nép óriási részvétele mellett megalapíthatta a Rózsafüzér Társulatot.

A zsinatokon előírta, hogy minden templom homlokzatán a védőszent képe mellett szűz Mária alakja is ott legyen; sőt óhajtotta, hogy még a kasszáryakban is függesszék ki a Szűzanya képét. Minden erejével azon volt, hogy a Mária-ünnepeket minél ünnepélyesebbé tegye és a plébánosoknak elrendelte, hogy a főbb Mária-ünnepek alkalmával a szentségek vételére buzdítsák a népet. Saját magának szigorú kötelességül szabta, hogy székesegyházának búcsúünnepén, Mária születésének napján mindig jelen legyen. És nem egyszer megtörtént, hogy emiatt hosszú és fáradságos utakat kellett megtennie, messzi hegyes vidékről, főpásztori látogatásokról térve vissza.

A pestis szomorú napjaiban a nagy szerencsétlenséget kedvező alkalomnak használta fel arra, hogy a népben a szent Szűz tiszteletét erősítse. Ezekben a napokban egyik leghíresebb körmenetét a San Celso-szentélyhez vezette, ahol egy csodátévő Mária-képet tiszteltek, amely neki gyermekségétől kezdve igen kedves volt. Amikor a ragály

megszűnt, a szent érsek, hogy a népnek háláját szűz Mária iránt nyilvánosan kifejezze, személyesen ment San Nazaro templomába, hogy az ott tisztelt Mária-képet ezüstkoronával megkoronázza.

De Mária-tisztelete akkor tűnt ki különösen, ha alkalma nyílt valamely szentély felépítését előmozdítani, vagy az ő tiszteletére valami különleges ünnepséget rendezni. Erről tanuskodhat egy Milánó közelében fekvő ipari városnak, Saranónak a népe, ahol szűz Máriának egy csodatevő szobrát tisztelték. Szent Károly 1570-től kezdve gyakran vezetett oda zarándoklatokat. Mivel azonban a csodatevő szobor nagyon szerény mezei kápolnában állott, szent Károly azonnal gondoskodott arról, hogy a csodatevő szobornak méltóbb és díszesebb helyet készítsen. A templom, amelyen a leghíresebb mesterek dolgoztak, hamarosan el is készült.

Szent Károly nagy buzgóságát szűz Mária iránt Isten nem hagyta jutalmazatlanul. Érsekségének utolsó éveiben megérte azt a nagy kegyelmet, hogy egyházmegyéjét szűz Mária egyik legnagyobb csodájának helyéül kiválasztva láthatta. 1538 április 24-én Rhóban előbb két ember, később hatalmas tömeg konstataulta, hogy egy régi Mária-kép szemében véres könnyek jelentkeztek.

Szent Károly, aki nem könnyen adott hitelt a csodáknak és akit a nép vallásos lelkesedése nem egykönnyen tudott magával ragadni, azonnal informáltatta magát a Rhóban történetekről; azután pedig egy jámbor és tudós papokból álló bizottságot küldött ki, hogy a történeteket a helyszínén a legszigorúbb vizsgálatnak vessék alá. A vizsgálat hosszú és mindenre kiterjedő volt. A híres Bascapé atya egy jegyző kíséretében 20 napig tartózkodott

Rhóban és több mint 40 szemtanút hallgatott ki. Miután a vizsgálat semmi kétséget sem hagyott hátra a csoda felől, szent Károly személyesen ment el, hogy a csodatevő kép előtt imádkozzon. Miután hosszú, imában való elmerülése után felállott, így szólt: „Itt nagy templomot kell építenünk, amely központi szentélye lesz az egész egyházmegyének“.

A szűz Mária-tiszteletnek nincs értelme, hacsak nem Jézus Krisztussal kapcsolatban; a Mária-tisztelet gyökere ugyanis a megtestesült Igében összpontosul. De ez nem volt elég szent Károlynak; előre látta, hogy a protestantizmus támadásaival a kinszenvedés titkait is ki fogja kezdeni, azért erre a támadásra és a harcra Krisztus kinszenvedésének felújuló tiszteletével akarta előkészíteni népét. Sőt ha kedvenc ájtatosságai közt legkedvesebbről is lehet beszélni, úgy bizonyára ez volt az és ezt az ájtatosságot használta fel a legjobban arra, hogy az önmegtágadás, bűnbánat szentségét a nép lelkébe bevésse.

A szent szeg ereklýje, melyet féltékenyen őriz a milánói dóm és a dóm közelében álló Szent Sír temploma, a legértékesebb emlékek közé tartozott, amik Krisztus kinszenvedésével kapcsolatban Milánó birtokában voltak. Szent Károly a Szent Sír templomát minden buzgósága és apostolkodása főhadiszállásául választotta, a szent szeget pedig mintegy győzelmi zászlójává tette, mely alá az élet legnehezebb napjaiban a népet összegyűjtötte. Amikor a városban tartózkodott, minden szerda és péntek délután a Szent Sír templomába ment imádkozni, prédikálni és beszédeinek tárgya mindig Krisztus kinszenvedése volt.

A pestis örökké emlékezetes napjaiban a szent érsek buzgósága Krisztus kinszenvedése iránt

szinte még hatalmasabb arányokat öltött. A halál e komor napjaiban történt, hogy bűnbánati ruhában öltözködve a szent szeg ereklýjét a város utcáin körülhordozta.

A XVI. század kereszténységének egyik legszomorúbb jelensége az Oltáriszentség elhanyagolása volt, ennél fogva szent Károly az eucharisztia kultuszát reformátori programjának fõpontjává tette. Nem csupán ajánlotta, hanem papjainak szigorú kötelelességképen elõírta, hogy az eucharisztikus Krisztus dicsõségéért buzgólkodjanak. Az 1. és 3. tartományi zsinaton elrendelte, hogy a plébánosok és szónokok buzdítsák a népet a gyakori szentáldozásra. Beszédeiben gyakran kijelenti, „hogy ha valamelyik szónok, még ha szerzetes volna is, közvetlenül vagy közvetve ennek ellenére cselekedne, a püspök a trienti zsinat tekintélye alapján tiltsa el a prédikálástól, mert az ilyen ember a botrány magvetõje“.

A szentségimádás szokása megvolt már Milánóban pár évtizede. De szent Károly érdeme, hogy ezt a kiváló ájtatosságot elterjesztette egész egyházmegyéjében, sõt érseki tartományjaiban is és hogy bölcs és praktikus rendelkezésekkel ezt a jámbor szokást díszesebbé és épületesebbé tette.

Ugyancsak az õ érdeme, hogy elterjesztette egyházmegyéjének minden plébániáján az Oltáriszentség Társulatát abból a célból, hogy világi elemek is résztvegyenek az eucharisztikus kultuszban s hogy a szentségi Jézus, akár a szentségházban, akár betegáldoztatások vagy pompás körmenetek alkalmával ne maradjon méltó kíséret és udvar nélkül.

Szinte hihetetlen azoknak a rendelkezéseknek száma, amiket szent Károly az Oltáriszentségre vonatkozólag tett; mindent elõre látott és mindent

szabályozott. Három század után is nehéz volna zsinati rendelkezései közt valami hiányt felfedezni.

De sem a Mária-tisztelet, sem Krisztus kinszenvedése vagy az eucharisztia kultusza sem merítette ki szent Károly buzgóságát. Talált időt és alkalmat arra is, hogy a kultusz minden kisebb megnyilvánulásával is foglalkozzék. Szép vagy legalább is rendben tartott templomokat akart látni és sohasem tagadta meg hozzájárulását attól, aki ilyen célra tőle kért. A jezsuita atyáknak például, akik egyik római templomuk felépítéséhez segítségét kérték, igen tekintélyes adományt juttatott. Már bíboros államtitkár korában is szokatlan bőkezűséggel sietett a templomok restaurálásához hozzájárulni. Santa Prassede, San Martino, Santa Maria Maggiore nagymértékben élvezték bőkezűségét. Áldozatkészsége üdvös hatással volt másokra is; példáját követve több bíboros saját költségén restaurálta tituláris templomát.

A milánói egyházmegyében Borromei bíboros-érseksége korszakalkotó a templomok restaurálását és szépítését illetőleg. „Milánó városának és az egész egyházmegyének templomai — mondotta a szenttéavatás alkalmával az egyik tanu — mind restauráltattak, vagy legalább is megszépültek Borromei bíboros gondoskodása folytán. A költségeket vagy mind ő fizette, vagy legalább is ő fedezte azokból a nagyszerű adományokból, amiket erre a célra kapott.”

A szép templom, ha a nép nem látogatja, inkább elszomorító, mint örömdetes látvány; templomnak nem lehet szebb képe, mint a jámbor néptömeg, amely falai közt imádkozik. Szent Károly, mivel templomait ájtatos néppel akarta

tömve látni, minden buzgóságával azon volt, hogy a szertartások fényét emelje, okosan kiküszöbölve a visszaéléseket és felhasználva mindazt a vonzóerőt, amit az okos buzgóság diktálhat.

Gondoskodása kiterjedt az istentisztelet legkisebb részletére is. Azt akarta, hogy a liturgikus előírásokat lelkiismeretesen betartsák és ezért külön javadalmat alapított a székesegyház szertartásmestere számára, elrendelvén, hogy egyházmegyéjének minden plébániáján legyen egy erre külön megbízott pap. Buzgósága kiterjedt az egyházi énekekre is és 1574-ben, tehát érseksége idején jelent meg az első mű erre vonatkozólag. A liturgikus könyvek revíziójára is gondja volt és ezt a leg-hozzáértőbb emberekre bízta.

De szent Károly nem elégedett meg az olyan istentisztelettel, amelynek fénye csak a külső szabályosságban nyilvánul meg, hanem azt akarta, hogy a nép értse is legalább a legfőbb szertartásokat. Ezért gyakran intézett híveihez főpásztori körleveleket, amelyekben a különlegesebb vallási eseményeket kifejtette és megmagyarázta; megfelelő időben alkalmas iratokat is terjesztett a nép között.

Midőn hívei számára megnyerte a jubileumi búcsú kegyelmét, megbízott egy jezsuita pátert, hogy erről a nép számára füzetet írjon, aminek aztán széles elterjedéséről gondoskodott.

Ezekhez a rendkívüli eszközökhöz, amikkel a nép buzgóságát az istentisztelet iránt felkelteni iparkodott, adta hozzá a bőséges, szinte mindennapi prédikálást. Erről biztosít bennünket Frigyes bíboros is, sőt ennek tulajdonítja a szent érsek egészségi állapotának korai megrendülését. Annyi bizonyos, hogy a szent érsek sohasem mulasztotta

el az alkalmat, hogy a néphez beszéljen, ahányszor csak gyümölcsözőnek látta. De még azzal sem érte be, hogy maga prédikált, hanem a városon keresztülutazó püspököket és bíborosokat sem engedte el soha anélkül, hogy meg ne prédikáltatta volna őket. Ugyanezt megkövetelte minden papjától, különösen a magasabbrangúaktól. Amikor például egy alkalommal egy prépost bőjti szónokot kért tőle, azt felelte, hogy „a prédikálás kötelezettsége valójában öreá tartozik és készüljön tehát el, hogy kötelességének eleget tegyen“.

Szent Károly öröme akkor érte el tetőpontját, ha a népet nemcsak a szószék körül, hanem a gyóntatószékben és az áldoztató-padnál látta; semmit sem mulasztott el, ami a népet oda vihetette. A megkezdése vagy bevégezése egy-egy főpásztori látogatásnak, egy-egy zsinat, zarándoklás, szerencsétlenség vagy akármilyen örömdetes esemény alkalmul szolgált neki arra, hogy a híveket a szentségekhez hívja. Mérföldetlen buzgósága még a zajos farsangot is valósággal az ima időszakává tudta változtatni. Egyesek mérföldetlen szórakozási vágyát arra használta fel, hogy másokat engesztelésül a szentáldozás felvételére bírjon rá. Sőt erre a célra kijelölte a város három templomát, ahol a farsang három vasárnapján ő maga áldoztatta meg a híveket; ez a dícséretes szokás még ma is fennáll. A közös áldozás szokása annyira kedvencévé vált, hogy valahányszor egyházmegyéje számára az isteni gondviseléstől különleges kegyelemre volt szüksége, közös imára és áldozásra szólította fel híveit. Nem ok nélkül tekintjük tehát szent Károlyt a gyakori szentáldozás előfutárjának.

Szinte lehetetlen volt, hogy ennyi buzgóság ellenkezésre ne találjon. Egy szép napon a székesegyház énekesei voltak azok, akik fellázadtak; valami fegyelmi ürügy alatt hirtelen kivonultak a templomból. Szent Károly ugyan elrendelte, hogy emeljék fel fizetésüket, hogy visszatérjenek, de viszont nem engedett olyan pontban, amit az istentisztelet méltóságának biztosítására szükségesnek látott.

Még nagyobb ellentéte akadt a szent Ambrus-féle ritussal kapcsolatban. A milánói egyházmegyének ugyanis köztudomás szerint különleges ritusa van, amely tulajdonképen az egyháznak ősrégi ritusa szent Ambrus átdolgozásában. Az incidens a monzaiak ellenállásával kezdődött, akik a szent Ambrus-féle ritust nem akarták elfogadni. Ez váltotta ki azt a javaslatot, hogy a ritust az egész egyházmegye területén el kell törölni. Szent Károly előre látva, hogy ez az új újítás a néptetszésével nem fog találkozni és az istentisztelet rovására lesz, tehát erélyesen ellentállt. Mindig híres marad, mint a szent Ambrus-féle ritus legszebb dícsérete az a levél, amit ebben az ügyben megbízottjához Rómába intézett.

A protestantizmus feledésbe akarta borítani a szentek kultuszát. Csak Istent kell imádni — haragolták a nagy reformátorok. E jelszónak vétót mondott a trienti zsinat, amikor a szentek tisztetének törvényességét újra kiemelte és melegen buzdította a népet a szentek tiszteletére. Szent Károly, mint az egyház gondolatának mindig hűséges visszhangja, nagy lelkesedéssel fogadta a trienti atyák felszólítását s rögtön elrendelte, hogy minden plébánián a védőszent ünnepét mint parancsolt ünnepet ünnepeljék meg.

Szent Ambrus, mint a milánói egyház szellemi atyja, kétségtelen első helyen állott a boldogságos szűz Mária után szent Károly tiszteletében. Valóban a 4. tartományi zsinaton előírja, hogy — amennyire a szabályok megengedik — az isteni tiszteletben szent Ambrusról minden nap megemlékezés történjen. Előírja, hogy ünnepét az egész érseki tartományban ünnepeljék meg; a székes-egyház kórusára kifaragtatja a szent életének egyes jeleneteit; kuriájának pecsétjén is szent Ambrus áll, oldalán szent Gerváziussal és Protaziussal a következő jelige alatt: *Tales ambio defensores*.

A szentek tiszteletének fokozására kitűnő alkalmat talált azokban a nagyértékű szent ereklyékben, amik Milánóban nagy bőségben voltak. Ott pihentek egyes szentek teljes holttetemei, amelyekről szinte már senki sem tudott. Vissza kellett tehát állítani régi tiszteletüket: szent Károly, aki buzgóságában mindig szerencsés meglátású volt, elhatározta, hogy szokásba hozza a régi ünnepélyes átviteleket. Valamilyen ürügy alatt a szentek ereklyéit egyik templomból a másikba vitette, vagy csak körmenetileg az utcákon végighordozta, hogy előbbi helyén újra elhelyezze. Tette ezt mindig nagy pompával és ünnepélyességgel. Ez a szertartás mindig hosszas imával, könyörgéssel és a szent ereklyék autentikus elismerésével járt együtt, amit maga szent Károly végzett vagy a híres Bascapé, aki nagy jámborsága és mély tudása folytán elismert szaktekintély volt. Akadtak egyesek, akik gyanujuknak adtak kifejezést, hogy szent Károly az ereklyék megvizsgálásában inkább a buzgó lelkipásztort, mint a kritikus történetíró engedte magában felülkerekedni. Holott szent Károly az ereklyék megvizsgálásában ugyancsak szigorú és

körültekintő, sőt korát meghaladóan tárgyilagos és igazságos volt. Elég elolvasnunk a 4. tartományi zsinaton kiadott rendelkezéseit, hogy erről meggyőződjünk. A gyakorlatban szigorúan követte saját rendelkezéseit. Vagy bölcsen felfüggesztette ítéletét, ha komoly bizonyítékok hiányoztak, mint például Bresciában szent Fausztinus és Giovitta holttesteit illetőleg; vagy pedig külön bizottságot küldött ki a kérdés tanulmányozására, mint tette ezt például Monzában szent Gerardus tiszteletének törvényességére vonatkozólag; vagy pedig a kétséges, méltatlanul tisztelt ereklyéket elvonta a nép tisztelete elől. Így tett például Legnanóban, ahol lopva elvitette Leó érsek holttestét, mert a nép szentnek tartotta és önkényesen tisztelte.

A szent ereklyék átvitelét és felmagasztalását rendszerint valami különleges vallási eseménnyel kötötte össze, hogy így az ünnepséget és a nép lelkesedését fokozza. Főpapi látogatását a különböző egyházmegyékben, amikor csak lehetett, egy-egy ilyen körmenettel végezte be.

Úgy látszik, hogy Isten már itt a földön megjutalmazta Borromei bíborost a szentek tisztelete érdekében kifejtett buzgóságáért. Egy alkalommal, amikor Somasca község templomába lépett, észrevette, hogy az egyik sírból kellemes illat árad; erre a sírt felbontatta, kivetette a szent hamvait, az oltárra tette és tiszteletben részesítette. E sír Jeromos Emiliani sírja volt, akit néhány évvel később az anyaszentegyház szentté avatott. Beszóban hasonló felfedezés örvendeztette meg. Megtalálta boldog Niko remete holttestét.

Az eddig elbeszélétekből könnyű megérteni azt a furcsa kijelentést, amit valaki szent Károlyról tett: „Nem hagyta békében sem az élőket, sem a

holtakat"; ami nagyon is igaz és csak dicsőségére válik szent Károlynak. Azt akarja ez jelenteni, hogy nem hagyta az élőket a bűn álmában és nem engedte, hogy a szentek ereklyéi feledésbe merüljenek.

Könnyen azt hihetné valaki, hogy szent Károly ebben a mérhetetlen munkájában úgy haladt előre, mint egy kapitány csapat nélkül és hogy a nép csak nagyon kis részben vett volna részt apostolának lelkes buzgalmában. Minden idő történelme azt tanítja, hogy a buzgó lelkipásztornak mindig bőségesen akadnak követői. Szent Károly tudta ezt és bízva népében, buzgóságával fel nem hagyott. Így történt azután, hogy Milánó városában és az egész egyházmegyében az ő uralkodása a vallásos élet csodás újjászületését eredményezte. Ha talán modern életrajzíró szava erre vonatkozólag keveset nyom a latban, ide iktatunk pár egykori bizonyítékot minden további nélkül.

Gian Paulo Clerici, szent Károly kortársa és a székesegyház szertartásmestere beszéli, hogy egy nagybőjti vasárnapon a szent bíboros nagy néptömeget vett észre, amely a dóm alatti téren tilalma ellenére a kormányzó által rendezett látványosságokban gyönyörködött. Azonnal néhány papot küldött a bámeszködő kíváncsiak közé, felszólítva őket, hogy hagyják el a látványosságot és jöjjenek a templomba, mert a bíboros száznapi búcsút engedélyezett mindazok számára, akik engedelmeskednek. És — jegyzi fel a krónikás — a nép nagy tömegben hagyta el a zajos szórakozást és indult a templomba.

A szent Károly által rendezett közös szentáldozások oly jól sikerültek, hogy szinte egy-egy nagy

eseménynyé nőttek ki magukat. Ezek közül örökké emlékezetes az 1580-ban, nagybőjt első vasárnapján rendezett közös szentáldozás. Borromei bíboros, aki nemrég tért vissza Rómából, tudtul adta a népnek, hogy aki résztvesz ezen a közös szentáldozáson, a pápai áldással együtt teljes búcsút nyer. A nép részvétele oly nagy volt, hogy bár a szent érsek a korán reggel mondott szentmise után azonnal elkezdte az áldoztatást, az mégis egy percnyi pihenő nélkül délutánig tartott. Áldozás után azonnal a vesperást kellett elkezdni. De a legnagyobb lelkesedést a milánói népben kétségen kívül a jubileumi búcsú hirdetése váltotta ki. Alig hirdette ki a bíboros ezt a nagy lelki kegyelmet, az egyházmegye minden részéből olyan zarándoklás indult meg a város felé, hogy a templomok mind megteltek. Sokan mezít-láb vettek részt a körmeneteken, hivatásuk vagy mesterségük szerint felosztott csapatokban. Így tettek az orvosok, bírák, ügyvédek, jegyzők és a különböző mesteremberek. Néha egész plébániák, egyesületek, testületek indultak el Milánó felé a jubileumi búcsú elnyerésére. Minden nap egy-két-ezer ember özönlött a vidékről a város felé; ebben az évben Milánó templomaiban, különösen a szé-kesegyházban szinte megszakítatlanul tartottak az istentiszteletek, szentáldozások és az öröndetes éneklések.

Azt a keresztet, amit a pestis napjaiban szent Károly körmenetben hordozott végig a városon, mint egy csodás jelvényt kezdték tisztelni. A dóm egyik oldalkápolnájában elhelyezett kereszt hamarosan állandó zarándoklás központja lett. Ma sines olyan ember Milánóban, aki ezt a kereszt-kápolnát ne ismerné, mint ahogy alig van a napnak órája,

hogy ez előtt a keresztt előtt ne térdelnének imádkozók.

A tiszteletreméltó Bascap atya a hitnek erről a fellángolásáról szólva, az ünnepélyes bűnbánati körmenetekkel kapcsolatban szó szerint ezt mondja: „Láttam nemes ifjakat, akik azelőtt teljesen világi élvezetekben merültek el, zsákba öltözködve, szemüket a kezükben tartott keresztre szegezve, körmenetileg felvonulni, a szív megmozdulásának és az érzelemnek olyan kifejezésével, hogy a jók hihetetlen örömben ujjongtak, az öregek pedig könnyörögve tárták ki karjukat és adtak hálát Istennek, hogy még életükben ilyen látványtanui lehettek“. Az egykori feljegyzés egyszerű szavait semmiféle ékesszólással sem tudnánk felülmúlni. Szent Károly reformálói tevékenysége úgy szállt el a milánói egyházmegye felett, mint valami üdvös szélfuvalom, amely megmozgatja a levegőt, termékeny magvakat hoz szárnyain és új tavaszi életet fakaszt. Az ő főpásztori tevékenysége valóban vallásos tavasz volt Milánó számára, új „teljessége az időknek“, amelynek áldásait még ma is érezzük.

XXI. FEJEZET.

A szent.

SZENT Károly élete. ahogy idáig láttuk, olyan volt, mint valami nagy, áldásos folyam, amely száraz és régóta elhanyagolt földeken folyik keresztül s bőséges vizével megtermékenyíti a körülötte fekvő földeket. De miután megcsodáltuk ennek az áldásos tevékenységnek széles kifejlődését, önkénytelenül is felmerül a kérdés, mik voltak szent Károly áldásos tevékenységének forrásai?

Elszánt akaratereje, nagy vagyona, kivételes helyzete, előkelő nevének fénye, széles ismeret-sége, Rómában élvezett tekintélye, kora legjelesebb embereinek közreműködése még csak igen kis részben magyarázhatják meg mérhetetlen sikereit. Még a gyakorlatlan szemnek is észre kell vennie, hogy szent Károly sokkal több erővel rendelkezett, mint amit ész vagy tudomány meg tud adni, befolyása pedig sokkal mélyebb volt, mint amilyet földi nagyság kölcsönözhet. Sikereinek titka szentsége volt; anélkül minden küzdelme és fáradsága a társadalom erkölceinek megjavítására hiábavaló vagy nagyon gyenge lett volna. De ha igaz, amit „Krisztus követése“ mond, hogy csak aki nagyon szeret, tud sokat munkálkodni, akkor szent Károly szentségének grandiózus méreteket kellett öltenie, mert tevékenysége valóban gigantikus volt.

Aki kivételes erényekben tündöklő szent Károlyt képzelne el, aki már ifjúságában is messzire előrehaladt a szentség útján, nagyon tévedne. Bizonyos, hogy sohasem tartozott a lázadó, kicsapongó, fékevesztett ifjúsághoz és már volt alkalmunk erényes gyermekségét és tiszta ifjúságát megcsodálni. De azért mégsem volt koraérett szent. Mint fiatal bíboros méltóságosan komoly fiatalembernek mutatkozik, aki tisztán őrzi meg magát azoktól a durva erkölcsi foltoktól, amelyekből abban az időben a papság nagy része sem volt ment. Mindig sokat adott magára és a lelkiismeretes kötelességteljesítés gondolatától teljesen át volt hatva. Erkölcsi élete példás volt, de még nagyon messzi volt attól, hogy szentnek lehetett volna nevezni.

Futólagos összehasonlítás a fiatal, elegáns római bíboros és az utolsó évek szent érseke közt rögtön elárulja, milyen hosszú és nehéz utat kellett megtennie, amíg a szentség magaslatára jutott. Rómában mint fiatal bíboros még azt sürgeti, hogy Milánóból minél hamarabb kapja meg családja nemesi címerét; nyugtalankodik, ha valamilyik rokoni házasság nem felel meg a család fényének; panaszkodik, hogy a nyár hevében kalapot kell viselnie. Milyen más ezzel szemben az utolsó évek szent érseke, aki visszautasítja az ágyat és megelégszik egy kevés szalmával bélelt fekvőhellyel; akinek nem kellenek új ruhák és gyakran csak kenyéren és vízen él.

Életének erre az új irányára egész biztosan befolyással volt Frigyes fivérének halála; de nem szabad azt hinnünk, mintha ez a váratlan gyász, amely az emberi nagyság minden tervét egy csapásra megsemmisítette, egyszerűen teljesen kiforrott szent-

séggel ajándékozta meg. A fájdalmas ravatalnál Borromei bíboros csak megalkotta a szentség programját, amit azután önmagát szigorúan megreformálva kezdett el és folytatott azzal a kérlelhetetlen eréllyel, amely jellemének tulajdonsága volt; olyan sikerrel, hogy fokonkint a tökéletesség legnagyobb magaslatára emelkedett. Alig halt meg fivére, a jezsuitákhoz vonult vissza, hogy lelkigyakorlatokat végezzen és később is megtette ezt minden évben, néha kétszer is. Mint a magasba törő lelkek általában, szerette a magányt és kereste is gyakran; lázas tevékenységű életét elmélkedéssel és magánnyal váltogatta, amint ez a nagy küldetésre hivatott emberek szokása.

A lelkigyakorlatok alkalmával, miközben lelkét isteni elmélkedésekkel táplálta, rendszerint általános gyónást is végzett, amiből azután olyan bőszes lelkierőt merített mindig, hogy folytathatta a tökéletesség felé való útját annyi frissességgel, mintha addig még semmit sem tett volna.

De ezzel sem volt megelégedve; megkérte környezetét és főpapi barátjait, hogy minden tekintet nélkül figyelmeztessék, ha valami hibát vennének rajta észre. Ez az önreformálás olyan mértékben haladt előre, hogy életének utolsó éveiben sohasem kezdett egy nap sem miséje elmondásához, mielőtt a bűnbánattartás szentségében lelkiismeretét meg nem tisztította. Ilyen és hasonló eszközökkel a szentség felé való törtétese mind biztosabban és gyorsabban sikerült, a legkisebb hibák is eltűntek belőle. De szent Károly még ezen a ponton sem tudott megállni. Az önreformálás csak első lépcső a szentség útján; ő azonban többre, magasabbra törekedett.

Az erény hősei nem elégednek meg azzal, hogy

szentségüket emberi példaképek után formálják, ők a legnagyobb példának, Jézus Krisztus követésére törekednek. Szent Károly ezek közt volt. Már az istentisztelet körüli buzgóságában is kitűnt kimondhatatlan nagy szeretete a megfeszített Üdvözítő iránt. Magánéletében is természetesen folyton arra törekedett, hogy az isteni Mester nyomdokába léphessen.

Az Üdvözítő erkölcsi lényét két fővonásban lehet összefoglalni: az elégtétel vágyában — innen erednek a szenvedések, melyek rásúlyosodtak — és az imádság buzgóságában, mely lelkét állandóan égette. Ebben a két irányban folyik le szentünknek is egész aszkétikus élete.

Krisztus példája nyomán szent Károly kereste a szenvedéseket; de nem a passzív, a tétlenségből eredő szenvedéseket. Ő az isteni dicsőségért folyó lázas munkát szerette és a szenvedélyek ellen indított harc kemény fáradozásait.

A munka szent Károly számára valóban penitencia volt, olyan mértékig tudta azt fokozni. Mint egyik életrajzírója is mondja, kidolgozott magának egy olyan szabályt, hogy lehetőleg soha egy percnyi időt se veszítsen; igen gyakran szerény étkezését is elmulasztotta, hogy munkáját ne kelljen félbeszakítania. „Korán van még — mondotta gyakran szolgájának, aki a vacsora felszolgálatát jelezte s mikor az egy kis idő múlva visszajött, tréfásan azt felelte — most már nagyon későn van.” Különben azt lehet mondani, hogy folytonosan tanult, mert még étkezés alatt is olvasott, különösen életének utolsó éveiben, mikor a szabadabb önmegtagadás kedvéért egyedül szokott volt étkezni.

A gyűlések, kihallgatások — azt lehet mondani — felemésztették napjának legnagyobb részét.

Mindenkit fogadott, nagyot és kicsinyt, gazdagot és szegényt kivétel nélkül. Mindenkiel szemben nagy szeretetreméltóságot tanúsított. És jöllehet, hogy a kihallgatásokat siettesse, rendszerint állva fogadta vendégeit, a köteles kivételektől eltekintve, mégis oly nagy volt azoknak a száma, akik ajtaján kopogtak, hogy a kihallgatások gyakran igénybe vették még az étkezésre vagy imára szánt idejét is. Ilyenkor imáit az éjtszaka óráiban végezte el.

Bár milánói tartózkodása annyira fáradságos volt, hogy a kihallgatások elől gyakran kellett egy-egy rendházba menekülnie, ahol némi nyugalmat talált, mégis azt lehet mondani, hogy ez volt a vakációja, mert főpásztori látogatásai alkalmával sokkal nagyobb fáradalmakban volt része. Gyakran megtörtént, hogy utazásban, prédikálásban és főpásztori tevékenységben töltött terhes napok után hosszú órákat kellett éjtszakáznia; hogy elintézzé azokat a hivatalos ügyeket, amiket a városból állandóan utána küldtek. Nem egyszer kísérei az éjtszaka legelőrehaladottabb óráiban is ébren találták, tanulmányaiban vagy imáiban elmerülve. „A püspököknek — szokta volt ilyenkor mondani — olyanoknak kell lenniök, mint a vezérnek háború idején; a legkiválóbbak ilyenkor csak széken alszanak.” Nagyon elmés eszközt talált ki arra, hogy az álom el ne nyomja és ébren tudjon maradni. Kezében ugyanis egy vasgolyót tartott, ami természetesen mindannyiszor a földre esett, ahányszor az álom meglepte. A vasgolyó zaja ilyenkor felébresztette. Ezt a vasgolyót, mint drága ereklyét és munkaszeretetének, önmegtagadásának kiváló tanubizonyságát, még ma is a milánói Szent Barnabás-templomban nagy tisztelettel őrzik.

Ne higyük, hogy éjtszakai nyugodalma, ami-

kor megengedte magának, egy széken való alvásnál kényelmesebb volt. Nyughelyül rendszerint egy egyszerű szalmazsákot használt és takarója és fejkendője is szalmával volt töltve. Ágyneműje mindig érdes, durva kanavászból készült. Folignóban például minden további nélkül eltávolíttatta azt a kényelmes ágyat, amit számára készítettek és csak egy egyszerű szalmazsákra pihent le, állandó szokásának megfelelően. Sohasem engedte meg, hogy ágyát felmelegítsék; „nincs jobb eszköz arra, hogy az ember melegnek találja ágyát — szokta volt mondani — mint lefeküdni akkor, amikor a hosszú virrasztás következtében testünk hidegebb az ágytól“.

Állandó és kemény munkáját szent Károly szigorú önmegtagadással kötötte össze, amit fokonyként olyan mértékben alkalmazott, hogy az elgyöngült test végre szabadjára eresztette a lélek szárnyalását. Mindig nagyon mérsékelten étkezett és ezer ürügyet talált arra, hogy szűkös étkezését is megszorítsa, vagy teljesen lemondjon róla. A pénteken és szombaton kívül szerdán is tartózkodott a húsevéstől; nemcsak a főbb ünnepek vigiliáin, hanem a boldogságos Szűz Mária egyszerű ünnepei előtt is, valamint az egész nagyhéten át szigorúan böjtölt és csak kenyéren és vízen élt. Utolsó éveiben még a kenyeret is elhagyta és csak egy pár falat halra szorítkozott. Különben ez volt dietája, valahányszor betegnek érezte magát; annyira, hogy közmondásossá vált, hogy Borromei bíboros orvossága a kenyér és a víz.

Bort nem ivott, hanem csak vizet, de ezért asztaltársainak bort is szolgáltak fel, minthogy egyáltalán kerülte, hogy önmegtagadásai környezetének terhükre legyenek. Így tett például egy svájci

látogatás alkalmával is 1581-ben; övéinek jó vacsorát készíttetett, míg ő maga egy pohár friss vízzel megelégedett. Mégis, ahogy az egyik szemtanu feljegyezte, másnap reggel fürgébb és frissebb volt mindenkinél.

Palotájában sohasem fűtött, még a tél legszigorúbb hónapjaiban sem; kivéve, ha vendégei voltak. A téli évszak szigorúságát is önmegtagadásra használta fel. Még a legkegyetlenebb napokon is visszautasította a prémek vagy kesztyűk használatát, ami pedig akkor általános szokás volt. Egy alkalommal, amikor teljesen átázott ruhában Valerébe érkezett, szigorúan elutasította a váltásra kínált ruhákat és csak a tűz mellé állt kicsit, hogy a prépost aggódo sürgetésének eleget tegyen. Stephano Lonato vallotta a szenttéavatás alkalmával, hogy 1571-ben, amikor a dómban a papszentelést tartotta, a hideg következtében kezei teljesen tönkre voltak téve; mint mondotta, „nyitott seb volt jobb kezének középső ujján, úgy hogy a csupasz csontot lehetett látni, de ő nem gyógyíttatta“.

Csak halála alkalmával vált köztudomásúvá sok más titkos önmegtagadása. Testén kemény és kegyetlen ciliciumokat hordott, amiket darabokra kellett törni, hogy eleget lehessen tenni azok kérésének, akik ereklýéből legalább egy darabkát akartak. Egy ilyen cilicium azonban megmaradt teljes egészében és gondolható, hogy milyen tisztelettel őrzik mind a mai napig a milánói nagy kórház templomában.

Önmegtagadási buzgalma és életiránya lassankint oly szigorúvá, lehet mondani, olyan vakmerővé vált, hogy barátait feddésre és szemrehányásra indította. A szeretetteljes figyelmeztetésekre azon-

ban szent Károly csak egy-egy tréfás megjegyzéssel felelt: „Isten kezében vagyunk — felelte egy alkalommal egy bíborosnak — Isten az ő egyházának Borromeinál bizonyára méltóbb főpásztort adna“. Egy kapucinus guardiánnak, aki arra kérte, hogy legalább valamit engedjen nagy szigorúságából és fáradalmaiból, így felelt: „A gyertya, hogy másnak világítson, felemészti önmagát; így fel kell emésztenünk önmagunkat, hogy jó példát adhassunk másoknak“. A comói bíboros, Tolomeo Gallio, aki már a reménységét is feladta, hogy szigorúságának mérséklésére bírja, így írt neki 1571-ben: „Kegyelmességedet kérni, hogy egészségére jobban vigyázzon, tudom, annyit tesz, mint surdo fabulam canere (mint siketnek mesét mondani), azért legalább Istenhez fogok imádkozni, hogy Kegyelmességedet tartsa meg“.

1576-ban szent Károly önmegtagadása és szigorúsága oly méreteket öltött, hogy háziorvosa, egy tudományánál és jámborságánál fogva kiváló férfiú, nagylelkű kísérletet tett buzgóságának mérséklésére. A tartományi zsinatra Milánóba sereglett püspökökhöz fordult, hogy a maguk tekintélyével hassanak érsekekre. A püspökök ezt meg is tették és a bíboros alázatosságából kissé hajlott is kívánságukra. De ez az engedeékenység nem soká tartott; a hamarosan kitört pestis hírére még megkettőzte szigorú önmegtagadását és barátainak nem volt többé bátorságuk, hogy őt figyelmeztessék.

1581-ben lelkivezetője lépett közbe, hogy szigorúságát mérsékelje; maga Adorno páter volt az, aki így írt neki Rómából: „Mindent el fogok követni, hogy hamarosan visszatérhessek, mert halálám, hogy Kegyelmességed túlterhelte magát fáradsággal, böjtöléssel, virrasztásokkal s belebe-

tegedett; azt gondolom, hogy az önmegtagadás arany középútjának határait annyira átlépte, hogy megfosztja magát attól az erőtől, amely pedig fáradságos hivatásának teljesítésére szükséges“. A tapasztalt lelki vezető még ezzel a világos figyelmeztetéssel sem elégedett meg, hanem azt akarta, hogy szent Károly mutassa meg az ő levelét gyónatójának, hogy az ellenőrizhesse, vajjon engedelmeskedik-e; nem bízott meg szent Károlyban, mert tudta, hogy a bíboros a saját kényelmének kérlelhetetlen ellensége.

Már előbb, szent Károlynak a pápákhoz való viszonyáról szólva említettük, hogy XIII. Gergely brévében kötelezte egészségének ápolására. De már késő volt; a szent szervezte, amelyet a buzgóság és az önmegtagadás tüze legyöngített és felemésztett, kérlelhetetlenül haladt az összeomlás felé.

Sirleto bíborostól, szent Károly bizalmasától származik az a híres mondás, amely a szent főpásztor állandó önfeláldozását illusztrálja: „nem Borromei bíboros volt az, mondotta, aki a vértanúságnak hiányzott, hanem a vértanúság volt az, ami neki hiányzott“.

De legyöngíteni a testet még nem szentség; ezt gyakran megteszik emberi célokért, hiú, hitvány dicsőségért is. Hogy valaki az isteni Mester nyomdokába léphessen, az önmegtagadáson kívül, amely fékezi a szenvedélyeket és eleget tesz a bűnért, szükséges, hogy az imának is éljen, amely felemeli a lelket és bizonyos közelségbe hozza Istenhez; mindennek felett ez az imában való egyesülés az, ami a szentség fokát megadja.

Szent Károly tökéletesen ismerte a szóbeli és értelmi ima minden módját és bőségesen élt is vele. Sohasem mulasztotta el a brevírium elvég-

zését és halála napján is, amikor már képtelen volt önmaga elvégezni, hangosan felolvastatta. Mindennap mondott szentmisét és egyházmegyéjének papsága még ma is imádkozza azokat a gyönyörű imákat, amiket a miséhez előkészületül és hálaadásra írt. Ha valamelyik nap nem tudott misét mondani, arra törekedett, hogy legalább megáldozzék.

Ha az Űrangyalára szóló harangszót meghallotta, letérdelt, akárhol is időzött és ha véletlenül lóháton volt, leszállt a lóról.

Mindennap elmondotta a boldogságos szűz Mária kis zsoltosmáját és a szent olvasót hajadon fővel és ha nem volt úton, térdenállva. Utolsó éveiben, mint környezetének egyik tagja bizonyítja, térden lyukas harisnyákat hordott, hogy a szent könyveket valóban térdenállva olvashassa. Jakab kapucinus páter jegyezte fel róla, hogy a pestis megszűnésére rendezett első körmenetek után egy órahosszat maradt a földre borulva.

De bőséges szóbeli imája mellett, amik különösen hosszúra nyúltak, ha valami különleges kérése volt, az elmélkedésre is talált bőségesen időt. Nagyon szerette szent Ignác elmélkedési könyvét és sok lelki kincset merített belőle. Lelkiismeretvizsgálat és elmélkedések váltakoztak napirendjében és hogy a lelki fegyelmet megőrizze, az esti imától a reggeli miséig szigorú szilenciumot tartott.

De a nappal nem volt elég neki arra, hogy buzgóságának kifejezést adjon; az éjszaka adta meg neki azt a békét és magányt, amelyben szíve az ima gyönyörűségével telt el. Már Rómában, rögtön fivére halála után, bíborosi palotájában szobája felett csináltatott egy kis kápolnát és nem egy éjszakát töltött ott könnyek közt imában.

Milánóban ez a jámbor szokása még inkább megerősödött. A Szent Sír-templomát ellátó oblatikus atyáknál állandóan fenntartott magának egy kis cellát; sokan azt hitték volna, hogy ez egyszerűen azért volt, hogy több nyugalmat és pihenést élvezhessen, pedig ellenkezőleg: ebből a kis szobából titkos lépcső vezetett le, amelyet még ma is látni lehet, a földalatti kriptába, ahol a szent sir emléke áll: itt töltötte gyakran egész éjszakáit szent Károly imádságban és a szenvedés feletti elmélkedésben.

Érseki palotájában is a közös kápolnán kívül csináltatott magának egy kis oratóriumot a ház közepén, amely távol esett minden zajtól és csak az ég felé volt nyitva.

Ha szent Károly önmaga irányításában a közönséges emberi bölcsesség elveit követte volna, amit az evangélium a test szerinti bölcseségnek nevez, sohasem lett volna sem szent, sem hős. De akárhol zajlik is le az emberi tevékenység, törvénye, hogy a nagy magaslatokra csak fáradság és áldozat árán lehet eljutni. Az erkölcsi szépség, ez a legfőbb magaslát, olyan jutalom, amely nemcsak megerősíti, hanem felmagasztalja és megdicsőíti a test kemény önmegtágadásait, amelyek árán felemelkedik. Valóban ez volt az, amire szent Károly törekedett. Teste ugyan lesóványodott, vonásai eltorzultak, de lelke mindig erősebb lett és a test megfékezése árán szelleme az erényekben mind élénkebben ragyogott. Alázatossága, felebaráti szeretete, imái fokenként fenséges magaslatra emelkedtek.

Alázatossága, ami minden erénynek alapja, önmegtágadása és imái folytán úgy megnőtt, hogy szinte szédület fogja el az embert. Beiratkozott

szent Ferenc III. rendjébe s nem csupán a kötelező rendi ruhát hordta, hanem szokásait is átalakította szent Ferenc szegénysége szerint. Épületes látni, hogy ő, aki annyira bőkezű volt az istentisztelet fényével szemben, vagy vendégeinek ellátásában, milyen gonddal került minden személyes fényüzést; olyan ruhákat hord, amit maguk a koldusok is visszautasítanak és környezetének száz meg száz fortéllyal kellett élnie, hogy egy-egy új ruha viselésére rávegyék. Ki ismerte volna fel benne a fiatal, elegáns bíborost, aki Rómában vadászatokban, labdajátékban és vidám zenében gyönyörködött!

Amíg szent Barnabás kolostorában időzött, hogy lelkigyakorlatait elvégezze, nem csupán közös életet élt a szerzetesekkel, minden bíborosi méltóságát félretéve, hanem még a legmegalázóbb szolgálatoktól sem riadt vissza, mintha csak novicius volna. Ebben a kolostorban még ma is lehet látni egy durva követ, amely az edények mosogatására szolgált, ezzel a felírással: „Ez az a kő, amelyen szent Károly csodálatos alázatosságát gyakorolta, a barnabita atyákkal edényt mosogatva, amikor minden évben a lelkigyakorlatok végzésére szent Barnabás kolostorában időzött“.

De erénye nem csupán külső megalázkodásból állott. Lelkét annyira átjárta bensőleg is az alázatosság, hogy minden dicséret zavarta; ezért féltékenyen elrejtette minden érdemét, kemény bünbánatát takargatta a nyilvánosság előtt, gyakran hangoztatta, hogy különböző okok kényszerítették az ilyen önmegtagadó életre; mint Guissani megjegyzi, ezt azért ismételte oly ravaszul, hogy kikerülje a veszélyt, nehogy szentnek nézzék. Sohasem beszélt munkáiról, legfeljebb azért, hogy ta-

nácsot kapjon; külső megnyilatkozásban került minden feltűnést, kivéve, ha az okosság azt diktálta, hogy jó példával járjon elől.

Gyakran még alantasainak is kikérte tanácsát és ha saját véleményét tartotta jobbnak, nagy buzgósággal fejtette ki indító okait, hogy másokat is meggyőzzön. Kedves és lekötelező volt személyzetével szemben, még a legutolsókkal szemben is; privátim sohasem fogadta el szolgálatukat, hanem rendszerint önmagát szolgálta ki.

Isten gyakran próbára tette szolgájának alázatosságát, megengedve, hogy egyenrangúaktól vagy alantasabbaktól is szemrehányásban legyen része; de szent Károly erénye mindig kiáltotta a próbát. Még a szidást is örömmel fogadta.

Szeretete, amelyet az isteni Mester sugallt, nem ismert határokat, sem pedig személyi megkülönböztetéseket. Az öregek menhelyének számára írt reguláiban azt olvashatjuk: „itt fognak nyerni elhelyezést a mindenrendű szegények, akár milánóiak, akár idegenek, férfiak, nők és gyermekek, miután a szeretet nem ismer nemzeti különbséget és mindnyájan testvérek vagyunk az Úrban“. De szeretete nemcsak az anyagiakra, hanem a szellemiekre is kiterjedt; a nép visszaélései megkettőzik önmehtagadását s mások bűnének kienkesztelésére amugy is kemény életét még jobban megszigorítja.

Bár szigorúan és erélyesen megkövetelte az engedelmességet és a törvény köteles tiszteletét, a lehető legszelídebb volt megsértőivel szemben; megbocsát azoknak, akik őt kifigurázzák; nem akarja felismerni egy ellene intézett összeesküvés szálait és elégeti azt az egész levelezést, amit erre vonatkozólag egyik rokona küld neki. Ügyvédei-

nek megtiltja, hogy lefolytassák a pert egyik bíboros ellen, aki neki 10.000 scudival tartozott, sajátkezűleg szolgálja ki a szegényeket és isteni Mesterének példája szerint megmossa a zárándokok lábait.

De ennek a kiválasztott léleknek lelki felemelkedése még jobban kitűnik az imádságban. Mint a lelkeknek igazi főpásztora igen sokat imádkozott, gyakran rajta kapták, hogy egész éjszakáit imában tölti. Élete vége felé imádsága valóban különleges megnyilatkozást nyer. Amikor misét mond, azt annyi buzgósággal teszi, hogy a körülállók könnyekig meghatódnak. Arca, amely különben sápadt és beesett volt, az imádság alatt mindig nyájas és örömteljes kifejezést öltött, hűtükre volt annak a szoros egyesülésnek, amelyben Istennel összekapcsolódott. Bizonyos ünnepélyes alkalmakon arca egész átszellemültnek látszott. „Csodálatos látvány, mondotta egy alkalommal valaki, aki miséjén részt vett, arca olyan mint az Isten angyaláé, a jámborság képének látszik.” Pedig buzgósága komoly, férfias és minden túlzástól ment volt. Inkább cselekedetekben, mint szavakban, inkább ítéletekben, mint képekben, inkább tettekben, mint érzelmekben nyilvánult meg.

Élete utolsó éveiben annyira szokásává lett az örök igazságok feletti elmélkedés, hogy gyakran elragadtatásba esett; a személyzetével való közös imák alkalmával többször kellett őt megrázní, hogy az imát folytassa.

De Istennel való benső kapcsolata nem bénította meg tevékenységét: sőt lehet mondani, hogy éppen az adta meg tevékenységének erejét; ami érthető is: a gyakori elmélkedés Istenről a legszentebb gondolatokat, érzelmeket és energiá-

kat termeli, amik azután később cselekedetekben is megnyilvánulnak. Bárcsak ma is a tevékeny emberek munkájuk irányelveit ennél az örök és üdvösséges forrásnál merítenék, amely a kinyilatkoztatott igazságok feletti elmélkedésben áll.

*

Tanulmányunk ezen pontjához érkezve, szükséges, hogy egy összefoglaló pillantást vessünk az eddig megtett útra. Láttuk, hogy Borromei bíboros nemes pályafutását a természet minden adományaival megáldva kezdte el. Isten nem tagadta meg tőle a maga ajándékait, miután az isteni gondviselésnek tervei közé tartozik, hogy minden teremtményét ellássa azokkal a természetes készségekkel, amiket különleges küldetésük megkövetel. Szent Károly a természettől egy diktátor szellemét örökölte a szónak legnemesebb értelmében. Kormányzásra született, mint ahogy Napoleon harcokra; és miután az akkori idő és állása megengedték, valóban szellemi diktatúrát gyakorolt kortársai felett. De nem volt híjával az ellenfeleknek sem. Megszólták égő nagy buzgóságát, zsarnoki hajlamait, mert saját szolgálatába akart állítani mindenkit, még a szerzeteseket is; megszólták hosszas utazásait és törvényeit, amelyek gyakran egyenesen ellentétben álltak népének erkölccseivel. Ellenfeleinek rossznyelvű kritikái voltak ezek, igaz, de ki merné mondani, hogy szent Károly nem adott volna hozzá néha tápot?

De lassankint a földi nagyság fölé emelkedik a szentség. A nagy ember nem más többé, mint anyag, amelyből az isteni művészet az erkölcsi szépség remekét faragja. Az isteni kegyelem erős behatása alatt a természet ajándékai csodás válto-

záson mennek keresztül. Már férfiaságának hajnalán is olyan meggondoltság, olyan komoly méltóság ömlik el rajta, amely az öreg kornak is bécületére válik. Beszédjeiben annyi a jóság, amely csak hosszas és jóakaró érintkezésből az emberekkel származhatik. Kormányzásában az ítéleteknek fensőbbsege és biztonsága látszik meg, amit csak a tapasztalat hosszú évei tudnak megadni.

Az erénynek ekkora fénye magával ragadta a föld gazdagjait, akik most már csak csodálni tudták; a nép pedig mélységes tisztelettel útja közben elébe sereglett, áhitattal csókolta ruháit és úgy tisztelte, mint egy szentet. És a nép ítéletéhez járult az ég megerősítése. Imáinak csodálatos hatása volt és személye körül Isten megsokszorozta a csodákat.

XXII. FEJEZET.

Hogyan hal meg egy szent.

SZENT Károly a milánóiak számára immár a vallás, a haza és szeretet legszebb eszményeinek megtestesítője volt. Igaz, hogy honfitársai közt ellenfelekre is talált (ami néha elismerés és dicsőség egy püspökre), de különben elmondhatta, hogy egyetlen egy személyes ellensége sincs. Az ő mérhetetlen szeretete lassankint meghódította a szívét mindenkinek. Egész Milánó papsága, a nép, hatalmasok és szegények, mint legnagyobb jótevőjüket szerették és mint szentet tisztelték.

Egyik híve beszéli, hogy mikor egy alkalommal szent Károly a késő esti órákban tért vissza Milánóba, hatalmas tömeget talált, amely órák óta várakozott palotája előtt, hogy láthassa és áldását fogadhatta; oly nagy volt a nép szeretete iránta. A történelem is csak ritkán tud mutatni hasonló személyt, akit egy egész város annyira szeretett volna. Ezen az emlékezetes estén, 1584 nov. 3-án hangzott fel a fájdalmas kiáltás, amelytől nemsokára visszhangzott az egész város: „meghalt, meghalt az érsek!”

De, hogy a megdöbbenés még nagyobb legyen, ez a hír váratlanul érte a várost. A bíboros betegségről, a betegség hirtelen súlyosbodásáról szinte senki sem tudott. A legtöbben azt hitték, hogy távol van a várostól, főpásztori látogatáson, vagy

zarándok-úton. Azon kevesek, akik előző nap látták őt megtörve székhelyére visszatérni, ismerve fáradságos utazásait és emberfeletti fáradalmait, nem terjesztettek rémhíreket. Az ő mindössze 46 éve és még robusztus szervezete mindenkit megnyugtatót. Máskor is látták őt halálos fáradtan székvárosába visszatérni, de pár nap múlva vidám frissességgel kezdett újra neki fáradságos munkájának.

A közlekedés gyors eszközeinek hiánya is hozzájárult ahhoz, hogy a hír szinte az utolsó percekig ne tudjon elterjedni. Szűkebb rokonságát, környezetét, központi papságát és azokat kivéve, akik az érseki palota közelében laktak, senki sem gyanította a katasztrófát. Mégis az első bizonytalan halálhírré, dacára a késő éjszakai óráknak, sokan siettek az érseki palota felé. Férfiak, nők és gyermekek özönlöttek a város minden részéből, arcukon a mérhetetlen szerencsétlenség félelmével, szívükben a reménnyel, hogy a hírek mégis valótlannak bizonyulnak: annyira hihetetlennek tartották e hírt. Akik pedig lakásukban maradtak, virrasztva várták a visszatérők híradásait.

De a reménység halvány sugara hamar kialudt s a székesegyház tornyában megszólalt a halálhang. Úgy hangzott az éjszaka sötétjében, mintha minden család legbizalmasabb rokonát siratná. Egész Milánó sírva fakadt; a menhelyeken az öregek, az árvaházakban az árvák, akiket az ő szeretete istápolott, siratták atyjuk halálát; a zárdákban és szemináriumban a szerzetesek és fiatal leviták sűrű könnyhullatás közt mondogatták, hogy elvesztették legjobb püspöküket: a gazdagok és szegények, a hatóságok és a nép sírva emlegették. Egész Milánó atyát siratja.

Talán sem azelőtt, de sem azután nem hangzott fájdalmasabb kiáltás Milánó utcáin, mint 1584 nov. 3-án a fájdalmas híradás: „meghalt az érsek“.

*

Igazán megéri a fáradságot, hogy szent Károly utolsó évének munkáját felelevenítsük az olvasó előtt. Sem szebb, sem nagyobb, sem igazabb dicséretet nem irhatnánk sírjára.

Szent Károly a trienti törvényeknek megfelelően erre az esztendőre is elrendelte a zsinat megtartását, amely a 11-ik lett. És mivel minden erejével arra törekedett, hogy ezt a zsinatot, különösen a régi rendelkezések végrehajtására vonatkozólag, minél eredményesebbé tegye, mindenek előtt egyházmegyéjének minden plébániájáról egy részletekbe menő teljes és hű képet akart nyerni. E célból azonnal Három királyok után összehívta főespereseit, akik körülbelül 60 voltak és mintegy három héten keresztül vendégül látta őket palotájában, kikérdezve őket hol egyenkint, hol együttesen a legaprólékosabban a nép vallási és erkölcsi állapota felől.

Az esperesek gyűlése január végén ért véget és az érsek nagy buzgósággal fogott hozzá az épen elkezdődő farsangi mulatozások megfékezésére. Különleges körmeneteket szervezett, amiket közös szentáldozásokkal és prédikációkkal tetézett, amiket ő maga tartott a város különböző templomaiban, hogy a népet a profán látványosságoktól és szórakozásoktól nemcsak ünnepnapokon, mint már előző években, hanem a hétköznapi napokon is távol tartsa. Nagybőjt folyamán megkettőzte buzgóságát, igen gyakran prédikált és a papságot is

buzdította, hogy hasonlóképen járjanak el. Ebben az évben a nagyhetet különleges lelki összeszedettségben töltötte, annyira, hogy még rendes levelezéseivel is felhagyott. A húsvéti ünnepek után azonnal összehívta a zsinatot, melyen a papság részvétele, mint mindnyájan megjegyezték, ez alkalommal különlegesen nagy volt. Senkisésem gondolta, hogy ez lesz gyermekeinek utolsó összejövetele az atya körül és mégis valami szokatlan érzelmesség és megmagyarázhatatlan szomorúság uralkodott ezen az összejövetelen, mintha csak valami fájdalmas előérzet nehezedett volna rá a szívekre.

Guissani, aki a zsinaton jelen volt, írja, hogy szent Károly úgy beszélt, mintha végrendeletét csinálná. Felújította az előző zsinatok minden rendelkezését és útmutatását, mintha egyháza tökéletes megreformálásának az utolsó simításokat akarta volna megadni. A zsinat tartalma alatt négy prédikációt tartott, a leghatásosabbakat, amiket valaha életében tartott, mondja Guissani. Azt is nyíltan kifejezte az első naptól kezdve, hogy nem tudja, vajjon több zsinatot tarthat-e.

A szent keresztszeggel rendezett körmenetnek is ez alkalommal különös fényt akart adni és ennek elvégzésére jó barátját, a veronai bíborost kérte fel. És miután akkor épen váratlanul Bresciába kellett mennie a haldokló püspök vigasztalására, csak nagy fáradsággal, egy egész éjszakai lovaglás után tudott Milánóba a körmenethez visszaérkezni.

Június 1-én megkezdte főpásztori látogatását, miközben az a váratlan hír érte, hogy a novarai püspök, akihez szoros barátság fűzte, az utolsón van. A hír késő este jutott el hozzá, de szent

Károly nem várt a következő reggelig; legsürgősebb ügyeit elintézve, késő éjtszaka útnak indult Novara felé. Ez volt az utolsó távolléte Milánótól és csak november első napjaiban, majdnem haldokolva érkezett vissza.

Miután a novarai püspököt eltemette, értesült egyik rokonának, Messerano márkinak súlyos betegségéről; azonnal odautazott, hogy a nagy beteget lelki vigasztalásban részesítse. Innen Vercellibe ment, ahol a Szentszék megbízásából a káptalanban kitört súlyos konfliktust kellett elintéznie. Az elintézés bizonytalanságos és fáradságos volt. Szent Károlynak tíz napig kellett ott tartózkodnia. De jutalma fényes volt: nem csupán a káptalanban állította helyre a békét, hanem jónéhány nemesi családjában a városnak, akik már régtől kezdve botrányos gyűlölködésben éltek.

De mindezen sok munkája közepette volt szent Károlynak egy titkos vágya, melyért a legnagyobb fáradságot sem kímélte és ez az volt, hogy a Svájcban a hitet hirdesse. Hogy ott főpásztori látogatást végezhesen, hogy behatolhasson oda teljes szabadságban, hogy gyakorolhassa főpásztori hivatását, különösen, hogy prédikálhasson, ez volt az ő legégetőbb vágya. És minden eszközt megkísérelt, hogy eredményt érjen el. A fejedelmeknek levelet írt, követeket küldött a svájci hatóságokhoz és buzdításokat intézett a püspökökhöz.

Amikor a savoyai fejedelem meghallotta, hogy szent Károly Vercelliben tartózkodik, azonnal megkérte, hogy jöjjön át Turinba, amennyiben kormányzati ügyekben nagy szüksége volna tanácsaira. Szent Károly elfogadta a meghívást, mivel tudta, hogy sok jót tehet egy fejedelemnek vagy királynak alkalmas időben mondott szó. Szent Ká-

roly két napig maradt Turinban és hatását megéreztek a fejedelem alattvalói; látogatása nyomán jónéhány rendelet jelent meg, különösen az uzsora megfékezésére, amely abban a fejedelemségben nagyon elterjedt volt.

Eközben meghalt Messerano márki, temetését okt. 11-én maga szent Károly végezte. Most végre hozzájutott, hogy a varallói szentély felé vegye útját, ahol már várt rá Adorno jezsuitaatyja, hogy az ő okos és bölcs vezérlete mellett néhány napos lelkigyakorlatot végezzen. Ez lett volna a lelki előkészület svájci apostoli útjára. De a Gondviselésnek más terve volt!

Az állandó és mérhetetlen munka, a kemény önmegtagadó élet, amire szent Károly testét rákényszerítette, megrendítették robusztus szervezetét és már nem egyszer volt kénytelen lázas munkáját felfüggeszteni, hogy gyógyíttassa magát. Tudjuk, hogy szent Károlynak az orvosok még fiatal korában ajánlottak a luccai fürdők használatát; de talán fölösleges is mondanunk, hogy szent Károly sohasem talált időt arra, hogy tanácsukat kövesse. A nappalok nem voltak elég hosszúak az ő számára, gyakran az éjszakát is munkára fordította.

Csak amikor a fáradalmaktól elgyöngült és a nagy láz, amely néha rettenetes erővel támadta meg, munkaképtelenné tette, csak ilyenkor és pedig nehéz szívvel és a végsőkéig ellentállva adta meg magát a pihenésnek és nyugalomnak. 1571 pünkösdjén, jöllehet főpásztori látogatásáról épen a szertartások végzésére jött haza, nem volt képes sem prédikálni, sem pontifikálni.

1572-ben is megbetegedett, úgy hogy komoly életveszedelembe került és Bascapè atya beszéli,

hogy gyakran hallotta őt ez alkalommal szent Márton híres imájával imádkozni: „Uram, ha szükséges vagyok még a te népednek, nem utasítom vissza a fáradságot, legyen meg a te akaratod“. De azért még ebben az évben részt akart venni a IV. Pius utódjának megválasztására összeülő konklavén, jöllehet az orvosok egyöntetűen lebeszéltek. Hogy minden eshetőségre készen legyenek, jólelkű kisérete egy öszvérre terhelve egy egész patikát vitt magával a római útra. Az út közepe táján azonban az öszvér megsiklott s egy folyamba zuhanva összetörte az egész patikát. Szent Károly kitűnően mulatott az egész eseten és mintegy az isteni gondviselés intézését látta benne az emberi óvatosságnak hiábavalósága ellen és így kiáltott fel: „ez jele annak, hogy az orvosságokra nem lesz szükségem“. És valóban így is történt. 1580-ban egy főpásztori látogatás fáradságos munkája vagy talán még inkább Milánóba való visszatérése, amely a kormányzó haldoklása miatt a legerőltetebb tempóban ment végre, újra egy erős lázrohalmot szerzett neki.

De mindezzel nem merjük mondani, hogy betegségei siettették halálát: sőt talán inkább késleltették. Római megbizottja, Speciano azt írja egyik levelére vonatkozólag, amelyben betegségét jelzi: „ez a betegség Istennek valóságos gondviselése, mert így akarata ellenére is kénytelen magának nyugalmat adni, amitől pedig mindig irtózott. Sőt kérem az Urat, hogy gyakran hasonló egészségbeli kényelmetlenségei legyenek, mert csak a betegség képes önt néhány pillanatra nyugalomra kényszeríteni“.

De ez a reménység is hiábavaló volt, miután szent Károly módját találta annak, hogy még betegségében is dolgozhasson.

1584 elején egy lábdaganat arra kényszerítette, hogy néhány napig az ágyat őrizze, de ő rendületlenül folytatta munkáját. Papigyűléseket tartott, akiket ágya körül gyűjtött össze és ezen célból ágyát átvitette fogadótermébe, nagy kétségbeesésére az orvosoknak és környezetének. És ez ép akkor történt, amikor a pápa elküldötte neki híres brévét, amelyben megparancsolta, hogy az orvosoknak engedelmeskedjék.

De nem kell azt hinnünk, mintha talán szent Károly valami hosszú élettel kecsegtette volna magát; sőt inkább minden jel arra vall, hogy korai halálát mintegy előre látta. Környezetének gyakran elmondta, hogy atyja 47 éves korában halt meg, és hogy ő sem fog tovább élni. Az utolsó hónapokban azok, akik közelében voltak, úgy látták, mintha a közeli halál titkos előérzete fogta volna el. Rendelkezéseiben annyira szabatos volt, hogy már az aggályossághoz közel állt; buzgósága még jobban megnőtt, imáinak se hossza, se vége nem volt és önmegtagadásai mind keményebbek lettek.

Az ember azt gondolhatta volna, hogy Borromeo bíboros hosszabb távollétre számolva intézkedik oly buzgón előre; a kívülállók pedig azt is gondolhatták, hogy talán valami új diplomáciai megbízás érte; bizalmasai azonban észrevehették, hogy ez az ő viselkedése előkészület egy ünnepélyes, talán végső utazásra.

Szent Károly valóban egy pár hónap óta gyakran beszélt a halálról és egy alkalommal azt is meghagyta, hogyha halála napja nov. 3-ra esne, ami Milánóban az összes elhalt érsekek emlékének van szentelve, a gyászmisét érte a következő napon tartsák meg. Halála tehát, amely mindenkit meg-

lepett, az ő számára nem volt meglepetés; ő már rég készült erre attól a csodálatos előrelátástól vezetve, amit Isten csak a szenteknek szokott megadni.

Ezen év őszének végén a Szentlélek titokzatos módon Varallóba vezette, mintegy azt akarva, hogy ott a hegy magaslatán a gyertyatartóra helyezett szövétnek módjára mutassa meg az egész világnak, hogyan készülnek a szentek a halálra. Ez az ő utolsó magánya valóban felülmulhatatlan maradt a keresztény jámborság és önmegtagadás történetében. Alig érkezett oda, élelmezését kenyérre és vízre szorította. Ágynak csak egy durva asztalt fogadott el, ezt is a legritkábban használta, mert az álomnak az éjszakából is csak néhány órát szentelt. Adorno páter adta a lelkigyakorlati pontokat, amelyek felett ő azután hosszú órákon keresztül elmélkedett.

Imádságait és elmélkedéseit szigorú önmegtagadásokkal kapcsolta össze, melyeknek kegyetlen nyomai meglátszottak halála után is.

Az ötödik napon általános gyónást akart végezni; egész éjjel virrasztva, folytonos imával készült erre a gyónásra, folyton térdenállva, anélkül, hogy támaszkodna, nagy bámulatára környezetének, amely őt figyelte. De amikor gyónásra került a sor, olyan meghatottsági roham vett erőt rajta, hogy alig bírt beszélni és egész gyónása egy folytonos, zokogó sírás volt.

Október 18-án kirándulást tett Aronába; ott várta őt a vercelli bíboros, akinek sürgős beszélni valója volt vele. 20-án este visszatért a szent hegyre, hogy befejezze lelkigyakorlatait és közben megtette az utolsó intézkedéseket a svájci útra vonatkozólag. De 22-én erős lázroham vett erőt

rajta, amit a szent azonban csak az aronai út fáradalmainak tulajdonított és azért nem szólt róla senkinek; de 24-én és 26-án a láz fokozódott, úgy hogy már lelkiatyjának is felemlítette. A jószágos jezsuita azonnal megparancsolta, hogy mérsékelje önmegtagadásait; és szent Károly engedelmeskedett. Arra az asztalra, amin rövid éjszakai nyugalmat töltötte, egy szalmazsákot terítettek, étkezésre pedig vízben főtt kenyeret kapott, de vaj és só nélkül; környezetének sikerült néha egy pár falat borba mártott, piritott kenyérrel is megetetni.

Úgy látszik, szent Károly is észrevette, hogy a lázroham néha túlságos volt s tán előérzete is volt a közeli végről, mert utiterveit megváltoztatta és egyik Hohenems rokonát, akinek előzőleg Bellinzonában találkát adott, Milánóba rendelte. A halálsejtelem tehát előtte állt, de azért szent Károly nem fékezte munkásságát. Előkészítőül a halálra azt találta legjobbnak, ha úgy él tovább, ahogy mindig élt. És így is tett; csupán imái lettek tartósabbak és buzgóbbak.

Október 29-én, egy hétfői napon befejezte lelki gyakorlatait és nehéz szívvel búcsút mondott a szent hegy kápolnáinak, amelyek annyira kedvesek voltak szívének. De mielőtt Milánóba visszatért, betegsége ellenére is Asconába akart utazni, hogy egy kegyes alapítvány jóvoltából épült kollégium felállításánál résztvegyen.

A szent hegyről gyalog jött le, Aronáig pedig lóháton tette meg az utat; és innen, bár már egészen sötét éjszaka volt, tovább akarta folytatni útját. Csütörtökre, mely Mindenszentek ünnepe volt, Milánóban akart lenni: de viszont az asconai útról sem akart lemondani semmi szín alatt, azért Aronából késő este bárkán tovább utazott Ascona felé.

A szent bíboros egész úton elmerülten imádkozott; elvégezte az itineráriumot és a litániákat, hosszasan beszélt kísérőivel a világ megvetéséről; sok üdvös buzdítást adott a hajósoknak és azután felszólította őket, hogy hangosan imádkozzanak vele. Rövid pihenés után újra imába merült, elmondta kíséretével a breviáriumot és azután még mindig térdenállva mintegy másfél órán keresztül elmélkedett. Két órával hajnal előtt megérkezett Cannobióba, ahol a prépost házában szállt meg. Itt reggelig imádkozott, azután meggyónt és szentmisét mondott. És bár az időjárási viszonyok nem voltak kedvezőek és egészségi állapotára való tekintettel sokan iparkodtak az utazásról lebeszélni, mise után azonnal hajóra szállott.

Október 30-án, amikor Asconában a kollégium alapításának okiratát olvasta, újra heves lázroham vett erőt rajta; de alig mult el a veszély, útját folytatni akarta Milánó felé. Cannobióban kikötve, fel akart menni a prépost házába, de ereje cserben hagyta. A hős bíboros most már végérvényesen betegágyának esett. Az éjszakát egy parti házban töltötte két kapucinus páter őrködése mellett, akikkel hosszasan társalgott lelki dolgairól és Assisi szent Ferenc erényeiről. Reggel újra meggyónt és mindenáron misézni akart, jóllehet annyira legyöngült, hogy segítség nélkül a térdhajtások után nem volt képes felemelkedni.

E nap Mindenszentek vigiliája volt és a szent bíboros nem akarta magát kivonni a bűjt alól; engedelmségből az orvos iránt egy kanál cédrust ugyan magához vett, de azonnal tovább hajózott Arona felé, buzgó intéseket intézve a hajósokhoz, mintha csak — mint egy utitárs mondja — mind-egyiket szentté akarta volna tenni. A hajósok cso-

dálattal nézték ezt az embert, akinek szavánál is ékesszólóbb volt kinézése. Ez a sovány alak, az önmegtagadásról beszélő arc, azok a majdnem átlátszó kezek, az az élénk tekintet, azok a tüzes szavak, folytonos imái mélységes hatást hagytak hátra szíveikben, amit soha többé nem tudtak elfelejteni és talán nem egynek közülük ez az utazás lett a becsületes élethez való visszatérés kezdete és a mennyország útja.

Alkonyat előtt két órával a bárka megérkezett Aronába. Borromeo Renato gróf az ősi kastélyban készített számára lakást, de ő előnyben részesítette a jezsuita atyákat, hogy — mint mondotta — a lelki segítség könnyebb és közelebb legyen. Reggel idejében misét mondott és meg akarta áldoztatni a híveket. Ez volt az ő utolsó miséje. Ezen a napon, mint Mindenszentek napján, nem utazott: várta a lázt, amely valóban délfelé visszatért; de ez alkalommal a szokottnál erősebb volt, úgy hogy haláláig többé nem hagyta el. Következő reggel, mivel már abszolút nem volt ereje hozzá, hogy misézzen, legalább misét hallgatni és áldozni akart.

Végre folytathatta útját; unokaöccse, Renato gróf kíséretéhez szegődött s a bárka estefelé, két mérföldre Milánótól kikötött.

Végre hát a város kapui előtt volt! Annak a Milánónak kapui előtt, amely mindig szívének közepontjában állott: gyermekei közt volt, akikért anynyit fáradott és akiket ép ezért olyan hévvel szeretett. Népe közt volt hát újra, amelyért egy pillanatig sem habozott volna, hogy újra kezdje ezt a fáradságos apostolkodást, ami őt immár a sír szélére juttatta. De a halál kérlelhetetlenül közeledett; a gyakorlott szem észrevette, hogy számára ütött az elválás órája.

Szent Károly utitársai már néhány nap óta, azzal az éles tekintettel, amit a szeretet ad meg az embernek, átlátták a baj súlyosságát és azért értesítették rokonait, akik a városban voltak; úgy hogy a megérkezés alkalmával már elő volt készítve számára egy kényelmes hordágy. Szent Károly, akit kíméletesen lassú léptekben vittek a hordárok vállaikon, így vonult be Milánóba. Szerencsére a csapat szinte észrevétlen maradt, mert már az éjtszaka leborult.

Az érseki palota kapujánál elébe jött Annibale Hohenems és annak Gáspár fia. Szent Károly szeretettel ölelte meg őket, de csak egypár szót váltott velük. Viszont nagyon melegen ajánlotta háznagyának figyelmébe az egyik stafétát, aki vele érkezett és akit betegnek tudott.

Két orvos azonnal meglátogatta a szent érseket és az egyik az egész éjtszakát vele töltötte. Reggel kissé megkönnyebbültnek látszott; személyzetét ágya köré hívta, el akarta végezni velük együtt a közös reggeli imádságot, mint ez házában szokás volt. De az orvos és lelkiatyja ezt elleneztek. Szent Károly engedelmeskedett; talán ez volt az első nap, amelyen a szent érsek házanépével közösen nem imádkozott. De meg volt írva az isteni Gondviselés rendelkezéseiben, hogy ezen a napon is elvégezze közös imáját, de egy nagyobb és nemesebb családdal: az ég angyalaival és szentjeivel.

Azt azonban nem tudták megakadályozni az orvosok sem, hogy legalább elmélkedését el ne végezze: sőt azt kívánta, hogy egyik udvari papja hangosan olvassa fel neki a breviáriumot. Szobájában egy oltárt állíttatott fel és azt kívánta, hogy Krisztus sírjának képét tegyék arra; a szemben fekvő falra pedig két más szentképet függesztetett. Az egyik a mi Urunk Üdvözítőnk vértelen testét,

a másik Krisztus Urunk vérrel való verejtékezését ábrázolta és így tekintetét mindig a falra szegezve, amely oly ékesszólóan beszélt Krisztus szenvedéséről, könnyebb volt neki gondolatait a kínszenvedés titkaira rögzíteni.

Lelkiatyja az eltiltott reggeli imádság jutalmául megígérte neki, hogy következő nap, mely vasárnap volt, a beteg szobájában fogja a szentmisét mondani; de a szent érsek ellenezte, mondván, hogy fel akar kelni és kápolnájában szentmisét hallgatni, mert illetlen, hogy szentmisét egy magánszobában tartsanak.

A két orvos, akiket a beteg állapota nagyon nyugtalanított, azt javasolták, hogy egy harmadik orvost kell konzultálni. Szent Károly előbb megbeszélte az ügyet lelkiatyjával és felügyelőjével és csak azután egyezett bele. Az orvosi tanács reménységre nyújtott kilátást, amit szent Károly azonnal felhasznált arra, hogy a legsürgősebb egyházmegyei ügyeket elintézzé. De délután félhárom felé állapota hirtelenül súlyosbodott; az orvosok, akiket sürgősen előhívtak, a közeli halál világos jeleit állapították meg. A hír fájdalmasan rendítette meg házanépét, amely röviddel előbb még a legbizakodóbb reménységben élt.

Lelkiatyja megkérdezte, vajjon kívánja-e a szent útravalót. „Akarom” — felelt könnyes hangon, de még mindig parancsoló módon és félelmében, nehogy késlekedjenek, hozzátette: „rögtön”; és tudtul adta, hogy a jelenlevő székesegyházi főpap lássa el a szentségekkel.

Hohenems gróf és Gáspár fia, továbbá a jelenlevő Renato Borromei gróf ágya elé térdeltek és sírva kérték áldását; szent Károly megkísérelte, hogy megáldja őket, de nem volt elég ereje hozzá

és az egyik papnak kellett karját támasztania, hogy felemelhesse. Majd Bascapè atya lépett hozzá, imákat és könyörgéseket imádkozott elő, hogy az utolsó szentségre még jobban előkészítse. Amikor a székesegyház főpapja a káptalan kíséretében a szentséggel a szobába lépett, szent Károly erőszakkal megkísérelte, hogy felemelkedjék és letérdeljen; de nem bírt. Magára öltötte hát a karinget és a stólát és annyi buzgósággal vette magához az Úr testét, hogy elgyöngült állapota mellett szinte hihetetlen volt és amit csakis az Oltáriszentség iránt táplált mély szeretete tudott megmagyarázni.

A szentáldozás után az utolsó kenet következett, amit a szent érsek nagy nyugalommal fogadott, láthatólag figyelemmel kísérve a pap minden szavát. Utána rögtön beállt az agónia; körülbelül délután 6 óra volt.

A háziak közül valaki, tudva, hogy a haldokló óhajításának megfelel, hangosan felolvasta az evangélium azon részét, amely Krisztus kinszenvedését beszéli el. Bascapè atya pedig, az egyház egyik régi szokása szerint, amit maga szent Károly is többször ajánlott, testére egy hamuval behintett ciliciumot helyezett.

A kormányzó és a város főbb hivatalnokai, ahogy a bíboros állapotának súlyosbodásáról értesültek, azonnal az érseki palotához siettek; de a szent már a halállal vívódott. Néhány órai agónia után szemeit a feszületre szegezve, amit lelkiatyja tartott eléje, egy kedves mosollyal, mint aki végre céljához jutott, kilehelte lelkét. 1584 nov. 3-ika volt, este 9 órakor.

A szent érsek, aki nem csupán egy egyházmegyét, hanem egy egész világot töltött be önmagával; ki olyan grandiózus alkotásokat és intézményeket

hagyott hátra, amelyek a századokkal is dacoltak; aki egy érett öreg ember bölcsességével kormányzott, halálakor még csak életének delelőjén állott. Mindössze 46 éves volt.

Alig lehelte ki lelkét a szent bíboros, olyan néptömeg özönlött a város minden részéből az érseki palota felé, hogy erővel kellett a kapukat lecsukni és karhatalmat kérni, hogy távozásra bírják azokat, akik már a palotában bent voltak. Mindenki égett a vágytól, hogy — mint mondták — láthassák a szentet, megcsókolhassák áldott kezeit és valami relikviához hozzájuthassanak. Ez a haj-sza ereklyék után akkora volt, hogy még azt a kevés szalmát is, amin fekvő a szent érsek kimult, teljesen szétkapkodták.

Az érseki palota a következő nap is zárva maradt és portáit fegyveresek őrizték. Vasárnap volt és a halál váratlan híre olyan néptömegeket mozgatót meg a város minden részéből és a közeleső vidékről is, hogy az utcák és terek nem bírták őket befogadni. Valóban nagy oktalanság lett volna ennek a fájdalomtól megtört tömegnek megnyitni az érseki palota kapuit. A nép belenyugodott ebbe a rendelkezésbe és a templomok felé fordította lépteit, fájdalmának az oltárok előtt adva kifejezést, ahol a papok meg-megújuló sírás közepette mondtak könyörgéseket.

Eközben a palota belsejében a személyzet meglepődése és fájdalma csak növekedett, hogy a halál nyilvánosságra hozta ennek az annyira megsiratott, gyöngéd atyának sok értékes titkát. Alig kezdtek hozzá, hogy a holttestet elrendezzék és felravatalozzák, saját szemekkel láthatták heroikus bűnbánatainak kegyetlen nyomait; a bőr szinte fel volt marcangolva a ciliciumok hatása alatt és

az egész test olyan volt, mint egy csontváz. Szent gondoskodással kiterítették, az egyik doktor az akkori szokást követve, bebalzsamozta és azután fehér főpapi ruhákba öltöztetve felravatalozták az érseki palota kápolnájában.

A végrendelet felolvasása egy újabb megnyilvánulása volt annak a mérhetetlen szeretetnek, amely ebben a valóban főpásztori szívben lüktetett gyermekei iránt. A végrendelet a pestis első napjaiból származott és 1576 szept. 9-iki dátummal volt el látva. Minden rendelkezése ennek a végrendeletnek bizonyítéka volt az ő szeretetének egyháza, papsága, városa és legfőképen a szegények iránt.

Egyházi felszereléseit a dómnak, könyvtárát a káptalannak, prédikációit és kézíratait a vercelli püspöknek, minden vagyonát pedig — eltekintve néhány méltányos nyugdíjtól cselédsége számára — a milánói nagy kórháznak hagyta, amelyet általános örökösének tett meg. Elrendelte, hogy testét, akárhol is érné a halál, a milánói dómban temessék el. Nem szarkofágba, hanem a földbe, egyszerű sírboltba, a nagy oltár lábánál, hogy a papság és a nép, ha mellette áll, könnyebben emlékezék reá és biztosabban szálljon fel az esdeklő ima lelkéért. Úgyszintén azt akarta, hogy a temetés a lehető legegyszerűbb legyen. Még azt is előírta, hogy az oltáron ne legyen több hat gyertyánál és a ravatal mellett ne álljon több nyolc fáklyánál és hogy ebből az alkalomból sehol máshol a templomban ne gyujtsanak gyertyát. Elrendelte továbbá, hogy azokon a rendes könyörgéseken kívül, amiket a káptalan minden érsekéért elvégez, egy hónapon belül a legszegényebb szerzetesek által 1000 misét mondjanak lelkéért.

De szent Károly alázatossága semmiféle végren-

delettel sem akadályozhatta meg azt a szeretetből és hálából fakadó impozáns hódolatot, amit a nép a gyász azon napjaiban egyértelműleg neki megadott. Hétfőn reggel, alighogy megnyílt a kápolna ajtaja, ahol az áldott holttest feküdt, hatalmas néptömeg indult meg arrafelé és ez a néparadat tartott egész napon át; a tumultusnak két halottja is volt, úgy hogy a kápolna falába egy másik ajtót kellett vágni, hogy utat biztosítsanak ennek a hihetetlen néptömegnek, amely utoljára akarta látni az ő szent érsekét és hozzáérinteni a szent holttesthez rózsafüzérjét és egyéb emlékeit.

A holttest körül az őrséget, mint ahogy a katonák megadják kapitányuknak az utolsó tisztességet, házanépe és a város papsága látta el, könyörgéseket mondva az elhunyt lelki üdvéért; és ez a könyörgés egy pillanatra sem szűnt meg. Éjjel-nappal állandóan jöttek az ő buzgó munkatársai, hogy imádkozzanak és beletekintsenek még egyszer abba az archa, amely annyira magán hordta a munkásság és önmegtagadás nyomait.

Szerdán reggel kezdődtek el a temetési szertartások. Azt lehet mondani, hogy az egész város jelen volt, sőt még a környékről is sokan bejöttek erre az alkalomra, bár az idő borús volt s később, amikor a menet megindult, makacs eső keletkezett. A menetben óriási tömeg vett részt, megtöltötte az utcákat, a tereket, az ablakokat, sőt a házak tetőit is. Az emberek arcán nem annyira a kíváncsiság, mint a fájdalom tükröződött; talán nem volt olyan ember a városban, aki azon a napon ne sírt volna. Olyan emberek is sírtak, beszéltek a szemtanuk, akiknek szemeiből a legnagyobb szerencsétlenség sem volt képes eddig könnyeket kisajtolni. A halotti beszédet a dómban páter Pani-

garola mondotta, de minden szónál ékebben beszélték az ő könnyei és a nép könnyei, amely zokogását nem bírta fékezni.

Amikor a szertartás befejeződött, meg sem lehetett kísérelni a holttest elföldelését, a nép nem bírt elszakadni a ravataltól. Ezért elhatározták, hogy átviszik a de Medici-kápolnába, amelyet egy erős vasrács védett, ott azután látható maradhat a holttest anélkül, hogy valaki is hozzáférne. És így is történt; ott hagyták a holttestet a nép vigasztalására este 9-ig; amikor végre a népáradat szünni kezdett, becsukták a dóm kapuit s a holttestet előbb egy fa-, majd egy ólom-koporsóba zárták és eltemették az általa megjelölt helyen és befödtek egy márványtáblával, amelynek feliratát ő maga szerkesztette meg. Így tűnt el az emberek szeme elől ez a holttest, amely annyi fájdalmat keltett a népben és melyet az egész világnak gyásza tisztelt meg.

De a temetés után sem szűnt meg a tisztelet iránta, sőt mind jobban fokozódott. A szent bíboros ruháit, még a legrongyosabbakat is, amelyek mind a kórház tulajdonába mentek át, áruba bocsátották és több pénzt kaptak értük, mintha újak lettek volna.

Panigarola a temetés napján kijelentette a szószékről, hogy mivel az idő nem engedi meg, hogy mindent elmondjon, ami a lelkén fekszik, beszédét a következő vasárnap folytatni fogja. Ez a bejelentés elég volt arra, hogy a következő vasárnap délután olyan embertömeg szállja meg a dómot, hogy a papság nem tudott a sekrestyéből az oltárhoz jutni.

A sír hamarosan állandó zarándoklások központja lett, a nap minden órájában lehetett látni

ezen egyszerű sírkő körül egész embercsapatokat imában elmélyedve. De ez az ima nem volt ima a halottért, hanem könyörgés kegyelemért; mindenki érezte, de különösen a nép, hogy ennél a sírnál szomorkodni szinte megszenteltelenítése volna a sírnak. És nemsokára megindultak a sír körül az első csodák. Gyóntatója, Adorno páter és egyik bizalmasa, Guissani és sokan mások esküvel bizonyították, hogy látták őt rögtön halála után a dicsőség fényességében és hogy értékes kinyilatkoztatásokat, jövendöléseket kaptak tőle, amelyek az arra mondott időben valóban be is következtek; a csodálatos gyógyulások nap-nap után megsokasodtak a sír körül.

Az ég az emberek egyöntetű véleményére maga is csalhatatlanul kinyilvánította Borromeo Károly szentségét. .

XXIII. FEJEZET.

A szenttéavatás.

MI SEM természetesebb, mint hogy az oblátusok, akik szent Károlyban alapítójukat tisztelték, emlékezetének is leghűségesebb megőrzői voltak; s ezért nagyon is méltányos volt, hogy a nagy érsek szenttéavatásának is ők legyenek kezdeményezői.

Az első lépés ehhez az volt, hogy gondosan följegyezték minden csodálatos eseményt, mely szent Károllyal kapcsolatban a nép között elterjedt s megkérték az egyházmegyei hatóságot, hogy indítson hivatalos vizsgálatot, legalább a legkiemelkedőbb tényekre vonatkozólag, amiknek valóságához nem férhetett kétely.

Az érseki helynök, akihez az oblátusok kérésüket intézték, szívesen belement a tervbe és azonnal kinevezett egy tudós theológusokból s egyházjogászokból álló bizottságot, melynek feladatává tette szent Károly életének, csodáinak s nyilvános tisztelétének kivizsgálását.

Mindez világos jele volt már annak az égő vágynak, mellyel a milánóiak tiszteletreméltó érsekük szenttéavatását várták. De még itt sem állottak meg!

1602-ben a milánói klérus, egyházmegyei zsinatra gyűlvén össze, egy kiváló papokból álló bizottságot szervezett a szenttéavatás előmozdítására; ez a bizottság azután felkérte az egyház-

megye három legtekintélyesebb tagját, hogy a milánói papság óhajának adjanak Rómában is, VIII. Kelemen pápa előtt kifejezést.

Ugyanakkor, 1602 május 6-án a városi tanács is választott egy hattagú bizottságot Borromei bíboros szenttéavatásának előmozdítására; és III. Fülöp spanyol király beleegyezésével, a város nevében szintén követeket küldött Rómába.

Ezalatt a nép között mind erősebben terjedt a szent érsek iránti tisztelet. Sírjához zarándoklatok indultak meg, közelről és távolról egyaránt. A nép odaözlése oly nagy volt, hogy a követ, mely a szent hamvakat takarta, kerítéssel kellett körülvenni a nép jámbor lelkesedése elől. De a tömegeket visszatartani így sem lehetett. Szinte elhalmozták a sírt fogadalmi ajándékokkal: gyűrűkkel, nyakékekkel, gyöngyökkel, drágakövekkel, arany- és ezüstlámpákkal; annyira, hogy 1610-ben, a szenttéavatás évében már 10.982 ezüst és 9618 más értékes fogadalmi tárgy volt szent Károly sírja körül.

Ennek az általános és egyöntetű mozgalomnak volt eredménye az az 1604 február 16-án kiadott pápai rendelet, mely a rituskongregációt Borromei Károly szenttéavatási processzusának bevezetésére utasította.

Igaz, hogy ez még csak az első lépés volt a szenttéavatás felé, de mindenki érezte, hogy most már az ünnepélyes szenttéavatás is küszöbön áll; mert a kérdés fölvetése már magát a megoldást is jelentette.

A szenttéavatás szigorú formákhoz van kötve, aminek magánvélemények vagy vizsgálatok elébe nem vághatnak. A római kongregáció sem lehetett tekintettel sem az oblátusok, sem az egyházmegyei

bizottság munkájára, hanem szent Károly életének és csodáinak kivizsgálását, továbbá a tanuk kihallgatását a comoi és piacenzai püspökökre bízta.

A két Rómából delegált püspök azzal kezdte, hogy megvizsgálták a sírt s agnoszkálták a szent érsek holttetemét. A sír felbontása március 6-án történt a hivatalos személyek jelenlétében. Konstatálták, hogy a test még eléggé épségben van, jól lehet a talaj nedvessége folytán az ólom- és faporsó nagyon megrongálódott. Ezért kiemelték a szent hamvakat s ideiglenesen a dóm déli sekrestyéjébe vitték át, ahol féltve őrizték egy éven át, míg végre 1607 március 7-én eredeti helyére visszavitték.

Közben a két delegált püspök megejtette a szükséges kihallgatásokat, igazolta a szentnek tulajdonított csodákat s jelentését Rómába küldötte.

A római vizsgálat még hosszú időt vett igénybe, mely alatt a világ minden részéből, fejedelmektől s püspököktől, futottak be kérvények Borromei Károly szenttéavatása érdekében.

Végre 1610 szeptember 14-én és 20-án consistoriumon kérte ki a pápa a jelenlevő egyháznagyok és bíborosok véleményét a milánói érsek szenttéavatását illetőleg, kik egyértelműleg, sőt lelkesedéssel igen-nel feleltek. Mire a pápa is megadta beleegyezését a szenttéavatáshoz.

Az ítélet tehát megvolt; s most már csak a nap meghatározása volt hátra, melyen a pápa, az előírás szerint, a ténylet ünnepélyesen kihirdesse szent Péter templomában, November elsejét, minden-szentek ünnepét választották ki e célra.

Ahogy a döntő szó elhangzott, Milánóban és Rómában lázas készülődés indult meg, hogy a szenttéavatás napját minél ünnepélyesebbé tegyék.

1610 november 1-én a római szent Péter olyan impozáns, díszes külsőt nyújtott, amilyenre emberemlékezet óta nem volt példa. A bazilika homlokzatán, művészi elrendezésben, harmincöt szent érsek képe csillogott: azé a harmincöt milánói érseké, akiknek szent Barnabástól szent Károlyig a szentek glóriája jutott osztályrészül. Fönn a magasban, közepén, méreteinél fogva is messze kiemelkedett szent Károly képe.

A bazilika bejáratai fölött a pápa, a spanyol király s Milánó városának címere függött. A templom belsejét pazarul feldíszítették arany- s ezüst-brokát szövetekkel, zászlókkal, szent Károly életére vonatkozó jelképekkel, diadalívvel. S mindez a költséges pompa nagyrészt a milánóiak érdeme volt, akik a szenttéavatás költségeit hallatlan bőkezűséggel fedezték. Heteken keresztül Milánó legjobb művészei, legügyesebb apácái s a legmagasabb arisztokrata hölgyek egyebet sem tettek, mint szöveteken és hímzéseken dolgoztak. A miseruhákat, az oltárterítőket s a többi liturgikus fölszereléseket, melyeknél az arannyal, ezüsttel és selyemmel ugyancsak nem fukarkodtak, mind a milánóiak ajándékozták.

A kora reggeli óráktól kezdve Szent Péter tere hemzsegett az ájtatoskodók és kíváncsiak seregétől. A pápai udvar csak nagynehezen tudott magának utat törni a mérhetetlen néptömeg között. A menetben a pápai udvaron kívül résztvettek a világi hatóságok, negyvenhat püspök és harminchat bíboros.

Mikor a menet a templom belsejében a központi kupola alá ért, megállt s háromszor hangzott fel a kérés, a szertartások előírásának megfelelően, a milánói érsek ajkáról, mellyel Borromei Károly

szenttéavatását kérte. A harmadik kérésre V. Pál pápa kimondotta az ünnepélyes ítéletet. Erre a nagy bazilika falai közt felharsant az örömének, az angyalvárban megdördültek az ágyúk s Rómának háromszáznál több templomában megkondultak a harangok s fennen hirdették az örök városnak, hogy egy új szent emelkedett az oltárok magaslataira. Szent Péterben felhangzott az ünnepélyes Te Deum, melyet követett az első mise szent Károly tiszteletére, melyet maga a pápa celebrált a római pontificálé teljes fényével.

Így magasztalja fel Isten az ő szolgáit s így dicsőíti meg az Egyház az ő szentjeit!

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Előszó	3
Az ifjúkor	5
Szent Károly százada... ..	20
Az ifjú bíboros élete Rómában	27
Az egyetemes egyház kormányja mellett... ..	43
A trienti zsinat... ..	53
Az érseki széken	64
Szent Károly és az ő papsága	75
A nép reformátora... ..	91
Szent Károly és a szerzetesrendek	105
A reform akadályai	119
Súlyos ellentétek a milánói államhatóságokkal	136
Szent Károly és az uralkodók	153
Szent Károly és a pápák	167
Szent Károly működése Svájcban	180
Szent Károly rokonaival szemben... ..	196
Szent Károly jótékony intézményei... ..	208
A milánói nagy csapások	226
Szent Károly és a tudományok	244
Szent Károly és a művészetek	256
Szent Károly és az istentisztelet	267
A szent	283
Hogyan hal meg egy szent	299
A szenttéavatás... ..	319

SZENTEK ORSZÁGA SOROZATÁBAN

EDDIG MEGJELENT KÖTETEK:

---

1. **BABURA L. dr.:** Szent Ágoston élete. 150 lap.
2. **BALANYI GY. dr.:** Calasanzl szent József élete. 127 lap.
3. **DUNARICH K.:** Szent Domonkos élete. 288 lap.
4. **DOMBI M.:** Szent Gábor passzionista szerzetes-növendék élete. 44 lap.
5. **LEPOLD A. dr.:** Szalézi szent Ferenc válogatott levelei a szent életrajzával. 124 lap.
6. **STOLCZ A.:** Magyarországi szent Erzsébet élete. 304 lap.
7. **REGNIER A.:** Szent Márton élete. 198 lap.
8. **KARÁCSONYI J. dr.:** Szent Gellért csanádi püspök és vértanu élete. 172 lap.
9. **BABURA L. dr.:** Szent Ambrus élete. 153 lap.
10. **LACZIKA F.:** Boldog Vianney János arsi plébános élete. 1786—1859. 172 lap.
11. **BALANYI GY. dr.:** Assisi szent Ferenc élete. 176 lap.
12. **SAMASSA DÉSY ANNIE:** Barat szent Magdolna Zsófiának élete. 96 lap.
13. **BÖLCSKEY Ö.:** Capistranói szent János élete. 220 l.
14. **BABURA L. dr.:** Szent Jeromos élete. 144 lap.
15. **KARÁCSONYI J. dr.:** Szent László király élete. 152 lap.
16. **MESZLÉNYI A. dr.:** Néri szent Fülöp élete. 192 lap.
17. **BARNA L. dr.:** Nagy szent I. Gergely pápa. 590—604. 276 lap.
18. **BABURA L. dr.:** Nagy szent Atanáz élete. 192 lap.
19. **CESARE ORSENIGO:** Borromei szent Károly élete.

Kaphatók a Szent István-Társulat könyvkereskedéseiben: Budapest, Szeged, Pécs, Cegléd, Balassagyarmat, valamint minden más könyvkereskedésben.